

5035
M
2.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Első (philos. törv. és történettudományi, egyszersmind összes) ülés.

1867. január 7-én

Kubinyi Ágoston t. t. elnöklete alatt.

1. A titoknak jelenti, hogy a gróf Teleki József-féle drámai pályázatra 1866. dec. 31-ig, mint kifizőtt határidőig, tizenkét, e határidő után még egy, e szerint összesen *tizenhárom* pályá vigjáték érkezett; úgymint :

I. *Nem mind arany a mi fénylik.* Vigj. 3 felv. *Jelige :*

„A szerelem legnagyobb hős,
Ennek valának legtöbb diadalmi.

Petőfi.

II. *A váratlan vendégek.* Vigj. 3 felv. *Jelige :* Audaces fortuna juvat.

III. *Előkelők.* Vigj. 5 felv. *Jelige :* Felkaptak a szilvafára.

IV. *Megtért.* Vigj. 3 felv. *Jelige :* Vaj! mi közel áll a jó. *Goethe.*

V. *Kedv és hivatal.* Eredeti vigjáték 3 felv. *Jelige :* Nem ugyanaz,

VI. *Erős szer hat.* Vigj. 3 felv. *Jelige :*

Az orvos is gyakorta mérget ad,
Gyilkos ha ől, félisten hogyha gyógyít.

VII. *A kétkedő.* Vigj. 3 felv. *Jelige :*

De las cosas mas seguras
la mas segura es durar.

Calderon.

VIII. *Shylock ma.* Vigj. 5 felv. *Jelige :*

Fel a magasba! Fel magasabbra; még magasabbra;

Homlokod a felhők csókolják, lábad a földet.

... sic itur ad astra.

IX. *Női fogások.* Vigj. 3 felv. *Jelige :* Addig jár a kancsó a vízre, míg eltörik.

X. *A kedélyes kör.* Vigj. 5 felv. *Jelige :* E világon minden számítás.

XI. *Magas törekvések.* Vigj. 5 felv. *Jelige :* Csak szaktudomány, uraim, csak szaktudomány! *Schvarcz Gyula.*

XII. *Dérvirágok.* Eredeti vigjáték 3 felv. *Jelige :* Sic vos non vobis.

XIII. *Balkázasság.* Vigj. 3 felv. *Jelige :* Dum candida rectaque sit, Ilia et Egeria est! *Horatius.*

A határidő után érkezett XIII-ik számú pályaműre nézve a feladási vevény által igazolva levén, hogy még dec. 30-án postára tétetett : az Akadémia ide vágó határozatai szerint az is pályázatra bocsáttatik. Ennél fogva mind a tizenhárom pályamunka rendben

talált levelei az Akadémia és Kubínyi Ágoston t. tag pecsétjeivel lezárva a levéltárba — magok a pályázó vígjátékok, a nyelv és széptudományi osztályhoz tétetnek át, három bíráló kinevezése végett; más két színészi tag hozzáadása iránt a m. nemz. színház igazgatósága megkérendő lévén.

2. Ugyan az jelenti, hogy a Fáy András-alapítvány alapító levele értelmében a pesti első hazai takarékpénztár juttatására az Akadémia által kifizített nemzetgazdasági kérdés megfektetésül 1866. dec. 31-ig, mint hatánapig, tulajdonkép csak *egy* pályamű érkezett.

I. *A nemzetgazdasági nézetek fejlődési története s befolyása a közviszonyokra Magyarországon. Jellege* : Nulla dies sine linea.

Titus császár.

Érkezett ugyan még, egy az Akadémiához intézett s kívül két jeligével ellátott levél kíséretében, két munka, melyeket szerzőjük e jutalomra kívánna pályáztatni, úgy mint :

II. *Egy útás naplója, vagy útépitési eszmék gyűjteménye. Jelige* : „Enumerat miles vulnera ; s ugyanazon szerzőtől

III. *Közmunka A. B. C. a nép számára. (Előszava külön füzetben.) Jelige* : „Omne tulit punctum quod (sic) miscuit utile , . . .“

de ezek a feladott specialis kérdéssel, mint már czímök is mutatja, nem foglalkozhatnak ; a mellett jeligés levelök sem volt rendben, a két jelige egy az Akadémiához címzett hosszabb levél borítékára levén följegyezve, mely levélben a szerző meg is nevezi magát.

Az Akadémia által hirdetett pályakérdés ez levén : „kiváratik oly munka, mely a múlt század végétől a jelen ideig hazánkban uralkodott nemzetgazdasági nézeteket, ezek fejlődése történelmét és közviszonyainkra gyakorlott befolyását kimerítőleg adja elő :“ a II. és III. szám alatti kéziratokat sehogy sem lehet e kérdésre feleletül tekinteni ; azok tehát szerzőjöknek visszaküldendők, annival inkább, mert a pályázás külső formása sem volt megtartva. Az ekkép fenmaradó *egy* pályamunka a törvénytudományi osztályhoz tétetik át, hogy az bírálókat nevezzen, — rendben talált jeligés levele pedig, az Akadémia és Kubínyi Ágoston tiszt. tag pecsétjével lezárva, a levéltárba adatik megőrzés végett.

3. *Horváth Cyrill, a XXVI. nagygyűlésen választott tiszt. tag, széket* ily czímű értekezéssel foglalta el : „A philosophiai módszer.“ Előadása, kivonatban, következő :

Tisztelt Akadémia ! Másod ízben jut immár nekem azon ritka szerencse, hogy e díszes helyről székfoglaló előadást tarthatok. Az első három évtized előtt mint választott rendes tag tartottam, a másodikhoz, a t. Akadémia jóvoltából, e perczen fogok.

Ünnepélyes, de rám nézve megdöbbenő is a hangulat, mely e tennél egész valómon átvonul. Ünnepélyes, mert a legőszintébb hála érzelmeitől van meghatva ; megdöbbenő, mert akár az előbbi, akár az utóbbi megtiszteltetésnek díszfokát tekintsem, nem találok magamban pontot, mely az ily eseményeknél szükségelt érdem magasztos nevére érdemes volna. A hála köszönetre buzdultan óhajt nyilvánulni, de, mivel nem juthat szóhoz, mely őszinteségének tisztaságát igazán kifejezhetné, a megdöbbenési állapotot követő hódolattal olvad össze, hogy így, avval együtt, tiszteletté magasuljon, tiszteletté hazánk azon Jelesei iránt, kik akkor,

midőn a t. Akadémia nagyszerű hivatásában maguk is lelkesülten fáradoznak, semmit sem mulasztanak el, hogy a tettekre kész lelkesültségnek bármily parányi szikráját is lobogásra segítsék.

Ily jótékony befolyás után keletkeztek azon dolgozatok is, melyek általam időnként napfényre hozattak. Nem az én személyemé, hanem a t. Akadémiáé az érdem, ha azokban figyelemre és megkülönböztetésre méltó mozzanatokkal találkozott. Nem egyebek, hanem csupán sarjadékai azok ama sok eszmének, meg ama több oldalról kifejtett gondolatszakoknak, melyekkel a t. Akadémia a magyar nemzet tudományos mivelődésének alapját nemcsak megvetette, hanem a legsúlyosabb viszonyok között is elszántan védelmezte.

Valamint minden másban, úgy az irodalom terén is sokra volt a nemzetnek szüksége. A mult, viszontagságteljes idők hiányai pótolandók valának, ha azt nem akartuk, hogy a művelt nemzetek elmeműveinek ropant hatása a nemzeti szellem sajátosságait lassanként elfojtsa. Oda kelle törekednünk, hogy a magyar a nemzeti sajátosság szentélyében találhassa föl azt, a mi benne a külhoni elmekincsek által fakasztott és szünet nélkül táplált lelkesülésnél még tisztábbat és még bensőbbet tudjon előidézni.

E gondolat adott szárnyat a magyar költészetnek, ez világoskodott a haza történetének buvárlói előtt, ez vezette be a természetvizsgálót a természet bámulandó műhelyébe, ez nyitott rést azon tudomány rejte-ményeihez is, melyet előlünk az előítéletek és a ferde nézetek legbadarabb ködrétegei szoktak elzárni. E tudomány a philosophia.

Három évtized előtt majdnem általános volt nálunk az a nézet, hogy a philosophia nem egyéb, mint az egyre változó vélemények tárháza. Ha bizonyíték kellett, a philosophia történetére hivatkoztak. Oly akadály volt ez, melyet el kelle távolítanunk. Ezt tűzte ki magának föladatúl, az első székfoglaló előadás, mely a philosophiai rendszerek méltatásáról értekezett.

Azóta sok történt. Új álláspontok, új nézetek és szempontok keletkeztek, de nem mindig öntudatosan, nem mindig elvszerűleg. A philosophia belseje még mindig zárt világ, még mindig hiányzik a kulcs, mely hozzá segíthetne. E kulcs a philosophiai módszereknek alaposan átvizsgált egésze. Az ismeretek, melyek rá vonatkoznak, még mindig hézagok. Oly akadály ez is, mely mielőbb elhárítandó. De, hogy ezen elhárítás annál biztosabban végrehajtható legyen, szemébe kell néznünk az akadálnak, ismernünk kell őt épen úgy, a hogyan az jelen állapotában van. E tárgy a philosophián belül a mellett hogy igen fontos, sok nehézséggel is jár. De épen azért, mivel nem csak igen fontos, de sok nehézséggel is jár, méltó is lesz arra, hogy egy székfoglaló értekezésnek föladatává válván bizonytságot tegyen azon tiszteletté magasult háláról és köszönetről, melylyel értekező a neki jutott megtiszteltetést fogadja.

1. §. Methodologiai meghasonlás.

Hadd nyisson utat értekezésem tárgyának belsejéhez azon meghasonlás fölemlítése, mely a philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretek dolgában fölőtte régi és még is mindig új. Régi, mert nyomaival már a

keletiekénél meg a görögöknél is találkozunk ; új, mert a philosophia történetének fordulatpontjainál okvetlenül előkerül.

E meghasonlás egyfelől bizonyos életviszonyokhoz kötött, másfelől bizonyos ítéleteken nyugvó tények által szokott megnyilatkozni. A tények különböző alakot öltenek ; az ítéletek különböző tételekben tűnnek föl. A tények megkülönböztető jegyeiket az ítéletektől kapják ; de a különös viszonyok sem vonulnak el fölöttük minden nyomhagyás nélkül. Az ítéletek sajátosságait a tételek adják értésünkre. Hogy mennyi és mily befolyással bíró tételek hozattak legyen már eddig napfényre, a philosophia történetéből tudjuk. Az a gond, mely megállapításukra lőn fordítva, mindenkor nagy volt. Az eredményt a következő két tétel fejezi ki : a) A philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretek most már teljesen megnyugtatók ; b) A philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretek még most sem teljesen megnyugtatók.

A főadatunk érdekében alakított tételek között ezek most a legkiválóbbak. E két tétel a philosophiai módszer multjának eredménye, jelenének visszatükrözője, jövőjének alapja gyanánt tekinthető.

Kiviláglik a mondottakból : a) hogy az egymással meghasonlott bölcsészek két félre szakadtak ; b) hogy ezen meghasonlás a philosophiai módszerek körül forog ; c) hogy az ezen módszerekre vonatkozó ismeretek az egyik fél szerint teljesen megnyugtatók ; a másik szerint ellenben még most sem olyanok. Mik után ítélve a szóba hozott meghasonlás tényezői a bölcsészek ; tárgya a philosophiai módszerek egysége ; a tényezők és a módszerek között fennálló viszonynak kifejezői az ismeretek. E pontok, így véve, világosak ; de azért korántsem állíthatni, hogy akármily fennakadás ellen is biztosítók legyenek. Pedig ez lenne kíváncsú, mert nem akárminő ismeretség az, a mire itt törekedünk, hanem a szorosan vett methodologiai eligazodottság. Hogy ezen eligazodottság mind tartalmára, mind terjedékére, mind egészletére nézve biztosító támaszpontot szükségeljen, az oly igazság, melyet csak említeni kell. De hol keressük itt most ama biztosító támaszpontot ?

A jelen a multat is, a jövőt is magában foglalja, a multat eredményénél, a jövőt alapjánál fogva : legtanácsosabbnak látszik tehát itt, ha gondolataink folytatását a philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretek mostani állapotánál, vagyis ha azon két, már előadott ítéletnél indítjuk meg, melyek épen az érintett állapotot tükrözik vissza.

Első, a mivel e tételeknél találkozunk, e kérdés : minő tételek ezek ? Hogy e kérdés itt csakugyan nem fölösleges, azt a rá adatni szokott feleletek különbözősége, meg az irányában fölhasználható szempontoknak sokasága is világosan mutatja. Némelyek szerint e tételek ellenkezők, mások szerint különbözők. Vannak, kik őket ellenmondóknak ítélik. Annyi kétségen kívül van, hogy az első igenlő, a második tagadó. A minőség e különbözőségéből indul azután ki azok nézete, kik szerint az egyik tétel elfogadása szükségképen hozza magával a másik elutasítását.

E fonák viselkedés okát némelyek a kérdés alatti tételek pártolóinak vagy ellenzőinek alaphiasságában keresik ; de hibásan, mert akárhol

és akármikor lépjen elő a pártolás vagy ellenzés, sem ez sem amaz nem szükölködik alkalmoszerű bizonyítékok nélkül. Hogy minők és miféle forrásból eredtek legyen a bizonyítékok, annak tüzetes átvizsgálása és megítélése nem mindenki dolga. De különösen nem azoké, kik a bizonyítékok pusztá tudomásul való vételével is beérik.

A szóban forgó tételek közül az igenlő azoké, kik a philosophiai módszerekre nézve meg vannak immár nyugtatva; a tagadó ellenben azoké, kik nincsenek megnyugtatta. Amazok szellemi állapota a methodologiai eligazodottságban, emezeké a methodologiai eligazodatlanságban áll. Amazok meg vannak nyugtatva, mert ismereteik valamennyi szempont irányában kielégítő; emezek nincsenek megnyugtatta, mert ismereteik valamennyi szempont irányában nem kielégítő. Mivel pedig az ismeretek csak akkor lehetnek teljesen kielégítő, ha a czélirányosan szükségelt tökélyekkel már elláttattak: azt kell gondolnunk, hogy az egyik a kérdéses ismeretekben föltalálja immár a czélirányosan szükségelt tökélyeket; a másik ellenben nem találja még föl azokat. Melyek azon tökélyek?

Az előadottak után ki nem kerülhető e kérdés; úgy látszik mégis, mintha itt a felelet csak úgy válhatnék czélirányosan kielégítővé, ha előbb a felek által érvény esített szokott bizonyítékokkal megismerkedünk.

2. §. Bizonyítékok.

1. Az első vagyis az igenlő tétel pártolójánál a következő gondolatok találhatók:

a) A philosophia belsőleg összefüggesztett ismeretekből álló egész azaz tudomány levén, semmit sem nélkülözhet azokból, a mik az általán vett tudomány lényeges mozzanatait teszik. Ilyenek a tartalom és a forma.

b) A philosophia legfőbb tudomány. Ebből szükségképen folynak a következők: a) a tudomány eszméje a philosophiában és a philosophia által valósítja meg saját fejlődésének legmagasabb fokát; b) a philosophián belül mindaz igazolást nyer, a mi az egyes tudományokban előtét; c) a philosophia valamennyi mozzanatára nézve maga tartozik önmagát igazolni.

c) Az egyes tudományok tartalom és forma tekintetéből szoktak egymástól különbözni. Az egyes tudomány tartalmát egy olyféle fogalom fejezi ki, mely alap arra nézve, hogy a tudományban előforduló tantételek ugyanannak részeivé váljanak. Az ily alapfogalom az illető tudományon belül mindig előtét.

d) Az egyes tudomány formája azon módszertől függ, mely által a tudomány a benne foglalt tanczikkeket előfejt és egybeköti; a módszer meg azon tartalomtól függ, mely a tudományban érvényre jutott: ha tehát a tartalmak különbözők, különbözők lesznek a módszerek is. Ez az ok, mely miatt az egyik tudomány módszerét a másikba nem lehet önkény szerint bevenni. Mivel azonban az egyes tudomány a maga módszeréről sohasem képes számot adni, az rá nézve mindig előtét.

e) A módszer törvény azon eljárásra nézve, melyet a tudomány követ, midőn a kezdetponttól a végpont felé halad. E törvényszerű eljárás megtudatolandó, mert épen annak tudatától függ az a meggyőződés, melyet a tudomány nyújt. Valamint az eljárás eredménye is, mely a tudomány formája.

f) A mind kezdetpontban, mind célpontban megegyező tudományok megegyeznek módszerben is; a mind kezdetpontra mind célpontra nézve különböznek különböznek módszereikre nézve is.

g) Ez az a pont, mely miatt a philosophia, mint legfőbb tudomány, minden más tudománytól különbözik. Kezdetpontja az általános azonság; célpontja az általános tudás; módszere az általános módszer. Sajátlagos bélyege az általánosság, melyen belül minden ellentét ki van egyenlítve. Igazolva vannak tehát azon alapfogalmak és módszerek is, melyek az egyes tudományoknak előtétetként szolgálnak. Sem a gondolás nincs itt a léten, sem a lét nincs a gondoláson kívül; itt a forma és a tartalom, az ideale és a reale, a hívés és a tudás, a bizonyosság és az igazság teljesen kibékültek egymással.

h) A philosophiának határai között a módszer legbensőbb lényege a lét és gondolás egysége. Tudták ezt már Plato és Aristoteles is, de a fejlesztés belső szükségességének, meg a magasabb reflexiónak hiányozása miatt, nem látták még át, hogy az ismeretnek tárgyai közé nemcsak az igazság és az eszme, hanem az igazság ismerete is sorozandó legyen. Pedig ettől függ annak lehetsége, hogy a tartalomnak a forma megfeleljen. Az a követelés, hogy az igazság a szellem legbensőbb bizonyosságával egyesíthetők, a módszer dolgában elutasíthatlan követelés.

i) Tulajdonképen nem a hajdani, hanem a középkori szellemmozgás volt az, mely a szabad bizonyosságot és az igazság ismeretére vonatkozó módszert előzendítette. A hívés közvetlenségéből kibontakozott bizonyosságot az újabb kor emelte azután az elv polczára. Cartesius e mellett szólalt föl, de teljetlen foganattal, mert a bizonyosság nála sem vált még általánossá, vagyis magának az igazságnak bizonyosságává. Spinozánál az isten, mint igazság, és a bizonyosság közvetlen előtétetként gyanánt fordulnak elő. Ebben áll módszerének hiánya.

j) A szellem csak akkor tekintheti az istent, mint igazságot, végsőnek nem elsőnek, végeredménynek nem előtétnek, ha az igazság közvetlen bizonyosságán fölülemelkedett. E gondolatmenetet találjuk Baconnál és Leibnitznél, valamint követőiknél is. A bizonyosságot sem Kant sem Fichte nem szabadította ki a subjectivismus korlátaik közül.

k) E tett Schelling által lön végrehajtva. Nála lett a bizonyosság általánossá. Nála az isten első is, végső is. Az ő kezdetpontja a subjectivum és objectivum általános egysége vagyis az általános ész. Ő azonban az isten ismeretét az értelmi szemlélettől tette függővé. E nélkül nem birna kezdettel. Nála tehát a közvetlenség a tudás előtete. És ez az, a mit módszere ellen minden más előtt felhozhatni. E pontnál fogva támadta őt meg Hegel, ki a módszerre vonatkozó vitalkodásnak örökre véget vetett.

1) A hegelizmuson belül üli tehát a philosopháló szellem a methodologiai eligazodottságnak azon ünnepest, mely tiszta minden meghasonlástól. Távol van innen minden kételkedés, minden egyoldaluság. A lét azonos a gondolással, a gondolás a léttel; a módszer azonagy a dolog önmozgatóásával, az önfejlesztéssel. Nincs itt többé hely a subjectiv nézetek számára; a tartalom és a forma közötti ellentét teljesen megszűnt; a tartalom maga ad magának formát; az elért álláspont öszszerűsége minden irányban megnyugtató. És mivel Hegel módszerének határai között a többi módszer, mint belszükségüleg előfejtett mozzanat, föltalálta az öt megillető rendfokot: méltán lehet állítani, hogy Hegelnél a philosophiai módszer fogalma csakugyan eljutott a maga fejlődésének legfőbb fokához. — Így okoskodnak az első tétel pártolói.

2. A második tételhez szítók a dolgot más oldalról nézik. Szerintük a philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretekről még most sem állíthatni, hogy teljesen megnyugtatók. Gondolataikat körülbelül így szövesztik:

a) A philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretek körül még mindig fordulnak elő kérdések, melyeknél a vizsgálódók a methodologiákban lelhető tantételek és rendszabályok útmutatása szerint csak valamennyire sem tudnak eligazodni. Sőt épen a methodologiák fölültése után kénytelenek azt itélai, hogy a philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretek körül még mindig nagy a fogyatkozottság.

b) E fogyatkozottság leginkább akkor tűnik föl, midőa az érintett ismeretek a logikai világosság és homályosság, a logikai rendesség, és rendetlenség, a logikai alaposság és alaptalanság szempontjaiból vétetnek szemügyre. A világosság, rendesség és alaposság logikai tökélyek; a homályosság, rendetlenség és alaptalanság logikai hiányok. Amazok az öntudatosaa átértendő igazság ügyét előmozdítják, emezek akadályozák: minél fogva amazok előmozdítandók, ezek eltávolítandók.

c) Hogy az öntudatos és szabad szellem önmagát azzá tehesse, mivelé, eredeti rendeltetésének határai között haladva, tenni tartozik, a többi kellékeken fölül az ismereti világosság, rendesség és alaposság minél biztosabb fokára is van szüksége. Úgy találjuk ezt azon ismeretek dolgában is, melyek a philosophiai módszerekre és az azokkal való élésre vonatkoznak. Nem biztos haladás, hanem valódi foganattól üres kapkodás az, a mit azoknál lelünk, kik a módszerekkel való éléshez előbb fogtak, hogysen azokat egymástól világosan megkülönböztették, okadatosaa rendbe hozták és a közöttük levő viszonyokkal együtt alaposaa átértették, azután pedig meg is itélték volna.

d) A philosophia történetében jártas előtt ismeretes az analysis és synthesis körül még mindig mutatkozó tétovázás, meg az ebből folyó methodologiai bizonytalanság. Ismeretes a rendességben való fogyatkozottság is. Még most sincs végérvényesen összeállítva azon módszerbeli egész, melynek határai között minden alárendelt módszert a maga helyén föl lehetne találni? Ismeretes végre az alaposság hiányossága is, mely azonban az iménti fogyatkozottságok természetes következménye.

e) Nem következik mindamellett az előadottakból, mintha eddig a kérdés alatt levő ismeretek körül sok méltányolni való nem történt volna. Történt, de azok minden előszeretettől tisztán és rögzített iránytartás nélkül méltányolandók. Itt az öntudatos szellem saját működés-módjainak rejteményeit akarja ismerni: oda kell tehát mindenképen hatnia, hogy magát mindentől szabadddá tegye, a mi a megnevezett irányhoz nem tartozik. Ha nem teszi, azon vállalatnak sem lesz alkalmas tényezője, mely az ismeretbeli világosság és homályosság, rendesség és rendetlenség, alaposág és alaptalanság után puhatólódik. Így okoskodnak a második tételhez szítók.

3. §. Jellemző visszapiantás.

Az eddigiekben két, egymástól mind álláspontra, mind irányra, mind eredményre nézve különböző félről tettünk említést. Az első álláspontja monistikai, a másodiké dualistikai. Amannak az universalismuson, emennek az individualismuson belül van helye. Az első a lét és gondolás azonságából; a második a lét és gondolás különbségéből indul ki. Az első szerint a gondolás határozatai határozatai a létnek is; a másik szerint ez épen nem állítható. Az első Hegelben találja föl azon bölcsészt, ki a methodologiai meghasonlásnak örökre véget vetett; a másik szerint nem tűnt még föl oly bölcsész, ki azt igazán végrehajtotta volna. Saját álláspontjának igazolása végett a philosophia történetére hivatkozik mindegyik fél; de midőn ezt teszik, mindegyik más adatokra gondol.

Az első fél gondolatainak menetében túlnyomó az objectiv, a másodikban túlnyomó a subjectiv irány. Az első megkülönböztető jegye az általánosság, a másodiké a viszonylagosság. Az elsőnél a gondolási szükségesség, a másodiknál a gondolási szabadság szerepel. Az első a tárgy természetébe, a másik az ismerő alany mivoltába helyezi a döntő súlyt. Az első a methodologiai ismeretek megtökéltségét az ellentétek általános kiegyenlítettségétől, a másik a logikai tökélyek olynemű fokától függeszti föl, mely a rendeltetésszerűleg haladó emberi szellemet az öntudatosan birtokba vett igazság valódiságáról biztosítja.

Mik után épen nem lehet váratlan, ha a jellemzett felek az általuk előhozott eredményekre nézve is különböznek egymástól. Volt már ezen eredményekről szó. Az első fél eredménye szerint nincs most már egyéb hátra, mint az, hogy a hegelismus módszere minél teljesebb érvényességre juttatassék; a második fél eredménye szerint ellenben még mindig jönnek elő fogyatkozottságok, melyeken segíteni kell.

Röviden a methodologiai meghasonlás még most is tart.

4. §. Újabb irányok.

De szükséges-e, hogy az ezentúl is úgy tartson? Ha szükséges, hol rejlik és minő az ok, mely miatt a methodologiai ellentétek ki nem egyen-

líthatók? Ha nem szükséges, mi okozta, hogy a kiegyenlítés mindeddig végre nem hajtatott?

E kérdések átvizsgálása szolgált arra okúl, hogy a már jellemzett két fél mellett egy harmadik is kerekedjék, melynek munkálkodása három irányban mozog. Az első irány negative, a második positive, a harmadik concrete van tartva. A kritikát mindegyik kezeli, de különböző módon és különböző eredménynyel.

A negatív irányuak ily eredményeket mutatnak föl: a) az universalisták methodologiai eligazodottsága csalódáson nyugszik; b) az individualisták, az ismereti tárgyak és az ismereti módszerek sokasága miatt, el nem igazodhatnak; c) a philosophiai módszer, mint olyan, nem létezik, mert lehetetlen.

A pozitív irányuaknál csak az hat igazán, a mi adottság: azért szükséges, hogy ezen belül a valódi tények a csalódásiaktól, a valódi tényeken belül meg a valódi elemek a közójük vegyült idegenszerű elemektől meg legyenek különböztetve. Oly követelés, mely módszert szükségel. Innen a positivismus ezen vitatmánya: a philosophiai módszer valódiilag létezik.

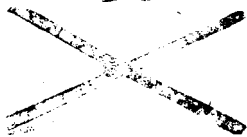
A concret irányuak, az előbbieik hiányosságának kiemelése és eltávolítása után, oda törekszenek, hogy egy oly egységet létesítsenek, melynek határai között a methodologiai universalismus és individualismus ugyanannyi, egymást kölcsönösen szükségöl, föltételező és kiegészítő mozzanatok gyanánt tűnjenek föl.

Az eddigiek után világos előttük a cél, mely megvalósítandó; a módszer, mely szerint a megvalósítás végre hajtandó; de nem világosak eléggé a philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretek összhangzásának még mindig útjában álló akadályok. Pedig a kellő világosság itt is föltét a sikeresíthető eltávolításra nézve. Úgyde mivel az a kellő világosság meg az a sikeresíthető eltávolítás csak egy oly álláspont megérvényesítéséből származhatik, mely már az eddigieken keresztül is érvénykedett, de határozottan nem emeltetett még ki: a concretismus első teendője itt, hogy amaz álláspontot kijelölje.

Ezen álláspontot az általában vett tudomány eszméjében találja föl. Akármily fölfogási egyoldalúság, nézet, vagy szempont legyen tehát az, mely e philosophián belül az általában vett tudomány kellékeinek fogalomyszerű fejlődését vagy megigazolását gátolja, a kijelelt álláspont követelményeinél fogva oly akadály is az, mely a methodologiai ellentétek kiegyenlítését késlelteti.

Hogy a concretismus ezen akadályok ellen síkra kelhessen, tartozik őket alaposan ismerni. Ha őket csakugyan megismerte, följök emelkedett, és mint tőlük többé nem függő, szabadon megállapíthatja gondolatainak azon irányát is, melyet akkor érvényesítend, midőn a philosophiai módszerekre vonatkozó ismeretekkel, teljes megnyugvásra törekedőleg fog foglalkodni.

Mivel pedig az ily methodologiai megnyugvásnak teljességéről, az eddig előhozottak után ítélve, még most szó sem lehet: minden tétová-

zás nélkül állíthatni, hogy a philosophiai módszerek jelen állapotának legkiválóbb tulajdonát a bizonytalanság teszi.

4. *Műtárs Flórián* lev. tag : *Anonymus időkoráról*. II. czímen értekezett.

Az előzményben eredeti okmánybuvárlat szükséges volta indokoltatik, a XI-ik és XII-ik század országos és társadalmi állapotai biztos tárgyalhatása végett. Bartal jeles műve, a magyar államjog középkori történetéről, csak kezdemény; mert idézetek bősége mellett is, az elnevezések keletkezése és szüntérére nézve pontos időszámítást nélkülöz. Jelen értekezés különösen a várrendszerrel foglalkodik.

Anonymus említette 11 váralapítás közül nevezetese Szabolcsé. Az erre vonatkozó 21, s az akkori néposztályzatot tüzetesen részletező 46-ik fejezet nyomán valának a magyar államban :

1) Főurak, *principes, primates, jobagiones*. Ide tartoznak a *Comes*-ek is. 2) Hadfiak, *milites*. 3) Kézművesek, hadiszerszállítók, s más szolgálattevők, *servientes, civiles*. 4) Földművesek, *rustici*. 5) Vendégek, *hospites*. Végre rabszolgák, *mancipia, servi*.

Ezek chronologiai története; — különösen :

1) *Comes* és *Comitatus* Sz. Istvántól 1130-ig. Mi hajdan korhatározó jelnek tartaték. 2) *Milites*=*nobiles*, Sz. Istvántól Sz. Lászlóig. Anonymusnál *milites Hungariae*. 3) *Civis* története. Alkalmilag *Eur Eures*=*custodes confiniorum, speculatores*, érdeménye kimutatva. 4) *Civitas* = megye székhelye, Sz. Istvántól II-ik Béláig 1138. 5) *Castrum* nevezet használata Salamon és I. Géza korától tovább. Következmény Anonymus II. Béla utániságára. 6) *Serviens* és *civilis* története Kálmántól II. Endréig.

Végeredmény. *Miles, civitas, castrum, serviens* és *civilis* nyomán Anonymus írói kora, a II. Géza és II. Endre közti 60 éves időszak. Mely eredmény erősítését s közelebbi meghatározását, következő, a XI-ik és XII-ik század országos és társadalmi állapotai, s Anonymus magyarsága fölötti értekezések fogják eszközölni.

5. *Hunfalvy János* r. t. mint bizottsági előadó a Statistikai és Nemzetgazdasági Közlemények III-dik kötetének 1-ső füzetét, e szavakkal mutatá be :

Tekintetes Akadémia! Szerencsém van ezennel a *Statistikai és Nemzetgazdasági Közlemények* III-dik kötetének első, (a mult évi folyam 3-dik) füzetét bemutatni. Ebben *Fest Vilmos* rendes tag értekezése „*Magyarország álladalmi és országos útjairól*“ be van fejezve, s a füzet főtartalmát teszi. Szerző úr azon értekezéséből egyes mutatóanyagokat a T. Akadémia szakülésében is felolvasott; szükségtelen azért róla bővebben szólnom. Az értekezésnek nemcsak statistikai, hanem nemzetgazdasági becse is van. A jelen füzet azon részét foglalja magában, melyben szerző úr új javaslatot terjeszt elő úgy az állami, mint az országos, vagyis inkább az első- és másodrendű kőutak hálózatáról, s ezt egy térképpel is felvilágosítja, mely e füzethez van csatolva, egyszersmind az okokat fejtegeti, melyek miatt a közmunka-erő, úgy szólván minden siker nélkül elforgácsoltatik. Előadásából bizonyára mindenki meggyőződhetik az ed-

diglen divatozó útépitési rendszer megváltoztatásának szükségességéről.

A második értekezés : *Jászfényszaru mezőváros statisztikai leírása* Athanász Szilárd községi orvostól; ez nagy szorgalommal összeállított és igazán becses statisztikai monographia. Kíváncsinos volna, hogy minden jelentős községünknek mutatható fel ily részletes leírását. A harmadik értekezés *Tormay Károly* Pest városa főorvosától van, ki a meteorologia és egészségügy körében tett tapasztalatokat minden évben egybeállítja, s kimutatásainak velejét a Közleményekben szokta közzétenni. Vajha megyei főorvosaink is követnék példáját, akkor csakhamar az egész ország egészségügyi viszonyaival megismerkedhetnénk. — A magy. kir. Helytartótanács a magyarországi könyv- és könyomdának kimutatását küldé át az Akadémiának, s ezen kimutatást a jelen füzetben találja az olvasó. Szerinte az egész országban 126 könyv- és könyomda van, ezekből magára Pestre 16 könyvnyomda, 17 könyomda s 1 könyv- és könyomda esik. — Azután *Keleti Károly* úrtól „Az iparos nevelés“ című értekezés következik, melyet nemcsak az iparosoknak, hanem mindazoknak szeretnék figyelmébe ajánlani, kik meg vannak arról győződve, hogy a műipar hazánkban is meg kell honosítunk, ha óhajtjuk, hogy az vagyonossá, virágzóvá váljék. Keleti úr megmutatja, mit tesznek Belgiomban, Németország különböző államaiban, Franciaországban és Nagybritanniában, hogy a műipar helyes nevelés által előmozdítsák, s megmutatja, mit lehetne a másutt oly üdvösnek tapasztalt intézkedésekből nálunk, az állam közremunkálkodása nélkül is, egyedül társadalmi körben és társulati úton, életbeléptetni. *Konek Sándor* úr a *Feketetenger tartományainak kereskedelmi viszonyairól* értekezik, s figyelmet azon mezőre, mely műiparunknak és kereskedésünknek azon vidéken kínálkozik, hol hazánk főközlekedési ere, a Duna torkolatjai vannak. — Végre a jelen füzetben a Statisztikai Közlemények I—VI. s a Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények I. és II. kötetének betűrendbe szedett tárgyjegyzéke található, mely Közleményeink eddigi kötetének használatosságát nagyon megkönnyíti, s mely egyszersmind arról is bizonyosságot tesz, hogy a stat. bizottság, noha országos statisztikai hivatalra nem támaszkodhatott, s noha szellemi és anyagi erőiben nem dúslakodik, mégis becsületesen munkálkodott a T. Akadémia által eléje tűzött feladat megoldásán.

6. *Toldy Ferencz* r. t. és bizottsági előadó pedig a történelmi bizottság múlt évi kiadványait mutatta be, jelesen Verancsics VII-dik kötetét, Forgács Commentárjait, Baronyai Decsi János Commentárjait, Tököly naplóját és Fehér György Codex Diplomaticusának *Czinár* lev. tag által ingyen készített *Indexét*, következő előadással :

Szerencsém van a Történelmi Bizottság lefolyt évi kiadásait a tisztelt Osztálynak bemutatni.

Elsők a *Történelmi Emlékek* (Monumenták) kötetei, név szerint azok 23. 24. 25. és 26. számai, vagyis a Scriptorok Osztályának X. XVI. XVII. és XVIII. kötetei.

Ezek elseje *Verancsics Antal* Összes Munkái hetedik kötetét hozza, a mi felejthetetlen társunk *Szalay László* gondoskodásainak utolsó gyű-

mölcset. Benne e nevezetes státusemberünknek 1549-től 1559-ig írt levelei foglaltatnak, az 1553—7. köztiek kihagyásával, melyek első konstantinápolyi követsége idején iratván, az Összes Munkák megjelent III. és IV. kötetében állanak. Számosak ez új kötet levelei közül Oláh Miklóshoz, Nádasdy Tamáshoz, nem kevés Miksa cseh királyhoz, mások másokhoz szólanak; s tartalmok részben ez évek hadi s politikai —, majd mind azoknak erkölcsi történetére is vetnek óhajtott világot; s mint Verancsics egyéb levelei, a kor legérdekesebb és vonzóbb emlékei közé tartoznak.

Másod helyt van szerencsém bemutatni *Forgách Ferencz* egykori nagyvárad püspök „Magyar Históriáját 1540—72. Forgách Simon és Istvánfi Miklós jegyzéseikkel együtt“, melyhez még Forgách Ferencz fenmaradt apróbb írásai járultak. A Commentáriusokat *Majer Fidél*, hg. Eszterházy Miklós úr egykori nevelője adta Istvánfi codexéből, mely jelenleg a hg.-Eszterházy-könyvtáré, s mely a Horányi 1788-ki kiadásához használnál kétségtelenül sokkal correctebb, levén egyenesen a pécsi püspöki könyvtárban őrzött eredeti codex másolata. Eddig Forgáchot történetiróink a Horányi kiadásában voltak kénytelenek használni, mely képzelhetetlen gondatlansággal adva, annyira hemzseg hibáktól, hogy gyakran valóban a semminél is rosszabb. A mi kiadásunk több ezer helyen igazítja meg azt, s egészíti ki. Mindamellett kénytelen vagyok megvallani, — s valljuk meg inkább magunk, mint hogy mások tegyék azt, — hogy e becses írónak egy, valamennyi fenlevő codexek (milyeket a Bevezetésben vagy huszat sorolok elő) használatával, új gonddal kiállítandó harmadik kiadása ez által feleslegessé nem tétetett; s hiszem is, megjő az idő, midőn a Történelmi Bizottság ilyet eszközzésbe veend. De mindemellett e kiadás lényeges előnyökkel bír a Horányié felett, nem csak mert ennél sokkal hibátlanabb szöveget ad, hanem mert a Forgách Simon igen nagy becsű magyar jegyzéseit teljesen és hibátlanul adja, holott Horányi csak válogatva, igen keveset, és szinte hibásan. Ezeken kívül, miután nem csak Majer Fidél mindjárt a munka kezdetében, hanem, midőn az vége felé járt, a gondjait átvett Szalay is elhalván, a kiadás befejezése reám nehezedett, a Commentárok mellé vettem Forgách némely apróbb maradványait is, nem az eredetiekből ugyan, de mégis nagy gondnal, s hogy együtt bírjunk mindent, mi Forgáchtól e napig ismertetik. A kötet élébe pedig a szerző életrajzát iktattam, mely — bízom benne — hogy az eddig nem eléggé méltánylott, sőt széltiben igazságtalanul vádolt és megítélt férfinak mind élete körülményeit helyesben mutatja fel, mind jellemét új világosságban tünteti elő, s írói hitelességét igazságosabban és valóan igyekszik megállapítani.

Harmadik a *Decsi Baronyay János Commentárjainak* fenmaradt, s részben általam felfedezett részeit hozza. Az élébe tűzött Életrajzot, mely az első kísérlet Decsiről egy összefüggő, s irodalmi sok ágú munkásságát méltató képet adni, még megjelenése előtt volt szerencsém a tiszt. Osztály előtt felolvasni.

Mind e három író a XVI. század történetének gazdag kútforrásai közé tartozik: Verancsics e kötete 4, Decsié 5 évre terjed ki, amaz 1549, 50,

58 és 59-re, ez 1593—8-ra : annál gazdagabbak részletekben, a korok megértésére pedig éppen részletek kellenek. Verancsicsot már ismeri a tiszt. Osztály, előbbi kötetéből; Decsiről értekeztem e helyen; Forgáchról, ki, mint tudva van, János király halálától Turi György haláláig megy, harmincz évet foglal be, legyen szabad némely soraimat a tiszt. Osztály elibe bocsátanom, melyekben Forgáchnak a történetírónak jellemzését kísérlettem meg. „*Egy de domini funere rapta sui* mű van előttünk, de melynek becse nem csak a históriai anyagban határozódik, hanem főleg azon körlelhetetlen igazságszeretben van, mely szerint nem szépített, hanem mind az események okait, mind a szereplőket feltünteti, tekintet nélkül barátira, ellenségre. Ezt más írónál részrehajlatlanságnak nevezik — nála feketevérűségnek. Pedig — „legtöbb sötét rajzait igazolják az azóta ismeretessé lett kútfői adatok, a mikben oly gazdagok különösen a XVI. század históriás énekei; igazolja a lélektani bírálat, mely a sorok közt olvasni tud. Valóban, nem irigység sugallta Forgáchnak elbeszéléseit, s nem személyes gyűlölség, mint kicsinyes gondolkodású emberek állíták, hanem a vétek, az alávalóság, a lelketlenség gyűlölete. A hűségnek, erénynek, a buzgó honszerelemnek, mely kebelében oly szent lánggal ége, hiánya keseríté el érzékeny lelkét, mert ezekben, s nem vesztett csatákban, ismerte fel a század köz insége okait. . . . Különben előadása, az utolsó kéz hiánya s gyakran nehéz nyelvezete mellett is, eleven, az erkölcsi érzés s az igazság általi megihatottság bélyegét viselő; e mellett tömött, hatályos, gyakran nagy íróhoz méltó helyekkel, s silyenkor nyelve is valódi római színt ölt.“ (XXXVIII. XLVI. XLVII. II.)

A negyedik szám, mely ezimént készült el, *Tököly Naplója* 1676 nov. végétől 1678 május 15-ig, éppen másfél évet foglal be; s köszönjük azt *Torma Károly* társunk becses igyekvéseinek. Tökölyt már egy előbbi, Nagy Iván által közlött kötetből ismerjük mint naplózót, mely 1693 első napjától 1694 végéig megyen. A jelen kötetben a 19 és 20 éves ifjuval találkozunk, ki ép ekkor lépett azon sikos pályára, melyen tizenöt év után megbukott: míg Nagy Ivánnál a nagyképeségű és képzelhetetlen munkásságú és erélyes ruganyosságú férfiúval ismerkedtünk meg; a jelen kötetben a nagyra törekvő ifjonczban a leendő pártvezérnek már minden tulajdonait felismerjük keletkeztek, fejlődésökben. Merüljön fel Tököly Naplója a közbeeső 15 évről is, és történetünk e szakasza egészen más színt öltend. S e részben már nyertünk némi biztatásokat.

A Monumenták mellett egy rendkívüli kiadást is eszközölt a Bizottság. T. i. a tiszteletre méltó aggastyán, *Czinár Mór* akadémiai tag áldozatos munkásságától nyertük Fejér György nagy Okmánytárához azon betürendi tárgymutatót (*Index Alphabeticus Codicis Diplomatici Hungariae per Ge. Fejér editi*), melyet esztendő előtt bejelentettem, s melynek segedelmével a Fejér nagyszerű munkája csak ezentúl leszen teljesen, könnyen és biztosan használható. Feltalálni abban minden családi nevet, helynevet, számos közneveket, a kereskedés, közlekedés, törvényszékek, királyi kedvezések, jutalmak stb. köréből, mik a külön hazai korok állapotai felderítésére szolgálnak, s végre a XI—XV. századig

okmányainkban előforduló magyar szokat. A történetvizsgáló, ki bármely irányban teszen részletes nyomozásokat, az országos, egyházi, családi, helytörténet, közelet, intézvények, méltóságok, sőt a nyelv körül is, ki valaha használta és használja e gazdag, de nem eléggé rendezett kincstárt, s tapasztalta azon fáradságot s időpazarlást, s e mellett is a gyakori sikeretlenséget: áldani fogja agg társunkat, ki a Fejér Codexére csak ez óriási munkájával tette fel a koronát. A méltóságok teljes átnézetei rekesztik be a 36 ívet betöltő munkát, melyet in a tiszt. akadémia asztalára teszek le.

S ezek azok, miket a Történelmi Bizottság ez akadémiai év alatt közzé tett.

Tudomásul vétetvén, az Akadémia köszönetét fejezi ki Czínár Mór lev. tagjának, ki már élemedett korában e nehéz és nagy munkára vállalkozott, és azt minden anyagi jutalom nélkül végre is hajtotta.

7. A titoknok olvassa a törvénytudományi osztály 1856. dec. 7-én tartott értekezlete jegyzőkönyvének némely pontjait, melyek közül, a benső vagyis ügyrendező intézkedések mellőztével, közérdekűbb az, hogy az osztály elnökül Lónyay Menyhért tiszt. tagot és akadémiai alelnököt, jegyzőül pedig Kautz Gyula r. tagot választotta; továbbá, hogy értekezleti ülésein minden rendű, tehát levelező tagjainak is, azon tárgyak és ügyek elintézésében, melyek tudományos kérdések- és feladatokra vonatkoznak s az Alapszabályok által kizárólag a tiszteleti és rendes tagok részére fentartva nincsenek, egészen egyenlő jogot és befolyást engedett.

Tudomásul szolgál.

8. Ugyanaz olvassa a történelmi osztály 1866. dec. 8-án tartott értekezlete jegyzőkönyvének egy pontját, mely szerint az osztály értekezleti elnökül b. Eötvös József úr ö mlgát, az Akadémia elnökét, jegyzőül pedig Hunfalvy János r. tagot választotta.

Tudomásul van.

9. Olvastatott Simonyi Ernő hazánkfiának Párisból múlt évi dec. 15-ről kelt levele, melyben némi kérdezősködés mellett, tudatja, hogy az Akadémia számára 414 lapra terjedő florenczi magyar történelmi okmányokat indított útnak; s nem sokára új küldeményt ígér a barcellonai levéltárból is.

A titoknok jelentése szerint már megérkezett kézirat-csomag áttétetik a történelmi bizottsághoz, mely egyszersmind Simonyi hazánkfia kérdéseire válaszolni fog.

10. A titoknok bemutat egy „Az ember” című kézirati kötetet, mely minden kísérő levél nélkül érkezett az Akadémiához, azonban szerzője, Benkhard János, a munka végén megnevezi magát, és valószínű, hogy dolgozatát kiadás végett küldötte be.

A bölcséleti tartalmunak látszó kézirati munka áttétetik a philosophiai osztály-értekezlethez, belétekintés s annak eldöntése végett, érdemes-e, hogy figyelembe vétessék.

11. Ugyanaz jelenti, hogy az Akadémia mlgos elnöke a következő (XXVII.) nagygyűlés, valamint a köz-, és igazgató ülés, végre az ugyanakkorra halasztott gr. *Dessewffy*-gyászünnepély napjait következőleg tűzte ki:

1867. jan. 27. Igazgató tanács ülése

„ „ 28. d. u. 5 órakor Dessewffy gyászünnepély.

„ „ 29. d. u. 5 ór. } nagy gyűlések.

„ „ 30. d. u. 5 ór. }

„ „ 31. d. e. 10 ór. ünnepélyes közülés, azon megjegyzéssel, hogy ha az

Igazgató tanácsnak még egy ülésre szüksége lenne, az a nagy gyűlés idején is, délelőtti órákban megtartható leend.

Tudomásul vétetvén, a titoknak megbízatik, hogy körlevél és lapok útján hirdesse ki. Hogy azonban az osztályok értekezleteit már 26 és 27-kén meg lehessen tartani : a vidéki tagok megjelenésére 25-dik, péntek este készen kitűzendő határidőül.

12. Olvastatott m. kir. udvari Cancellár Mailáth György úr 6 nmgának Bécsből dec. 16-ról ¹⁴⁰⁰_{elnöki} szám alatt az Akadémia mlgos elnökéhez intézett következő levele :
Méltóságos Báró úr! Ö császári s apostoli kir. Felsege f. hó 15-én kelt legfelsőbb elhatározásával Horváth Mihály politikai menekült és volt csanádi püspöknek legk. megengedni méltóztatott, miszerint a birodalomba büntetlenül visszatérhessen. Miről van szerencsém Méltóságodat, vonatkozólag a m. Akadémia nevében f. e. aug. 20. 569. sz. a. Ö Felsegéhez intézett kegyelmi kérvényre, örvendetes tudomás végett értesíteni. Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem öszinte nyilvánítását, Bécsben 1866. évi dec. 16-án Mailáth György s. k.

Az Akadémia midőn egyfelől hálás érzelemmel fogadá Ö cs. k. Felsegének azon kitüntető legmagasb kegyelmét és kegyességét, hogy hontalanul bujdosó tudós hazánkfiának a büntetlenül visszatérhetést öpen intézetünk legalázatosb kérelmére méltóztatott megengedni ; másfelől, elgondolva a szellemi nyereséget, melyet ily tudományos tagjának visszatérte által remél, szíves éljenzésbe tört ki a tiszteletre méltó férfiú nevére.

13. Olvastatott a nm. m. kir. helytartó tanácsnak Budán 1866. dec. hó 15-kén 92889. sz. alatt kelt következő legkegyesebb intézménye az Akadémia elnökségéhez :

A f. évi nov. hó 16-án 16268. sz. alatt kelt udvari rendelet tartalma szerint az archaeologiai régiségek tárgyában ö cs. és apost. kir. Felsege f. é. nov. hó 8-án kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy az építészeti régiségek és műemlékek kutatásával és fentartásával megbízott központi Bizottmány felállítására, és annak hatáskörére vonatkozó 1850. évi dec. hó 31-én kelt legfelsőbb elhatározás olyképen módosíttassék, hogy ezen Bizottmány teendői Magyarországra nézve a M. T. Akadémia e részbeni ajánlatához képest, az annak kebelében fennálló archaeologiai osztály utasításának, az országos műemléki Bizottság részére kidolgozott szabályzat lényeges pontjaival leendő kiegészítése mellett, az említett archaeologiai osztályra ruháztassanak, és ezen osztály előadandó esetekben szakértő közegként a nm. m. kir. Helytartó tanács által igénybe vétessék ; — a Conservatorok kinevezése azonban, kik — egy a változott viszonyoknak megfelelő utasítással lesznek ellátandók — felsőbb helyen eszközöltessék ; — a hivatkozott legfelsőbb leiratban világosan megjegyez tetvén, miként a fentebbi intézkedés azt semmikép sem gátolja, — hogy a bécsi központi Bizottmány — melynek véleménye a legfelsőbb elhatározás alá fentartott esetekben szintén meghallgatható — tudományos kutatásait a magyar Bizottmány akadályoztatása nélkül Magyarországon saját céljaira folytathassa, s tudományos közléseit e részben közrebocsáthassa. — Ezen legfelsőbb elhatározás tartalma szerint egyttal elrendeltetett, hogy a magyarországi műemléki Bizottmány részére szükséges költségek, és ezek fedezésének módja iránt további javaslatok felterjesztessenek.

Miről is a midőn a M. Tud. Akadémia Elnöksége, vonatkozva az 1862. dec. 22-iki szám nélküli, 1864. január 10-iki 4. számú, — 1865. június 12-iki 296-ik számú felterjesztéseire, tudomás és alkalmazásul ezennel értesítettik, egyszersmind a legmagasb számúdnak mielőbbi létesítése céljából felkéretik : hogy a fentisztelt legmagasabb elhatározásban kimondott irányokat szem előtt tartva, a tudományos Akadémia archaeologiai osz-

tálya számára jövőre nézve zsinórmértékűl szolgálандó szabályokat megállapítani s szerkesztetni, a már felterjesztett 16. Conservatoron felül, még az egyes egyházmegyék, vármegyék és vidékek részére is hasonló közegek kijelölését megtenni, a Conservatorok számára a változott viszonyoknak megfelelő utasítást tárgyalás alá vétetni, és az ez iránti becses javaslatát, kiterjedve egy úttal az osztálynak ebbeli tevékenységével járó költségek címére, és számszerinti mennyiségére, mielőbb e királyi főkormánysszékhez felterjeszteni sziveskedjék, megjegyeztetvén, hogy az ezen új szervezet szerinti közegek levelezésének postadíjmentessége iránti tárgyalások, az érintett javaslatok beérkezése után folyamatba tétetni fognak.

Javaslattétel végett kiadatik az archaeologiai bizottságnak.

14. A titoknok bemutatja Frivaldszky Imre m. akadémiai rendes tag alapító levelét, mely szerint a m. Akadémia alaptőkéje nevelésére 600 osztr. értékű forint alapítványt tesz, a tőke lefizetéséig ötös kamat fizetésére kötelezvé magát.

Köszönet kifejezése mellett áttétetett az Akadémia pénztárnoki hivatalához.

15. Ugyanaz olvassa Tóth Lőrincz rendes tag és akadémiai pénztárnoknak következő levelét :

Méltóságos Elnökség! T. Akadémia! Érezvén a kötelességet, hogy míg egy részről az Akadémia palotájában szép és kényelmes szállást élvezek, másrészről ezen palota fölemelésének költségeihez is tehetségem szerint járuljak, ezenem van szerencsém bejelenteni, hogy : azon rendkívüli honorariumot, melyet a Tekintetes Igazgató Tanács az építési pénztárnak 1860. év óta mostanig vezetett fáradalmas kezeléseért nekem utalványozni kegyeskedett, el nem fogadván, abból 1000 osztr. ért. forintot az Akadémia építési pénztárának adok, 500 forintot pedig az akadémiai alaptőke nevelésére ajánlok fel, s így összesen 1500 fttal az Akadémia alapítóinak sorába lépek. — Mély tisztelettel — január 1-én 1867.

Az Akadémia szíves köszönettel fogadja a visszaajánlott 1500 forintot, és örömmel üdvözlí alapítói sorában derék tisztviselőjét.

16. Csolnakosi Katalin Válya Ignáczné Al-Pestéről 1866. dec. 12-én kelt levelében írja : Teljes című akadémiai Előljáróság! Meggyőződvn arról, miszerint tőlem származandó maradék nélkül kell földi pályámat bevégezmem : halálom utánra nézve, hogy minő gondolattal és változhatatlan határozattal légyek, arra nézve végrendeletemet öt példányban megírva, annak egyikét mint a Tudós Akadémiát illető, annak nagy érdemű Előljáróságának, mint nézetem, gondosságom és szeretetem jelét ezennel ide mellékelve bizodalmasan ajánlom.

A bár nyílt, de a végrendelező életében nem tárgyalható eredeti végrendelet az Akadémia pénztári hivatalához tétetik át ; s erről a fennevezett asszonyság értesítendő.

17. Doby Antal T.-Ujlakon 1866. dec. 27-én kelt levelében, 7 darab mult századi okmányt küld újabb az Akadémiának.

Köszönettel áttétetnek az Akadémia kéziratárába.

18. B. Mednyánszky Dénes, mint a XXVI-ik nagy gyűlésen választott lev. tag, a mlgos elnök úrhoz intézett levelében előadván mentségeit, hogy székfoglaló értekezését még el nem készíthette, időhaladékat kér ;

19. Szintén Baintner János egyetemi jogtanár s ugyanakkor választott lev. tag, kéri, hogy székfoglalóját nehány hónappal később tarthassa meg.

Az Akadémia méltányolván a két tagjának előadott mentő okait, elvárja, hogy mihelyt körülményeik engedik, az Alapszabályok illető pontjának eleget fognak tenni.

20. Zwiedinek Lajos (Edl. v. Südenhorst) az elnökséghez intézett körlevelében felhívja az Akadémiát, hogy az általa Fiumóban „Adria” cím alatt létesítendő politikai-kereskedelmi lap részvényesei közé, 500 ftal belépni szíveskedjék, miután a nevezett lap Magyarország érdekeire kiváló tekintetet akar fordítani.

Az összes ülés nem intézkedhetvén az Akadémia pénzügyei fölött: jelen körlevél az Igazgató Tanács elé terjesztendő.

21. A titoknok bemutatja a kecskeméti kath. főgymnasium, a pozsonyi kir. kath. gymnasium, a pesti kir. főgymnasium, a pesti kir. magyar természettudományi társulat, végre a debreczeni ref. collegium igazgatóságainak térítvényeit, illetőleg köszönő iratát, az Akadémia által részökre megküldött könyvpéldányokért.

Tudomásul szolgál.

22. Ugyanaz bejelenti az 1866. dec. 17-től 1867. jan. 7-ig az Akadémia könyvtárába befolyt csere-, ajándék- és köteles könyvpéldányokat; melyek is a következők:

Testületektől.

K. k. Central-Commission zur Erhaltung der Baudenkmale. Bécs. Mittheilungen XI. Jahrg. Sept. Oct.

Königl. preussische Akademie der Wissenschaften. Berlin. Monatsbericht Aug. 1866. Kais. Akademie der Wissenschaften. Bécs. Értesítője 1866. Nro 27. 28.

Germanisches Museum. Nürnberg. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit 1866. Nr. 10.

Société de Physique et d' Hist. Nat. Genève. Mémoires. XVIII. Tom. 2. Partie.

Académie Impériale des Sciences. Petersbourg a) Compte-rendu de la Commission Imp. Archéologique pour l' année 1859. 1860. 1861. 1862. 1863. 1864. (mindegyik évfolyamhoz egy-egy atlas). b) Recueil d' antiquités de la Scythie (egy atlással) 1. livr.

Akademisches Leseverein an der k. k. Universität. Bécs. Fünfter Jahresbericht des Akad. Lesevereines.

K. k. Mineralien-Cabinet. Bécs. a) Das Mohs-Grabdenkmal. b) Friedrich Mohs und sein Wirken in wissenschaftlicher Hinsicht. c) Über die Nothwendigkeit, das Naturhistorische Princip des Mohs in der Mineralogie beizubehalten.

Königl. Bayerische Akademie der Wissensch. München. Sitzungsberichte. 1866. I. B. 4. H. II. B. I. H.

II. Magánosoktól.

Sir John Bowring k. l. t. London. Translations from Alexander Petőfi.

Gróf Montalembert Károly k. l. t. Páris. Les moins d' Occident. III. Tom.

B. Eötvös József akad. elnök. Pest. Bogovič Mirkó következő műveit: a) Vinjage I. II. III. köt. b) Govor. c) Smilje i kovilje. d) Ljubica. e) Stepan, poslednji kralj bo. sanski. f) Matija Gubec kralj seljački. g) Domorodni Glasi. h) Pripovesti.

Szabó Benő városi törv. tanácsos. Győr. A szepesi szászok (két példány).

Somhegyi Ferencz l. t. Pest. A magyar és erdélyországi kegyestanítórend névkönyve 186⁶/,-re.

Dr. Herczegi Mór. Pest. Relatione sullo stato presente dei lavori dell' Istmo.

Korponay János l. t. Kassán. Abanj vármegye Monographiája. VI. VII. füz.

III. Köteles példányok.

Réthy Lipót nyomdája. Arad. a) A szív életéből. b) Ordo officii divini pro anno 1867. FF. minorum Ordinis S. P. Francisci.

Skarnitzel József nyomdája. Szakolcza. Besiedky Viliama Pauliny Totha. I. köt.

Siegler testvérek nyomdája. Nyitra. Schematismus Cleri Dioecesis Nitriensis pro 1867.

IV. Aka démiai kiadások

Nyelvtudományi Közlemények. V. köt. 2 füz.

Index alphabeticus Codicis dipl. Hung. G. Fejér.

A magyar nyelv Szótára. IV. köt. 2 füz.

Jegyzőkönyv. IV. köt. 2 füz.

Második (nyelv- és széptudományi osztály-) ülés.

1867. január 14.

Mélt. báró Eötvös József akadémiai elnök úr elnöklete alatt.

24. Vámbéry Ármin lev. tag egy 800 éves ujgur kéziratot (cízime *Kudatku Bilig*, azaz szerencsés isme) mutatott be.

Ugyanő kéri az Akadémiát, hogy a bécsi császári könyvtárból két hónapi használatra általa kivett ezen kézirat beadási határideje meghosszabbítása iránt magát vesse közbe.

Az Akadémia a határidő közeledtével e tárgyban kérelmet fog intézni a császári könyvtár igazgatóságához.

25. Budenz József lev. tag ily című értekezést olvasott fel: az *a, e mutató szócska, tekintettel Fogarasi úr mongol ilyen-jére.*

Egyik tavali előadásában Fogarasi úr a mongol *ejin* (igy) és *ejimil* (ilyen) szokat hozta volt föl annak bizonyítására, hogy a magyar *ilyen, ily* a mongol *ej*-nek megfelelően, egyszerű *ly* (nem *lly*)-vel tartozik lenni. Belé-ereszkedett még ez alkalommal általában a magyar mutató névmásoknak a mutató *a, e* indulatszóból való származtatásába (*oda* menj *a!* ide jöjj *e!* stb.), vitatván, hogy ezen *a, e* szerepel a török nyelvben is (*bok-a!* *gel-e!*), sőt a mongolban és szanszkritban is. — Értekező (Budenz) először vizsgálat alá veszi ezt az *a, e* mutató szócskát. Van ugyan, azt mondja, a mint az adott példákból látható, demonstratív távolságra és közelségre vonatkozó értéke, de csak megelőző *az, ez, oda, ide*, stb. értelmű mutató névmások után; magában az *a* vagy *e* nem jelent semmit, hanem csak a megelőző mutató névmásnak visszahangoztatása, dadogólag megszakadó ismétlése. Ép oly kevésbé látható az *a, e* mutató az *amaz, emez* stb.-nek *am, em*-jében, mert csak merő önkény taglalhatja ezeket így: *a+m, e+m*, az *m*-et vevén toldalékhangnak; az *am, em* csak az *az, ez*-féle mutató névmásokhoz alkalmazkodó nyomatékosító szócska, olyan a milyen a török *iş, ş* ezek-

ben : *iš-bu*, *š-ol*. Nem lehet tehát az *a*, *e* mutató indulatszóciska az *az*, *ez*-nek gyöke, mert maga is csak ezektől függő, s ezeket, mint categoricus névmásokat feltételező utóhang. A törökben csak annyiban szerepel az *a*, *e* mutató szóciska, a mennyiben F. úr avval fordítja a török példákat : ezekben pedig semmi vonatkozás sincs demonstrativ távolságra és közelségre, hanem az *a*, *e* csupán nyomatékosító, figyelemébresztő enclitica interjectio, a milyen p o. a magyar *sza* (lássad-*sza*, hozd-*sza*) vagy *no* ! A mongolban sincs *a*, *e* féle mutató, hanem van *e* egyszerű mutató névmástő (melynek többese po. *e-de*) ; az *ann*, *inn* alanymutató sem, valamint az *á* ! vocativusi particula sem ad az *az*, *ez* gyökéről fölvilágosítást. Végre a szanszkrit *a* is, melyet F. úr fölhoz, már tiszta categoricus mutató névmástő.

Egyáltalában arra a kérdésre : hogy miből származik a categorico kifejezett egyszerű mutató névmástő, a nyelvtudomány nem tud felelni, kár is azon a fejet törni. Azonban vannak oly névmástők, melyeket *alakilag* lehet fölbontozni, (de nem jelentésfejtegetőleg), s egyszerű névmástőkből képzett új névmástőknek kimutatni. Ilyen a mongol *ene*, *ez*, (*e-ne*) az egyszerű *e* mellett (melynek többese *e-de*), vagy *tere* az (*te-re*) a *te* mellett (v.ö. *te-de* azok), a szanszkrit *ana* (*a-na*) az *a* mutató névmástő mellett stb. Ilyen alakilag való bontozást megenged a magyar *az*, *ez* is ; s Fogarasi úrnak abbeli nézete, hogy ezekben a *z* képző elem, mely a régi magyarság-beli egyes nyomok szerint hajdan *d* volt (*ad*, *ed* = az *ez*), támogatható a rokon keleti finn vagy ugor nyelvek tanúságával is, csak hogy a megmaradó *a-e-t* nem határozatlan jelentésű gyöknek, hanem valóságos mutató névmástőknek kell venni. A cseremiszből ugyanis vannak az egyszerű *tu*, *ti* (az *ez*) mellett használatban a *do*, *de*-vel képzett *tudo*, *tide* is ; szintűgy a kérdő *ku* mellett (=magyar *ho*, ebben : *ho-va*) a *kudo* ; a hegyi cseremiszből *mada* (mi), a *ma* mellett ; ennek megfelelő az osztják *met* (mi), és mordvin *mezä*, *mez* (mi). Ezen *d* és *z* féle képzővel azonosnak mutatkozik a magyar *az*, *ez*-nek *z*-je, mely szintén valamikor *d* volt. — A mi pedig az *a*, *e* (vagy *o*, *e*) egyszerű mutató névmástőket illeti, igen valószínű, hogy ezek a finn-ugor nyelvekbeliekhez eredetileg annyiban is hasonlók voltak, hogy még előhangú *t*-vel is bírtak (*to*, *te*) ; mert éppen a finn ugor mutató névmástőkhöz hasonlítanak legjobban a magyar *a* (*o*) *e*, távolra és közelre mutató névmástők, hogy azokban is, úgy mint a magyarban, a távolra és közelre-mutatás a mély és magashangú vocalis által van megkülönböztetve ; mert továbbá nem lehetetlen, hogy a magyar *o*, *e* elejéről *t* veszett el, a mint több magyar szó megfelelő finn-ugor szókhoz képest mutatja (po. *öl* orgyia = vogul *tül*, *tel* ; *arasz* = vog. *tavas*, *aszni* = vog. *tasém*, m. *ev*-(enni)=(vog. *tém*, osztják *tëvem*, *ujj* digitus = osztj. *tuj* ; *egér* = vog *tünger*) ; m. *ugyan* quidem, zwar [ze wäre] a finn *tote* veritas-ból magyarázható, melyből szintén van *tosin* = quidem) ; mert nemcsak lehetett a magyarban *o*, *e* helyett *to*, *te*, hanem volt is és van még egyes ragos alakokban és összetételekben : *té-tova*, *tél-tül*, *taval*, *tahát*, *tehát* ; végre hasonló jelenség mutatkozik az ugor nyelvek között a votjában is, hol egyes távolra mutató adverbiumok kezdő mássalhangzó nélkül vannak : otin (ott) otış (onnét), ozi (úgy). — Ha pedig az *a* (*o*) és *e* magyar mutató név-

mástóknek eredeti alakja *to*, *te* volt, megint nem lehetnek az *a*, *e* mutató szócskának szülöttei.

Az *ott*, *itt*, *oda*, *ide*, adverbiumoknak alapúl szolgálhatott a rokon nyelvek tanúsága szerint, akár egyszerű, akár tovább képzett névmástó (tehát akár *o*, *e*, akár *od*, *ed*). Hogy bennük az utóbbi rejlik, mutatja az *oda*, *ide*-nek különbözése a *hova*, *tova* képzésétől; ezekben egyszerű névmástó van, mint a mordvin *kov* és *tov*-ban, oszt. *togu*, *tege* (*oda*, *ide*)-ben. Az *oda*-nak képzése meglátszik az osztj. *χoda*-ban, s a mordv. *toza*, *tozov*-ban, melyben a *z* nem lehet irányrag, hanem a *to* mutatótónak képzője. Az *oda*, *ide* tehát így taglalódnak: *od-a id-e* (*ed-e*). Ugyanazon alaplól indul ki az *ott*, *itt* is = osztj. *totta*, *tette*.

Az *ilyen*, *olyan*-ra nézve ezt a kérdést, hogy igazán egyes *ly*-vel vagy kettős *lly*-vel vannak-e, tisztán a magyar nyelv terén kell constátálni; abba semmi finn vagy mongol nyelvtudomány bele nem szólhat. Erre pedig az a felelet, hogy az ép magyar közéjtés a régibb időkben is kettős *ll*-t vagy *lly*-t mutat föl. A mi pedig e kettős *ll* magyarázatát illeti, ez, a rokon török és finn nyelveknek ilyeneműi szók képzésében követt eljárását tekintve, kétféle lehet. Az *ilyen*, *olylan* (*ilyetén*, *ollyatén*) szóktól ugyanis elválasztván egy *l*-en kezdődő képző szót (mely „nem, faj, kép, species“ jelentésű, s melynek eredetére nézve a finn *laj* genus, magy. *lag*, *leg*. cseremis *la*, török *lejin* hasonlító ragokra lehet utalni), az a mi ezen *l*-en kezdődő képző szó előtt volt, vagy *n* ragos genitivusi alak lehetett (a milyen a *min* magunk, *ten* magad stb. szerint valamikor a magyarban is megvolt), úgy hogy az *ilyen* *olylan* ezekből assimilálódtak *en-lyen*, *onlyn* (*en-lyetén* *on-lyatén*), és szintígy a *milyen* ebből: *min-lyen*; vagy pedig az említett képző szó előtt állott az *o*, *e* mutató névmástóknak tovább képzett alakja *od*, *ed*, úgy hogy az *olylan*, *ilyen* ezekből lettek: *od-lyan* *ed-lyen*, s ez a *milyen*-re is alkalmazható (*mid-lyen*), minthogy *d*-vel képzett *mid*, *med*-nek úgy mint az ugor nyelvekben is van, még nyoma van a *meddig*-ben (holott *mig*-ben világosan csak az egyszerű *mi* névmástó vagyon). Értekezőnek az utóbbi magyarázat tetszik elfogadhatóbbnak.

A mongolból nem lehet az *ilyen* *olylan*-nak kettős *lly*-ét kimagyarázni, sem az egyszerű *ly*-t, ha ez volna is az igazi. Mert az *ejin*, *ejimil* mongol alakok képzése még maga sem világos.

26. Olvastatott a nyelvtudományi osztály-értekezlet 1867 január 8-án tartott ülése jegyzőkönyvének kivonata: Hiteles forrásból megtudván az értekezlet, hogy Szántory Ignác ügyvéd Nagy-Váradon 1855-ben mlgos Fogarasi Mihály úrnak, akkor nagyváradi kanonoknak, egy írással berótt fa-émléket adott által a végett, hogy a Magyar Tud. Akadémiának küldje által, felszólítani határozza az Akadémiát, hogy tegyen intézkedést, miszerint a mélt. Fogarasi Mihály most erdélyi püspök úrtól a netalán feledékenységéből nála maradt émléket megkaphassa, mely neki, a magyar Akadémiának, van szánva.

Elnök úr ő mlga fölkérte, püspök úr ő méltóságát ez értelemben levéllel megkeresni.

27. Ugyanazon jegyzőkönyv egy pontjában jelenti az értekezlet, hogy a gróf-Te-

leki-jutalomért pályázó színdarabok megbirálására b. Kemény Zsigmond t. t. elnöklété alatt Gyulai Pál és Frankenburg Adolf lev. tagokat nevezte ki.

Helyeslőleg tudomásul vétetik.

28. Olvastatott a nyelvtudományi bizottság 1867. január 4-én tartott üléséből adott vélemény egy vidéki hazánkfia kérdésére, ki az *egészség* (szerinte egész ég) szó helyes írása iránt kíván eligazodni. A bizottság az előbbinek voltát indokolja.

A bizottsági vélemény ki fog adatni, válaszul, a kérdőnek.

A
MAGYAR TUDOM. AKADEÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harmadik (philos. törv. és történettudományi osztály-) ülés.

1867. január 21-én

Mélt. báró Eötvös József akadémiai elnök úr elnöklete alatt.

30. Ülés kezdetével Horváth Mihály püsp., Akadémiánknak legmagasb királyi kegyelem által visszaadott rendes tagja, melegen üdvözlí a jelenlevőket. Hontalansága szenvedései mellett — úgymond — az fájt leginkább szívének, hogy elszakadt e tudományos Akademiától. Hazája és az Akadémia egyaránt lebegett előtte távol bujdosásában. De valamint elszakadása fájdalomának tetemes részét ez intézettől távolléte okozta : úgy az örömhír is, hogy visszatérése lehetségessé vált, az Akadémia részéről lengett feléje. Kettős volt ez öröm : először, hogy visszatérhet honába és részt vehet e tudományos egyesület működésében ; másodsor, hogy e lehetőséget, nagy, tán legnagyobb részben az Akadémiának köszöni. Fogadja a méltóságos elnök úr és az Akadémia legbuzgóbb hálóját a közbenjárásért, és azon ígérétét, hogy minden tehetségeit, munkásságát, életét, ezentúl az Akadémiának fogja szentelni.

Az Akadémia szívből fakadott meleg éljenzésben tört ki e szavakra, s tizennyolcz évi távollét után visszanyert kitiűnő tagját lelkesen üdvözlő körében.

31. Greguss Ágost r. t. olvasta *Brassai Sámuel* a XXVI-ik nagygyűlésen a philosophiai osztályba választott rendes tag székfoglaló értekezését : *A módszerről.*

Értekező ezen cikkének czíme : „Mit tanítsunk ?“ Az értekezés főkép a középiskolákra vonatkozik, egyszersmind a jelenlegi tan módszer hiányaira, a növelés körül divatozó téveszmékre, az értelem fejlődését és fejlesztését korlátozó rendszerekre kiterjed. Értekező a bevezetés után mindenekelőtt az oktatásra nézve, azon fő eszmét állítja fel, miszerint : ember nem adhat embernek eszmét, csak felköltheti annak lelki munkásságát, megtaníthatja azt szavak által az eszmék alkotására, egész nagyszerű szellemi épületek következetes építésére, — hanem ezt is csak úgy és akkor, ha a tanulónál a kellő figyelem és jóakarát nem hiányzik. Ne gondoljuk, mondja, hogy remek szónokaink új eszméket öntsének hallgatóik fejébe. Mindnyájunkban ott voltak már az éberség különböző állapotában azon eszmék, melyeket a hallgatók megértettek, mint ott van a hang ama rezgő húrban, mely a távolban megpendült húr hangjára rezgésbe jön, — s ha nincs benne ? nem jön rezgésbe. Ne gondolják a vezérczikkezők, mondja, kiknek lapjait molhón olvassa a közönség, hogy ők ennek valamit átadnak. Csak az itt levő eszméket keltik fel, s legiga-

zabb dicséret, ha az olvasó azt mondja: „én is ezt gondoltam — csak hogy nem tudtam így kifejezni.“ Ne gondolják tehát a szülők, hogy gyermekeik fejébe a tudományokat mintegy tölcsérrel be lehetne tölteni: a tanár mint gondos magvető elvetégeti az eszméket, melyek befogadásához figyelem s igyekezet kell, melyek azonban csak később teremik meg a kívánt gyümölcsöket — mert ehhez idő, érlelődés, önmunkásság szükséges. Vagyis a tanító nem más mint jeladó, sugalló, vezérlő, ösztönző; az alakítás, a testesítés, alkotás, t. i. a végrehajtás feladata a tanulóé.

A tanügyi rendszerek, mondja, nem veszik figyelembe ezen viszonyt. Nem mondják a tanítónak: íme itt a szaktudomány, itt a tantemrem, itt tanítványaid csoportja, időd reá, stb., s követelni fogjuk tanítványaidtól az ismereteket eddig és eddig; menj — tanítsd őket legjobb belátásod szerint. Hanem az embert gépnek tekintik, kiczirkalmazzák idejét, tett- és működési körét a legkisebb részletekig, — ki aztán úgy mozog: „mint a kengyelfutó a zsákban.“ A tanulók számára pedig egybehalmozzák a világ minden ismereteit, melyeknek fejbe tömése olyforma feladat, mint a lúdtömés — de nem oly sikeres, mert a fej nem emésztheti meg idő előtt a beletömött magash tudományokat.

Értekező végre pálczát tör a középiskolai tanulmányok sikeressége felett: „Ezen tanulmányok közt egy sincs, melynek jövőübeli pályáján közvetlen hasznát vehetné az ifjú.“ Akár minő kitünő volt, mondja, a latin s más nyelvekben: az ügyvéd nem fog jobban felelkezni; bármily jól tudta a geometriát: a szabó s csizmadia nem fog jobb ruhát készíteni; könyv nélkül tudhatja Moénik számtanát: s mint kereskedő legény zavarba jön vásárlóival; a physika tanulása folytán nem képes a gőzmozdony vagy kazán szerkezetét javítani; a botanika egy orvosi szerrel sem szaporította a tudományt stb. stb.

Keveset, lassan és jól tanítani: ez volna az igazi tanrendszer sikeres és idves jelszava. És mindig azon tudománynak kell elsőséget adnunk, a mely az elmének több tehetségeit veszi igénybe: gyakorlatiabb, tapasztalatiabb, könnyebben felfogható mint a másik. Mindenek előtt ajánlja a nyelvtanítást, mely minden időben, minden nemzeteknél lényeges kelléke az oktatásnak. Ezután a matematikai tudományokat, — de csak bizonyos határokokig. — Harmadik sorba a történet jő, mint az emlékező és képzelő tehetség gyakorlója, a kedély gazdag bányája. Utolsó helyre teszi a természettudományt, és pedig úgy, hogy ez kötelezett tanulmány ne legyen, és a természettudományi órák oly intézetekben, melyek képesek ennek megfelelő felszerelést és gyűjteményt tartani, csak kedvezményül vagy jutalmul legyenek azoknak engedve, kiknek szorgalma a kötelezett tárgyakra nézve kielégítő. E végre pedig a természettudományok következő osztályait jelöli ki: 1) melyek nem okoskodáson, indución, hanem matematikai alapokon nyugszanak, s melyeknek minden törvényeit czélszerűen be lehet sorozni feladatok képében az algebra, geometria és a két trigonometria tanfolyamába. 2) Kémiai vegyítések

számtörvényei, melyeket szintén feladatok képébe lehet ültöztetni, s jó móddal be lehet igtatni az egyenletten gyakorló példái közé. 3) Természetrajzi tárgyak, kőzetek, ásványok, növények, állatok ismertetése — mutatás által — tárgyak hiányában rajzok által, és koránsem leírások vagy épen rendszeresítés végett, hanem csak a mennyiben az emberre nézve fontosak, s életmódjuk ösztöneik stb. figyelemre méltók. 4) A természettudományi „determinálás”, — mint az ítélő tehetséget sikeresen fejtvő és művelő eszköz, különösen azokra nézve, kiket életpályájok a középiskolákba lépéstől eltölt. E tekintetből az első tanintézetek közé a falusi iskolákat is beszámálta. — Értekezése II-ik része a módszer fő elveiről a „jól és lassan” két más pontját fogja megvitatni.

32. *Szinovác*z György lev. tag az *uzsora törvényekről* értekezett, melyben mindenekelőtt az érintett, törvények keletkezésének indokait kutatva, midőn szemléjét az Ó testamentomon kezdve az ó Rómára, onnét pedig a jelenlegi európai államokra, sőt az észak-amerikai szövetségre, legtűzetesebben pedig hazánk ide vonatkozó eddigi törvényhozási intézkedéseire is kiterjeszti, a tárggyal összefüggő mindannyi szempontokból meríti nézeteit, s különösen megjegyzi, hogy a polgári törvények hozatalára, a tisztán jogtani nézeteken kívül, az erkölcsannak is mindig nagy befolyása volt, a tapasztalás tanúsítása szerint azonban ily befolyás mellett a már végrehajthatlan uzoratorvények erkölcsi célzatuakat el nem érték.

Azután általános kritikai vázlatot nyújt a kérdéses uzoratorvények kezeléséről és hatályáról, s a tárgyat nemzetgazdasági szempontból is taglalva, a kérdés megoldásának kulcsát a „kamat” értelmezésében keresi, s a kamatot azon egyenértéknek tekinti, melyet valaki bizonyos fungibilis dolgok használatáért, vagy ezen használatnak mástól elvonásáért pótlásul fizetni tartozik; s e szempontból úgy vélekedik, hogy azon érdek, mely valamely pénztőke használatával összefügg, vagy mely a tőke nélkülözése miatt kérdés alatt áll, egyes arányban áll a kamat magasságával, s miután a pénz-kölcsönadók, ép a főnebbi érdeknél fogva, ma már azt találják, hogy a törvényesnél magasabb kamatot kikötésénél azokban nem csak a tőkeélvezet átruházásáért járó *kárpótlás*, hanem egyéb jogcímek is rejlenek, minők a biztosítási díj a kölcsönadót érinthető veszteségért, a tőkével elérhetendett nagyobb nyereség pótlása sat. az újabb tudomány nem ismer *uzorát*, hanem *nyers kamatot*, s ennek ellenében *tiszta kamatot*. Összehasonlíttja azután a *pénz* használatának *árát* az ingatlan vagyon használatának *árával*, s felemlítvén a pénzforgalmat eléldöző vállalatokat, a természetes önérdeket emeli ki, mely a kamatjövedelmek *kiegyenlítése* felé vezet. Felhossa, a kölcsönpénzhez juthatásnak az uzoratilalom miatti nehézségei mellett, a váltóintézetet, mely a kamatmegszorító positiv törvény kijátszásának mintegy kivált-sága, s úgy találja, hogy az uzoratorvények nem csak a jogtudomány, de a nemzetgazdaság szempontjából sem védelmezhetők.

Végül törvényhozási eszmékkal foglalkozik, s taglalás alá vevén az uzoratilalmat magukban foglaló honi törvényeinket, nemcsak ezeknek.

de a más államokban fennálló uzsoratorvényeknek is a czéllal ellenkező hatást előidéző sajnos következményeit igyekszik kimutatni ; ugyanazért az uzsoratorvényeknek, mint azok nálunk fennállanak, megszüntetését hozván javaslatba, azon hitét fejezi ki, hogy jövő codificáló törvényhozá-sunk a pénzkölcsön ügyét a jogtan és nemzetgazdászati magaslátán álló törvény által fogja szabályozni. A 6% törvényes kamatlábat azonban, mint az minden művelt államban fennáll, jövőre is fenn akarja tartani, s különösen az átmenet nehézségein ohajtván segíteni, különös tekintettel kíván lenni az alsóbb néposztály tapasztalatlanságára, s meg akarja óvni az ingatlan vagyont az ország közhitelének ártalmas rázkódtatástól ; s midőn ez utóbbi tekintetben, betáblázás mellett a 6% törvényes kamatlábat jövőre is fenntartani javallja, meggyőző indokolást talál abban, hogy betáblázott kölcsönöknél a hitelező nem kockáztatja pénzét, e cím alatt tehát a törvényesnél nagyobb kamatot indokoltan nem is követelhet. Az átmeneti állapotra vonatkozó intézkedés kapcsában javaslatba hozza még, hogy a be nem szedett kamatok a törvényhozás által meghatározandó bizonyos határidő, például egy év alatt elévüljenek, s hogy a késedelmi és csőd alatti kamatok szinte csak 6%-kal számíttassanak ; végre az e tekintetben alkotandó törvényt csak kihirdetésétől számítandó, például egy év múlva, ohajtáná életbeléptettetni, hogy az illetők ezen idő alatt pénzvizonyaikat rendezhessék, és netáni kölcsönintézetek is felállíttathassanak.

33. Thaly Kálmán levelező tag jelenti, hogy a gróf Erdődy család vörösvári levéltárából immár megérkeztek azon Thököli és Rákóczi-féle kéziratok, melyek lemásolását, az ő indítványára, elhatározta volt az Akadémia ; egyszersmind bemutatja azok sorjegyzékét, s több darabot rövid ismertetéssel kísér.

Először felolvass egy ugyanazon archivumban lelt 1708-iki könyv- és irománylajstromot, mely Thököli számos, ma már legnagyobb részt nem létező diariumára, páriás könyvére stb. vet világot. Ezután bemutatta az iratokat, és pedig :

1. Thököli 1689-ik évi sajátkezüleg írt naplójának jun. 17-től sept. 25-ig terjedő töredékét.

2. Sándor Gáspár — Thököli diplomatája — diariumát 1693. jan. 20-tól febr. 23-ig.

3. Bay Mihály — Thököli portai ügyvivője — naplóját 1692. nov. 7-től 1693. febr. 19-ig, két darabban.

4. Egy 1692. nov. 7-től 1693. jun. 8-ig terjedő diariumot, mely Komáromy Jánosénak a Thököli titkáráénak látszik lenni, a kézirat hasonlósága után.

5. Egy másik, 1693. febr. 22-től mart. 20-ig terjedő szintén Thököli-féle naplót, nem tudni e fejedelem melyik ügynöke által írottat.

6. Thököli 1690-iki Keresztyén-szigeti erdélyi országgyűlésének articulussait. Egykoru másolat, maga Thököli egykori példánya.

7. Thököli Imre titkos levelezéseinek páriás könyvét az egész 1694-ik évről. Ez volt Thököli páriás könyveinek 24-ike.

8. Thököli Imrének 1704. sept. 10-ikén Nicomediából II. Rákóczy Ferenczhez írott eredeti levelét.

9. Ugyancsak Thököli Imrének Nicomediából 1705. jul. 4-ről II. Rákóczy Ferenczhez egészen sajátkezűleg írott — úgy látszik utolsó — igen hosszú levelét.

10. Végre Thököli Imrének 1705. sept. 3-kán Nicomediában kelt eredeti, s szintén egészen saját kezével írt, és a portán levő francia követ első titkára Belin által hitelesített végrendeletét.

Turma Károly I. tag ezzel kapcsolatban indítványt tesz, hogy miután a Monumenták azon kötete, melyben Tökölnek ő általa beadott naplója közöltetik, aránylag a többihez úgy is vékony : egy pótkötetben az ezen iratok közti Tököly napló bocsáttassék ki. Említi továbbá, hogy Eperjesen Vandrák András I. tag vagy a collegium birtokában tud még egy Tököly-naplót; írt is a végett a nevezett tanárnak, de még választ nem nyert ; jó volna a naplót is bevárni és a kiadást annak felhasználásával eszközölni.

Mind a bemutatott iratok lemásolása, mind a belölők kiadandók sajtó alá rendezése körüli intézkedéssel a történelmi bizottság bízott meg.

31. A titoknak kérdést tesz, megtartassék-e a január 28-ki osztály-ülés, miután az nap Desseffy gyászünnepe, előtte s utána való napokon pedig osztály-értekeztet és nagy gyűlések lesznek.

A január 28-ki osztály-ülés, az említett körülmények miatt, nem tartatik meg.

XXXVIII.

M. Tud. Akadémiai

I g a z g a t ó s á g i ü l é s .

1867. jan. 27-kén.

Mélt. báró Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

I. Méltóságos elnök úr üdvözlőlvén az egybegyűlt tagokat, előadja, hogy a mai ülés legkiválóbb tárgya az akadémiai pénztárnok jelentése az 1866-ki akadémiai költségvetés mimódon lett teljesítéséről ; nem különben az 1867-ki költségvetés megállapítása ; e szerint

II. Olvastatott Tóth Lőrincz pénztárnok következő jelentése :

Tekintetes Igazgató Tanács !

Az 1866. márcz. 18. napján tartott igazgató-tanács ülésben megállapított költségvetés a remélhető bevételeket 64,770 ftra, a kiadásokat 58,200 ftra mérlegelvén : a lefolyt 1866-ik év eredménye a bevétel iránti várakozásoknak ugyan meg nem felelt. azonban mivel a kiadások is jóval alul maradtak a felvett maximum színvonalán, az összes eredmény mégis elég kedvezőnek mondható. A várt 64,770 ft. helyett ugyanis bevételt csak 59,073 ft. 11 kr. a mi a reménylett összesen 5,700 fttal alul áll ; de ellenben az 58,000 ftnyi praeliminált kiadás helyett is csak 52,654 ft. 47 kr. adatott ki valóban, s így 5,300 fttal kevesebb ; s így megközelítőleg elég tétethetett a Tekintetes Igazgató

Tanács azon ohajtásának, hogy 6,500 ft. tőkésíttessék, vagyis azon adósság lerovására fordíttassék, melylyel a jövedelmi pénztár a kiegészítendő alaptőkének tartozik, mert valóban e célra 6000 ft. fordított.

A várt és valóban bevett s kiadott mennyiségek közti nevezeteseb különbségek okait az egyes tételek szemle alá vételénél fogom felemlíteni.

Alapítványokat kamatozásra magoknál tartott alapítók s hitelezvényi adósok öt és hat percentes kamathátralékaiból váratott 15,000 ftnyi bevétel, bejött csak 13,716 ft. 17 kr. s így 1,253 fttal kevesebb; a különbséget körülbelül a csüd alá került adós, Márton Demeter három évi kamat hátralékának be nem hajthatása okozta; a mi azonban legközelebb várható.

Alapítványi tőkék után járó hatos s ötös folyó kamatokból remélve volt 20 ezer ftnyi bevétel, csak 18,588 ft. 44 kr., tehát 1,411 fttal kevesebb. Ezen összeg befolyása is csak leggondosabb sürgetés, levelezés, s utána küldözés által volt eszközölhető, a mit a lefolyt mostoha évben csodálni nem lehet.

Hitelezvényi adósok kamataiból váratott 3,000 ft.; befolyt csak 526 ft. 25 kr.; tehát 2,473 fttal kevesebb, s a várt összegnek majdnem csak hatodrésze; mert a nagyobb adósok, úgy: mint *Kovács Lajos* s *Pázmándy örökösök*, kik per alatt vannak, kamatot épen nem fizettek; a perek pedig végrehajtásra nem jutottak.

Ellenben a bérházba fektetett tőkék utáni kamatok, melyeket a pénztár maga megának fizet egyik fiókból a másikba, s melyek 10,154 ft. 38 kr. lal voltak felvéve, nem csak pontosan befolytak, hanem 10,831 ft. 88 kr. emelkedvén, 680 ftal szaporodtak is, miután időközben ismét kölcsönöztettek tőkék az építési pénztárnak.

Az összes állampapírosok, t. i. földtehermentesítési kötelezvények, nemzeti kölcsön kötelezvények s egyéb államkölcsönök s sorsjegyek után fel volt véve, mint biztos jövedelem, 12,517 ft.; azonban minthogy a földtehermentesítési s nemzeti kölcsön-kötelezvények nagyobb része az építési pénztárnak adatott kölcsön, mely azokat elzálogosította, s a bécsi banknál előleg mellett zálogba adott állampapírosokat kezelő bankárházzal a számvetés csak utólagosan történhetik, és általán a beszedett kamatjövedelmek egy része a banknak fizetendő kamatokra s provisiókra, részben pedig az építési pénztár némiel hozzá kifizetés végett utalt számlái kiegyenlítésére fordított, és így az akadémiai jövedelmi pénztárba tetteleg be nem folyt: innét következik, hogy a praeliminált jövedelem 8,157 ft. 51 kr. csökkent, s 4,360 fttal kevesebb vétethetett be e forrásból, mint praeliminálva volt. Ellenben magyar földhitelintézeti záloglevelekből, melyek eladott földtehermentesítési kötelezvények s nemzeti kölcsön-kötelezvények árának egy részén vétettek, 1,655 ft. 50 krnyi számba nem vett jövedelem folyván be, s a részvények után várt 200 ft. jövedelem helyett 705 ft., tehát 505 ftal több fizettetvén, ezen, e című összesen 2,360 ft. 50 krnyi jövedelem több mint felerészben pótolja a földtehermentesítési s nemzeti kölcsön-kötelezvények csökkent kamat jövedelmének hiányát.

A külön czélokra szolgáló Hölgy-alapítványokból s egyéb évi járulékokból várt 1,400 ft. jövedelem valóban befizettetett, sőt az e című bevétel 35 ftal többre ment.

Az Emich kiadó könyvtárának s némely akadémiai tisztviselők és szolgáltnak adott előlegek visszafizetéséből váratott 1,000 ft., bevételt pedig 1,602 ft.

Ellenben könyvek eladásából váratott 1,500 ft.; bejött csak 736 ft. 60 kr.; tehát ezen csalékony és meddő rovat, a reá fektetett különben is igen csekély igényeket sem

elégítette ki, világos felhívásul arra, hogy az akadémiai kiadványok nagyobb mérvű el-
 árusítására nézve, valamely czélszerűbb módrról kellene gondoskodni.

Végre számba nem vett tételekből, t. i. takarékpénztári kamatokból befolyt még
 50 ft. 84 kr.; eladott megnyitási érmekből, ócska bútortat árából 85 ft.; felváltott ezüst
 kamatok után árkülönbözeti nyereség mutatkozott 290 ft. 34 kr., a magyar földhitelinté-
 zet megtérítette boldogult elnök mlgos gr. Dessewffy Emil úr gyászünnepele költségei-
 nek fele részét 540 ftban, s végre nngu Festetics György úr ajándékozott a Reiszféle
 autograph gyűjtemény megszerzésére 150 forintot.

Ezen tételekből áll azon 59,073 ft. 11 krnyi bevétel, mely az 1866-dik évi pénz-
 tári könyvekben ki van mutatva, s mely a tavalyi költségvetésben felvett 64,771 ft. 48
 krral hasonlítva mintegy 5,700 ftnyi kevesebbet mutat fel.

Átmenve a kiadásokra.

Rendes tagok és tisztviselők fizetésére szánva volt 17,960 frt, — s e czímen
 némely tagok közbe jött halála s megszünt fizetése miatt csak 16,227 frt. 60 kr. adatván
 ki, megkíméltetett 1739 forint.

Ellenben a cselédek bérére kiszabott 3000 ftot a szükség túlhaladta 140 ft.
 59 krral; ez onnét származik, mert a szobatisztító munkadíjai is ezen rovatba vannak
 foglalva, melyek lerovásával a felvett 3000 forint a házfelügyelő s 6 szolga bérére, lak-
 bérére, fa- s öltözetbeli segélyezésére épen elegendő.

Jutalmakra volt rendelve összesen 960 arany kereken 5 ftjával számítva 4800 ft.;
 azonban a philosophiai és jogtudományi nagy jutalmak kiadása ez évre maradván, a
 Karácsonyi és Marczibányi-jutalmak ki nem adatván, csupán a gr. Teleki és Sámuel-féle
 jutalmakra: „Lucanus pharsaliájának” a budgetben fel nem vett díjazására fordított
 összesen 230 arany, vagy is bankjegyekben 1322 ft. 17 kr.; e czímen tehát 3478 ft.
 maradt a pénztárban.

Az általános pénztárt illető kiadásra, ú. m. nyomtatási, metszetési, rajzoltatási és
 könyvkötetési költségekre s írói díjakra, 7000 ft. volt praeliminálva; mivel azonban a
 rendes, t. i. az Évkönyvek, Értesítők, Név- és Jegyzőkönyvek, Körlevelek stb. kiadásán
 túl a bécsi geologiai intézetnek térképekért tetemes fizetés teljesített, s Huufalvy
 János r. tag a magyar birodalom leírásáért neki utalványozott tisztelet díjból ez évben
 895 ftot megkapott: az általános pénztár költségei 8035 ft. 37 krra mentek, s a kitűzött
 összeget 1035 ftal túlhaladták.

Ellenben az öt külön bizottmánynak 12,000 ftra határozott költségei néhány száz
 forintnyi megkímélést engedtek; s csak 11,496 ftra mentek. Nevezetesen a statistikai
 és nyelvtudományi bizottmányoknak nem egészen adatott ki a részökre rendelt egyenként
 2000 ft., míg a történelmi, természettudományi és archaeologiai bizottmányok körülbelül
 a számukra kitűzött összegeknél maradtak.

Tudományos folyóiratok s könyvek szerzésére rendelve volt 1000 ft.; kiada-
 tott 1036 ft. 54 kr.

Fűtés, világítás és tisztogatás fedezésére, tapasztalás hiánya miatt csak 1200 ft.
 volt rendelve, holott 2077 ft. 94 kr., tehát 877 ftal több szükségeltetett. — Ezen tetemes
 összegben a fa-szükséglet, mely az Akadémia előbbi szállásán csak mintegy 20 ölre ment
 s 3—400 ftot vett igénybe, most a roppant helyiségek fűtése által 644 ftra emelkedett, a
 mi körülbelül 40 öl fa ára, tehát kétszerezetett, az olaj és gyertya 41 ftal, a gázvilágítás
 403 ftal, a szeméthordás 32 ftal, az ablaktisztogatás (szukerő üveges által) 523 ftal;

az olajjali beeresztés 252 ftal, a tisztogatás, hó-kihordás s mindenféle ide tartozó szer-
számok beszerzése 84 ftal szerepel. Ehez járult 40 ft. 30 kr. rendkívüli világítási költség,
s a városnak utcai légszesz-lámpákért fizetett 54 ft. Feltűnően sok lévén az ablak-tisz-
togatásra fordított pénz, ennek indokolására megemlítem, hogy az ablakokhoz van
számítva a felülvilágításra szolgáló nagy üvegzet is, s hogy ezen összegben az e célra
még a bold. elnök gróf által felfogadott Róth üvegesnek múlt évi díja is foglaltatik. Az
ablakok rendkívüli nagyságu arányai, s azon tekintet, hogy a nagy és drága üvegtáblák
eltörés veszélyének ki ne tétessenek, azon kénytelenségre vezettek, hogy a tisztogatás
szakértő üvegesre bízassék, ki e munkára előbb 100 ft. évi átalagért vállalkozott, az első
év kiteltével azonban napszám szerint fizetettek, minthogy ez utóbbi módjával keve-
sebbe jő, s e mellett a 400 ft-nak csaknem fele megtakarítható. A gázvilágítás nyári
hónapokban csak 8—10 forintot, télen ellenben 50—60 ftot igényel havonként, s a lehető
legnagyobb takarékosssággal kezeltek.

Postai, szállítási és ügyvédi költségekre utalványozva volt 600 ft., kiadatott pedig
1293 ft. 28 kr., tehát több mint két annyi. Ezt okozta a most már rendszeren folytatott
könyvszállítás, melyért az azzal megbízott Eggenberger könyvárusnak közel 100 ft. fizet-
tetett; s az 500 forintot ez évben túlhaladó ügyvédi költségek, a Lo Presti és Pázmándy-
féle perekben szükségelve, a mi annak idejében legalább egyrészen visszatérül.

Irodai költségekre fel volt véve 400 forint, kiadatott pedig csak 203 ft. 35 kr.

Adóra, százalékokra, illetékekre s bélyegekre felvétellett 8000 ft., minthogy azou-
ban azon reménytől táplálvatta, hogy ezen boszantó teher talán időközben enyhülni fog,
az adófizetéssel nem siettem, s annak mennyiségére nézve kifogásokat tettem s vizsgá-
latot kértem, csak 4093 forint lett e cím alatt kiadva, s így 3900 forint bentartva.!

Rendkívüli költségekre praeliminálva volt 2200 ft., tekintetbe véve a gr. Dessewffy
Emil bold. akadémiai elnök requiemét, s a megnyitási érem még fizetetlen költségeit. —
Azonban elment e cím alatt 3717 ft. 28 kr., tehát 1517 ftal több. Ezen összegben benn-
foglaltván a gr. Dessewffy requiemének egész költsége: ennek fele a M. Földhitel
Intézet részéről visszatérült 540 ftban, mi által a kitett 1517 ftnyi többlet 977 ftra száll
le; s minthogy a Reisz-féle megvett autograph-gyűjtemény 150 ftnyi árát nm. gr. Festetics
György ő Excja sajátjából volt kegyes fedezni: ez által az említett összeg ismét keves-
bedik, s leszáll 827 ftra. Ezen összeget a képtár igazgató költségei, a másoló terem fel-
szerelése, s a megnyitási ünnepély, lakoma, lobogók vették igénybe, ide számítván még a
Takács István kiadónak utalványozott külön jutalmat.

Az elsorolt bevételekhez adván az 1865. évről áthozott 898 ftnyi pénztár marad-
ványt: lehetséges volt a T. Igazgató Tanács abbeli rendeletének, hogy 6500 ft. az adós-
ság lerovására fordíttassék, nagy részben eleget tenni, mert 6000 forint valósággal e
célra fordíttatott.

Tudomásul szolgál.

II. Szintén a pénztárnok előterjesztésében olvastatott a

Költségvetés 1867. évre.

A már megkezdett 1867-ik évre a remélhető bevételek s mellőzhetlen kiadások
megközelítőleg következők:

A) Bevételek.

1) Kamat-hátralékok alapítóknál s hitelezvényi adósoknál, miután az Alnásy
csődötmegnél elveszett kamatok kitöröltettek, tesznek 8774 ftot 70 krt s 277 aranyat és

iamét 7934 ft. 64 krt, összesen 16,609 ft. 34 krt, s 277 aranyat, mely összegből, ha a per alattiak ez évben be nem hajthatnák, a mi, törvénykezésünk lassu s akadékos menete mellett várható, felvétetik csupán 10,000 forint.

2) Alapítványi tőkék után járó 6 és 5 percentes kamatokból be kellene folyni 24,189 ft. s 77 aranyak; minthogy azonban a kamatok tetemes része a folyó év utolsó napjáig be nem szokott fizettetni, hanem átmegy következő évre, s vannak késedelmes fizetők is: ez okból felvehető csupán 20,000 „

3) Hitelevényi 6 és 5 percentes tőkék után várható volna 4178 ft; minthogy azonban Kovács Lajos és Pázmándy-féle tőkék kamatainak befolyására számítani nem lehet, felvétetik csupán 850 „

4) A bérházba fektetett tőkék után teljes bizonyossággal befoly azoknak kamata mintegy 15,000 „

5) Biztos jövedelemnek tekinthető a földtehermentesítési s egyéb államkötelezvénnyek s földhitelintézeti záloglevelek kamata 8,400 „

6) Részvények után 800 „

7) Évi járadékokból 1,400 „

8) Eladott könyvekből 1,000 „

9) Előlegezések visszafizetéséből 500 „

10) A magas kormány által a történelmi és archaeologiai kiadások segélyezésére utalványozott összeg 10,000 „

Összesen . 67,950 forint.

B) Kiadások.

1) Rendes tagok, tisztviselők és szerkesztők fizetésére, a mostani állapotot véve csupán 14.830 ft. szükségeltetnék; tekintve azonban, hogy Bugát Pál, Czuczor Gergely, Kiss Károly és Zádor György fizetése rendez tagok az év folytán kihalván, ezeknek helyei betöltendőek, s hogy az irodai személyzet és cselédek a jelen nagy drágaságban némi pótlásért folyamodnak: felvétetik még 4 fizetéses rendez tag tisztelet díja, és ugyan egy 525, három pedig 315 fttal, a mi összesen tesz 1,470 ftot; ezen összeg hozzáadásával szükségeltetnék 26 r. tag s tisztviselő és szerkesztő díjaira 16,300 forint, s tekintettel még a tagok napi díjaira s drágasági pótlékra az irodai személyzetnek: kiegészítettik kerek összegre 17,000 „

2) Cselédek bérére 3,000 „

3) Jutalmakra:

Philosophiai nagy jutalomra 200 arany

Törvénytudományi nagy jutalomra 200 „

Marczibányiféle másod jutalmak 100 „

Sztrokay-díj 100 „

Sámuel-díj kétszer 30 „

Teleki drámai jutalom 100 „

vagyis hat fttal számítva 4,830 „

4) Nyomatásra, metszésre stb. az általános pénztárból s írói díjakra ugyanonnét, tekintetbe véve, hogy Weisz Ármin „Leirati Mértana“; Petzval r. tag „Felsőbb Mennyiségtana“; Horváth Cyril „Apáczai Csere

philosophiai munkái" és Hradszky „Méhek bouztaua" is kiadásra várnak ; továbbá hogy még Hunfalvy János sines a „M. Birodalom Leírásáért" teljesen kielégítve 10,000 forint.

5) Az 5 bizottmány rendelkezése alá, előadók s szerkesztők fizetését is ide számítva :

a) a történelminek	6,000 forint
b) az archaeologiainak	4,000 „
c) a természettudományinak a vegytani laboratorium felszerelésével együtt	6,000 „
d) a statistikaiuak	1,500 „
e) a nyelvtaninak	1,500 „
Összesen	19,000 „

6) Az Akadémia indítványozván Mátyás Flórián l. tag részére, ki egy nyelvtörténeti szótár elkészítésével bízott meg, 500 ft. évi segélypénzt, e célra 500 „

7) Folyóiratok és könyvszerzésre	1,000 „
8) Fűtés, világítás, tisztogatásra	2,000 „
9) Posta, szállítási, ügyvédi költségekre	1,000 „
10) Irodai költségekre	200 „
11) Adóra s illetékekre és bélyegekre	5,000 „
12) Rendkívüli költségekre :	

a) Budapesti Szemlére	600 forint
b) Egyéb apróságokra	400 „

Összesen	1,000 „
	64,530 „

Levonván ezek szerint a remélhető bevételből . 67,950 ftból
a várható kiadást 64,530 ftot,

tőkésítésre fordíthatnák 3,420 ft.

vagyis, visszatartván a pénztárban 420 ft. maradványt . . . kereken 3,000 forint.

Az eléterjesztett költségvetés minden pontjaira nézve jóvá hagyatik, s szigorú szem előtt tartás végett kiadatik az Elnökségnek, s a titoknoki, pénztári hivataloknak és az illető bizottságoknak.

III. Olvastatott Hinka József m. akadémiai ügyész nek következő jelentése eddigi működéséről:

Méltóságos báró akadémiai elnök úr! a M. Tud. Akadémiát érdeklő múlt évi jogügyetek folyamáról s jelenlegi állapotjukról van szerencsém következőket jelenteni :

1) A báró Lo Presti Lajosnál hátralékban levő életjáradékok behajtása tárgyában, valamint az 1861. nov. 1-től 1864. okt. 31-ig, úgy az 1864. nov. 1-től 1866. okt. 31-ig elmaradt életjáradékok is megítéltettek ; minek folytán a hitelzálogul lekötött javak jövedelmeire vezetett és bíróilag elrendelt végrehajtás a z A s B alatt ide zárt végzések nyomán most fog eszközöltetni ; — melynek eredményéről szerencsém lesz annak idejében Méltóságodat értesíteni.

2) A Kovács Lajosnál kölcsön levő 31,500 ftnyi tőke s járulékai iránt lefolyt perben

hozott kir. táblai ítélet az Akadémia részéről egyedül csak a meg nem ítélt perköltségek-re nézve — az ellenfél részéről ellenben az érdemre nézve is felelősségteljes, ezen per most a kir. hétszemélyes táblánál fog elintéztetni.

3) Néhai id. Pázmándy Dénes és özvegye szül. Péli Nagy Judith örökösei ellen a náluk kölcsön levő 23,940 ftnyi tőke s járulékaik iránt folyamatban levő végrehajtási ügyben elrendelt árverés, illetőleg a további eljárás, Szathmáry Lajosnak, mint a nevezett örökösök újonnan kinevezett gondnokának m. é. nov. 2-kán az akadémiai elnökséghez C. alatt benyújtott folyamodására keletkezett alelnöki meghagyás folytán, a D. alatti végzés szerint további szorgalmazásig bíróság felfüggesztetett.

4) Néhai Rhédey László hagyatéka tárgyában volt szerencsém, különösen ezen hagyatéki ügynek mielőbbi befejezhetése tekintetéből, még 1865. febr. 6-kán és mart. 21-kén E és F alatt véleményes jelentéseimet beadni, az utóbbira vezetett elnöki meghagyás folytán nem késsem az illető kiküldött számvizsgálókat G. alatt bizonyos napra meghívni, kik e részben el is jártak, s a mint értesültem, nem csak a hagyatéki gondnok és a debreczeni főiskola gazdasági választmányának, hanem egyszersmind Besze Jánosnak számadásait is felülvizsgálván, az eredményről be is adták véleményüket, melynek helybenhagyása esetében lennének az E. alatti jelentésben érintett intézkedések megteendőik.

5) Márton Demeter csödtömege ellen bejelentett 9,600 ftos akadémiai követelés — 1864. aug. 1-től járó száztóli hatos kamatjával együtt megítéltetve levén, annak mielőbbi kielégítése — miután az elárverezett javak vételárának nagyobb része a H. alatti végzés szerint már befizettetett, — általam újabban szorgalmaztatott.

6) Néhai Meszlényi Márton János 300 db. cs. aranyról szóló és a Heves és Külső-Szolnok megyében fekvő birtokra betáblázott alapítvány után még 1856. jan. 1-től hátralékban maradt 165 db. cs. k. aranyra rugó kamatnak befizetésére nem mulasztottam el helybeli ügyvéd Szónoky Jánost, mint néhai özv. Meszlényi Márton Jánosné hagyatékának gondnokát, komolyan felszólítani, mire azonban még eddig választ nem nyertem.

7) Az akadémiai palota s bérházra eddig s jövőre kivetendő országos s földtehermentesítési adópótlék alóli felmentés iránt m. é. nov. 27-én 86,713. sz. a. költ helytartó tanácsi Intézmény folytán újabban folyamodtam; úgy szinte

8) Az Akadémiának Pest városa részéről ajándékozott háztelkeknek 78,000 ftnyi becsértéke után kivetett 7,800 ftnyi illeték behajtására elrendelt végrehajtásnak beállítására iránt folyamodtam a pénzügyi országos igazgatóság elnökségéhez. Nem különben

9) Néhai Rhédei László hagyatéka után büntetésül kivetett kétszeres illeték kiszabása ellen felszólaltam a székelvényi cs. k. adóhivatalnál.

10) Néhai Kralovanszky György helybeli ügyvédnek múlt 1862. jul. 23-kán költ végrendelete 7. pontjánál fogva a M. T. Akadémia javára rendelt 2,000 ftnyi hagyomány kiadására, illetőleg az akadémiai pénztárba leendő befizetésére, megkeresvén az e részben választott végrendeleti végrehajtót Loisch Ede helybeli ügyvédet, azon biztatást nyertem: hogy valamint a hagyaték, úgy e hagyomány mibenlétéről és mikori kielégítéséről nem sokára egy körülményes jelentést fog közölni.

11) Néhai Suták Antal és özv. Suták Sámuelné sz. Reguly Zsuzsánnának Nyíregyházán 1864. okt. 22-kén költ közös végrendeletük 6. pontjánál fogva az akadémiai alaptőke növelésére hagyott vagyonuknak $\frac{1}{10}$ részére nézve, az e végrendelet félretételére indított törvényes örökösdési per vitelével nem késsem a többi végrendeleti örökösök által

választott közös helybeli ügyvéd Kiss Antalt az Akadémia részéről is megbízni: — kitől a legközelebbi időben várom a per mikénti befejezéséről szóló körülményes jelentést.

12) Néhai Patkó János helybeli ügyvéd múlt 1859. jul. 10-én költ végrendelete 13. pontjánál fogva — a hagyományok előleges kielégítése után fönmaradt vagyona $\frac{1}{3}$ részében az Akadémiát nevezvén ki örökösének; az e hagyatékhhoz tartozó s itt Pesten a Szerb-utczában 1-ső sz. alatti ház, úgy a Budán fekvő házteleknek becsértéke a végrendeleti végrehajtónak I. alatt idezárt jelentése szerint 16,582 ftra rúg, s mihelyest a fő Leltár összeállíttatva, velem közöltetve lészen, nem késendek mltnak s a Tud. Akadémiának tudomására bemutatni.

13) Néhai Petrich Sándornak m. 1865. nov. hó 26-kán költ végrendeleténél fogva az akadémiai alaptőke növelésére hagyott alapítvány beszédésével Pulay Géza komáromi ügyvédet bíztam meg az Akadémia részéről, kitől most várom a részbeni jelentését.

14) Pest városa tiszti ügyészének az akadémiai palota kiszögeléséhez átgengedett földterületért járó becsár fejében követelt 5,360 ft. — kr.
s a csatorna-építési pótlék fejében előlegezett 1,171 „ 91 „

Összesen . . 6,531 ft. 91

krnak négy év alatt részletenkénti befizetése, úgy a dunarakparti támfal beljebb építése iránt még múlt évi sept. 17-kén volt szerencsém véleményes jelentésemet benyújtani.

15) A Kazinczy Bálintot terhelő, de a S. A. Ujhelyi adóhivatal által a Kazinczy alapítványt illető széphalmi birtokra betábláztatni kért 628 ft. 53 krnyi illeték bekebleztetését elrendelő végzés — a közbevetett felfolyamodványomra a kir. ítélő ítbla által megváltoztatván, az érintett adóhivatal e betáblázási kérelmével elutasított. — Végre

16) Néhai Cseh Ferencz Szathmár megyei alispány és Vogel Lajos Székelyhídon meghalálozott erdész két rendbeli hagyományának behajtásával — nem különben a Kölcsey-féle kéziratok átvétele s elszállíttatásával Szathmárnémetin székelő ügyvédünk Böszörményi Eleket bíztam meg, ki e részbeni eljárásának eredményéről annak idejében megteendő körülményes jelentését.

Midőn az e részben hozandó határozatok és netán adandó utasításoknak mielőbbi kegyes közlését kérném, mely tisztelettel maradok Méltóságodnak stb.

E jelentés minden egyéb pontjára nézve tudomásul vétetvén, a 4-dik pontra nézve határoztatott, hogy miután néhai Rhédey László síremlékének hagyományosai általi felállítása, melyhez az Akadémia egy harmadrész költséggel tartozznék járulni, a többi hagyományosok langy buzgalma következtében még mind egyre késik, nehogy az Akadémiára is háruljon a hálátlansági vád, mely a bold. végohajtásának mellőzéséért a hagyományosokat érhetné: az Akadémia elnöke ezennel megbíztatik, hogy egy szilárd (granit) anyagból díszesen és ízléssel készíttendő, s felállítva legfőlebb 2000 fta kerülő síremlék tervrajzát hozzáértő művész által készíttesse el, művészi megbírálás végett terjesztsze egy az Igazgató Tanács és Akadémia műértő tagjaiból kinevezett bizottság elé; s miután a terv elfogadtatott, annak közlése mellett szólítsa fel hagyománytársait, jelesül a nemzeti színház nyugdíj-intézetét és a debreczeni ref. főiskolát, hogy arra nézve: kívának-e az illető egy-egy harmadrész költséghez hozzájárulni, zárt határidő alatt nyilatkozzanak; mi ha nem történnék, vagy tagadólag ütne ki, az Akadémia kész a síremléket saját költségén is felállíttatni. — A 6-ik pontra nézve utasítatik az ügyvéd, hogy a Meszlényi Márton János-féle tartozás behajtására nézve a kellő törvényes lépéseket hoválebb tegye meg.

IV. Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1866. nov. 26-kán tartott összes ülése jegyzőkönyvének 320. száma; mely szerint a múlt és jelen év folytán elhalt akadémiai fizetési tagok helyeinek betöltése oly módon kéretik, hogy a fizetésbe lépő tag évdíját a múltira nézve is, — jelesen az előde meghalálzási napja után következő hó 1-től számítva kapja.

A jelen alkalommal előterjesztett költségvetésben a folyó 1867. évre négy fizetési tag fizetése már föl van véve; de miután a budgettel múlt évre visszamenni nem lehet, az akadémiai ülés azon kívánata, hogy az újon fizetésbe lépő tagok, évdíjaikat az elődök elhunytá utáni hó 1-től kapják, nem teljesíthető; hanem folyó évi január 1-től kezdve fogják húzni illetőségüket.

V. Olvastatott a Szathmár megye tövényszékének Szathmáron 1867. január 5-kén tartott üléséből ^{16/1867} P. szám alatt az Akadémia elnökéhez intézett levele, miszerint m. é. október hó 27-kén elhalt néhai Szentkátolnai Cseh Ferencz szathmármegyei volt első alispán szóbeli végrendeleténél fogva a M. Tud. Akadémia javára 1000 ftot hagyományozván, — ezen összeget mellékelve meg is küldi.

Köszönettel fogadtatván, a megküldött ezer forint még az ülésben átadatott az Akadémia jelen levő pénztárnokának.

VI. A titoknok bemutatja a Tud. Akadémia két rendű határozatát, melyek szerint Czuczor elhunyt r. tag szótár-szerkesztői fizetését Fogarasi r. tagra, Fogarasi eddigi szótár-szerkesztői fizetését pedig Mátyás Flórián levelező tagra ruháztatni ajánlja az Akadémia.

Mindkét tárgy föl levén véve az idei költségvetésbe, elintéztetett.

VII. Olvastatott az Igazgató Tanács 1866. mart. 18-ki üléséből a Lo Presti ügyében kinevezett bizottság jelentése, mely is következő:

Tekintetes Igazgató Tanács! Folyó évi márczius 18-án hozott határozatánál fogva mi alulírtak a B. Lo Presti Árpád-féle alapítványi ügy megvizsgálására oly felhatalmazással küldöttünk ki: hogy az e tárgyban netán szükségéseknek találendő intézkedéseket azonnal megtegyük s elrendeljük.

Mi tehát B. Lo Presti Lajosnak e tárgyban bemutatott folyamodványát mellékleivel s az idevonatkozó előiratokkal együtt bíráló alá vevén, — azon ajánlatát, mely szerint az Akadémia saját érdekében is venné meg az ő hitelezőivel egyesülten a mercezfalvi s zsadányi birtokokat, — (noha a bold. gr. elnök úr ezen ajánlatot — ha elfogadhatónak s keresztülvihetőnek mutatkozott volna — a maga részéről is kész lett volna pártolni) elfogadhatónak nem találtuk, és pedig azért

a) mert az ajánlat alapjául felvett szerződésben az akadémiai követelés befizetése semmi időhöz kötve nem levén — bizonytalanná vált,

b) mert a szerződés 2-ik pontjában megnevezett betáblázott hitelezők hozzájárulása kimutatva nem levén — nem biztosított;

c) mert azon szerződés elfogadása ellen mindjárt az első helyen aláírt hitelező B. Varincourt Frigyes képviselője előttünk tiltakozott;

d) mert azon szerződés, melynek több lényeges pontja s feltétele teljesíten maradt, — jelenleg is még bevégezetlen tény;

e) mert azon szerződés kivihetősége több előre nem látható eshetőségektől feltételezve levén — kétesnek mutatkozik, — s

f) mert ily finansziális művelet nem egy tudományos intézet — hanem inkább

valamely hitel- vagy bankintézet köréhez tartozván, abba az Akadémia nem avatkozhatik.

Ennélfogva, miután az akadémiai követelésnek hovaelőbbi biztos s olcsó behajtását ezen ajánlat elfogadásával elérhetőnek nem találtuk, — megbíztuk az akadémiai ügyészt, hogy az 1864. nov. 1-ig már megítélt 3 évi életjáradékot járulékaival együtt Sulyok Mór temesvári ügyvéd közbenjárásával — ki már több ízben az Akadémia irányában tanúsított hazafisága és szolgálati készségének dicséretes jeleit adá, mielőbb végrehajtás útján, ha lehetséges még a függő termésből is behajtsa, és a múlt szintűgy mint a jelen évre elmaradt életjáradékot is hovahamarébb kereset alá vegye; ugyan e célra ha netalán Sulyok úr az eljárásban gátolva lenne, általa ajánlandó más erőlyes, helybeli közbenjárót szólítson fel; az eszközöltekről pedig jelentést tegyen az akadémiai elnökségnek. Ápril 20-ikán 1866. gr. Cziráky János s. k., Szűgyény László s. k., Tóth Lőrincz s. k.

A bizottság eljárása helyeslőleg tudomásul vétetik.

VIII. Bösörményi Elek ügyvéd, Szathmárt 1866. dec. 16-ról az Akadémia elnökéhez intézett levelében jelenti, hogy azon évi dec. 10-én Csekébe néhai Kölcsey Ferencz könyvtárának átadására s a kéziratok elkülönítésére megjelenvén: a könyvtár helyiségén talált minden kéziratokat, a jelen volt törvényes bizonyosság közbejöttével, gondosan összeszedett, azokat egy verschlagba összerakta, Pestre felküldendő. Azonban kötelességének tartja értesíteni az elnököt, hogy a könyvtár átadása alkalmával Kende Lajos úr azt nyilvánította előtte, hogy néhai Kende Zsigmond a hagyományozó asszonyságtól több Kölcsey-féle kéziratot magához vett, és ezt fia, Kende Kanut úr is nyilvánította már előtte, azon hozzátétellel, hogy kész ezen kéziratokat kiadni. Miskolczy Lajos képviselő úrtól pedig azt hallotta a jelentő ügyvéd, hogy Kölcsey legértékeseb kéziratainak néhai Obernyik Károly irományai közt kell lenni; mi iránt Obernyik Hajdu-Nánáson lakó testvére vagy az utolsó lakhelyén fölveté hagyatéki leltára adhatna felvilágosítást.

A titoknok jelentése szerint a Kölcsey-féle kéziratok egy kis ládában már megérkezvén, átteendők az Akadémia kéziratárába. Kende Kanut képviselő úr pedig és néhai Obernyik Károly örökösei, illetőleg a kecskeméti törvényszék, a kérdéses iratok ügyében elnököleg meg fognak kerestetni.

IX. Gr. Mikó Imre elnök és Finály Henrik titkár Kolozsvárt 1866. május 15-ikén kelt és az Igazgató Tanácshoz intézett levelben köszönik az Igazgató Tanács határozatából az erdélyi muzeumnak megküldött palota-megnyitási emlékérem egy arany példányát, melyben a testvéri rokonszeny egyik tauújelét örömmel üdvözölték.

Kellemes tudomásul szolgál.

XI. Ring Adorján akadémiai írnök, Sasku Károly, Potemkin Ödön és Mészáros Péter javítók a mostani drága idők súlyát panaszolván, fizetésök némi pótlásért esedeznek.

Egyszer mindenkorra, drágasági pótlék gyanánt fejenként 50—50 forint utalványoztatik.

XII. Nem különben az Akadémia hivatal-szolgái: Emődy Mihály, Mészáros János és Merbich Ernő drágasági pótlékért folyamodnak.

Egyenként 25 ft. határoztatik.

XIII. Zwiedenek Lajos (Edler von Südenhorst) felhívja az Akadémiát, hogy az általa Fiumében „Adria“ cím alatt létesítendő politikai és kereskedelmi lapnak, mely

Magyarország érdekeire kíváló gondot ígér fordítani, részvényesei közé 500 forinttal lépjen be.

Az Akadémia jövedelme csupán az alapszabályai által meghatározott tudományos czélokra levén fordítható; e szerint az „Adria“ részvényesei közé be nem léphet, miről a megkereső Zwiedenek úr értesítendő leszen.

XIV. Altenburger Gusztáv pesti lakos 1866. május 1-ről beadott folyamodványában, a magyar sz. koronához tartozó megyei és városi czímerek híi másolatban kiadására ajánlkozván, arra pártfogást és segélyt kér.

Az Igazgató Tanács nincs azon helyzetben, hogy e még el nem készült munkára az Akadémia pénztárából előleges segélyt nyújthasson.

XV. A moldva-oláh-törökországi első protestans magyar missio nevében Csiky János bizottmányi elnök, Czelder Márton missionárius ellenjegyzésével, Galaczon 1866. october 10-én kelt s az akadémiai elnökséghez intézett levelében panaszolván a nyomort, mi a hazától elszakadtan élő moldvai magyar testvérekre vár, kéri a Kralovánszky-alapítvány folyó évi kamatját ezen nemzet-testvéri segedelem megkezdésére fordítani.

Bármily úszinte sajnálattal értette meg az Akadémia Igazgató Tanácsa a Moldvában élő magyarok inséges szenvedéseit: azok enyhítésére a Kralovánszky-alap kamatjaival épen nem rendelkezhetik; először, mert ez alapítvány nem a kivándorlottak vagy már kiűn élők fölségítésére, hanem épen ellenkezőleg, a kivándorlások meggátlására tétetett; másodszor és főleg azért nem, mert az Akadémia pénztára ez alapítványnak csupán letételi helyéül szolgál; annak mimódoni gyarapítása, hová fordítása, szóval az egész felügyelet és intézkedés a Kolozsvárt székelő bizottság körébe fog tartozni.

XVI. A könyvtári hivatal részéről, Hildebrand könyvtári szolgának, ki eddig a könyvtárban csak napszámra, de folyvást működött, rendes fizetéssel való állandósítása javasoltatván,

A rendes fizetésű szolgák létszámába fölvetetett.

XVII. Elnök úr ő mlga jelenti, hogy Kubinyi Ferencz t. tag az akadémiai ülés-terem számára Ligeti festővel két igen díszes tájképet festetett; mihez illő kereteket levén szükség csináltatni, azok pár száz forintnyi költségének utalványozására kéri felhatalmaztatni az elnökséget.

A kért felhatalmazás ezennel megadatik.

XVIII. Alelnök Lónyay Menyhért úr előterjeszti, hogy azon tapasztalások után, melyeket az akadémiai pénztár kezelésének eddigi rendszere körül gyűjteni alkalma volt, azon meggyőződésre jutott, hogy bármi szorgalommal s lelkiismeretességgel kezeltessék is a mostani pénztárnok által az Akadémia pénztára, — mint erre nézve a Tek. Igazg. Tanács már több ízben ki is fejezte elismerését, — : a pénztárnak jelen állapota, a benne forgó összegek nagysága s a kezelés sokoldalúsága mulhatlanul szükségessé teszik a mostani rendszernek lényeges átalakítását. Bejelenti tehát, hogy formálzott indítványt fog tenni a pénztári kezelésnek olyszzerű átváltoztatása iránt, mi szerint az akadémiai pénztárnál szigoruan kezeskedő számvitel s könyvvezetés hozassék be, a fizetéseket, úgy a bevételeket mint kiadásokat egy ezzel megbízandó pénzüntézet, nevezetesen az ezen munkára minden külön díj nélkül ajánlkozó magyar földhitelintézet teljesítse, mely az Akadémia számára könyvet nyitván, egyszersmind azon előnyben is részesíti az Akadémiát, hogy befolyt pénzei egy napig sem hevernek gyümölcsözés nélkül; a mostani pénztárnok pe-

dig ezentúl a m. Akadémia összes jogi és anyagi érdekei fölött azon felügyeletet vigye, melyet azon most már nagy terjedelmű ügyek megkívánnak.

Az Igazgató Tanács helyeselve az előterjesztett eszmét, az indítványt tevőt, s gróf Festetics György igazgató tag ő excellenciáját felkéri, hogy a pénztárnokkal együtt formulázott javaslatot készíttui szíveskedjenek, mely életbe-léptetés előtt az Igazgató Tanács jóváhagyása alá terjesztessék.

XIX. Lónyay Menyhért m. akad. másodelnök úr előterjesztette, hogy a bécsi banknál előlegezés mellett elzálogosított 93,400 pft. értékű földtehermentesítési kötelezvényeknek végképeni eladását a pénzügyi körülmények is tanácsolván, de ezt azon közbejött tény, hogy a bécsi bank az ezen papirosokra adott s még 32,900 ftra menő előlegeket felmondta, elkerülhetlen szükségké is téven: az akadémiái elnökség ebbeli szándékát, s egyszersmind kénytelenségét az Igazgató Tanácsnak több akkor Pesten jelenlevő tagjaival közölte, s azon eladás eszközzésére azon pillanatot jelölte ki, mint alkalmatost, midőn a földtehermentesítési kötelezvényeknek eladási árán annyi m. földhitelintézeti záloglevél lenne szerezhető, hogy az akadémiái pénztár ezen felcserélés által a kamatokban érezhető veszteséget ne szenvedjen, míg más részről azon megnyugvást szerezze magának az Elnökség, hogy kevésbé biztos, és a politikai válságok befolyásának nagyobb mértékben kitett papirosok helyett oly papirosokat vehessen a pénztár részére, melyek a lehető legjobb hypothekára vannak alapítva. Egy ily kedvező időpontot felhasználva, megbízta az Elnökség b. Wodjaner Móríczt bécsi bankár urat, hogy az Akadémia tulajdonához tartozó, s a bécsi banknál elzálogosított földtehermentesítési kötelezvényeket kiváltsa és limitált árfolyam szerint eladja, s a bank előlegezéseinek visszafizetése után fenmaradó árösszeget az akadémiái pénztárnak beküldje.

B. Wodjaner Móríczt ezen megbízás folytán, 1866. július hó utolsó s aug. 1-ő napjaiban eladott 88,950 pft értékű földtehermentesítési kötelezvényt 57,252 ft 64 kron, mely összegből kifizetvén 52,900 ft. a kiváltásra szükséges előleget, s a hátralevő kamatokat, bank- és államilletékeket és saját bankári provisióit: a fenmaradt 24,067 forintot ide befizette. — A többi 3,450 ftnyi névszerinti értékű földtehermentesítési kötelezvényt, melyek hiányos engedményezés miatt eladhatók nem voltak, Wodjaner úr természetben visszaszolgáltatta, melyek a pénztárban most is megvannak.

El volt továbbá zálogosítva a pesti fiók banknál 28,300 ftnyi (vagy is 29715 o. ftnyi) névszerinti értékű földtehermentesítési kötelezvény 11,700 ft. előleggel; végre a budai takarékpénztárnál 28602 o. ft. névszerinti értékű nemzeti kölcsön-kötelezvény 10,000 ft. előleggel. Az ezek kiváltására szükséges 21,700 ftot a magyar földhitelintézet adta az Akadémia rendelkezésére azon néhány napra, mely alatt a papirosok eladhatók lettek. A fiók bankból kiváltott földtehermentesítési papirosok, az Akadémia pénztárában létező s eladható papirosokkal együtt 40845 o. értékű forint értékben; úgy 28602 o. ft. értékű nemzeti kölcsön-kötelezvény, elárusítás végett átadattak a magyar földhitelintézetnek, mely Schnapper bécsi bankház közbenjárásával, a földtehermentesítési kötelezvényekből 36,282 ft. 50 krnyi névszerinti értékű 21,456 forinton, a nemzeti kötelezvényekből pedig 28581 ft. értékű 17,284 ft. 45 kron adott el. Ezen összesen 387. 40 ft. 45 kr. bevételből visszafizettetett az előlegezés kifizetésére kölcsönadó magyar földhitelintézetnek 21,700 ft. — 4462 ft. 50 krnyi földtehermentesítési kötelezvény és 21 forint értékű nemzeti kölcsön-kötelezvény, mint hiányos forgatmány miatt eladhatlan, természetben visszajött.

Kifizettetett tehát az építési pénztár helyett a bankoktól felvett előlegezések visszafizetésére összesen 54,600 ft, mennyivel az építési pénztár lett adósa az alaptőke pénztárának, vagyis az alaptőke ezen része a bérházban van meg. A megmaradt pénzen pedig földhitelintézeti záloglevelek vétettek 57800 ftnyi névszerinti értékben 11,784 ft 76 krért; miszerint van az Akadémiának jelenleg összesen 59,000 ftnyi névszerinti értékű földhitelintézeti záloglevele oly kedvező áron véve, mely mellett azok közel 8 percentet kamatoznak.

Az Igazgató Tanács ezen elnöki előterjesztést megnyugtató tudomásul vevén, az abban említett földtehermentesítési kötelezvények s nemzeti kölcsönkötelezvények eladását a felhozott körülmények s kényszerűség tekintetbe vételével, utólagosan helybehagyja, s a pénztárnak utasítatott, hogy ezen átváltoztatást rendesen könyvezvén, az Akadémiának ezuttal némileg módosult vagyonállapotát tisztába hozza.

XVII-ik

N a g y g y ü l é s

1867. január 29-én.

Mélt. báró Eötvös József akadémiai elnök úr elnöklete alatt.

I. Elnök úr ő mlga az ülést megnyitván, a titoknak bemutatja az Akadémia január 31-ikén tartandó ünnepélyes közülésének bizottságilag megállapított előrajzát, mely is következő :

1. Elnöki megnyitó beszéd, b. *Eötvös Józseftől*.
2. Titoknoki jelentés az Akadémia munkásságáról az 1865. december 11-iki közülés óta.
3. Emlékbeszéd id. Bartal György igazgatósági és tiszteleti tag fölött, *Pauler Tivadar* r. tagtól.
4. Az 1866. jun. 9-én Ungh megyében Knyahinyán történt meteorkő-hullás. Természettudományi értekezés, *Szabó József* l. tagtól.
5. Jelentés a mostani nagy gyűlésen odaitélt jutalmakról, s új pályakérdések kihirdetése.

6. Elnöki zárszó.

Elfogadtatott.

II. A Philosophiai Osztály jelenti, hogy folyó évi jan. 26-án tartott tanácskozása alkalmával abban állapodott meg, hogy az 1859-től 1864-ig megjelent s az osztály körébe eső munkák közül egyet se ajánljon akadémiai nagy jutalomra. A Marczibányi mellék-jutalmat azonban Wargha János Bölcsészettana 1861-ben és 1863-ban megjelent első, második, negyedik, ötödik, s a tapasztalati lélektant, a gondolkodástant, az ethika elemeit s a bölcsészettan történetének alapvonalait tartalmazó köteteinek javasolja kiadatni. Wargha János ezen kötetei mellett szóba jött még Kerkapoly Károly Észтана, s

Vandrák Andrásnak a lélektant, a tiszta logikát s a bölcsészeti jogtant tartalmazó hármas kötet; az előbbi azonban különösen nehéz nyelve, az utóbbiak a nem elég tárgyalagos előadás miatt mellőztetvén, az elsőség Warga János Bölcsészettanának adatott, mint a melyben tartalom és forma legjobban fődözik egymást, s a szerző mind a rendszer, mind az iskola követelményeinek eleget igyekszik tenni. Fogalmai világosak, kellően rendezettek; s nyelve bár nem elég folyékony, szabatos.

E jelentés alapján az 1859—1864. évkörre eső nagy jutalom kiadható nem lévén, a Marczibányi 50 arany mellékjutalom Warga János Bölcsészettana megnevezett kötetének kiadatni, s a pénztárnok e szerint utasíttatni rendeltetett.

III. Olvastatott a Törvénytudományi Osztály jelentése, szintén a nagy jutalom és mellékjutalmak tárgyában, mely szerint az osztály, átnézvén az 1860—1865-ig terjedő 6 éves évsorban megjelent magyar nyelvű jog- és államtudományi műveket, örömteljes meglepődést érzett azon tapasztalás fölött, hogy az odaitéendő jutalmakra nézve nem az évsor szegénysége, hanem inkább az ebben megjelent jeles és figyelemre méltó szakbeli művek nagy száma okozta az elhatározás nehézségét. Szerencsét kívánhat az osztály az irodalomnak s országának azon nagyobb számu hasznos, s részint kitünő művekhez melyek ez évsor alatt, a jog- és államtudományokat érezhetőleg előre vite, s ezeknek eddigi állását irodalmunkban jóval túl haladva, megjelentek, s melyek közül az akadémiai jutalmakat többen is megérdemlenék, holott most csak dicsérrel említhetők. — Azonban választani kellvén a több jeles közül, az osztály véleménye első helyre sorozza *Deák Ferencz*nek az Akadémia igazgató tanácsi és tiszteleti tagjának azon közjogi munkáját, mely előbb a Budapesti Szemlében adatván ki, azután „Adalék a Magyar Közjoghoz“ cím alatt külön füzetben is megjelent. E munka, bár polemicus természetű, de egyszerűsmind közjogunk legfőbb alapelveit oly kristálytiszta világosságban terjeszti elő, s vitás kérdéseit oly meggyőző erővel tárgyalja és fejt meg, hogy ily minőségében a magyar alkotmányos jog nagy becsű catechismusának tekinthető; de miután az akadémiai Ügyrend 95. §-a oly munkákat, melyek gyűjteményben jelentek meg, a nagy jutalomtól kizár; az említett elsőrangú munka pedig a Budapesti Szemlében jelent meg, s csak azután nyomtatott ki külön kiadásban is: az osztály azon fájdalmas kénytelenségben találta magát, hogy a nagy jutalmat *Deák Ferencz* művének kiadatni nem ajánlhatja.

E szerint a 200 arany nagy jutalmat a fentnondott évsorban megjelent munkák közül *Dósa Elek* tiszt. tag három kötetes „Erdélyhoni Jogtudomány“ című munkájának javasolja odaitéltetni, mint a mely mű Erdély egész köz- és magánjogát s jogtörténetét magában foglalván, nagy gondnal, szorgalommal, s az adatokat lelkiösméretesen felhasználó ügyszeretettel összeállítva, nem csak alaposság, világosság s kimerítő terjedelem által kitünő, hanem a maga nemében egyetlen, s így eredeti is, közhasznúságára nézve pedig szinte első helyet foglal el, mert mindazoknak, kik e munka megjelenése óta Erdély jogáról irtak s jövőben írni fognak, gazdag forrásul szolgált és szolgáland, valamint az erdélyi jogtanuló ifjúságnak megbecsülhetlen kézi- s vezérkönyve.

A Marczibányi mellékjutalomra *Kautz Gyula* r. tag „Nemzetgazdaság s Pénzügytanat“ tartja az osztály méltónak, mint a mely a tudomány színvonalán áll, s mint ilyen, e jeles író többi becses műveivel együtt a külföldi tudós világ elismerésében is részesült.

A *Sztrokay Antal* nevét viselő jutalomra, mely az 1864 és 1865-ben megjelent jogtudományi munkák legjelesbikének jutalmazására van ez által rendelve, *Pauler Tivadar* r. tag „Büntető Jogtanat“ ajánlja az osztály, mely az e téren ekkorig megjelent ma-

gyar nyelvü dolgozatok közt első helyet foglal el, s úgy tudományos magas értéke s rendszeressége, mint nemesen szabadelvü s a tudomány s tapasztalás legújabbkori vívmányait felölelő irányja s tartalma által kitünő.

Ezen jutalmazásra ajánlott munkákon kívül még dicséretre méltónak emeli ki az osztály a mondott évsorban megjelent munkák közül : *Wenzel* Gusztáv r. tag „Magyar és Erdélyországi Magánjogát“ ; *Weninger* I. t. „Politikai Számtanát“ ; *Konek* Sándor I. t. „Statistikáját“ ; *Kautz* Gyula r. t. „Országászat tanát“ ; *Hoffmann* Pál I. t. „Római Magánjog rendszerét“ ; *Kerkapoly* Károly I. t. „Protestans Egyházalkotmányát“ ; *Dózsa* Elek t. t. „Erdélyhoni ref. Egyházjogát“ ; végre bold. *Szalay* László „Fiume, Szerb telepek és Horvát kérdés“ című, és *Szathmáry* Károly „Alföld és Fiume“ című monographiáit, melyek részint tudományos rendszeresség, s az adatok és anyagok gondos, szorgalmas összegyűjtése s feldolgozása, — mindnyájan pedig alapos tudományosság és közhasznúság tekintetében, figyelemre méltók.

Az ülés örömdetes tudomásul veszi jog- és államtudományi irodalmunknak a jelentésben kiemelt gyarapodását, s az osztály ajánlatához képest az 1860—1865 évkörre eső törvénytudományi nagy jutalmat *Dózsa* Elek „Erdélyhoni Jogtudományának“, — ugyanazon évkörrel a Marczibányi-jutalmat *Kautz* Gyula „Nemzetgazdaság s Pénzügytanának“, — végre a Sztrókay Antal nevét viselő jutalmat az 1864—1865. évekről *Pauler* Tivadar „Büntető Jogtanának“ kiadatni, s a pénztári hivatalt e szerint utasíttatni határozta.

IV. A Nyelv- és Széptudományi Osztály, felolvasott jelentésében, az 1865. évi *Sámuel* díjat *Budenz* József I. t. „Cseremiszt Szótárának“ ajánlja kiadatni, mely az 1865-i Nyelvtud. Közleményekben megjelent, s mely a Cseremiszt nyelvnek hozzáférhető szókincsét egész teljességében adja, s ez által nyelvtudományunknak felette becses segéd-eszközt nyújt.

Ugyanazon osztály az 1866-ik, mint már eltelt évről szóló *Sámuel*-díj kiadását is javaslatba hozván, ezt szintén *Budenz* József „Mordvin Tanulmányok“ című értekezésének ítélte oda s ajánlja kiadatni, mely a Nyelvtud. Közlemények 1866-ki folyamában jelent meg, és szintén jeles ékessége nyelvtudományi irodalmunknak.

E javaslatok alapján az 1865-ki *Sámuel*-díj *Budenz* József „Cseremiszt Szótárának“, — az 1866-ki ugyanazon szerző „Mordvin Tanulmányainak“ kiadandó.

V. Olvastatott a Nyelv- és Széptudományi Osztály jelentése, miszerint a 40 aranyból álló Marczibányi-jutalomra kérdések kitűzése kizárólag ez osztály köréhez tartozván : miután jelenleg az 1862 és 1864. éveket illető 40—40 aranyra vannak függőben kihirdetett pályakérdések : ideje az 1866-ra eső 40 aranyra is pályakérdést tűznie, melyet ily szerkezetben mutat be :

„Ázon befolyásnál fogva, melylyel a külföldi irodalmak a magyar nyelvre hatnak, szüikségessé válik, hogy a magyar szellem saját történetének tudata által őrizze meg önállóságát. A régi magyar irodalomnak beható és folytonos tanulmányozása tehát oly melőzhetetlen, mint a haladó kor eszméinek átültetése. Ama tanulmányozás pedig az egyes kiváló írók nyelvének átvizsgálása útján képezi leginkább azt a nemzeti öntudatot, mely a szellemi önállóságot megőrzi.

Ily czélből kívánatik

oly munka, mely *Pázmány Péter magyar nyelvének sajátosságait részletesen felmutatván jellemezi.*“

A pályakérdés ily szerkezetben elfogadtatván, még e nagy gyűlésből kihirdetendő.

VI. Felolvasztatott a Mathematikai és Természettudományi Osztályok f. é. január 27-én tartott tanácskozmányának következő pontja :

A Vitéz-alapítványra kitűzendő pályakérdés ügye vétetvén tárgyalás alá, azon megjegyzés tétetett, miszerint az akadémiai titoknak által az osztályhoz intézett leveléből nem vehetni ki tisztán, vajjon a kitűzendő jutalom illeti-e azon 40 aranyat, mely 1865-ben ki nem adatott ; vagy az 1867-ik évben kitűzendő pályakérdésre eső aranyokat. Ha az akad. titoknak ez utóbbi 40 aranyat érti, az osztály arról kíván értesíttetni, vajjon mi történik az 1865-ben ki nem adott 40 arannyal, és úgy hiszi, hogy a jog, azokkal rendelkezni, tovább is őt illeti.

Az ajánlott pályakérdések közül következő nyerte el az osztály szótöbbségét :

„Készíttessék természettudományi szempontból oly javaslat, mely hazánk viszonyaihoz alkalmazva, a vizeinkben érzékenyen megfogyott halak tenyésztését sikeresen előmozdítaná, tekintettel a külön halfajok életmódjára, ívási és ikra-lerakási időnyeikre, valamint más ide vgzó természettudományi viszonyokra. Kívánatos, hogy a javaslat oly irányban dolgoztassék ki, miszerint az a megalakítandó halászati törvényeknek segéd alapul szolgálhasson.

Ez előadás első részére a titoknak szóval azon felvilágosítást tevő, hogy miután a Vitéz-jutalom minden páratlan évről kitűzhető vagy a történet- vagy a természettudomány köréből, s miután az a 40 arany, mely 1863-ról tűzetett ki természettudományi kérdésre, 1865-ben, az akkori nagy gyűlésen, ki nem adatott, s ez az osztálynak, mely a nem jutalmazott pályaművet bírálta, élénk tudomására volt, az osztály már akkor élhetett volna jogával, és új pályakérdést tűzhetett volna ki ; ott lévén 1865-ről a másik 40 arany jutalom, melyre a történeti osztály, mint sor szerint következő, szintén jutalmat hirdessen. A titoknak tehát, levelében, épen arra kívánta figyelmeztetni az osztályt, hogy a múltból egy Vitéz-jutalom elmaradt, nem pedig az 1867-re szóló 40 arany kitűzését hozni ajánlatba, mit, tekintve hogy e nagy gyűlés sajátkép 1866-ban lett volna megtartandó, még korainak is vélt.

Mely fölvilágosítás az osztályt kielégítvén : az ajánlott pályakérdés, fentebbi szerkezetében, elfogadtatott és kihirdetése rendeltetett.

VII. Olvasztatott a Magyar Hölgyek alapítványa tárgyában kinevezett állandó bizottság f. é. január 25-én tartott ülésének jegyzőkönyve, mely következőt tartalmaz :

A titoknak az 1866. nov. 30-ki ülés jegyzőkönyvének 1. pontja szerint bemutatja a pénztári kimutatást, melyből kitetszik, hogy a Hölgyalapítványra 1866. végéig befizetett összeg, a már kiadott öt jutalom levonása után, 4080 ft 70 krra rúg kamatjaival együtt, melyből azonban a még függőben levő négy pályakérdés jutalmait le kell számítani, ha ezek az 1867. évi befizetésekből fedezhetők nem lennének.

Bemutatja továbbá a pályakérdéseknek az 1859. kisgyűlési jegyzőkönyv 118. számában eleve megállapított sorozatát, nemkülönben egy jegyzéket arról, minő kérdések voltak már eddig kitűzve s mi eredménnyel ; melyből kitetszik, hogy leszámítva a négy most függőben levőt, összesen 16 kérdés tűzetett már ki, melyek közül csak öt pályázat lön sikeres, *tizenegy* pedig, jöllehet a kérdés ismételve feladatott, nem hozott kívánt eredményt.

A bizottság véleménye abban pontosult össze

1) Hogy e tizenegy feladat időnként újra pályázatra bocsáttassék, és pedig közelebb következő nyolcz kérdés tízessék ki : a) Kivántatik a *Füvészet Alapvonala*it tartalmazó kézikönyv, a művelt osztályok szükségéhez alkalmazva. b) Kivántatik a *Római Irodalom Történetének kézikönyve*, a művelt osztályok számára. c) Kivántatik az *Újabb nevezetes Ulazók története*, különös tekintettel a világ és az éjszaki sark körüli utazásokra. d) Kivántatik a *Festészet egyetemes Története*, korok, népek, irányok és iskolák szerint, a nevezetesebb művészek és művek ismertetésével, s az utóbbiak hollétére és másolataira utalással. e) Kivántatik a *Bölcsészeti Erkölcsan kézi könyve*. f) Kivántatik a *Görög Államrégiségek kézikönyve*, t. i. az összes görög föld és népek bevezető ismertetése után, az ezeket összekötött intézmények és vallásügy, úgy az egyes törzsökök és államok közéletének, vagyis alkotmányaik, közigazgatásuk, törvénykezősök és hadügyök ismertetése. g) Kivántatik a *Növényzeti Földrajz* kézikönyve. h) Kivántatik az *Állati Élettan* (physiologia) alapvonala

it tartalmazó kézikönyv, különös tekintettel az emberre.

2) Ezen pályamunkák 1868. sept. 30-ig küldessenek be ; ily módon három hónap maradván bírálatukra, a díjt az 1869 elején tartandó nagy gyűlésen megítélni és kiadni lehetne.

3) Mivel úgy látszik, hogy a pályázat többszöri eredménytelenségének egyik oka abban rejlik, hogy a pályázat feltételeinek azon értelmet tulajdonították, mintha a készítenő mű semmi esetre 12—15 ívnél terjedelmesebb nem lehetne, jövődében, mint már nehányszor történt, mindenkor világosan tétassék ki, hogy annak kiterjedése *legalább* 12—15 közé 8-rétü ívnyi legyen.

4) Minden a pályázat feltételeire nézve netalán előfordulható téves felfogások elhárítása végett, azok a pályázati hirdetésben oly módon lennének formulázandók, hogy a Hölgyalapítvány eredeti szövegének, mely következőkép hangzik, teljesen megfeleljenek:

„Hogy a kitűzött magas czél annál sikeresebben elérressék, szükség, hogy minden kitűzött tárgy alaposan, s az illető tudomány jelen állásával egyezőleg, e mellett lehetőleg népszerű, csinos és correct nyelven dolgoztassék ki. Ezen két tulajdonságot mulhatlan feltételek gyanánt kívánják az alapító nők megállapíttatni, hogy így mind a józan és alapos tudomány, mind a józan ízlés, mind nyelvünknek vonzó alakbani kezelése és gazdagítása, és így a tudományos ismeretek megkedveltetése által az olvasó és tudni vágyó közönség száma naponként szaporíttassék.“

5) A pályanyert munkák nagyobb kelendőségének előmozdítására az Akadémia t. elnöksége felkérendő, hogy az Emich Gusztáv akad. nyomdászszal kötött szerződésnek olyféle módosítását eszközölni méltóztassék, miszerint a Hölgyalapítványból jutalmazott munkák árát különbség nélkül egy ívtől 10 kr-ra szabja ; viszont azok mindegyikéért jövődében a kitűzött 300 ft. helyett csak 200 ftot tartozván fizetni.

6) Hasonlag az Akadémia fentisztelt elnöksége felkérendő, hogy az Emich Gusztáv által a Hölgyalapítványból jutalmazott munkák kiadhatásáért fizetett pénzösszegeből, mely úgy is ezen alapítvány kiegészítő részét képezi, a bizottságot, a körülményekhez képest, a 300 ftból álló díj megtoldására, néhány száz fttal hatalmazza meg, hogy ily módon, a jutalom nagyobbítása által is a pályázat eredményét sikeresebben előmozdíthassa.

E bizottsági javaslat, minden pontjára nézve, elfogadtatván, a benne kijelölt nyolcz pályakérdés még e nagy gyűlésből kihirdetendő leszen ; elnök úr ú méltósága pedig az 5) és 6) pontban foglaltak teljesítése iránt fölkéretik.

VIII. A múlt 1866. nov. 26-iki összes ülésből a tagválasztási rendszabályok átvizsgálására kinevezett bizottság következő pontokban terjesztő javaslatát az Akadémia nagy gyűlése elé :

1) Bármely akadémiai tag, *saját vagy rokon tudomány szakával* foglalkozó egyéneket ajánlhat megválasztásra.

2) Az ajánlandó egyén minősítvénye, az Alapszabályok 27—30 §-ainak értelmében, *a szigorú szakképzettség, a tényleges és folytonos szaktudományi buvádkodás* kimutatása által, valamint az ajánlandó tag *irodalmi munkálatainak felsorolása* által, — az ajánló szakbeli tag által *írásban* indokoltassék. Az irodalmi munkálatok, a mennyiben netalán kevésbé volnának ismereteseek, az ajánlathoz mellékeltessenek.

Pusztán gyakorlati, habár tudományos képzettségen alapuló minősítvény a főnebbi kellékek nélkül, nem tekinthető elegendő képességnek az akadémiai czélok előmozdítására.

3. Az ajánló érintett írásbeli ajánlatát nov. 30-káig bezárólag az Akadémia titoknokának adja át. *E határidőn túl a folyó évre ajánlatok el nem fogadtnak.* — A beérkezett ajánlatokat a titoknok az illető egyes osztályokhoz átteszi. Az osztályok külön értekezletben, előleges tájékozás végett, tudomásul veszik az ajánlottak minősítvényeit. Egy héttel a nagy gyűlés előtt az ajánlatok, a titoknok által, hasonló tudomás végett a többi osztályokkal kölcsönösen közöltetnek.

4. A megérkezett vidéki tagokkal kiegészített osztályok szavazatos tagjai, az említett módon ajánlottak közül, egyszerű többséggel terjesztenek új tagokat megválasztás végett az összes Akadémia elé, a nagy gyűlés első napján. Ez alkalommal a nagy gyűlés az előterjesztések felett tanácskozik, és az osztályonként megválasztandók számát meghatározza ; mely számhoz magát a választó gyűlésben tartani fogja.

A tagválasztási rendszabályoknak ily módosítása által az ajánlottak minősítvényéről az Akadémia még a választás előtt szabatos tájékozást fog nyerni. A bizottság azon meggyőződésben van, hogy ezt az Akadémia méltósága igényli, és hogy ez eljárás az akadémiai czélok előmozdításának jobban megfelel, mint az, a mely eddig szokásban volt. A 4-ik pontra nézve a bizottság azt tartja, hogy azt czélszerű volna már a jelen nagy gyűlésen is foganatosítani.

E javaslatot a nagy gyűlés egészben helyeslő, a részletekben következő módosításokkal fogadja el és emeli határozattá.

Az 1) pont akképp változik : „Bármely akadémiai tag *csak saját tudományos szakával* foglalkozó egyéneket ajánlhat megválasztásra.

A 2) pont után e záradék jő : „Tiszteleti tagságra nézve az alapszabályok 27. §-a érvényben marad.”

A 4) pont záradékát illetőleg, mely szerint a megválasztandók száma már most meghatározassék, ez a jelen nagy gyűlésen annyiban foganatosíttatik, hogy minden osztályból legfőlebb két belföldi levelező tag fog megválasztatni.

IX. Az előbbivel kapcsolatban indítvány tétetett, hogy az 1865-ki (XXVI.) nagy gyűlés jegyzőkönyvének XXIV-ik számában foglalt határozat, mely szerint a levelező tagok számának meghatározása végzésileg kimondatott, s e tárgyban bizottság is rendeltetett, hajtassék végre, s a megválasztandó bizottság utasíttassék javaslatának a legközelebbi nagy gyűlésen leendő beadására.

Miután az említett nagy gyűlési határozat a javaslatkészítő bizottságot az egyes osztályok által választandó két-két tagból rendeli összeállíttatni : ezennel felhivatnak az osztályok, hogy legközelebb február hóban tartandó értekezletökben a bizottsági két-két tagot válasszák meg ; az így megalakuló bizottság pedig utasíttatik, hogy javaslatát minél előbb elkészítvén, azt egy akadémiai összes ülésre minél előbb, s ha lehet még márczius folytán adja be ; mely összes ülés a javaslatot megvitatván, azt a legközelebbi nagy gyűlés elé fogja terjeszteni.

X. A Nyelv- és Széptudományi Osztály jelenti, hogy *Pulszky Ferencz* „történettudományi osztálybeli tiszteleti tag, kéri magát hasonló minőségben áttétetni a Nyelv- és Széptudományi Osztályba.

Áttétetett.

XI. A Törvénytudományi Osztály értekezleti elnöke szintén jelenti, hogy *Gorove István* történettudományi osztálybeli lev. tag, kéri magát levelező tagul a Törvénytudományi Osztályba tétetni át.

Kérelme teljesítettik.

XII. Új tagok ajánlására kerülvén a sor : felolvastattak az osztályok által ajánlottak nevei ; jelesül

1) A Nyelv- és Széptudományi Osztály részéről : *rendes tagnak* Gyulai Pál ; *levelező tagoknak* : gr. Kuun Géza, Joannovics György, Szénási Sándor ;

2) A Philosophiai Osztály részéről : *rendes tagnak* Rónay Jácint ; *levelező tagoknak* Molnár Aladár, Haberern Jonathán és Zádori János ;

3) A Törvénytudományi Osztály részéről : *tiszteleti tagoknak* Gorove István és Trefort Ágoston ; *rendes tagnak* Konek Sándor ; *levelező tagnak* Tanárky Gedeon ;

4) A Történettudományi Osztály részéről : *külső tagnak* : Mommsen Tivadar ;

5) A Matematikai Osztály részéről, Hollán Ernő rendes tag a Kis Károly halálával megürült hadtudományi szakba áttétetvén, ennek helyére *rendes tagul* Vész János Ármin ; *levelező tagnak* Hunyady Jenő ; végre

6) A Természettudományi Osztály részéről : *rendes tagságra* nézve az osztály szavazata egyenlően oszlott meg Arányi Lajos és Szabó József levelező tagok közt, minél fogva a végeldöntést a nagy gyűlésre bízta. *Levelező tagokul* : gr. Lázár Kálmán, Akin Károly, Feichtinger Sándor és Schenzl Guido ; *külső tagokul* Neilreich Ágoston, Owen Róbert és d' Archiac István ajánlottak.

Ez ajánlottak közül Arányi Lajos még az ülés folytán beadott nyilatkozatában önként visszalépvén a jelöltségtől ; a többiekre nézve a szavazás a január 30-án folytatandó nagy gyűlésre halasztatott.

Január 30-án

A nagy gyűlés folytatása, és elegyes ülés.

Méltóságos b. Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

XIII. A Nyelv- és Széptudományi osztály-értekezlet előadója Hunfalvy Pál rendes tag szóval jelenti, hogy az osztálynak a jutalmak iránt tegnap beadott jelentéséből egy tárgy, bár az osztály azt elhatározta, kimaradt: jelesül, hogy az osztály az 1869. május utolsó vasárnapjára kitűzendő gr. Nádasdy Tamás-féle eposzi jutalomra ez úttal nem 100 hanem 200 aranyat kíván hirdetni, azon okból, mert sikertelen pályázatok folytán immár két összesített 100 aranyos jutalomról is rendelkezik, mint a melyek az alapító gróf Nádasdy Ferencz úrtól, jutalmazandó pályaművek nem létében, be nem kérettek.

Az osztály javaslata elfogadtatván, az 1869-ki eposzi pályázatra kétszáz arany kitűzése határozatba ment.

XIV. Toldy Ferencz r. tag, tekintettel a törvénytudományi nagy jutalom odaitélésakor tegnap történt tanácskozásokra ezeket fölleveníteni, jelesül az akadémiai Ügyrend 95. szakaszának 6. pontját odaértelmeztetni, illetőleg módosíttatni kívánja, hogy oly jeles nagyobb munkák, melyek először gyűjteményben jelentek meg, de azután külön is kiadattak, e külön kiadásban ne tekintessenek oly „puszta második kiadásnak“, melyeket az Akadémia kizár a nagy jutalomból. Az e fölötti vitatkozás hosszabbra terjedvén, másfelől oly megjegyzések is történnék, hogy e tárgy megállapítását egy akadémiai összes ülésre alkalmasabban foganatosíthatná.

Határoztatott, hogy egy összes ülés az Ügyrend illető pontjában tegye meg a kellő módosításokat, melyek szerint a gyűjteményből külön megjelent kitűnő nagyobb munkákat az Akadémia részesíthesse nagy jutalmaiban.

XV. Török József r. t. indítványozza, hogy az Akadémia e mostani választás alkalmával léptesse életbe azon meglevő, de gyakran mellőzött határozatát, mely szerint minden osztálynak létszáma, tiszteleti és rendes tagjait illetőleg, meg lévén állapítva, minden osztály csak annyi tiszteleti és rendes tagot ajánlhat, a mennyi üresedés történt az öt illető létszámban.

E bár többek által pártolt indítvány, — nem lévén oly akadémiai határozat felmutatható, mely a tiszteleti és rendes tagok számát osztályonként megszabná, s inkább csak a gyakorlatra s az osztályok e részbeli szükségére törtéuvén hivatkozás, — elhangzott.

XVI. Hivatkozással a nagy gyűlés tegnapi végzésére, mely szerint az Akadémia a megválasztandó belföldi levelező tagok számát ez alkalommal kettőre korlátozta, noha némely osztály ennél többet is ajánl: többen a jelenlevők közül kérdésbe teszik, mimódon történjék a szavazás oly esetekben, midőn az osztályok kettőnél több lev. tagot ajánlanak, miután a rendes golyózás eredménye meghiusíthatná az Akadémia említett határozatát.

Ily esetekben a szavazás írásban fog történni, minden szavazó tag felírván egy levélkére azon kettőt meg nem haladható neveket, a kit, vagy a kiket az ajánlottak közül részéről megválaszt.

XVII. Elkezdődvén a titkos szavazás, hol az ajánlottak száma a kettőt meg nem haladta, golyók, hol azt felülmúlta, írott levélkéik által; ily módon megválasztattak:

1. A Nyelv- és Széptudományi Osztályba

rendes tagnak :

Gyulai Pál 23 szavazattal 9 ellen ;

levelező tagoknak :

Gr. *Kun Géza* 21 szavazattal 11 ellen,

Joannovics György 23 szavazattal 10 ellen.

2. A Philosophiai Osztályba :

Rendes tagnak :

Rónay Jácint 27 szavazattal 10 ellen.

XVIII. Eddig folyván a szavazás, indítványba jött, hogy miután az Igazgató Tanács tagjai már régebben várakoznak a 6 órára hirdetett jegyző-választó elegyes ülésre, az Akadémia előbb a tiszteleti és rendes tagok választásán menjen keresztül, hogy ez megtörténvén, az elegyes ülést meg lehessen tartani, mielőtt a levelező tagok választása megkezdődne.

Elfogadtatott.

XIX. E szerint a választás csupán tiszteleti és rendes tagokra nézve ismét megindulván, megválasztattak :

3) A Törvénytudományi Osztályba

tiszteleti tagoknak :

Gorove István 18 szavazattal 11 ellen

Trefort Ágoston 30 szavazattal 5 ellen ;

rendes tagnak :

Konek Sándor 24 szavazattal 10 ellen.

XX. A Matematikai és Természettudományi rendes tagok választásán levő a sor, ismét felmerült a kérdés, hogy miután az alapszabályilag meghatározott 42 rendes tagi helyből csak 4 van üresedésben, és így az Akadémia 4 rendes tagnál többet ez úttal nem választhat, holott az osztályok összesen 5-öt ajánlottak : mi történjék a hátralevő két rendes tagi ajánlattal, miután mindkettőt megválasztani nem lehet.

Greguss Ágost, rendes tag, azt a kérdést teszi fel : akarja-e az Akadémia az eddigi rendes tagok választását megsemmisíteni vagy sem ?

Toldy Ferencz rendes tag, többek, különösen Csengery Antal r. t. által pártolva, tiltakozását kívánja jegyzőkönyvre vettetni e választások ellen, miután a matematikai és természettudományi osztályok hátrányával, melyek mindenikében halál általi üresedés van, a philosophiai osztályba választott rendes tag, hol üresedés nincs.

Az elnök felszólítja az ülést, kívánja-e az eddigi választások megsemmisítését s új választást, vagy pedig amazokat megerősítve folytatni akarja a szavazást a matematikai és természettudományi osztálybeli rendes tagokra nézve, és mi módon ; felhívja egyszersmind az Akadémiát, hogy a kik az eddigi választásokat megsemmisíteni akarják, felállás által jelentsék ki szavazatukat.

Miután a nagy többség a történt választások érvényessége mellett nyilvánult, ez határozatba menvén, a hátralevő két rendes tagi ajánlott választásánál az írásbeli titkos szavazás fogadtatott el, oly módon, hogy minden szavazó tag Vész Ármán és Szabó József ajánlottak közül annak nevét, kit rendes tagul választ, egy levélkére írva, a többséget nyerő legyen megválasztva rendes tagul illető osztályába.

XXI. E szerint a szavazás ismét folyamatba indulván, Szabó József 21, Vész Ármán 13 szavazatot nyert, 1 szavazat senkire sem esvén ; így tehát megválasztott :

4) *A Természettudományi osztályba*

rendes tagnak :

Szabó József 21 szavazattal 11 ellen.

XXII. Elnök úr 3 mlga az ülést az Igazgató Tanács tagjaival *egyges ülésé* vált toztatván át, felhívja, az alapszabályok 31. §-a értelmében, a megüresült akadémiái jegyzői állomás betöltésére.

Miután ajánlva senki sem volt , a szavazás módjára nézve abban történt megállapodás, hogy minden szavazó tag írja egy levélkére azon rendes tag nevét, kit akadémiái jegyzőül választ, s általános többség határozzon.

Megtörténvén a szavazás : Rónay Jácint neve 21, Greguss Ágosté 5, Gyulai Pálé 4, Hunfalvy Jánosé 3, Szabó Józsefé 1 levélkén volt olvasható ; és így

Rónay Jácint szavazattöbbséggel az Akadémia jegyzőjéül választott.

XXIII. Ismét a nagy gyűlés folytattván, Csengery Antal r. tag, az előbbi rendes tagi választásokra vonatkozólag, indítványozza, hogy miután a Matematikai Osztályon, melynek üresült helyét az Akadémia betölteni nem engedte, ez úttal méltatlanság történt : ha legközelebb a philosophiai osztályban üresedés lesz, az ne ezt töltse be, hanem a matematikai osztály válasszon helyette rendes tagot magának.

Elfogadtatott.

XXIV. Oly értelmű megrovásokra, hogy e mostani zavart a rendes tagok választásában az akadémiái Almanach idézte elő, mint a melyben a múlt 1865. évi nagy gyűlésen választott rendes tagok nevei még folyvást a levelező tagok sorában állanak , — a titoknok hivatkozik ugyanazon nagy gyűlés jegyzőkönyvének XXV. pontjára, melyben határozottan odautasítottak, „hogy evidenciában tartás végett az újonnan választottakat, míg széket nem foglaltak, a sorozatba fel ne vegye.“ Minthogy tehát az 1867-ki Almanach elkészültéig egy sem foglalt volt széket az 1865-ben választott r. tagok közül : Ő azokat, ha csak az Akadémia határozata ellen vétni nem akart, a rendes tagok sorába nem igtathatta.

Hunfalvy János indítványozza, a titoknok utasításák oda, hogy bár a széket nem foglaltakat a rendes sorozatba föl nem veheti is, hátul az összesítésnél azok számát ténnesse ki, s általában, mint megválasztottakat, evidenciába tegye.

Toldy Ferencz r. tag pedig, a föntebbiel kapcsolatban, arra nézve tesz indítványt, hogy az Almanach ne oly korán mint mostanában, hanem mindenkor az akadémiái nagygyűlés *után* adassék ki ; hogy így a történt választásokat be lehessen igtatni, s ne legyen az Almanach, némely tárgyra nézve, már az év kezdetén elavúlva. A mostani Almanach hiányai e részben egy kiigazító füzetkével pótoltassanak.

Ez indítványok elfogadtatván, a titoknok az azokban foglaltak teljesítésére utasítatik ; különösen az Almanach korai kiadását (kelendőségi szempontból) sürgető akadémiái határozat hatályon kívül tétetik.

XXV. Következett a levelező tagok választása. A Philosophiai osztály három ajánlottja közt így változtak meg az írásbeli szavazatok : Molnár Aladárra 19 esett, Haberern Jonathanra 14, Zádori Jánosra 8, senkire 2. És így megválasztottak :

1. *A Philosophiai osztályba*

levelező tagoknak.

Molnár Aladár 19 szavazattal,*Habermann Jonathán* 14 „ ;2. *A Törvénytudományi Osztályba*

levelező tagnak :

Tanárky Gedeon 26 szavazattal 12 ellen ;3. *A Történettudományi osztályba*

külső lev. tagnak :

Mommesen Tivadar 16 szavazattal 6 ellen ;4. *A Matematikai osztályba*

levelező tagnak :

Hunyady Jenő 15 szavazattal 3 ellen ;

A Természettudományi Osztály négy ajánlottja közt így oszlottak meg az írásbeli szavazatok : Gr. Lázár Kálmán 17, Schenzl Guido 14, Akin Károly 5, Feichtinger Sándor 4 szavazatot nyert ; 2 szavazat senkire se esvén. És így megválasztottak :

5) *A Természettudományi osztályba*

levelező tagoknak :

gr. *Lázár Kálmán* 17 szavazattal ;*Schenzel Guido* 14 „ „ ;

külső levelező tagoknak :

Neilreich Ágoston 12 szavazattal 5 ellen ;*Owen Robert* 13 „ „ 3 „ ;

Mind ezen, mind a XVII, XIX, XXI, XXII. számok alatt megválasztottak nevei, szabályszerűleg, fölterjesztendőek.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Negyedik (philos. törvény- és történet-tudományi osztály-, egyszersmind
összes-) ülés.

1867. febr. 4-kén.

Mélt. báró Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

36). *Thaly Kálmán* I. tag a dunántúli levéltárak ismertetését, fő tekintettel Rákóczi korára, olvasta fel, kivonatban következőleg :

Minthogy az értekező levéltári kutatásaira az Akadémia ajánlólevelével élt ; kötelességének tartja az eredményről az Akadémiának jelentést tenni. Őt eredeti kútfők kutatására s tanulmányozására leginkább b. e. Szalay László buzdítá ; néhány jellemző vonással ecseteli Szalay levéltári munkásságát, s ennek gazdag eredményeire utal. Mit tartott Szalay a Rákóczi-korról. Miért sürgette értekezőt különösen a dunántúli levéltárak e célból való átvizsgálására. Értekező követte az elhunyt nagy tudós tanácsát, s eddigelé átkutatott — 7 év óta — a Rákóczi-kort illetőleg 15 országos és közintézeti, 12 vármegyei, 22 városi és községi, 2 uradalmi, 33 nemzetségi és családi levéltárt, s 9 magángyűjteményt, összesen 93-at. Ezekből 1000—1200 ívnyi eredeti történeti jegyzete van már Rákóczi koráról, eddig kiadott e kort tárgyazó 4 kötetének s apróbb műveinek anyagán kívül; de ő a hazában egy a Rákóczi-korra nézve fontossággal bíró levéltárat sem akar átvizsgálatlanul hagyni, a mihez azonban még 8—10 év szükséges, — és csak azután fog hozzá kezdeni tervezett nagy művéhez, II. Rákóczi Ferencz s kora részletes történelmének megírásához. E tájékozó bevezetés után egyenként ismerteti Pest-Pilis, Esztergom, Komárom, Győr, Sopron, Vas, Zala, Veszprém, Fejér, Tolna, Baranya vármegyék, Esztergom, Komárom, Győr, Sopron, Kőszeg, Szombathely, Pápa, Veszprém, Székes-Fehérvár, Simontornya, Pécs városok, az esztergomi, pannonhalmi, győri, szombathelyi, zala-apáthii s pécsi káptalanok és conventek, a tihanyi apátság, a soproni evang. lyceum, a sárvári és csókakői uradalom, a komárommegyei csepi közbirtokosság, továbbá a Ghyczy, Nedeczky, Sándor, Thaly, Ebergényi, Ostffy, Kisfaludy, Badicz, Rumi, Sárközy, Kenessey, Csajághy, Vitthnyédy, Bezereády, gr. Amade, Fodor, Salamon, Szegedy, Szőke stb. családok levéltárait, értekezésének szempontjából; Vas vármegyében Vörösvárt a gr.

Erdődy-család birtokában létező II. Rákóczi Ferencz-féle levéltár ismeretését, nagy fontosságánál fogva, külön értekezésre tartja fön. — Végül azon általános eredményre jő, hogy a dunántúli vármegyék régi okmányokban, különösen Rákóczi korára vonatkozólag, gazdagabbak az alföldieknél, sőt némelyik, pl. Sopron és Vas, bármely felvidéki vagy erdélyi megyével is bátran kiállja a versenyt, — daczára annak, hogy — kivált a lefolyt Bach-systema idejében — Dunántúl is sok Rákóczi-féle okmány lett a politikai elfogultság, barbárság vagy roszakarat áldozatává, — a mire az értekezés folyamában több sajnos példát hozott fel.

37). Rómer lev. tag előadá *Frankl* Vilmos úr, mint vendég, értekezését „*az 1618-ki királyválasztó országgyűlésről.*“ Következőleg :

I.

II. Mátyás figyermekkel nem bírván, sem két testvéröccse Albert s Miksa főherczegek, miután ezek és III. Fülöp spanyol király is lemondottak igényeikről, az ausztriai ház összes tagjai egyesültek azon törekvésben : az ifjú Ferdinánd főherczegnek megszerezni Mátyás koronáit.

Csehországban Ferdinánd már 1617. nyarán választatott királylyá. Ugyanekkor Magyarországon is előkészíteni igyekeztek Ferdinánd megválasztását a király és hívei. A mi nem könnyű földadat volt. A magyarok elkeseredve voltak, s elégületlenek Mátyás kormányával, hallani sem akartak „német“ről.¹⁾

A király mégis 1617. október 20-kán az ország rendeit Pozsonyban december 13-kán megnyitandó országgyűlésre hívta össze, melyen a királyválasztásnak is megtörténnie kellett. A következő hónapban ezért gyűléseket tartottak a megyék követek választása és utasítás szerkesztése végett. Hogy ez utóbbiak a király intenióival megegyezőleg fogalmaztassanak, Pázmány felhasználta minden tevékenységét. S igyekezetei több megyében szerencsések voltak.²⁾

Ugyancsak Pázmány sürűen levelezett ezen időben Khlesl bíbornok és miniszterrel, s tanácsával támogatta őt a fontos ügyben. Midőn pedig Prágában az országgyűlés elhalasztása és idegen hadaknak Magyarországra való hozatala szóba jött, Pázmány határozottan ellenzé mindketőt.³⁾ Az utóbbit sikerült megakadályoznia, de nem az előbbit⁴⁾. November 21-kén személyesen találkozáván Khlesl-lel, ekkor kieszközlé mégis, hogy az országgyűlés csak rövid időre, a következő év január 6-ig halasztassék el. De alig tüzetett ki az országgyűlésnek második határnapja, néhány héttel később a király harmadik meghívólevelet bocsátott ki, melyben betegeskedését adván okul, márczius 4-ére hívta össze a ren-

¹⁾ Khlesl leveléből. Hammernél. Khlesls Leben, III. 652. sz.

²⁾ Ferdinánd levele Pázmányhoz 1617. decz. 7. Eredetije a Prim. levélt.

³⁾ Khlesl Meggaunak 1617. okt. 31. Hammer. III. 608. sz.

⁴⁾ Khlesl a királynak 1617. nov. 21. Hammer. III. 784. sz.

deket ¹⁾, daczára annak, hogy a rendek már gyülekeztek Pozsonyba, midőn a királyi irat deczember végén kibocsátott. A király ezért b. Harrach Károlyt küldé Pozsonyba ²⁾, kinek felhívására a rendek hazatértek. ³⁾

A királyt ezen ismételt elhalasztásra nem annyira betegsége indítá, hanem a szükséges haderő hiánya, mint ezt bizalmas leveleiben maga bevallá ⁴⁾, melyet a királyválasztási ügy szerencsés keresztülvitelére szükségesnek ítelt ő és kormánya. Ismételve sürgették tehát a spanyol udvart, a kért segély megadására. ⁵⁾

Idő közben Pázmány is kétszeres buzgalommal fáradott Ferdinánd érdekeinek előmozdításában, buzdíttatva V. Pál pápának egy brevije által is. ⁶⁾

II.

Pázmány buzgalma nem szorítkozott egyedül a rendek megnyerésére, gondoskodása kiterjeszkedett mindenre, mi a királyválasztás és az országgyűlés szerencsés lefolyását megzavarhatná. Ezen tekintet hozta őt 1618 elején sűrű levelezésbe Péchi Simon erdélyi cancellárral. Ennek ugyanis Bethlen követeként kellett volna a királyhoz és országgyűléshez jönni, hogy a legutóbbi, 1617-ben kötött, nagyszombati egyességnek az országgyűlés által való megerősítését eszközölje. Pázmány attól tartott, hogy Péchinek megjelenése az ügyek menetére hátrányos befolyást gyakorolhatna. Személyes érintkezései által fölbátoríthatná az ellenzéket, és a nagyszombati egyesség szőnyegre hozása által megnehezítné az országgyűlési tárgyalásokat.

Pázmány ezért merész lépésre határozá magát. Fölkérte Péchit, halasztaná el egyelőre utazását. Péchi engedett ugyan az érsek felszólításának, de ez Bethlenre és környezetére rossz hatást gyakorolt. Kétségek merültek föl, vajjon szándékozik-e a király végrehajtani a nagyszombati egyességet.

Péchi ezért megczáfolni igyekezett válaszában azon érveket, melyekkel Pázmány az ő fölszólítását indokolá ⁷⁾. Nem sokára ezután Beth-

¹⁾ Katona. XXIX. 678. 1.

²⁾ A király 1618. jan. 5-ki levele a rendekhez. E gyk. más. Zemplén vármegye levéltárában.

³⁾ Kassai követ tudósítása 1618. jan. 14. Eredeti, Kassa város levéltárában.

⁴⁾ A király a spanyol követnek 1618. jan. 8. És Margit főhercegnőnek. Hammer IV. 807, 808. sz.

⁵⁾ Khlesl a spanyol követnek. 1618. jan. 21. Hammer. III. 816. sz.

⁶⁾ Ferdinánd Pázmánynak 1618. jan. 23. Eredeti. Prim. vil. lev.t. A pápai breve 1618. febr. 1. Ugyanott.

⁷⁾ Péchi Pázmánynak 1618. febr. 15. Ered. Prim. vil. lev.t.

len Kowasóczy udvari titkárát küldé Pázmányhoz, ennek nemes paripákat hozván ajándékol a fejedelemtől és cancellártól ¹⁾. Egyuttal kitudnia kelle, vajjon a nagyszombati egyesség fog-e az országgyűlésen megerősítettetni? Pázmány tagadó választ adott. Bethlent kellemetlenül érinté ugyan ezen tudósítás, de Khlesl és Pázmány baráti biztosításai megnyugtatták. ²⁾

III.

A király február havában Meggau grófot és Prainer Zsigmondot küldé Pázmányhoz, kik által az érseknek véleményét kéré ki, némely az országgyűlésre vonatkozó kérdés iránt. Pázmány válaszából kitűnik, mennyire küzdött ő a törvényes eszközök használata mellett, s mennyire sürgette a nemzeti kívánatok kielégítését. ³⁾

A rendek márczius első napjaiban lassanként gyülekeztek Pozsonyba. Márczius 15-kén az összegyülekezett rendek küldöttséget bocsátottak Bécsbe, mely a királyt fölkérje, hogy minél előbb körükben megjelenjék. A király növekedő gyöngélkedése miatt a meghívást el nem fogadhatta. Hanem Ferdinánd cseh királyt nevezé helyetteséül, s mellé k. biztosokul Khlesl bibornokot, Molard Jánost a haditanács elnökét s Ulm birodalmi alcancellárt rendelé ⁴⁾. Ferdinánd küldetésével a rendek egy része elégtelen volt. Sőt némely megyei követek ünnepélyes óvás alakjában kijelentették, hogy „ők Ferdinándot a király helyettesének ... elismerni készek; úgy azonban, hogy mindenben magukat az ország törvényei, szabadságai és szokásaihoz, valamint saját utasításaikhoz alkalmazandják, s azoktól eltérni egy hajszálnyira sem fognak.“ ⁵⁾

Márczius 18 kán Khlesl megnyitotta az országgyűlést ⁶⁾; más nap tartotta Ferdinánd bevonulását ⁷⁾, és márczius 23-kán átvették a rendek a k. előadásokat, melyekben a király által fölhivatnak, hogy „Ferdinándot ismerjék el, kiáltásák ki és koronázzák meg királyuknak“ ⁸⁾. Ezen fölhívás kedvezőtlen fogadtatásban részesült a rendek nagy részénél. Először, mert a rendek szabad királyválasztási joga abban elég világosan nem ismertetett el; aztán, mert a nádort előbb kívánták megválasztani,

¹⁾ Bethlen Pázmánynak 1618. febr. 21. Péchi ugyanannak febr. 22. Ered. Prim. vil. lev.t.

²⁾ Bethlen Pázmánynak május 25. Ered. Ugyanott.

³⁾ Miller Ep. P. Pázmány. I. 17.

⁴⁾ Katona XXIX. 680. l. És Kassa város követeinek a város előtt 1618. júl. 13. tartott jelentése. Kassa város lev.t.

⁵⁾ 1618. márczius 18. Egyk. más. Zemplén m. lev.t.

⁶⁾ Katona XXIX. 699. l.

⁷⁾ Kassa város követeinek tudósítása márcz. 24.

⁸⁾ Katona XXIX. 681. l.

s azután a királyt ¹⁾. Ily szellemben egy fölíratot szerkesztettek a megyék s a városok követei ²⁾. De a főrendek körében az ellenkező fölfogás uralkodott, s ott a többség a mellett volt, hogy a király megválasztása történjék előbb ³⁾. Utóbb mégis elfogadták a követek fölíratí javaslatát, s az fölküldetett a királyhoz ⁴⁾. A király márczius 28-kán leküldé választát. Hivatkozván arra, hogy az ő megválasztatását is nem előzte meg, hanem követte a nádor-választás, kívánta kövessék ezen példát most is. ⁵⁾

Az országgyűlés engedett. De csak bizonyos föltételek alatt. Ha a király a rendek szabad választási jogát biztosítja. A nádor azonnal a király után, ugyanazon ülésben megválasztatik. A sérelmek még a koronázás előtt orvosoltatnak ⁶⁾. Ezen föltételeket új fölíratban határozták fölterjeszteni. Miután ezen föltételek és a rendek fölíratí javaslata a főrendek ápril 1-én tartott gyűlésében élénk, érdekes discussió tárgyát képeztek, s itt a szöveg keményebb kifejezései enyhítették ⁷⁾, a fölíratot ápril 3-kán átnyújtották a k. biztosoknak. De ezek vonakodtak azt átküldeni a királynak, az előterjesztett három föltételt súlyosnak, s a királyra nézve elfogadhatatlannak nyilatkoztatván. ⁸⁾

Ezen nyilatkozat ápril 6 s 7-kén az országgyűlés mindkét házában fontos tanácskozásokat idézett elő. Ekkor tartott Pázmány Péter is beszédet, melyben engedékenységre, Ferdinánd megválasztására buzdítá a rendeket ⁹⁾. Határozattá lön, hogy az országgyűlés kebeléből küldöttség fog menni a k. biztosokhoz, megnyugtatni azokat. Ezen küldöttség kijelenté a k. biztosok előtt, hogy „a rendeknek soha sem volt szándékuk s most sincs a felséges ausztriai háztól választásukban elszakadni.“ A k. biztosok megelégedtek ezen nyilatkozattal, s azzal kapcsolatban fölterjesztették a királynak a rendek ápril 3-iki fölíratát. Minek folytán a király ápril 9-iki leiratában a rendek által kívánt három föltételt elfogadá. ¹⁰⁾

Bécsben most egy biztosító okmány szerkesztetett, melynek az országgyűlés kívánatainak teljesítését, a három föltételnek elfogadását kelle magában foglalni ¹¹⁾. De a rendek a bécsi szerkezettel nem voltak meg-

¹⁾ A kassai követek zárjelentése.

²⁾ Katona XXIX. 690. l.

³⁾ Balásfy Apologia pro Clero. 58. l.

⁴⁾ Horváth. Magy. Tört. III. 510. l.

⁵⁾ Katona. XXIX. 693. l.

⁶⁾ Kassai követek zárjelentése.

⁷⁾ Az ezen ülésben tartott beszédek kivonatos feljegyzése a m. k. u. Cancellaria levéltárában.

⁸⁾ Katona XXIX. 699. l.

⁹⁾ Kazy I. 135. l.

¹⁰⁾ Egyk. más. A bécsi cs. titkos levéltárban.

¹¹⁾ A zemplónmegyei követek naplója. Zemplén m. lev. t. A kassai követek zárjelentése. Kassa város lev. t. Huster. VII. 221. l.

elégedve. Mindjárt bevezetése nagy nehézségeket okozott. Ott ismét a rendek szabad királyválasztási jogát nem találták úgy kifejezve, mint ohajtották. Hosszas vitatkozás után végre elfogadtatott ezen szerkezet: „Ferdinándot... az összes karok és rendek... régi szokásaik és szabadságaik értelmében... urukká és királyukká... kikiáltották.“¹⁾

V.

Május első napján a király-jelölt által megválasztatása előtt elfogadandó hitlevél vétetett tanácskozás alá. Az első öt pont minden nehézség nélkül állapítottat meg. De hosszabb időt vett igénybe s hevesebb vitatkozásokat idézett elő a hatodik pont, melyben a királynak biztosítania kellett az országot, hogy a protestans rendek kiküzdött jogait tiszteletben tartandja. A katolikus rendeknek ez ellen nem lett volna kifogásuk. De a protestans rendek ez alkalommal nem elégedtek meg szerzett jogaiknak biztosításával, hanem azokat kiterjeszteni iparkodtak. Szőnyegre hozták a „templomok kérdését.“ Sürgetni kezdték, hogy a protestans vallásfelekezetek jogai terjesztessenek ki a templomokra is. De ezen törekvés hatalmas ellenzékre talált a katolikus rendek körében. Öt napig húzódtott el a vitatkozás. Mindkét fél lehetőleg védelmezni iparkodott saját álláspontját²⁾. A katolikusok Pázmány által vezetve szilárdul tartották magukat. Minek folytán a protestans rendek már abban állapodtak meg egy magán értekezletben, hogy óvást tenni, s azután eredmény nélkül hazatérni fognak. A k. biztosoknak és kath. uraknak csak nehezen sikerült őket ezen szándékukról lebeszélni.³⁾

Végre mindkét rész abban egyezett meg, hogy a hitlevélnek a válásról szóló pontjában a templomokról említés se tétessék. Mindazonáltal jogainak épentartására mindkét rész az országbíró előtt óvást tett⁴⁾. A hitlevél többi pontjai ezután könnyen elintéztettek. A hitlevél május 6-án nyújtatott át a k. biztosoknak, s miután ezeknek némi kifogásai tekintetbe vétettek, Ferdinánd által május 15-kén elfogadtatott.⁵⁾

VI.

Ferdinánd ezek után május 16-kán köz értelemmel és lelkesedéssel királylyá kikiáltatott. S még ugyanazon napon a király által kijelöltek közül Forgách Zsigmond országbíró nádorrá választatott.⁶⁾

¹⁾ A zemplénmegyei naplóban.

²⁾ A protestansok érvei „Rationes Evangelicorum“ című iratban összefoglalvák. Egyk. más. Zemplén m. A katolikusokéit előadja Balásfy a „Falsae originis motuum refutatio“-ban.

³⁾ A kassai követek zárjelentéséből.

⁴⁾ Katona XXIX. 731 és 737. l.

⁵⁾ Ugyanott. 727—734. l.

⁶⁾ Dallos Miklós püspök naplója. Eredeti. Győri kápt. mag. lev. t.

Most az országgyűlés a sérelmek összeállításához fogott. A vallási sérelmek, melyeket a protestansok fölhoztak, ismét megzavarták a békés egyetértést. Kivánták némely tőlök elvett templomok visszaadását, a jezsuitáknak teljes eltávolítását az országból, a superintendensek joghatóságának szélesbítését, a protestansok kivételét a szent székek hatásköre alól sat. Ezek ellenében a katolikusok is fölhozták saját sérelmeiket. Három napi meddő viták után, május 24-kén lemondottak a protestansok azon követelésükről, hogy a sérelmek közé vallási dolgok is vétessenek föl. Ezek nélkül terjesztették föl tehát a sérelmeket 46 pontban a királyhoz. ¹⁾

Idő közben a szomszéd tartományok tettek kísérleteket megújítására azon szövetségnek, melyet velök a magyarok a bécsi béke alkalmával kötöttek. Ausztria protestans rendei előbb Königsberg ezredest, mint ügynököt, azután teljes követséget küldöttek Pozsonyba, kik az országgyűlést a királynál érdekükben való közbenjárásra hívták föl. Mit a királyhoz intézett levél által teljesítettek ²⁾. A csehországi protestans rendek Jesseniust küldötték. De ez a nádor által fogságba helyeztetett. ³⁾

Az országgyűlés június végső napjaiban még sietve némely k. előterjesztéseket vett tárgyalás alá, s 77 törvényczikket alkotott.

Julius 1-én végre megkoronáztatott Ferdinánd, s ezzel az országgyűlésnek vége lön.

38). *Vámbéry Ármán* I. tag *egy magyar perzsa-követségről* értekezett, mint következik :

Mielőtt a magyar-perzsa követségről szólnék : szükséges a perzsa birodalom történetének azon korszakát érintenem, melyben a Szofi család, mely a siismust legelőször hirdetvén, az iszlam közti nagy szakadást idézte elő, s egyszersmind családját Iran trónjára helyezé, Uzun Haszán személyében azon magasra törő, bátor katonát és fejedelmet találá, ki az akkor már jó nagy hatalomra kapott oszman birodalomnak keztyűt vetve, folytonos háboruszkodásra adott okot. — Uzun Haszán, miután Timur utódjait Turkesztanban legyőzte, azon kedvező perczet vélte találni, melyben az öt hódítói tervei kivitelében leginkább gátló törököket is megtámadhatja; ezeknek hatalma akkori időben Tebris és az összes transkaukazusi tartományok fölött kiterjedt, és II. Mohammed, kit Európában győzelmi egészen elkábitának, kimondhatatlan dühvel látta, miként sérti őt először keleti vetélytársa egy döllyös levélben, és mint támadja meg ezután merészen saját birodalmát.

1473-iki márczius hó végén személyesen indult Uzun Haszán ellen

¹⁾ Ugyanaz, és zemplénmegyei napló.

²⁾ Miksa fhg. Ferdinándhoz. 1618. máj. 9. És Ferdinánd válasza. Hammer. IV. 854, 856. sz.

³⁾ Hammer. IV. 28. I. És a „Querela Hung.“ Szalárdy krónikájában. Balásfy Apologia 59. l.

egy százezerre menő sereggel, melynek vezénylésével Chasz Murad pasát, a Palaeologus család egyik utódját bizta meg; a két sereg az Euphrates partján ütt össze. Uzun Haszan — a mint a törökök állítják — csel által, vagy — mint a perzsák beszélik — kiváló bátorsága által, az oszmanlit rútul megverte, a főbb vezérek közül három az ellenség kezébe került, és győztes előrenyomulását egészen a pontusi hegységig terjesztette.

Ezen hadjárat alatt és előtt azonban fegyveres erő mellett még diplomatikai módszerekhez is fogtak, hogy a szunniták hatalmát képviselő oszman birodalmat megtörve, siita felekezetüknek hatalma alapját megvethessék. A perzsák jól tudák már akkor, hogy Európa a félhold hatalmától rettegvén minden alkalmat megragadand, hogy Konstantinápoly birtokába jutott veszedelmes ellenségének árhasson. — A mint a karamani herczegek hajdanta, úgy a perzsák most, az európai keresztyén fejedelmeket a török elleni szövetségre felhívták. — Az első követtség, mely e célból nyugat felé indult, egy a velencei köztársasághoz küldött követ vala, ki az adriai szigetvárosból Rómába is ment, hogy IV. Sixtus pápát, vagy jobban mondva annak befolyását megnyerhesse. A pápa, Bessarion, Bembo és Borgia bibornokokat, mint Hammernél olvassuk, Francia-, Német- és Spanyolországba küldé, hogy a fejedelmeket keresztes hadra buzdítva, a közös ellenség egyik hatalmas vetélytársával — a perzsával — szövetségbe vonja. Micsoda eredménye volt a pápai követtségnek a perzsa szövetségre nézve, arról hallgat a történet; mi csak annyit tudunk, hogy a velencei köztársaság, mely már ezelőtt is diplomatikai összeköttetésben volt Uzun Haszannal, Catarinus Geno (vagy mások szerint: Zeno) szónokot az ezelőtt kötött barátsági viszonyok megújítására küldé; ő egyszersmind a pápánál, a római császárnál, sici-liai Ferdinándnál, Kazimir lengyel királynál és Mátyásnál megbízott. Hogy Mátyás királyunk ezen alkalmat meg nem ragadta, miszerint általa veszedelmes szomszédjának árhasson: mindig feltűnt előttem, annyival is inkább, minthogy tudjuk Dzsem, vagy mint az európaiak nevezik, Zizim szultánnal való levelezéséből, hogy ő Bajazid ezen Rómában tartózkodó öcscsét érdekében felhasználni iparkodott.

Tarikh-i-Szeferi nevű kéziratban ugyan, hol Uzun Haszan élete részletesen leíratott, említés tétetik, hogy Velence, Freng és Madzsarországból követek érkeztek: de én ezt inkább keleti dicsekvés valami jelének tartottam, és Mátyás királyunknak perzsa követtségéről csak most tudok valami biztosat állítani, miután „La republica di Venezia e la Persia” című, Berchet Vilmos által kiadott okmánygyűjtemény jutott kezemhez. E mű, mely a velencei köztársaságnak a keleten levő diplomatikai összeköttetésére és kereskedésére fényt akar vetni, mindazon követtségi jelentéseket és diplomatikai levelezéseket tartalmazza, melyek a nevezett köztársaság Perzsiával való érintkezéséből keletkeztek.

Itt documento XII. szám alatt, „Relazione della bataglia di Ter-dshan” című levélre akadunk, melyet Catarinus Geno Erzzinganból

1473. augusztus 8-káról intézett a tizedes tanácshoz. Geno elbeszéli először a perzsákra szerencsétlen kimenetű terdshani ütközet folyamát, folytatja a perzsa király jövőbeli terveinek elbeszélését, és a táborban lakó udvar eseményeit érintve ezt beszéli :

„A di VII. di questo, vene in campo do ambassadori del serenissimo signor re de Hungaria con i qual fui a la presentia de questo Illmo signore, et uditla la sua ambassada, dissi a la sua illma signoria voleva mandar uno mio homo a la mag. del capetanio zeneral, e quel piacesse commandar a sua illma signoria che la commandasse. Sua serenita me disse non mandar el tuo homo, ma voglio tu vadi da la to illma signoria insieme con questi ambassadori del serenissimo re de Hungaria. Mi come tuti i miei sano, haveva deliberado remagnir infina uno altro anno ad intendere e veder quello ero per far questo illmo signore. Habiandome dâ licentia questo signore non posso far manco de non me partir, et in nel nome di Dio, con questi mag. ambassadori del re de Hungaria torò el mio chamin“,
azaz :

„A folyó (julius) hó 7-kén érkezék a táborba Magyarország felséges királyának két követe, kikkel együtt a kihallgatáson jelen voltam, és miután az intézett választ is meghallgattam, azon kérést tevém Felségéhez : engedtetnék meg nekem egy emberemet a főkapitánysághoz (Velenzébe) küldeni, és hogy Ő Felsége ennek egyszersmind a tetszésében levő rendeletet is átadhatja. Felsége azt felelé, hogy nem küld senkit sem, hanem hogy akarja, miszerint saját magam induljak útnak a Felséges magyar király követeivel együtt. A mint mindnyájan tudják, nekem sajátképen tervem abban állott, hogy még egy évet itt időzzek, hogy lássam, mire bírhatom a királyt ; de most, miután elbucsúztattam, nem teheték egyebet, mint elutazni, és a magyar királynak ezen nagyságos követeivel útnak is indultam.“

Mátyás királynak a perzsa udvarhoz való követségeről tehát kétség nem lehet. Hammer szokott magyarellenies indulatával, nagy királyunknak messze kelettel való politikai összeköttetéseit készakarattal elhallgatja; mert alig szenved kétséget, hogy ezen okmány neki, ki a velenzei archivumokat többször forgatta, figyelmét nem kerülte ki.

A magyar olvasót, vagy jobban mondva a magyar történészt, talán az is érdekli, hogy mely úton haladt a magyar-perzsa követ messze célja felé ; és noha e tekintetben semmi bizonyosat nem állíthatnánk : mégis, az akkori viszonyokból ítélve, mondhatjuk, hogy a követség, valamint a velenzeiek szokták tenni, először Lengyelországba ment, innét déli Oroszországba a kaspi tenger éjszaki partjára ; vagy pedig, mi követünknel valószínűbb, a Kaukazuson és Araxesen át Tebrisnek, és innét az akkor még nagy hírnek örvendő Erzingannak tartott.

Igaz hogy ezen út sokkal fáradságosabb volt mint az, melyen ma utaznak Iranba. Ma rendesen Trebyzont és ázsiai Törökország örmény részén át alig kerül két hétbe, hogy az ember Tebrist elérhesse, mi pe-

dig akkori időtájban legalább hat, sőt nyolcz hónapig tartott. Okát ezen nagy kerülésnek leginkább abban találjuk, hogy a törökök, kiknek hajói a fekete tengert ellepték, és kiknek befolyása Transkaukasus nyugati részén igen nagy vala, éber szemmel kísérték a nyugati hatalmak Perzsia felé irányuló politikáját; és ha esetlegesen ily perzsa követet elfogtak volna, az mintegy veszedelmes kém bizonyosan halállal lakolt volna küldetéseért.

Ha ezen magyar-perzsa követség, mint történelmi tény, már eléggé érdekes magában véve: úgy hiszem, még érdekesebb volna, ha a küldetéssel megbízott személy neve, főképen pedig, a perzsa udvarnál eszközölt válasz nyomába juthatnánk. Ennek kutatását a magyar történetészek figyelmébe bátorítokom ajánlani.

Dicső királyunk ezúttal is messzelátó politikája és erélyes ország-lásának új jelét adja, mi annál inkább feltűnő, hogy a délkeleti Európát képviselő ausztriai kormány a törökkel viselt hosszadalmas háborúiban soha ilynemű eszközkhöz nem fordult, és még ma, midőn a francia, olasz, angol és orosz kormány, sőt a kis Belgium is diplomatikai közlekedésben áll a teherani udvarral, még ma is mondhatjuk, hogy a dunaparti országok közül a magyar nemzet volt az első, mely a távol perzsa kormány-nyal közlekedett.

39. *Mátyás Flórián* 1. tag: a *nyelvtörténeti szólar és ethnographiai utazása tervét* mutatta be.

40. A titoknok jelenté, hogy az 1865. decz. 11-diki közülésen kihirdetett Gorove-jutalom kérdésre f. é. január 31-kéig mint határnapig csak egy pályamunka érkezett jelesül:

I. *Az ó classicismus befolyása költészetünkre. Jelige:* „Talán minden igazán ítélő el fogja magával azt hitetni: hogy a magyar nyelv (költészet) felemelésére nem lehet fogatosb eszköz az ily rendbeli (görög és római) Poézisnál“. B. Szabó Dávid.

E pályamunka rendben talált jeligés levelkéje akadémiai s elnöki pecséttel lezáratván, a levéltárba helyeztetett; a pályamunka pedig a nyelv- és széptudományi osztályhoz tétetik át, bírálók kinevezése végett.

41. Ugyanaz jelenti, hogy a szintén akkor kitűzött Vitéz-pályakérdésre f. é. január 31-kéig mint határnapig két pályamunka érkezett.

I. *Az erdélyi külön diéták* 1840-ig s azok hatásköre. *Jelige:* A kis Erdély is megtette a magáét. Államot alkotott, melyben a szász nemzet a mai Schvajezt, a székely a legszabadabb francziát a baszkokat, a magyar a legsolidabb jövőjű nemzetet az angolt képviselte; s a három nemzetet egy foederatio kötö egybe, mely Éjszakamerikára emlékeztet stb. (Kövár).

II. *Erdély országgyűlései* a vajdák alatt. *Jelige:* a nemzetnek nagy iskolája öntörténetei.

E pályamunkák rendben talált jeligés levelkeit az elnök saját és az Akadémia pecsétjével lezárván, levéltári őrizet alá adta, a pályamunkák pedig bírálók kinevezése végett áttétetnek a történettudományi osztályhoz.

42. Olvastatott Hatos Gusztáv jogásznak az Akadémia titoknokához intézett levele, melyben írja, hogy Dobay Zsigmondnak az 1866. évben Munkács várában történt-

tekről szóló naplóját az eperjesi collegium könyvtárában levő példányról lemásolván : e másolatot ajándékol küldi az Akadémiának.

Ugyan e tárgyban Torma Károly l. t. jelenti, hogy Vandrák András eperjesi tanártól már választ kapott ugyanazon eperjesi napló tárgyában.

Thaly Kálmán l. tag pedig , a most érkezett másolatba belé pillantván, mondja hogy az néhol hiányos, mert a leíró valószínűleg nem tudta olvasni min denütt az eredeti ; és így az eperjesi példány elhozatása mindenesetre szükségesnek mutatkozik.

Hatos Gusztáv úr küldeményét az Akadémia köszönettel fogadta, mi neki levélben is kifejezendő leszen. A mi az eperjesi collegium birtokában levő naplót illeti : az említett főiskola elnökileg meg fog kerestetni, hogy azon példányt lemásolás, illetőleg összehasonlítás végett néhány napra az akadémiához beküldeni sziveskedjék. Végre a Hatos-féle másolat áttétetik a Történettudományi Bizottsághoz.

43. A bars megyei gazdasági egyesület, titkárja Pólya József útján Léván f. évi január 14-kén kelt levélben fölkéri az Akadémiát, egy a bars megyei nyelvek történetére vonatkozó s a nevezett egyesület részéről hirdetett kérdésre beérkezett pályamű megbi rálására, melyet szintén beküld.

Áttétetik a Nyelvtudományi Osztályhoz, hogy adjon véleményt, mennyiben eres zkedhetik az Akadémia ilyenmő idegen pályázatok fölötti bíraskodásba, s általában e tárgy iránt adjon javaslatot.

44. A titoknok bemutatja szabad kir. Pest városának 76,736 sz. a. kiadott törvényszéki iratát, mely szerint néhai Deville János végrendeletének d) pontjában a Magyar Akadémia épületére 300 főt hagyományoz.

Áttétetik e végrendeleti kivonat a pénztárnoki hivatalhoz, további szükséges lépések megtétele végett.

45. Korponay János l. t. a titoknokhoz intézett levelében azon mintegy 150—200 ívre menő s az 1848, 1849-iki hadjáratok történetére vonatkozó kéziratai visszaadását sürgeti, melyeket 1854-ben néhai Kiss Károly r. t. útján az Akadémiánál letéteményezett. — A titoknok jelenti, hogy ezt Korponay úr már a múlt évben is sürgette, de ő (a titoknok) az Akadémia levéltárában mindeddig föl nem fedezhette, s nem gondolja, hogy ott meg lehessen találni.

Toldy Ferencz r. tag úr, mint a ki 1854-ben titoknok volt, azt állítván, hogy a kérdéses kézirat az Akadémia levéltárába tétetett le s ott van : a titoknok utasítatik, hogy keresse ki.

46. A titoknok bemutatja Radnótfáy Sámuel nemzeti színházi intendans úr levélét, mely szerint a f. évi gr. Teleki-drámapályázathoz bírálnokul a nemzeti színház részéről Paulai Ede és Benedek József urakat nevezte ki.

Tudomásul szolgál.

47. A titoknok jelenti, hogy Moenich Károly úr Czifferről febr. 1. 1867. hozzá intézett levelében azon kívánságát fejezi ki, hogy a Magyar Nyelv Szótára részére tett és teendő munkálkodásaiért tiszteletdíj gyanánt, ohajtáná megnyerni az Akadémia kiadványait.

Áttétetik a nyelvtudományi bizottsághoz, mely Moenich úr segélynyújtásának mértéke szerint adjon véleményt e kérelem tárgyában.

48. A titoknok bemutatja a párizsi Muzeum d' Histoire Naturelle geologiai osz-

tálya részéről az elnökséghez intézett köszönő levelet a nekie megküldött knyahinyai meteorkő darabért ;

Szintén a londoni Britisch Muzeum köszönő iratát hasonló tárgyban.

A levelek átteendők a Természettudományi Bizottsághoz.

49. A nápolyi Grande Archivio Nazionale „Syllabus Membranarum Graecarum“ czímű kiadványát megküldvén, csereviszonyba kíván lépni Akadémiánkcal.

A Történettudományi Bizottság a küldött munkát a könyvtárban megtekintve adjon véleményyt : a csereviszony megindítható-e.

50. A titoknok jelenti, hogy következő intézetektől érkezett be részint köszönő irat, részint csak térítvény az akadémiai kiadványokról, melyek nekik megküldettek : A pestvárosi fő reáltanoda ; a pápai ref. főiskola ; a szarvasi evang. főiskola ; a bécsi akadémiai olvasó egyesület ; a pozsonyi kir. jogakadémia ; a zágrábi kir. jogakadémia ; a nagykőrösi ref. lyceum ; a kassai kir. jogakadémia ; a kolozsvári unitarium collegium ; a máramaros-szigethi ref. főtanoda ; az eperjesi ev. collegium ; a nagykőrösi ref. lyceum (1865-ről) ; az erdélyi országos muzeum-egylet ; a löcsei r. kuth. főgymnasium.

Tudomásul vétetett.

51. Végül a titoknok bejelenti a közelebbi összes ülés (jan. 7.) óta beérkezett csere, ajándék és köteles könyvpéldányokat ; úgymint :

I. Testületektől.

K. k. Statistische Central-Commission. Bécs. a) Statist. Jahrbuch der Oesterr. Monarchie für das Jahr 1865. b) Ausweis über den auswärtigen Handel Oesterreichs im Jahre 1865. XXVI. Jahrgang.

Königl. Preuss. Akademie der Wissensch. Berlin. Monatsbericht. Sept. Okt. 1866.

Kais. Akad. der Wissenschaften. Bécs. Értesítője. 1867. Nro 1. 2. 3.

Société Archéologique. Louxembourg. Publications. Tom. XX. XXI.

Société de la Numismatique Belge. Bruxelles. Revue de la Numismatique Belge. V. Tom. 1. livr.

Grande Archivio Nazionale. Nápoly. Syllabus Membranarum Graecarum.

Germanisches Museum. Nürnberg. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. 1866. Nro 11.

Verein für Nassauische Alterthumskunde. Wiesbaden. a) Annalen. VIII. B. b) Urkundenbuch der Abtei Eberbach. II. B. 1. Abth. c) Geschichte und Genealogie der Dynasten von Westerburg.

II. Magánosoktól.

Ráth Károly l. t. Győr. A magyar királyok és erdélyi fejedelmek hadjárat, utazási és tartózkodási helyei. I. füüz.

Maczanek Amália. Budai Harczosok emléke.

Dr. Dégen Gusztáv. Pozsony. a) A közjegyzőség. b) A magyar váltóeljárás.

T. B. Laurence. Florence. Papers relating to foreign affairs, to the second session 38-th. Congress. Part. I. II.

Jakab Elek. Kolozsvár. Keresztény magvető. III. köt.

Roskovics Ignác. Pilis. Óhitű imakönyv. Második kiadás.

III. Köteles példányok.

Ref. főiskola nyomdája. Sárospatak. a) Sárospataki füzetek X. évf. 9. 10. füzet. b) Protestáns népiskolai közlöny. I. évf. 7. 8. füzet.

Érseki lyceumi nyomda. Eger. Történeti tanulmányok. I. köt. A premontreiek.

Városi nyomda. Debreczen. a) A nyíregyházi nőegylet alapszabályai. b) Kis ol-tár ; imádságos és emlékes könyvecske. c) Kis pajtás , vagy ABC és olvasó könyvecske. d) Debreczeni állandó nemz. színház első évi emlénye 1866. e) Egyetemes egyháztörté-nelem. f) Miben áll hirdetni a megfeszített Jézus Krisztust. g) Színművek ; ford. Csáthy Géza. h) Beszédek, melyek Tóth Sámuel és Balogh Ferencz tanárok beigtatása alkalmá-val 1866. nov. 6-kán tartattak. i) Jegyzőkönyve a Berettyó-Érszabályozási társulatnak 1866. jun. 12-ről. k) Jegyzőkönyve a tiszántúli ref. egyházkerület közgyűlésének 1866. október 2—6-ról. l) Tárgymutatója a tiszántúli ref. egyházkerület 1860—1866 közgyű-léseiről nyomtatott jegyzőkönyvének. m) Értesítvény a ref. főiskoláról 186⁵/₆ iskolai évről. n) A debreczeni színház törvénykönyve 1866. o) A debreczeni keresk. testület vasárnapi iskolájában tanuló növendékek név- és érdemsorozata 186⁵/₆-ban.

Trattner-Károlyi nyomdája. Pest. a) A k. magyar természettudományi társulat közlönye. V. köt. b) A gyógyszerészeti tudományok alapvonalai. III. köt. c) 'Εγκόλπιον περί της τῶν τέχων ἀνατομῆς. d) Trattner és Károlyi nemzeti Kalendárioma 1867-re. e) A visszaélés. f) Lumin'a credintici. g) Játékszíni emlékkönyv. h) A pestbudai han-gászegyleti zenede növendékeinek érdemsorozata 186⁷/₆-ik tanévben. i) A pestbudai han-gászegyleti zenede övkönyve 1865-re. k) Tételek a jog és államtudományokból, melyeket nyilvános vitatkozás alá bocsát Székely Ferencz. l) A pesti k. kath. főgymnasium se-gélyző egyletének évi jelentése. m) Mit kell tennünk a cholera csapásainak enyhítésére. n) A dunamelléki helv. hitv. egyházkerület nővtára 1867-re. o) A dunamelléki helv. hitv. egyházkerület közgyűlésének jegyzőkönyve 1866. máj. 28— jun. 2-ről. p) Középtanodai tanügyünk. q) A k. m. term. tud. társulat évi jelentése tagjairól és 1865-dik évi műkö-déséről. r) Javaslat a gyógyszerészeti rendszer tárgyában Magyarországra nézve. s) Az ügyvédi 40-es bizottmány javaslata a budapesti ügyvédi egylet alapszabályai iránt. t) A pesti kir. kath. főgymnasium ifjúságának érdemsorozata és tanári személyzete 186⁵/₆ tanév második felében.

Emich Gusztáv nyomdája. Pest. a) A balladáról. Írta Greguss Ágost. b) A hazai népköltészet tára. I. köt. Tót népdalok.

Bertalanfy Imre nyomdája. Szombathely. a) A rózsafüzér társulat alakulásának szabályai. b) Directorium seu Ordo missas celebrandi pro anno 1867. jussu D. Fr. Szen-czy episcopi Sabariensis. c) Ordo officii divini pro 1867. in usum Praemonstratensium de Csorna. d) A falusi gazda mint cholera orvos. e) Presbyter in synodali examine. L. IV. Theologia Pastoralis.

Magyar k. egyetem nyomdája. Buda. a) Az általános sebészeti kór és gyógytan 50 előadásban. b) Tanulmányi és fegyelmi rend a m. k. egyetemen n tanuló ifjúság számára. c) A tudomány-egyetem s hallgatóinak feladata. d) Beszédek , melyek a m. k. egyetem 186⁶/₇. tanévi rectora és tanácsa beigtatásakor tartattak. e) Mózes IV. könyve. f) Mózes V. könyve. g) A k. József műegyetemen 186⁶/₇-ben tartandó előadások rendje. h) A m. k. tudomány-egyetem tanrende 186⁷/₇ tanév téli szakára. i) Izraelita naptár 1867-re. k) Dr. Wenzel Gusztáv. Beszéd az egyetem kettős állásáról. l) Egy ruthén nyelvű ima-

könyv. m) A budai önképző egyesület III-ik évkönyve. n) A magyar és erdélyi bányajog rendszere. Irta Dr. Wenzel Gusztáv.

Heckenast Gusztáv nyomdája. Pest. a) Manuel de conversation en français et en hongrois. b) Magyarország történetének kézikönyve II. Rész. c) Kurzgefasste Geschichte von Ungarn. d) A zsidók reformatiója. e) Die Reformation der Juden. f) Vértanúk a magyar történetből. Irta Szilágyi Sándor. g) Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn. III. Band. h) Der constante galvanische Strom. i) Útmutatás a sebészi műszerek elemzésére s bírálataira.

IV. Akadémiai kiadások.

Monumenta. Írók. XVIII. kötet.

Statistikai és Nemzetgazd. Közlemények. III. k. 1. füz.

Légtüneti észleletek. I. köt.

Archaeologiai Közlemények. VI. köt. 2. füz.

52. A titoknok emlékezetbe hozza még Csányi Dánielnek az Akadémia matematikai osztálybeli lev. tagjának, a folyó évi ünnepélyes közüliésen általa már jelentett halálát, ki, mint az ez uttal bemutatott gyászjelentésből kitetszik, Debreczenben, folyó évi január 20-kán hunyt el.

Szomoru tudomásul vétetvén, a matematikai osztály felhivandó, hogy e tagja emlékezetének az Akadémiában mi módon leendő megújítása iránt annak idejében gondoskodjék.

Ötödik (nyelv- és széptudományi osztály-) ülés.

1867. február 11-én

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnökle alatt.

54. A titoknok megilletődve jelenti *Pákh Albertnek*, a nyelv- és széptudományi osztály levelező tagjának, tegnap folyó hó 10-kén történt elhunytát; s midőn az Akadémiát 12-kén tartandó végtisztesség tételére meghívja, jelenti egyszersmind, hogy az elhunytak barátja Gyulai Pál rendes tag hajlandó volna fölötte az Akadémiában emlékbeszédet mondani.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, Gyulai Pál r. tag az emlékbeszéd megtartására fölkérendő.

55. *Télfi Iván* lev. tag: „Miller Károly görög codex felfedezéseiről“ értekezett. Egyszersmind fölemlítvén, hogy Miller saját tanúsága szerint mintegy 100 darab, Mátyás király könyvtárábeli codexet látott a stambuli seraglióban, mennyit sem az Akadémia küldöttei, sem Dethier nem láttak, indítványozza, kerestessék meg Miller a látott codexek czímeinek megküldése végett.

Ez indítvány elfogadtatván, elnök úr ö méltósága fölkérte, hogy Millert az általa látott Corvin-féle codexek jegyzékének megküldésére levélben fölkérni méltóztassék.

A nevezett görög codexekre vonatkozó előadás, kivonatban következő :

III. Napoleon császár tudományos küldetéssel bízta meg Miller Károlyt, hogy keressen a törökországi görög zárdákban a hellen irodalom jobb korszakaiból származó munkákat.

Miller megállapodván Konstantinápolyban, mintegy száz görög és latin codexet vizsgált meg a Serail könyvtárában ; hol olyan latin codexekeket is talált, melyek Corvin Mátyás könyvtárából valók s a XV-ik században készültek. Kérdés, vajjon ugyanezeket látta-e a Konstantinápolyban megfordult három magyar academicus?

Miller fölfedezett a Serail könyvtárában egy eddig kiadatlan görög kéziratot bizonyos Kritokulostól, melyben ez a Konstantinápoly bevétele után történt eseményeket írja le. E munka által kell kiegészíteni a *Corpus Scriptorum Byzantinorum*-féle gyűjteményt.

Konstantinápolyból elindult Miller Athos hegyének zárdái felé, hol eleinte a legnagyobb előzékenységgel fogadták, mert épen akkor volt napi renden a dunafejedelemségi görög zárdák vagyonának kérdése, melynek kedvező eldöntését Athos hegyének szerzetesei Napoleon császár hathatós föllépésétől várták.

Athos hegyén mintegy húsz zárdá van kisebb-nagyobb könyvtárral. Az összes görög kéziratok száma ott hatezer. Ezeket rendre megvizsgálta Miller. De ő azt gyanítja, hogy van ott még több kézirat is, melyeket a szerzetesek eltitkolnak ; mert megtudván, hogy a dunafejedelemségi zárdák ügye várakozásuk ellen döntetett el, több zárdában gyanus szemmel nézték Millert, s öten-hatan is vigyáztak reá a könyvtárban.

Miután Miller bevégezte kutatásait Athos hegyén, Thessaliába utazott az ottani zárdák látogatására.

Két évi munkálkodás után visszatért Párisba, s részletes jelentést adott át a császárnak az általa fölfedezett és lemásolt görög codexekről, melyek a következők :

1-ör. *Oppianus a halakról* írt költeményének (*Ἀλιευτικά*) *paraphrasisa* egy X-ik századbéli kéziratban.

2-or. *Homéri, Sophoclesi és Euripidesi Chrestomathia*, szintén a X-ik századból.

3-or. *Aelianus* töredékei.

4-er. *Tarrhaeus és Didymus közmondásainak kivonata Zenobius által.*

5-ör. *Claudius Casilo* : a nehéz helyekről, melyek az attikai szónokoknál fordulnak elő.

Eddig sem a szerző, sem munkája nem volt ismeretes.

6-or. *Alexandriai Didymus* munkája a nehéz szólásmódokról Plátónál.

7-er. *Zenodorus* : Homér nyelvszokásáról.

8-or. *Suetonius* görög munkája az ironiai kifejezésekről s azok eredetéről.

9-er *Byzanti Aristophanes* három munkája : a régen nem használt szókorról ; a korok és rokonságok neveiről.

10-er. *Nyelvtani észrevételek* gyűjteménye.

Mind ezen codexek nagy becsű szolgálatára lesznek az eddig kiadott hasonlaltalmu szövegek kritikájával foglalkozó philologusnak ; vagy pedig ki fogják egészíteni eddig ismeretlen munkákkal s töredékekkel a hellen irodalom tárházát.

Millernek e fölfedezéseit csak III. Napoleon császár maecenasi nagylelkűsége tette lehetségesekké, a ki nem szokott fillérkedni, midőn a tudomány érdeke forog kérdésben.

De a jelen körülményekben egy görög zárda sem nyitná meg könyvtárát III. Napoleon küldöttjének, mivel az egész görög nemzetben ingadozni kezd iránta a bizodalom.

Ez nagy csapás a hellen régiségek buváira nézve, s egyszersmind egyik oka annak, hogy a legtekintélyesebb franczia tudósok rendre szólnak föl kormányuk magatartása ellen a keleti kérdésben. Ők ellenzik a keleti állapotok fönmaradását, s azt hiszik, hogy ha az ozmanbirodalmi keresztények, kik között míveltségre nézve a görögök foglalják el az első helyet, szabadon mozoghatnának, hatalmas tényezőt nyerne a tudomány és művészet ügye a Keleten, melynek polgárosultsága épen oly üdvös hatásu lenne a Nyugatra most, mint volt a hajdan korban.

A Kelet fölszabadulása korlátlanul megnyitná a törökországi görög zárdák könyvtárait is. Ezt pedig roppant horderejű eseménynek mondhatnók ; mert ha a XV-ik században Konstantinápoly bukása után néhány menekült görög férfiú az Olaszországba hozott görög kéziratok által új szellemi világot teremtetett Európában : valószínű, hogy a Kelet szabadsága nagy számú emlékekkel lependi meg az emberiséget, melyekről most nem is álmodunk. Adrinápoly, Thessalonika s más városok könyvtárai az európai ozmánbirodalomban örömrivalgva hirdetnék a világnak a beköszöntő szabadság napján : „mi híven őriztük meg atyáink irodalmi kincseit a századok óta várt fölszabadulás órájáig. Most, midőn megérkezett, átadjuk azokat minden féltékenység nélkül a világközönségnek ; mert csak a szabadság örangyalának védszárnyai alatt tehetnek hasznos szolgálatot a tudománynak és művészetnek.“

56. *Budenz* József lev. tag ily czímű értekezést olvasott : a *magas* és *magnus*-féle magyar árja nyelvhasonlat, melynek kivonata ez :

Azok, a kik egyes, többé-kevésbé tetszetes gyökhasonlatokra támaszkodva, bizonyos eredeti rokonságot vitatnak a magyar s az árja nyelvek közt, mint kiváltképen szembetűnő hasonlatot ezt is szokták fölhozni, hogy a magyar *magas* = lat. *magnus*, görög *μέγας*, szanszkrit *mahat*, azt tartván, hogy e szók jelentése is (magas—nagy) körülbelül egyezők. Értekező ez ellenében megmutatja, hogy a „nagy“ és „magas“ oly két fogalom, melyeket az árja és altaji nyelvek egytől-egyig lényegesen kü-

lönböző fogalmaknak vettek, s ezért külön, semmi alaki rokonságot nem mutató szókkal fejeztek ki, p. o. szanszkrit *mahat* nagy—*árdhva* magas, görög *μέγας*—*ὕψηλος*, latin *magnus*—*altus*, német *gross*—*hoch*, stb., magyar *nagy*—*magas*, török *büyük*, *olu*—*jüksek*, finn *suuri*, *iso*—*korkea* stb. A nyelvek tanúságtételei szerint a „nagy” fogalom rokonainak a „sok” és a „vastag” fogalmakat kell tekinteni, míg a „magas” a „fent való, felső” fogalommal érintkezik és váltakozik. Értekező kiemeli, hogy a szóhasonlítás végett netalán kívánt fogalom-egyeztetés csak biztosan kimutatott jelentés-változások analógiája szerint történhetik, a miut azok a nyelvek történeteiben tapasztalhatók. A pusztá találékonny elmésséggel, valami tertium comparationis segélyével eszközölt fogalom-egyeztetéseket a tudomány el nem fogadhatja; mert alapjuk a határtalan subjectív önkény. Ezek össze bírnak hozni akármit akármivel, mert könnyen fedez föl némileg éles elme a legkülönbözőbb tárgyakon is valami bár legáltalánosabb közös tulajdonságot. Értekező e nemből egy példát mutat föl, a magyar *deli*=*déli* (azaz : olyan mint a *déli nap*)-féle hasonlatot, s kimutatja e fogalom-egyeztetés erőszakolt voltát. Hasonlóképen rosszsalja az ilyen csupa elmefuttatásra épített szócsaládosítást is, mely e mellett az alakegyeztetés dolgában a legmerészebb szabadságokat enged meg magának. Erre nézve is egy kirívó példát hoz föl, azt, hogy némelyek szerint a *mond*, *mutat*, *mocz* (*mocczan*), *moz* (*mozzan*, *mozog*), *mohó*, *majzol*, *máhol* szók mind egy szócsaládba tartoznának, melynek összetartó kapcsát csak a *mozgás* legáltalánosabb fogalma képezné.

57. *Hunfalvy* Pál r. tag, mint bizottsági szerkesztő, ismertette a Nyelvtudományi Közlemények immár teljesen megjelent V-dik kötetét következőleg :

E kötet egyik érdekes, de tanúságos része „a baszk nyelv ismertetése” Ribáry Ferencztől, mert előnkbe tárja egy előbbi nyelvkornak élő maradványát, mely sokképen kéri az európai nyelvek közül, hozzájok tudva az itt találtató áltaji nyelveket is. A baszk nyelv a pirenéusi hegyeken, meggyőzőleg szóló bizonyítványa annak, hogy Európában is a mostani és régibb nyelvek előtt, a melyekből az újabb nem-áltaji nyelvek származtak, más nyelvek voltak elterjedve. De a most élő áltaji nyelvektől is annyira különbözik a baszk nyelv, hogy fel kell hagyni ama véleménynyel, melyhez különben még sokan ragaszkodnak, hogy a baszk nyelv az áltajisághoz, vagy mint nevezni szokták, a turánsághoz tartozik. Föl kell tehát hagyni az árja büszkeséget tápláló fölvétellel is, mely szerint a turán nyelvtengerből emelkedett volna ki az árja nyelv-aphrodité, mint utolsó és legszebb nyilatkozata a nyelvalkotó szellemnek. A sémi, az árja és áltaji nyelvek egykoru nyelv-háromság, mely mióta azok megvannak, folyvást osztozkodik Ázsiában és Európában, — a sinai világ kivételével. Földrajzi viszonyuk is egymáshoz ugyanaz, mióta megvannak, a melyet ma látunk köztök, természet szerint, általánosságban véve azt. Sőt nem egy jelenség tűnik már elő, a mely arról tanuskodik, hogy a mai áltaji nyelvek, legalább azoknak török, ugor és finn csoportjai,

aránylag újabbak. Mert ha némileg bízni lehet a perzsa ékiratokból kiolvasott nyelvhez, melyet hol *scytha*, hol *turán* nyelvnek neveznek, s mely még Dariusék korában élt vala, az nyelvtanára nézve egyikéhez sem tartoznék a megnevezett három nyelvcsoporthoz, hanem inkább oly nyelvkörről tanúsítana, mely megelőzte a mai áltajiságot.

Hogy mennyire különbözik a baszk nyelv az ismeretes áltaji nyelvektől, megmutathatja ez az egy alak :

nűen	ego habebam id,
sénduen	tu habebas id,
zűen	ille habebat id,
gúenduen	nos habebamus id,
sénduten	vos habebatis id,
zúten	illi habebant id.

A szó végén található *en* szótag az időjelelő ; a személy-jelelők a szó elején vannak (n sen z, gu sen z) ; továbbá az *en* szótag előtti *u* az igének töjje (*euki* birni-ből), melyet a birtokos rag *d* előz meg, a hol ki van fejezve, s a többest jelelő *t* követi, a hol ki van fejezve. Még az a különöség is látható, ha jól mutatja fel Ribáry úr, hogy a többes szám első személyében : *gúenduen* az idő-jelelő *en* kétszer volna meg, rendes helyén a szó végén, s a személy-névmás *gu* után is, a szó belsejében. Ellenben az ugor és szamojéd nyelvekben, a melyekben a tárgyi igeragozás ki van fejlődve, állandóan az ige maga a szó elején van (tud), utána következik az időjelelő (a), azután a tárgyjelelő (ja), s végre a személyrag (muk) így : tud-a-ja-muk, mi *tudók*-ká, s tud-a-ja-tok, mi *tudátok*-ká összeszorult. Ezen alakhoz képest a baszk alak olyan, mint szokott növényi és állati alakjainkhoz képest valami ausztráliai különöz, ha p. o. igaz, a mit valahol olvastam, hogy az ausztráliai körtvének vastag végén van a kocánya ; s hogy ott a négylábuak tollasak, s a madarak szőrösök.

A kötet nagyobb részét töltik be Budenz József „mordvin közlései“, melyekhez egy lehető teljes *moksa-erza mordvin szótár* járul, s tudósítónak „*A lapp nyelv*“ című hosszabb dolgozata, melyben a lapp nyelvet nem csak ismerteti, hanem szintén tanítja. Evvel a tudósító egy régi adósságot ró le ; mert régecskén kezdett a lapp nyelvről értekezni, Sajnovicsot igazolván, s néhol meg is igazítván. Mind a mordvin, mind a lapp nyelv a szorosán vett magyar nyelvtudománynak mellőzhetetlen segédeszközei ; azok tárgyalása tehát igen is Közleményeinkbe való, a melyekben már eddig is egész tára kínálkozik a szükséges adatoknak és nyelveknek. Ez anyagkészlet lassankint állandó erős alapokra helyezi nyelvtudományunkat, melyben minden nap tapasztaljuk, jelenben nagy meghasonlás mutatkozik, s éles összekocczanásokat idéz elő. De az elkerülhetetlen szükséges. A mit Révai oly dicsően megkezdett, azt most végig ki kell küzdeni ; össze kell halmozni az anyagot, a mely ide való, s azt tudományosan értékesíteni kell, a mint összekerül.

Ilyen értékesítés akarnak lenni az e kötetben található következő értekezések is : „*A va, ve* képzőnek s változatainak szereplése nyelveink-

ben“, *Fábián Istvántól*; „A magyar úgynevezett igekötők s az árja prae-fixumok“, meg „Szintén valami az *a ki* és *a mi*-ről“ Budenz Józseftől; „Az *ilyen* névmás a mongol nyelv után“ Fogarasi Jánostól; végre „Régi magyar szók“ czimű értekezése Hunfalvy Páltól.

A sémi nyelvek körébe vág gr. Kuun Géza értekezése: „assyr szók hasonlítása.“ Az asszír nyelv is az új nyelvtudomány keltő szózatára támad fel két vagy harmadfél ezer éves sirjából, az ékiratokból, — s e feltámadónak némely részeit mutatja be az értekező.

58. A titoknok felolvasta b. Sennyei Pál Magyarország kir. Tárnokmesterének ⁸⁰⁴elnöki szám alatt Budán folyó hó 2-kán kelt s az Akadémia elnökéhez intézett kegyes le-iratát, mely szerint a folyó évi január 30-kán történt akadémiái választásokat, a jegyző választással együtt, kivétel nélkül megerősíti és örvendetes tudomásul veszi.

Kedves tudomásul szolgált.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Hetedik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-) ülés

1867. február 17-én.

Nagyméltóságu b. Eötvös József elnöklete alatt.

71. *Szilágyi Ferencz* l. t. felolvasta következő czímű értekezését :
„A magyar nyelv ügye a két magyar hazában II-ik József császár alatt.“
Kivonata ez :

Értekező említvén, hogy Bécsben már több idő óta a volt magyar és erdélyi kancelláriák levéltáraiban hazáját Erdélyt illető buvárlatokat tett, s főkép II. József császár korából alkotmányos, közigazgatási, urbéri s egyházi ügyekre vonatkozó, legnagyobb részben eddig ismeretlen számos oklevelek birtokában van, ezzel kapcsolatban azon szándékát nyilvánítá, hogy Isten segedelmével Erdélynek 18-dik századbéli történelmét a szatlmári békétől 1790-ig, s így VI. *Károly, Mária Thérézia, és II. József* idejében, megírja.

Említett gyűjteményében levő okmányokból ez alkalommal a magyar nyelv ügyében tesz előadást, világosabban mondva : a német nyelvvel a magyar és latin kiszorításával a közügyek vitelében használásáról értekezik II. József idejében. A császár ez intézvénye azon meggyőződésének volt kifolyása, hogy különböző nemzetek- s néptörzsekből álló monarchiájának erejét és szilárdságát az öszpontosítás előmozdítja, mely czéljára vezető egyik eszköznek, s kormányrendszere biztos alapjának, birodalmában a közigazgatási nyelv egységét vélte. Ezért a két magyar hazában a köz ügyekben addig uralkodó latin nyelv helyébe a németnek használását parancsolta.

Miután, mint rendesen minden fontosabb, s a nemzet emlékeztetésben sokáig fennmaradó eseményeknek, úgy nevezhető hagyományos, a nép szájában forgó emlegetésekben foglalt történelme is van, értekező fölvert tárgyát illetőleg, előbb e körülményre ereszkedett ki, s annak jelentőségét három pontban terjesztette elő :

a) A hagyomány II. József császár nyelvi intézvényének genesisét úgy magyarázza, hogy a monarcha eleinte hajlandó volt, sőt nyilatkozott is volna, a latin helyébe hivatalos nyelvvé a magyart állítani, de azt előkelő magyar tanácsosai ellenzették, mivel a magyar nyelv még fejletlen, s oly kevésbé van kiképezve, valamint kellő szóbőséggel sem bír

hogy azt a köz ügyek folytatásában használni nem lehetne; a császár azért akkor parancsolta volna, az írt célra a német nyelvet alkalmazni, mint az a német örökös tartományokban történik. Egyszersmind az emlegetés szerint két magyar úr lett volna, kik a császárnak javasolták, s őt rá bírták, azon rendeletét foganatosítani.

E két úr volt: gr. *Niczky* Kristóf, valamint *Izdenczy* József. Az első, ki már a császár édesanyja idejében fő hivatalokat viselt, II. József alatt, mint kir. tárnokmester e minőségében a magyar kir. helytartótanács elnöke is volt, s majd országbírájává neveztetett ki, egyszersmind a tanügyet szervező bizottmány vezetése is rá ruháztatott. E fényes hivatali körökben a császár kegyelmét s bizodalmát nagy mértékben bírta, és a nemzettől nem kedvelt kormányrendszerének előmozdítására lényeges befolyást gyakorolt.

Izdenczy József mint magyar udv. kancelláriai titoknok 1771-ben Erdélybe küldetett oda kinevezett gubernator, gr. *Auersperg* Mária József oldala mellé, kinek elnöki titkára s fő tanácsadója volt, azon kis hazába már bevitt idegen és germanizáló rendszert ott még inkább meghonosítani. *Izdenczy* később a mondott kancelláriánál udv. tanácsos és referendarius lett, s akkor is azon hírben állott, hogy a nemzet jogainak és szabadságának nem barátja, s a királyi szabad akarat szerinti uralkodásra vonatkozó tervek egyik fő eszköze volt. Mint későbbben világosságra jött, ő írta azon famosus, és a magyar nemzet alkotmányos institutióit ócsárló, II. József rendszerét védő, sőt magasztaló „könyvecskét“¹⁾, mi az 1791-beli erdélyi országgyűlésen oly nagy lármát csinált, s II. Leopold királyhoz, annak betiltását kérő fölterjesztésre is alkalmat adott, bár azon csekély mű a rr. ilyen figyelmét egyáltalában meg nem érdemelte. Nem kevésbé *Izdenczy* volt, kit Trencsén megye, a császár halála után, 1790-ben mártiusban tartott közgyűlésében a hazát maguk hízelkedésével „nagy nyomorúságba döntő tanácsosok“ közé sorozott, s mint ilyen, bárkivel párhuzamba tehető gonosztevőnek — cui vis improbo assimilandum, — az országgyűlése elibe idéztetését elhatározta. Nem csuda azért, ha egy ily hűtlen magyarnak neve a fenemlített hagyományban szerepelt.²⁾

¹⁾ Annak címe: „Dialogus inter exterum quendam per Hungariam iter facientem ac hungarum nullo partium studio laborantem de exitu regiminis divi olim Imperatoris Josephi II. etc. s. l. 1790. 8.“ E röpirat Bécsből küldetett az erdélyi főhadparancsnok s országgyűlési kir. biztos kezébe, s úgy terjedett el a kk. és rr. valamint a gubernium tagjai között, mint azt a kir. biztos a rr.-től felszólítása következtében nyilvánította; de hogy a könyvecskét kitől kapta? azt ki nem jelentette. Gr. *Teleki* Sámuel maros-vásárhelyi könyvtára catalogusának III-dik részében, mely Bécsben 1811-ben jött ki, a 74. lapon *Izdenczyt*, mint azon kis könyv szerzőjét megnevezi.

²⁾ *Izdenczy* I. Ferencz császár és király alatt az államtanács — Staatsrath — tagja lett, s báróságra is emeltetett. nyugdíjaztatása alkalmával pedig nyerte Temes megyében mint kir. adományt. a monostori uradalmat.

b) Második, erre vonatkozó kérdés: Van-e a magyar nyelv ügyét illető hagyománynak az irodalomban valami nyoma? Értekező arra nézve a töle ismert, s a II. József korával, sőt a magyar irodalom történelmével foglalkozó több munkákat is átforgatott, épen azért, mivel egy tekintélyes író említi azt, kinek könyvét széles körben olvassák, t. i. püspök s akadémiai r. tag *Horváth* Mihály úr ismert hazai történelmi munkájában, ki „kétségtelen tény“ gyanánt írja: hogy a császár a magyar nyelvnek a köz ügyek viteléből kiszorítása végett „némi ravaszsághoz folyamodott,“ arra nézve a helytartó tanácsot s udvari kancelláriát véleményadásra felszólította, azonban miután már előre biztosítva volt az adandó felelet felől, jelesen gr. *Pálffy* Károly alkancellár által, „kivel ez ügyben tanácskozott.“ Szerző úr azért egyenesen a két fő magyar dicasteriumnak tulajdonítja a császár intézkedését, mely a két magyar hazában a németet *közigazgatási nyelv* rangjára emeli.³⁾

Értekező erre nézve említetlen nem hagyhatá, hogy miután azon tisztelt hazai író maga állításának forrását meg nem nevezé, e mellőzést ily fontos, s a nemzet becsületét némileg érdeklő adat közlésénél méltán sajnálni lehet; mert így az olvasó a nagy jelentőségű tény hitelességére s elfogadhatására nézve kétségbe van hagyva, a mellett azon adat az iskolába is bejutván, onnan szélesebb körben is elterjed.⁴⁾

c) A harmadik kérdés végre, a mire felelni kell: mi a fenforgó ügyben a valódi tényállás?

Értekező a hivatalos nyelvre vonatkozó kutatásai eredményeül tulajdonkép két fő okmányt mutat föl, melyek közül az utolsóhoz még egy pár iromány, mint melléklet tartozik.

Az első s kiindulási pontul szolgáló fő oklevél, az illető legfensőbb, egyébiránt ismert intézkedés, vagy kir. leirat az erdélyi guberniumhoz, mely 1784-ben május 11-én kelt. A mint a császár annak bevezetésében mondja, egy holt nyelvnek, milyen a latin, a köz ügyekben használása, a nemzetnek a fölvilágosodás bizonyos polczára még el nem jutását mu-

³⁾ Horváth Mihály említett könyvének két kiadása van. Az első kiadás címe: „A magyarok története.“ Megjelent négy szakaszban, Pesten és Pápán 1842—46. 8. A második kiadás, mint: „Magyarország történelme“ s „Uj dolgozat“ hat kötetben Pesten 1860—64-ben jött ki. A fentebbi állítás mind a két kiadásban — az utolsóban némileg bővíve — közölve van. Az elsőben: Negyedik szakasz 60. l. A másodikban a tény így adatik elő: A császár „kérdést intézett a magyar kancelláriához s általa a helytartó tanácshoz: vajjon alkalmasnak látják-e az ügyvitelre a magyar nyelvet? És miután a kormány:zékek *tagadólag* válaszoltak, ő pedig a latint tovább tűrni egyáltalában nem akarta, annak helyébe a németet kell vala emelnie“ stb. stb. Ötödik kötet 327. l.

⁴⁾ Valóban pápai reform. tanár t. *Bocsor* István úr „főtanodai használatul“ is készített kézikönyvében említi: hogy „anyanyelvükben jobbára járatlan, a nemzetiség iránt meghidegült kormánytagok“ a magyar nyelvet országos ügyvitelre nem alkalmasnak nyilvánították. L. e tudós hazafitól: „Magyarország történelme, különös tekintettel a jogfejlésre. V-ik füzet. Pápa 1865. — 1038. l.

tatja, mintha annak saját nyelve nem is volna, vagy azon irni és olvasni egy tagja sem képes, azért csupán a latin nyelvet értők tudják maguk gondolataikat írásban kifejezni, s a nemzetet is ez idegen nyelven kormányozzák, s törvénykezése, igazságkiszolgáltatása is úgy foly. Ki is van már küszöbölve a latin nyelv a köz ügyekből, csak a magyar földön s Lengyelországban maradt meg az divatban.

Mondja továbbá a császár, hogy a magyar nyelv a mint Magyarországon, úgy Erdélyben is nincs általános divatban, azért az országos ügyvitelben nem is alkalmazható, s mivel ott többféle, ú. m. német, illyr, szláv, oláh nyelvek is találhatók, az nem is köz nyelv. Ezért az írt célra a németen kívül, mely különben is a monarchiában a politikai mint kamarai ügyek kezelésében használtatik, mást felvenni nem lehet, annál inkább, mert a monarchiára a hivatalos nyelv egységéből nagy haszon háramlik, az a monarchia minden részeinek szorosabban összekapcsolására fog szolgálni, s a magyaroknak is nagy előnyére válik, ha az országban létező oly sok nyelv tanulásával idejüket nem vesztegetik, és a latint is mellőzvé, a birodalom nyelvének ismerete által képesebbé lennének annak minden részeiben nem csak bel és hazai, de a kül ügyeket is folytatni.

Elérkezvén azért az időpont, melyben a birodalomnak a magyar nemzet dicsőségére is való célját elérni lehet, ő Felsége a német nyelvnek a két magyar hazában leendő közügyviteli használatát elrendeli.

Az intézkedés hét pontból áll, s hatályba lép 1784. nov. 1-én, mely nap után a magyar erdélyi udv. kancelláriánál mindenféle ügyeket németül kell folytatni és kiadni, a peres dolgokon kívül, a miket még egy évig latinul lehet tárgyalni.

Hasonlag 1784. nov. 1-je után minden magyar és erdélyországi dicasteriumok keblében minden ügyeket németül kell folytatni, az udvarhoz minden fölterjesztéseket németül készíteni, — ellenben az alattuk álló törvényhatóságokkal egy évig még latinul levelezhetnek.

Az 1785-dik év november 1-jén túl a német lesz ügyviteli nyelv minden megyékben, szabad kir. városokban, vidékeken és székeken: s a gubernium az írt nap után még két évig az említett hatóságokhoz minden köz iratokat hasábosan, t. i. az egyik oldalon latinul, a másikon pedig németül intézend, a két esztendő elteltével pedig minden expeditióknak németül kell történni.

Három év múlva, tehát 1787-dik november 1-jén túl, minden törvényszékeknél, bíróságoknál a kebli nyelv a német leendő, a perek németül adatnak elő, a perbeszéddek — allegatiók — németül adatnak be; ő Felsége azonban hajlandó e határidőt a törvényszékeknél a körülményekhez képest meghosszabbítani.

A dicasteriumoknál már az első határidő után, a megyéknél egy év múlva, a kisebb egyházi s világi hatóságoknál pedig három év elteltével, senkit sem lehet bármi hivatalra alkalmazni, ha németül nem tud, és 1788-dik nov. 1-jén túl a megyékben is csak németül tudó egyéneket lehet candidálni.

Az országgyűlésen is a vitatásoknak német nyelven kell folyni, s *három év múlva egy követet sem lehet az országgyűlésre választani, ha a német nyelv hatalmában nem volna.*

Az utolsó pont szerint 1784-dik nov. 1-je után a latin iskolákba csak oly gyermekeket szabad bevenni, kik németül olvasni és írni tudnak.

Ő Felsége e rendeleteivel nem szándékozik a más nemzeti nyelveket kiirtani, s az illetőket született nyelvük használatától elejteni, de egyedüli célja az, hogy azok, kik magukat köz hivatali pályára szentelik, a latin nyelv helyett a németet tanulják meg, azért ő Felsége ez intézkedéshez szilárdul ragaszkodik, s *bármí fölterjesztések által sem hagyja magát rávételni, annak végrehajtásától elállani.*

Ertekező fölhozza még II. József császárnak egy magyar mágnáshoz 1785-ben intézett levelét, kinek abban írja, hogy mivel birodalma általános nyelve a német, azért nem engedheti meg, hogy egyetlen-egy tartományában a nemzeti nyelvet használják a köz ügyekben, annál inkább: mert birtokai között *Magyarországot elsőnek és legfontosabbnak nem tartja.*

A császárnak a német nyelv ügyében, mint látszik, előre megállapított s kedvelt nézetét minden áron végrehajtatni, eltökélt szándékkal kibocsátott intézkedését a 18-dik században — az úgynevezett „felvilágosodott despotismus“ korában — uralkodó eszmékkel, s politikai tanokkal kapcsolatban kell megítélni. Akkor „az Isten kegyelméből“ uralkodó fejedelmek személyében öszpontosult a polgári társaság célja, érdeke, jóléte; csak azoknak volt joga és akarata; a népek minden szabadsága, teendője abban állott: az állam fejétől rájuk parancsolt kormányrendszert, s octroyált boldogításukat elfogadni. Szóval: a császár, — kit egy német jeles historicus Heeren méltán „maga kora növendékének,“ — Zögling des Zeitalters, nevez, — egész birodalmát centralisálni, a két magyar hazát abba beolvasztani, és a magyar nemzetet, mint intézkedésében mondá: annak „javára és diszére“ germanizálni, németté átalakítani akará. Az országnak mind ehez hozzá szólni szabad nem volt, s a monarcha előre határozottan kijelenté: intézkedését, minden az ellen történhető fölterjesztésnek daczára végrehajtatni.

A császár a német nyelvre nézve kibocsátott intézkedését nem a magyar nyelvnek a köz ügyvitelre nem alkalmas voltával indokolja, de a latinak, mint holt nyelvnek azon célra használatát rosszalja, s a fő okát, miért a magyarok a műveltségben hátra maradtak, azon körülményben keresi. Hogy a latin nyelv a közép időkben Magyarországon a törvényhozásban, közigazgatásban általános használatban volt, a dolog természete hozta magával; az közönségessé lett nálunk a rom. kathol. egyház által, s az itt lakó különböző népfajok kiméléséből; de az idegen nyelv igájának a köz életben II. József koráig fentartását szükségesnek tartani nem lehet; e részben elég a szomszéd Erdélyre rámutatni, hol másfél századon keresztül a nemzeti protestans fejedelmek alatt magyar volt az országgyűlési, közigazgatási nyelv, a törvények magyar

nyelven irattak s codificáltattak, szóval : magyar volt akkor a kis hazában az uralkodó nyelv, s valóban, a magyar nemzetiség és műveltség e körülménynek kárárt nem vallotta.

A császár azon állítására, miszerint a magyar nyelv a két magyar hazában nincs általános divatban, mert ott a magyar nemzeten kívül több, s más dialectusokat beszélő néptörzsek is találtak, — értekező megjegyzi : hogy azok *magyar földön* laktak, melyet a magyarok fegyverrel hódítottak meg, s ott már akkor kilencz századig fennálló államot alkottak, azt mint a keresztyénség védbástyáját, annak s a tehetetlen Németországnak javára vitéz karjukkal s drága vérük árán a törököktől megvédték, s így a magyar elvitázhatatlan történelmi jogából önkényt foly, hogy a magyar földön csak *egy politikai nemzet* volt, s van ma is.

Sajnálni lehet, hogy a császár Magyarországot birtokai között elsőnek, s legfontosabbnak nem tartja, holott az kiterjedésére nézve a felső-ausztriai ház birtokainak felét képezi, más előnyeinel s jelentékeny állásánál fogva pedig a német örökös tartományokat felülhaladja, azért Magyarország nélkül ausztriai birodalom nem léteznék, valamint a historiából kitorölhetetlen tény, hogy császár ö Felségének egy európai nagy coalitiótól hűtlenül megtámadott édes anyja Mária-Therézia királyi trónját az 1741-ki országgyűlés alkalmával a magyarok éltük- s vérüknek érette ajánlásával megvédték, s a birodalomnak czélba vett szétदारabolását meggátolták.

Ha ö Felsége hite szerint „a köz jóra nagy haszon háramlik abból, hogy a monarchiában csak egy nyelv uralkodnék“, tudva van, hogy ö Felsége még éltében annak ellenkezőjéről meggyőződött, s azért kérdéses intézvényét is visszahúzni szükségesnek ítélte, melynek kibocsátása után csakhamar bekövetkezett jelenetek s mozgalmak következtében ö Felsége nem kevésbbé átlátta, hogy a nemzet arra nézve egészen más véleményben s meggyőződésben van.

Átmenve a kérdéses ügyben a *második*, s értekező buvárkodása folytán legelőbb világot látó fő okmányra, — ez a magyar-erdélyi udv. kancelláriának 1784-ben augusztusban kelt legalázatosabb fölterjesztése a császárhoz, melyben esedezik, hogy ö Felsége a hivatalos nyelv ügyében kiadott rendeletének megváltoztatásával vagy a latin maradjon az eddigi gyakorlat szerint közügyviteli nyelvnek, vagy ha ez ö Felségének nem tetszenék : az országgyűlés *összehívásáig a magyar nyelvnek az említett minőségben használatát legkegyelmesebben megengedni méltóztassék*. Az udv. kancellária e felszólalásának méltánylásában nem kell felejtetni azon körülményt, hogy az a császár fenérintett figyelmeztetésének, illetőleg intésének daczára történt.

A fölterjesztés tartalma :

A német nyelvnek a köz ügyekben a latin helyett használása a haza alkotmányával s nyolcz század óta szakadatlanul fennálló gyakorlattal ellenkezik.

Ellenkezik továbbá ő Felségének trónraléptekor adott, s az ország jogait, törvényeit biztosító, megerősítő ígéretével, valamint azon nyilatkozatával is : *„hoggy nem a királyért van oly sok millió alattvaló, de a király van azokért.”*⁴

Számos derék polgárok kizárva lennének ily móddal a köz hivatalokból, mi a hazai törvények nagy sérelmével történnék.

A legfensőbb intézvény végrehajtása sok nehézséggel van összekapcsolva, a német nyelvnek is nagyobb s alaposabb ismerete szükséges a kívánt cél elérésére, mint a mennyire az országban az még elterjedve van. Az udv. kancellária azért esedezik, méltóztassék ő Felsége kegyelmesen arról gondoskodni, hogy a nemzet oly sok század óta megőrzött jogainak és szabadságainak sérelmével a szívek s elmék el ne keserítessenek, és ne legyen sok panaszokra ok adva, miért ő Felsége a latin nyelvre a közügyvitelben fennálló gyakorlatot továbbra is engedje meg.

„De ha ő Felsége sem a kancellária ez aláztatos folyamodványát, sem több magyarországi megyéknek kivonatilag ide csatolt fölterjesztését hív alattvalói reményének ellenére kegyelmesen meghallgatni hajlandó nem volna, — legalább azért esedezik a kancellária, hogy míg a német nyelv ismerete az iskolákban, s az országban is inkább elterjedve lesz, a nemzet oly kedves ősi nyelvének a köz ügyekben használása az országgyűlésének leendő összehívá-áig ő Felségétől kegyelmesen engedtesse meg.”

Az udv. kancellária e fölterjesztésében említett kivonata a megyék által a nyelv ügyében tett feliratoknak, s az udv. kancellária azokhoz csatolt észrevételei, egy terjedelmes és németül szerkesztett emlékiratban voltak összeállítva, mi az udv. kancelláriai fölterjesztés melléklete gyanánt szolgált.

A megyék azon feliratokban, mik a honszeretet meleg hangján, nemes buzgalommal s szilárd hazafi jogérzülettel voltak szerkesztve, — a nemzet véleményét s köz akaratát tiszteletteljesen tolmácsolták. Azokban egészben véve, fő súly a következő érvekre volt fektetve : a megyék a latin nyelvnek a közigazgatásban megtartását óhajtják, mert a nemzet, polgári életének kezdete óta maga köz ügyeiben azt használta, a törvények, kiváltságos okmányok, s más ilynemű irományok mind ezen a nyelven vannak írva, mely, úgy szólva az alkotmányos élettel összeforrott, másfelől a legfensőbb intézvény a haza alkotmányával s törvényeivel sem megegyeztethető ; továbbá a fels. uralkodó háznak a magyar királyi szent koronát a nemzet oly módon adta át, s ez a *pragmatica sanctio* ke-
lése alkalmával is megújított, hogy t. i. a haza minden törvényei, szabadságai, kiváltságai és törvényes szokásai szentül s épen fenn-tartassanak, mi a koronázási hitlevelek által is biztosítva lévén, a nemzet maga ősi alaptörvényeihez állhatatosan ragaszkodni kíván ; s mel-
lőzték utóljára felhozni, hogy a nemzeti nyelvet elnyomó, az által a nemzetet mintegy megvető és lealázó rendszabály végrehajtása sok bajjal s nehézséggel jár — (Zemplénmegye annak „impracticitását hangsúlyozá ;) mely okok s érvek tekintetbe vételéért esedezvén a

megyék, a nyelvi intézkvény visszahúzását sürgették, hogy : *a nemzet maga saját honában mintegy számílótté s idegenné ne váljék*⁵⁾.

Értekező fölolvastá az emlékirat epilógusát, melynek következő helye legyen ide igatva : „Ha a latin nyelvet ismeretlen okokból a köz ügyekben többé használni nem lehet is ; — vajha ő Felsége addig is, míg az országgyűlés az arra nézve szükséges rendszabályokról gondoskodni fog, s a karoknak és rendeknek más tekintetben is szorongatott szívük ő Felségének ünnepélyes megkoronáztatása s a nádor-választás által enyhülést nyerhetne, — legkegyelmesebben megengedni méltóztatnék : *hogy a magyar nyelvnek a köz ügyekben általánosan használása legyen kiszabva, s az iskolákban is e célra vezető intézkedések tétessenek.*“

A császár azonban, valamint az udvari kancellária fölterjesztését, úgy az emlékiratot is tekintetbe venni jónak nem látta, — az azokban foglalt kérelmet határozottan, egyszersmind kedvetlenségének kifejezésével visszautasította, s annál fogva nyilvánította, hogy ő Felsége a német nyelvnek a köz ügyek folytatásába már ismételve megparancsolt, s a kiszabott arányban leendő behozatalára nézve kiadott rendelete mellett tántorithatatlanul megmaradt, s annak végrehajtását az udv. kancelláriának megparancsolta.

Ertekező a császárnak az udv. kancelláriai fölterjesztésre adott, s ő Felsége erős akaratát, mint írmodorát egyaránt jellemző legfensőbb határozatát — Allerhöchste Entschliessung — az eredeti német szöveg szerint fölolvasta. Annak végén ő Felsége így nyilatkozott : „Derjenige, der sich nicht fügen will, oder die Hilfsmittel dazu nicht ergreift, dem steht die Thür offen zu quittiren, und diese von der Kanzlei bis auf den letzten Comitatus herab.“

E hivatalos okmányokból kitűnik, hogy II. József császárnak a hivatalos nyelv ügyében kelt intézkvényére nézve a dolog *épen ellenkezőleg s megfordítva áll*, mint azt eddig a hagyomány szerint hitték, s fentírt tekintélyes hazai történésziünk írja : nem magyar fő dicasteriumok tanácsolták a monarchának a latin nyelv helyett a közügyvitelben a németet használni, de *a magyar-erdélyi udv. kancellária hathatósan esedezett ő Felségének, miszerint a latin helyébe, az országgyűlés egybehívásáig, a nemzet előtt oly kedves ősi nyelvét állítani méltóztatassék.*

⁵⁾ A német nyelvnek a köz ügyekben használása ellen fölszóltalt megyék felírásai közül hontörténelmi különböző munkákban felhoznak, s terjedelmesen vagy kivonatilag közöltetnek : *Bars, Szabolcs, Zemplén, Szathmár, Torna, Bihar és Zólyom* megyék fölterjesztései. — Az udv. kancellária levéltárában találta Hunyad megyének is 1784. júl. 14-én tartott közgyűlésében határozott felirata, de, a mint látszik, föl nem terjesztetett, mivel hihetőleg Bécsbe későre érhetett fel. B. *Bruckenthal* Sámuel erdélyi kormányzó — a kérdéses ügyben illetékes tekintély — 1781-ben nov. 30-án a császárhoz tett tudósításában a nyelvi intézkvény foganatosítására nézve, a német nyelvnek nem csak a tanácsosoknál, de a keblbi személyzetben is tapasztalt hiányos ismerete miatt fölmerült, s általa is érzett „zavart s aggodalmakat“ — Verlegenheit und Besorgnisse — említi.

Ez udv. kancellária ugyan a haza alkotmányos szabadságának, törvényeinek fentartásában, mennyire az tőle függött volna is, nagy buzgóságot nem tanúsított, a nemzet ősi institúciói s alaptörvényei mellett, mennyire azt tehetné volna is, föl nem lépett, de a nemzeti nyelv ügyében valamint gr. *Eszterházi* Ferencz udv. főkancellár, kihez a megyék különösen is fordultak, úgy az udv. kancellária is, maguk hazafi kötelességét becsületesen teljesítették. E fő dicasterium tagjai, bár nem fektettek nagy súlyt az alkotmányos jogok gyakorlására, de midőn a nemzetiséget veszélyben látták, hazafi meleg érzéssel és erélyesen felszólaltak; s ha a polgári szabadságot nem bírhatták is, *minden esetben magyarok kívántak maradni!*

A történelem tartozik e részben nekik igazságot szolgáltatni!

72. *Henszlmann Imre* l. t. következő czím alatt értekezett: „Bevezetés a francia festészetről szóló párisi kiállítási jelentéshez.“

73. A titoknak felolvassa a vallás és közoktatási m. kir. miniszter f. évi február 2-iki 103. számú következő iratát:

„A M. T. Akadémiának a hazai régiségek megőrzése érdekében hozzám intézett, f. é. január 21-én kelt előterjesztése folytán, megkerestem a közmunka és közlekedési m. kir. miniszteriumot, hogy annak értelmében a kellő intézkedéseket tegye meg. Az eredményt a t. Akadémiával tudatni fogom. — Hogy azonban a rendelkezésnek a kívánt sikere meglegyen, felhívom egyúttal a t. Akadémiát, hogy a czélnek megfelelő utasítást dolgován ki, azt hozzám *hova-előbb* eljuttatni szíveskedjék.

Átteendő az archaeologiai bizottsághoz.

74. Ugyanaz felolvassa *Szirmay József*, Pazdieson f. évi február 10-kén kelt, s a nmélt. elnök úrhoz intézett levelét, melyben jelenti, hogy „Horváth Gergely, 1578-ról szóló eredeti és csonkítatlan, Aristoteles Ethikáját tartalmazó kéziratát, az akadémiai könyvtár számára megküldé.

Köszönettel fogadtatik.

75. Olvastatik Kubinyi Ágoston úr f. évi febr. 17-én kelt levele, melyben Pulszky Ferencz úr, jelenleg az akadémiai palotában köz szemlére kiállított régiség-gyűjteményének megszerzését indítványozza a n. muzeum számára; egyszersmind felkéri a nmélt. elnök urat, ha méltóztatnék intézkedni: hogy az Akadémia és a nemzeti muzeum részéről, a nevezett gyűjtemény megbecsülésére, szakférfiak küldetnének ki, kik ez alkalommal arról is adnának véleményt, miként lehetne a szükséges költségeket előteremteni.

Az indítvány elfogadtatik, s a megbecsülésre az Akadémia részéről Ipolyi Arnold r. s Rómer Flóris és Henszlmann Imre lev. tagok nevezetnek ki.

76. *Tóth Lőrincz* r. t., mint akadémiai pénztárnok jelenti, hogy *Udvarnok Gyula* Pozsonyból, a M. T. Akadémiának 2000 forintot hagyományozott.

Az Akadémia e hazafias adományért köszönetét fejezi ki.

77. *Hunfalvy Pál* r. t. tudatja, hogy Hadik gróf becses könyvtára, melyet a M. T. Akadémiának ajándékozott, megérkezett.

Köszönettel tudomásul vétetik.

78. A titoknak jelenti, hogy a nmélt. elnök úr által a XXVIII-ik nagygyűlés ideje, következő sorozatban megállapított, úgymint:

Márczius 14-én.	}	Értekezlet.
„ 15-én.		
„ 16-án.		Osztályülés.
„ 17-én.	}	Nagygyűlés.
„ 18-án.		
„ 19-én.		Szükség esetén folytatása a nagygyűlésnek.
„ 20-án.		Az igazgató-tanács ülése.
„ 21-én.		Közülés.

Tudomásul szolgál.

Nyolczadik (nyelv- és széptudományi osztály-, egyszersmind összes) ülés

1868. február 24-kén.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnöklete alatt.

80. *Türkányi Béla* l. t. felolvassa értekezését „*A legújabb magyar szentírásról.*“ Kivonatban következőleg :

A M. T. Akadémia egyik nagyérdemű igazgató tagjának *Bartakovics B. la* egri érseknek, ama jelentékeny áldozatai között, melyeknél fogva az „*Irodalmi Maccenas*“ nevet neki valódi kegyelethől adta meg a köz elismerés, — legnagyobb jelentőségű az, mely által *a legújabb magyar szentírást létesítette.*

Áldozata nem is irányúlhatott becsesebb műre, mint azon könyvre, melynek „a könyv“ nevet per eminentiam adta meg a századok vallásos kegyelete; — azon könyvre, melyben létének legfontosabb kérdéseit és titkait megfejtve találja az emberiség jobb része; — azon könyvre, melyben a valódi műveltség, a civilisatio alapelvei vannak letéve olyannyira, hogy minél behatóbb ezek alkalmazása és kifejtése az életben, annál nagyobb a valódi haladás; és megfordítva, mindazon lépés, mely eltávozik ezen könyv alapelveitől, egyszersmind a hanyatlást, a barbárság felé való közeledést jelöli.

Ezen kimondhatlan becsü tartalmánál fogva, az emberiség e köz kincsét minden nemzet sajátjául akarta bírni, saját nyelvén olvasni.

Nemzetünk is, a mint e szent könyv elveinek elfogadásával a valódi civilisatio terére lépett, nem késett kifejezést adni ezen természetes szükségzetnek, t. i. hogy a bibliát saját nyelvén is bírja, mint ezt a fenmaradt töredékek és fordítások igazolják.

A fordítások között szép, erőteljes, szabatos és mind a mellett könnyű folyású irányánál fogva az elsőséget *Káldi György*é vívta ki, s e tekintélyében ezt a több mint kétszázados használat megerősítette.

Káldi György 1570—72. évben nemes szülőktől Nagy-Szombatban született. 28 éves korában, visszautasítván az esztergomi nagy prépostságot, Rómába ment, s 1598. évben *jezsuita* lett. Két év múlva hazájába visszatérván, először Erdélyben, Gyulafejevárott hirdette a szent ígét, innét rendtársulata *Бєсєкѣи Істрѣн* által száműzetvén, több év alatt Olmützben, Brünben, végre Nagy-Szombatban és Pozsonyban működött, hol 1634. évi octob. 30-án meghalálozott.

A szentírás fordításához 1605. octob. 11-én fogott Gyulafejevárott, és azt Olmützben 1607. mart. 25-én bevégezette. Nyomatásban először Bécsben jelent meg, ily cím alatt: *Szent biblia az egész kereszténységben bevött dedk betüből magyarra fordította a Jézus alatt vitézkedő társaságbeli Nagy-Szombati Káldi György pap.* 1626. ivrétben, *Pázmány Péter* jóváhagyásával. Második kiadása Nagy-Szombatban 1732. A harmadik Budán 1782. látott világot.

E fordítás volt a magyar kath. egyház Vulgatája. Azonban a több mint kétszázados használat az újabb időben érezhetővé tette ama szükség-et, hogy e szent mű is az előhaladott nyelvtudomány fejlettségéhez alkalmazva átdolgoztassék.

A kath. főpásztorok 1822-ben a pozsonyi nemzeti zsinaton komoly tárgyalás alá vették ez ügyet, s hosszas és élénk vitatkozás után határozattá lett az újabb nyelvfejletségben idomítandó átdolgozás, s megbízott az akkori hercegprimás, hogy e célra szakértő férfiakat szemeljen ki.

Azonban a munkálat elmaradt, a szükségérzet növekedett, melyet *B. Szepesi Ignác* pécsi püspöknek 1834—5-ben nagy költséggel és tudományossággal — de a köz szokástól eltérő, sajtáságos irállyal kiadott szentírása sem volt képes kielégíteni.

A fentemlített pozsonyi zsinat ősz atyái körében az akkori primás *Rudnay* mellett egy fiatal áldozópap forgolódott, kit vidám élénksége, megnyerő szép külseje, nyájas előzékenysége s e mellett alapos képzettsége és munkabíró tolla a köz kedvesség méltó tárgyává tett. E fiatal pap élénk figyelemmel kísérte a zsinati tárgyalásokat, s ezek közül legmélyebben az hatotta meg szívét, mely a szentírás új átdolgozását vitatta. Hosszú harmincz éven át ápolta kebelében e szent szándékot, míg nem alkalma nyílt azt tetteleg foganatosítani. Ezen ifjú áldozó pap a kath. magyar Sionnak most köz tiszteletben álló agg *Simeona*, *Bartakovics Béla* volt. Alig foglalta el Egerben főpásztori székét, első gondja a szentírás átdolgozására irányult, mely munkával *Tárkányi Bélát* bízta meg, ki azt tíz év alatt be is fejezte. Erre az apostoli szék által kinevezett bírálók vizsgálata következett, melynél fő tényező *Lonovics* érsek volt. Az észrevételek egybevetése és alkalmazása után a munka sajtó alá adatott Egerben, s négy év alatt teljesen megjelent ily címmel: „*Az ó és új szövetségi szentírás a Vulgata szerint, figyelemmel az eredeti szövegre.* Káldi György fordítása nyomán, jegyzetekkel átdolgozva. Az apostoli szék jóváhagyásával. Egerben 1865-ben,” tehát éppen azon évben, midőn az e művet létesítő érsek-maecenás aranymiséjét tartotta.

Az érsek kezét fogva a Szent-István-Társulattal, *tízezer ötszáz* példányban adta ki az új szentírást, s e tekintélyes szám legnagyobb részét a Szent-István-Társulat részvénykönyvül osztotta ki országszerte tagjai között, újabb tettelegesen czáfolatául ama számtalanszor megczáfolt, mégis számtalanszor ismételt balvéleménynek, mintha a kath. egyház a bibliát elzárná híveitől.

A mű felének megjelenése után *Ballagi Mór* akad. tag, egy becses értekezést tartott az Akadémiában ily czím alatt: *tanulmányok a magyar biblia-fordítások körül*. A szakavatott tudós a protestans biblia fordításokat vette ugyan fő figyelembe, s czélja volt figyelmeztetni a protest. egyházat, melynek a biblia legfőbb kincse, hogy mivel az általa használt *Károli Gáspár* biblia-fordítása (mely, Ballagi szerint, minden később tett igazítások után is, nem hogy a tudomány, de csak a közönséges élet leg-szerényebb igényeinek sem felel meg,) pirotság nélkül tovább meg nem tartható, tudja meg, mi a teendője, és ne késsék mindent megtenni, hogy e hiányt minél-előbb pótolhassa.

Azonban *Ballagi M.* a kath. bibliafordításokra is kiterjesztette becses figyelmét, s az előrebecsátott összehasonlítások után a legújabb fordításról így fejezte ki véleményét: „*Tárkányi fordítása* legszólóbb tanúság arról, hogy nyelvünk Heltai ideje óta mennyire fejlett, mennyit nyert szókincsi szabatosságban úgy, mint szerkesztési könnyűség- és hajlékonyságban; de Tárkányi szabályzott előadásu nyelve, könnyű folyásu irálya — modern színezetű, s épen azért nem arra való, hogy az öszö-vetség ódon egyszerűségét vagy az új szövetség egészen sajátos nyelvet-zetét híven visszatükörözze.“

Ezen vélemény megczáfolására irányult Tárkányi előadásának további folyama, ki azt állította: hogy ha a biblia és annak fordítása nem volna egyéb, mint az öskornak tiszteletreméltó *nyelvméleke*, akkor teljesen osztaná Ballagi Mórnak fentidézett véleményét; hanem ez esetben XIV. századbéli bibliánkat, vagy ha ennél még régibb volna, ezt követelné visszaállíttatni az újabb fordítással jogtalanul kiszorított helyre. De mivel a biblia nem csupán *nyelvmélek*, hanem az *élet mindennapi könyve*: nyelvtudományi tekintet miatt egy korszakot, egy nemzedéket sines joga senkinek megfosztani attól, hogy a bibliát azon nyelvjárás szerint olvassa és élvezze, mely ama korszaknak és nemzedéknek tulajdona; sőt jogunk van követelni amaz elv érvényesítését, melyet a pozsonyi zsinaton a vágújhelyi prépost oly találóan fejezett ki, midőn mondá: hogy Káldit úgy kell átdolgozni, mint ő maga tenné, ha most élne.

Ezen állítását több szentírási idézettel és egybevetéssel igazolja Tárkányi, s igazolására felhossa Ballagi azon elvét is, melynélfogva ő „bibliafordítás igazítójától . . . első sorban azt kívánja: hogy nyelve correct, és műizlése olyan legyen, hogy nem csak az igazítandó szövegben esett hézagokat pótolja, hanem annak összebonyolt szerkezetű, válto-gatlan kifejezésű, kerekdedségre nem ügyelő beszédeinek bájt és kellő-séget is kölcsönözzön.“ Epen erre törekedett Tárkányi az ő szentírási dolgozatában, s ezt dicsérte meg Ballagi Káldiban is, midőn mondja

róla : „hogy öntudatos műgonddal fordít, keze alatt a nyelv elveszti me-revségét, nyelve könnyű folyásu stb.“

De midőn Tárkányi az újítás szükségét vitatja, kijelenti, hogy ezt csak azon határig tartja eszközendőnek, melyet a biblia szent méltósága és érthetősége megenged. Mert az igen is divatszerű nyelvezikornyt és túlzást szintoly vétségnek tartja a szent könyv ellen, mint a trivialis, al-jas kifejezéseket.

Kazinczy Ferencz Káldit nálunk *a biblia legszebb fordítójának* nevezte. Tárkányi azon ígérettel fejezte be előadását: hogy ha szentírása új kiadást érhet, azt Káldi *szép* nyomán még *szébbé* fogja tenni.

81. *Than Károly* l. t. felolvassa a M. T. Akadémiában felállítandó vegyészeti mű-hely ügyében kiküldött bizottság f. é. febr. 7-én tartott ülésének következő jelentését :

A bizottság Hunfalvy Pál r. tag elnöklete alatt megalakulván, elnök a kérdést következő két pontban terjesztette a bizottság elé:

1) Szükségesnek tartja-e a bizottság tudományos szempontból, hogy az akadémia kebelében a vegyészeti vizsgálatok megindítás-sanak?

2) Ha igen, mi módon volna az valósítandó, különösen a költségek fedezése tekintetében?

Miután a bizottság minden egyes tagja a kiküldő osztálytól nyert utasításait terjedelmesen kifejtette, e kérdéseknek beható és sokoldalú megvitatása után az akadémiai bizottság a következőkben állapo-dott meg:

E bizottság teljesen át van hatva a természettudományok és külö-nösen a vegytannak nagy horderejéről, mert nem csak közvetlen gyakor-lati hasznosságát, hanem azon jelentőségét is átértette, mely által az az újkori műveltségnek mindinkább egyik fő fontosságu tényezőjévé vá-lík. Már ezen általános szempontból kiindulva is, hazai tudomá-nyunk érdekében óhajtanónak látja a bizottság a nevezett intézet élet-be léptetését.

Hazánkban ezen irányban, a tárgy culturjelentőségéhez és nemzet-gazdászati fontosságához képest, különösen a működés terjedelmét ille-tőleg, alig vagyunk a kezdet elején, és mostoha viszonyainknál fogva a külföldről képest végzetlenül elmaradtunk. Nálunk ugyanis nem léte-zik eddigelé egyetlen vegyészeti laboratorium sem, mely az idevágó kér-dések tanulmányozásával belterjesen foglalkozhatnék. Már pedig a vegytani kérdések megoldása és a vegytudományi vizsgálatok eszközlése nálunk épen úgy miként a külföldön, csak is az által fejleszthetetik, ha mennél nagyobb számu laboratoriumok keletkeznek. Mert ezek nélkül a legmélyebb speculatio és a legnagyobb buzgóság is tehetetlen ilyenmü feladatok megoldásában. A természetbuvárok laboratoriumok nélkül, mint Pasteur mondja, harcosok a csatateren fegyver nélkül. Az akadé-mia math. és termtt. bizottsága mint ilyen, a programjában kitűzött feladatát vegyi laboratorium nélkül megoldani teljességgel nem képes. Az országban már meglevő, különben is sajnálatos nyomorban sinlődő

laboratoriumok, a tanítás legszerényebb igényeinek is alig felelnek meg, míg külföldön a kisebb városokban is léteznek laboratoriumok, a fővárosokban ezeknek száma gyakran 20 — 30-ra megy. Feltéve azonban hogy egy vagy talán 2 ily laboratorium, pl. az egyetemen és műegyetemen kellőleg fel is fog szereltetui, ezeknek határozottan kitűzött céljuk a vegytanbani gyakorlati és rendszeres oktatás. Habár ezen intézetek főnökei, a kellő eszközökkel ellátva némi szolgálatot fognak tehetni az akadémiának, az szóba sem jöhet hogy ezen tanintézetek a math. és termtt. bizottságuak rendelkezésére álljanak, és mindazon feladatoknak megfelelhessenek, melyeket e bizottságnak az Akadémia kitűzött, és a milyeneket p. Bécsben a birodalmi földtani intézetnek tisztán ily célokra felállított laboratoriuma, intéz el, de a melynek a tanításhoz semmi köze nincsen.

Ilyenmü kérdések megoldására egyrészt a külön laboratoriumok nélkülözhetlenek, de másrészt ezek természetszerint magukban véve nem elégségesek, mert sikeres működés ezekben csak akkor képzelhető, ha alkalmas szakképzettségű, más terhes teendőktől független egyének rendszeresen eszközlik bennök azon vizsgálatokat, melyek hazánk természetrajzi, geologiai, hydrographiai, archaeologiai és gazdasági viszonyainak vegytani tekintetben ismertetését célozzák, és így a math. és termtt. bizottság feladatának megoldására nélkülözhetlenek.

Mindezen okoknál fogva a kiküldött bizottság óhajtanónak és szükségesnek véli, hogy az Akadémia kebelében a vegytani műhely felszereltesse és benne a kijelölt irányban a működés megkezdessék, annyival inkább, mivel részben fel is van szerelve és mivel az Akadémia Ő Felsege által külön e célra rendelt kegyes segélyben is részesült.

A második kérdést illetőleg a kiküldött bizottság óhajtanónak tartaná, ha lehetséges volna, hogy a felszerelési és fentartási költséget is maga az Akadémia fedezze. Ha azonban az Akadémia jelen pénzviszonyai mellett ezt nem eszközölhetné, más irányokbani tevékenységének megcsorbitása nélkül, a kiküldött bizottság a kérdéses ügyet azon megjegyzéssel ajánlja az Akadémia pártfogásába, méltóztatnék ezen vegyműhely folyó költségeinek fedezését, mi évenként 3 — 4000 ftot igényelne, a magas kormány közbenjárásával külön e célra létesítendő országos segély által kieszközölni.

Ezen eljárást a bizottság annyival inkább indokoltnak tartja, mint-hogy az e laboratoriumban kifejtendő működés nem csak specificus akadémiái és culturai, de közvetlen országos és nemzetgazdasági érdekekkel is bír.

Ezen esetben a kérdéses műhely működésének lehetővé tételét az Akadémia maga részéről az által támogathatná, hogy az intézetnek a megfelelő helyiségeket saját házában használatra átengedné, és legalább részben az első felszerelést eszközölné, mi már némileg meg is történt. Ezenkívül az Akadémia math. és termtt. bizottsága által a működés

feletti felügyeletet vezetné, és igényt tartana arra, hogy ezen laboratoriumot saját céljainak előmozdítására is felhasználhassa.

A bizottság indítványa elfogadtatik.

82. A titoknak felolvassa a M. T. Akadémia állandó könyvtári bizottságának f. évi febr. 21-én tartott ülése jegyzőkönyvéből az 1-ső pontot, melyben a bizottság, a párisi archaeologiai és történelmi társulattal megkötendő csereviszony ügyében, az Akadémia kiadványaiból egyelőre az archaeologiai kiadványok teljes felajánlását és megküldését véleményezi; egyszersmind felszólíttatni javasolja a mondott társaságot. foglalkozik-e szorosb értelemben vett történelmi kiadásokkal, mely esetben a történelmi bizottság kiadásai is megküldhetők volnának.

Elfogadtatik.

83. Olvastattott ugyanazon jegyzőkönyv 2-ik pontja, mely szerint a bizottság Bock Ferencz, a *német koronázási jelvényekről* megjelent híres munkájának az akadémiai könyvtár részére pénzen való megszerzését, az ajánlott árendemény felhasználása mellett, indítványozza.

Elfogadtatik.

84. Olvastattott ugyanazon jegyzőkönyv 3-ik pontja, melyben a bizottság, tekintetbe véve a január 27-ki összes ülésből közölt miniszteri választ, s a jelen hazai körülményeket, időszerűnek véli, hogy az Akadémia, kiadványainak a tanintézetek számára ingyen való kiszolgáltatását egyelőre ne szüntesse meg.

Helyeseltetik.

85. Olvastattott a nevezett jegyzőkönyv 4-ik pontja, mely szerint Hunfalvy Pál akad. könyvtárnok jelentése a könyvtár állapotáról, az akad. bizottságok összes tagjainak kiadatni határoztatik, hogy arra észrevételeiket és javaslatokat megtenni szíveskedjenek. — Azon panaszra vonatkozólag pedig, mely a könyvtári jelentésben a köteles példányok elmaradása miatt emeltetik, a bizottság ajánlja az Akadémiának, hogy miután az 1840. VI. t.-cz. 11. §-a rendelete szerint Magyarországon és kapcsolt részeiben nyomtatott munkákból a M. T. Társaságot egy példány illeti, s e törvényt az 1843-ki sajtótörvény hallgatással mellőzte ugyan, de határozottan el nem törölte, kéressék meg egy alázatos fölterjesztésben a m. kir. miniszterium, hogy ha az idézett 1840-ki törvényt érvényben állónak véli, annak fogantatására a szükséges rendeletet kibocsátani méltóztassék; ha ellenben úgy vélekednék, hogy a nyomdászok és kiadók csupán az 1848-ki sajtótörvényben megnevezett két köteles példánnyal, a n. muzeum és hatóság részére tartoznak, oda hatni kegyeskedjék, hogy az Akadémiának egyszer már törvény által megállapított igénye a törvényhozás által újlag és határozottan megerősítessék, annál is inkább, mert remélhetőleg nemsokára oly helyzetben lesz az Akadémia, hogy könyvtárát az egész közönségnek megnyithatja.

Elfogadtatik.

86. A titoknak felolvassa a nmélt. vallás- és közoktatási magyar kir. miniszterium folyó évi február 22-diki és 165-dik számú iratát, mely szerint Ratiborszky Czarnolas Bódog halicsországi lakos, Attila sírját Przemysl közelében kéri ke-restetni.

Átteendő az archaeologiai bizottsághoz.

87. Közöltetett Hartl Ignác f. é. febr. 1-jén, Déván kelt, hitelesített, s a nmélt. akad. elnök úrhoz intézett irata, melyben még per alatt álló adósainak mintegy 9400 frtnyi tartozásait végrendeletileg a M. Tud. Akadémiának hagyományozza.

Áttétetik az akad. tiszti ügyészhez, az igazgató tanácshoz benyújtandó véleményadás végett.

88. A titoknok jelenti, hogy id. Mátyás Péter beküldé a nagy szótárból kimaradt szavak 28-ik közleményét.

Átteendő a szótár szerkesztőségéhez.

89. Jelentetik, hogy a miskolci takarékpénztár beküldé 1867-ik évi számadását. Áttétetik a statisztikai bizottsághoz.

90. Közöltetik, hogy a pápai ref. főcollegiumtól, a debreczeni ref. főtanodától, a nagy-beckskerek algyimnasiunól, a zágrábi jogakadémiától, a nassaui régészeti egylettől s a new-orleansi tud. Akadémiától, a nyert akadémiai kiadványokért részint köszönő részint elismerő iratok érkeztek.

Tudomásul szolgál.

91. A titoknok jelenti, hogy a M. T. Akadémiához az 1868. év január 27-től ugyanazon év febr. 24-ig a következő ajándék-, csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. Testületektől.

Kais. Akademie der Wissensch. Bécs. Értesítője 1868. Nr. 1., 2.

K. k. statistische Central-Commission. Bécs. a) Ausweise über den auswärtigen Handel Österreichs im Sonnenjahre 1866. b) Mittheilungen XIV-ter Jahrgang. 2. Heft.

Deutsche Morgenländische Gesellschaft, Leipzig. Zeitschrift. Supplement zum XX. Band.

Verein für Nassauische Alterthumskunde und Geschichtsforschung, Wiesbaden. a) Mittheilungen. 1867. Nr. 3. b) Annalen, VII. B. 2. H. c) Deissmann: Geschichte des Benedictiner-Klosters Walsdorf.

Society of Antiquaries. London. Proceedings. Vol. II. Nr. 5.

Juristische Gesellschaft. Laibach. Verhandlungen und Mittheilungen. III. Band. 6—7. Heft.

Königl. Baierische Akad. der Wissenschaft. München. Sitzungsberichte 1867. II. B. 2. 3. H.

K. k. Central-Commission zur Erforschung u. Erhaltung der Baudenkmale. Bécs. Mittheilungen. XII-ter Jahrgang. Novemb.—Decemb.

II. Magánosoktól.

Mariássy Gábor érseki helyettes. Eger. Schematismus Cleri archidioecesis Agriensis ad ann. 1868.

Weigel Ottó. Leipzig. Antiquarischer Anzeiger. 1868. Nr. 13.

Dr. Herczeghy Móricz. Pest. a) Magyarország 1866-ban történet-politikai és erkölcsi szempontból tekintve. b) Memoiren aus dem Reisetagebuche eines ungarischen Arztes.

Böhm Lénárt: Dél-Magyarország vagy az úgynevezett bánág külön történelme. I. II. köt.

Sasku Károly. Pest. Neveléstan egy tantervvel. 3-ik kiadás.

Sir John Bowring k. l. t. London. Translations from Alexander Petöfi.

Hartleben Adolf. Pest. A könyvkereskedésben megjelent magyar könyvek névsora.

Quaritch Bernát. London. A rough list of valuable, rare and curious books.
Nro. 242.

Klein Ernest. Fessler : Geschichte von Ungarn. I. B.

A kalocsai érsek irodája. Kalocsa. Schematismus cleri archidioecesis Colocensis ad an. 1868. (2 péld.)

Ráth Károly. Győr. Hazai okmánytár IV. k.

Zalár József. Eger. Szilágyi haragja. Költ. beszély.

III. Köteles példányok.

M. k. egyetemi nyomda. Buda. Kilencz külön fajta nyomtatvány (befűzetlenül.)

Bartalics Imre nyomdája. Pest. Bátaszéki : Fővárosi genreképek.

Emich Gusztáv nyomdája. Pest. a) Shakespeare minden munkái. XVIII. köt.
b) Századok. A m. tört. társulat közlönye. 1868. 1. füz. c) A m. mérnök egyesület közlönye. I. köt. 3. füz. d) Warga : Magyar olvasókönyv I. köt. ötödik kiadás. e) Löw Lipót : Homilia. f) Pulszky Ferencz műgyűjteményének jegyzéke. g) Hieronymi : A köutak fentartásáról.

Pleitz Pál nyomdája. Nagybecskerek. Poroszkay : Melyik csatorna volna hasznosabb?

IV. Akadémiai kiadások.

Almanach 1868-ra 1 füz.

Törvénytud. Értekezések III. sz.

A M. T. Akadémia alapszabályainak tervezete.

Philos. Értekezések. V. VI. sz.

Értesítő. 1868. I. sz.

Nyelvtud. Érték. I. sz.

Természettud. Értekez. IX. sz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Hatodik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-) ülés.

1867. február 18.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

60. Kautz Gyula r. tag *Toldy Istvánnak*, mint vendégnek, közjog-történeti munkájából egy szakaszt olvasott fel e czímen : *A magyar királyság és nemesség helyzete Magyarországon a vegyes házakbeli királyok alatt.*

Értekező Magyarország állam-fejlődését párhuzamba teszi a nyugat-európai államfejlődés azon szakával, mely e korban készítő elő az arisztokratia romjain a modern absolutismus diadalát. Nyugaton a hűbéri alkotmányok egyetlen támasza az oligarchia volt, ellene a királyság állott a polgárrend által támogatva. A polgárság karjaiba veté magát a trónnak, ez győzött, az oligarchiával együtt az alkotmányon is. Nem így Magyarországon. Itt a köznemesség számos osztálya féltékeny öre volt a törvénynek, arisztokratia és trón ellen egyaránt. — A polgárság részint száma csekélysége, részint azon körülmény folytán, hogy idegen volt, nem bírt elég súlylyal, s így a trón, melynek hatalmát a királyválasztás elve is gyöngíté, nem támaszkodhatott reá. A köznemesség pedig nem játszhatá a nyugati polgárság szerepét. Jogai voltak, s így nem lehetett feltétlen frígyese a királyságnak ; érdeke úgy a trón, mint a nép ellenében, bizonyos határig egy volt az arisztokrátiáéval, s így nem lehetett annak feltétlen ellensége. A királyság tehát nem bírt diadalt ülni az oligarchián, sőt ez a kor végén eddig nem ismert hatalomra vergődött ; de a trón és arisztokratia közti küzdelemben a köznemesség küzdé fel magát. Míg amazok egymást gyöngítették a harcban, e középosztály, részben egyiknek, részben másinak pártján állva, mindkettőnek rovására saját hatalmát növelé ; s a kor végén minden oda mutatott, hogy Magyarország a fejedelmi absolutismust, mely nyugaton átmenetet képezett az arisztokrátiáról a demokrátiára, nem fogja megérni, vagy legalább nem oly rideg alakban, mint a többi Európa. S e valódi alkotmányos életnek már e kor megteremté szabatos elméletét, mely a „sz. korona“ fogalmában nyer concreet kifejezést. Míg a korona látszólag a királyság fényét növelé, tetteg a nemesség helyzetét szilárdítá meg. A nemesség rendszerré vált, s e rendszer volt alapja az alkotmánynak. A korona jelenté az állam-

souverainitást ; s e souverainitás hordozói valának a király és a nemzet ; — minden nemes a sz. korona tagja vala. Így fejlődött a magyar alkotmány azzá, a miben 1848-ig fennállott.

61. *Rómer Flóris* lev. tag *szent Margit oltáráról* értekezett, kivonatban következőleg :

Az országos koronázási kincseken kívül alig ismerünk valami műkincset az Árpádok korából, mely sz. Margit házi oltárával vetélkedhetnék. Ennek fő oka abban rejlik, hogy valamint külföldön, úgy nálunk is nemcsak az álló, emlékszerű műemlékek, vagy minden gond nélkül az önkényt bekövetkező pusztulásban elvesztek, vagy szántszándékosan az aljas nyervágnak pusztítás végett átengedtettek, és némileg mai nap is átengedtetnek, hanem egyáltalán a kisebb-művészetek egyházi tárgyai is a folytonos harcok, a barbár-csordák becsapásai elől ide oda hurezoltatván, majd útközben elvesztek, vagy rejtélyeikben elfelejtettek, vagy a hatalmas dynastáktól, kiknek oltalmára bizattak, lefoglaltattak, vagy a hitújítás alkalmával összetörettek ; vagy végre kegyajándékok gyanánt az országos inségben feláldoztattak ; legtöbbször pedig az újjászületési (renaissance) viszketegnek befolyása alatt, mint avas lom beolvasztattak.

Azon régi egyházi készletek közt, melyeket még ezen általános pusztításból meg lehetett menteni, tagadhatatlan, hogy saját rendeltetésüknél fogva, és azért is, mivel a házi vallásosság előmozdítására legalkalmasabbak valának, legtöbb maradt fen az *ereklyetartókból*, reliquárius, melyek a legkülönbözőbb alakokban, eleintén, mint házikók, templomkák, sírok, későbbben mint oltárkák, vagy a hol a szent testeknek egyes részei tiszteltettek, mint azon testrészek utánzásai, a legdrágább fémekből készültek, és legbecsesebb gyöngyökkel és drága kövekkel ékesítették.

Sz. Margit ereklyés oltára a *szárnyoltárok* alakjával bír, és olyan talapzaton áll, melyben üveg alatt ereklyét lehetett eltenni. Az egész aranyozott ezüsből van, és igen diszes zománczokkal ékeskedik. Magassága 10 bécsi hüvelyk, szélessége a nyitott szárnyakkal együtt 15 $\frac{1}{4}$ " , szélessége 2" . — Építészeti részeit tekintve az átmeneti styl jellegeivel bír, mindent magában foglalván, mi a góthízlésű építményeknél feltalálható, és pedig oly szép arányokban, hogy a nézőre egyáltalán kellemes behatást gyakorol.

A középszekrénykét egy szoborcsoport díszíti, a szárnyak pedig a rendes beosztástól elútván, úgy vannak alkalmazva, hogy a szekrényhez legközelebbiek valamivel keskenyebbek a következőknél, és az oltár oldalai befedésére valók ; a két-két oldalon szélesebb, és a két felszárny pedig a szekrény elejének becsukására alkalmasak ; és így *pentaptychon*, vagy mint a németek nevezék *Wandelaltar*, hová mind azt számíták, mi a diptychon, triptychon, két-háromszárnyunál több táblával bírt.

Az oltárka szobrászati részét tekintve, a fő tárgy, mely egyszerűsmind a legdíszesb helyet elfoglalja, a boldogságosszűz a kiseddel ; mellette két angyal áll, kik mellük elé tartott szekrényekben ereklyét tartottak. A szűz-anyja egyszerű padkán ül, a kised pedig anyja fődött

melle felé ágaskodik. Mind a négy alakocska oly nemes, nyugalmas kifejezéssel bír, és oly hibátlanul van tervezve és elkészítve, hogy minden kétely nélkül a legjobb művek közé sorozhatjuk, melyek ezen korból reánk maradtak. Ezen csoporton kívül a szekrényke oldalain is két-két kisebb szobrocska áll talapzatokon és vállköveken.

Sokkal változékonyabb képet nyújtanak a táblácskák fényes zománczai. Ezeken a keretet teszik a zenélő angyalok, az előlapokon elterjed az úgynevezett Maria-cyclus, t. i. az angyali üdvözlés; sz. Erzsébettel való találkozás; Krisztus születése; a 3 király imádása; a templomba való bemutatás; az Egyiptomba való menekülés. A hátsó, illetőleg külső szárnyképeken az apostolokon kívül még más szentek is fordulnak elő.

A *Margit oltárnak* ezen részleteit már bővebben adák először Primmer Alajos Hormayr és Mednyánszky-féle Taschenbuch V-ik folyamában 97—103. ll., ezek nyomán pedig Häufler adataival kiegészítve, a Szeremlei-féle „*Magyar hajdan és jelen*”-ben Luczenbacher János. Azért itt ezek tűzotesb leírását nem is ismételtem; nekem csak az szándékom, hogy a mai archaeologiai kutatások nyomán, két fontos kérdésre feleljek, a legújabb időben sz. Margit oltárának authenticitása ellen keltett kételeyeket eloszlassam, és szent tulajdonosának biztosítsam. Ezen okból e két kérdésre akarok kimerítően felelni: 1-ör lehet-e ezen ereklyetartó oltárkát a XIII-ik század második felébe, melyben t. i. sz. Margit élt, tulajdonítani; 2-or, ha ezen oltárka valóban az említett korszaknak műve, lehet-e azért a királyi szűz tulajdonának elismerni?

Ezen két, reánk nézve igen érdekes, kérdésre a következőkben felelek, egyaránt távol tartván magamat azon laicus hiszékenységtől, mely a XV-ik és XVI-dik századbéli műveket is, minden ítészet nélkül első királyaink ideje nimbusába szereti burkolni; valamint azon túlságos kétkedéstől, mely a mai irodalomban majd általános szerepet viszen, hogy t. i. még a legbiztosb tényálladékok is tagadja, mivel valamely szaktudomány terén néhány hamis állításra bukkant.

Már eddig tisztában vagyunk, hogy a *csúcsíves* styl Franciaországban a XII-dik század negyedik tizedében keletkezett, és a XIII. század hatodik tizedében honunkig is eljutott; de ezen állítást, egyáltalában véve, csak az emlékszerű építményekre nézve lehet elfogadni; a mi a kisebb művészet darabjait illeti, melyek nagyobb részt az építményi alakok alkalmazásából állanak, ezen időszerinti törvényt nem lehet elfogadnunk; mert bizonyos, hogy míg az építészeti alakok csak lassan-lassan terjedhetnek távolabbi vidékekre, addig a kisebb készletek mesterei könnyen küldhetik csekély teriméjű remekjeiket legtávolabbi vidékekre, s így míg az építészeti újítások félszázadok alatt terjednek, a kisebb művek évtizedek alatt tehetik meg útjokat.

Minthogy semmi alapos adatunk nincsen, hogy b. Margit oltárát magyar ötvösműnek elismerjük, bár nem lehet kétségünk, hogy IV-dik Béla király idejében az aranyművéség hazánkban is kellőleg ki volt művelve; de azt sem lehetünk hajlandók hinni, hogy — Primmer állítása szerint — ezen díszmű Bécsben készült: s azért inkább azt tartjuk, hogy

ezen fejedelmi készlet Olasz- vagy Franciaországban, vagy éppen a Rajna-vidéken készülhetett, minthogy ezen tartományokban éltek a legügyesebb zománcfestők a XIII- és XIV-ik századokban.

Az első kérdés tárgyalására átmenvén, a legnehezebb akadály, melyet elénk gördíthetnének a Margit oltár valódisága ellenei, abban áll, hogy a XIII-dik, sőt még a XIV-dik században is igen gyakoriak voltak a ház- vagy siralaku ereklyetartók, s így már alakjára nézve, nem lehet e készletet azon korba helyezni. — Igaz ugyan, hogy semmi határozott adatunk nincsen, mikor kezdték legyen az egyházi művészek a szárnyas oltárokat ; de hogy azoknak a diptychonok- és triptychonokból való természetes kifejlődése komolyabb bizonyításokra nem szorúl, igen világos. Úgy hiszem vagy a sátoros oltárnak — ciborium, — az azt kerítő falnak és díszes ajtószárnyaknak egybeolvasztásából eredhettek a szárnyas oltárkák ; vagy abból, hogy az említett elefántcsont táblák helyett, melyeken hajdan egyedül a szentek nevei tündököltek, lassankint ugyanazon szentek képeik állítattak elő, és használtattak az akkori híveknek buzditására.

Hogy ilyen lábon álló oltárkák, egészen hasonlóak Margit oltárához, már a XIII-dik században igen gyakran előfordúlnak, látni az egyházi szent készleteket foglaló lajstromokból, hol azok részletesen leírják.

Igaz ugyan, hogy ki oltárunkat műkedvelő szemmel tekinti, azt inkább a XIV-dik vagy XV-dik század szüleményének fogja tartani, és Magyarországra nézve ezen nézete némi valószínűséggel is fog bírni ; de e remekmű szorgosabb megvizsgálása után, a legszigorúbb bíráló is be fogja vallani : hogy építészeti, szobrászati és festészeti tekintetből, főképp ha ezen művet, mint kell, külföldinek tartjuk, nemcsak hogy semmit sem tartalmaz, mi a XIII-dik század utolsó tizedeinek szellemével ellenkeznék, sőt éppen olyan jellegekkel bír, melyek bebizonyítják, hogy sem igen előbb, sem igen utóbb nem készülhetett, mint ezt saját ilyenemű műremekjeikről azon országok legkitűnőbb szaktudósaik is bevallják.

Az építészeti részt illetőleg azt tapasztaljuk, hogy IV-dik Béla király idejében már a csúcstv szerteszét ismeretes volt az országban ; hogy ezt külföldön a kisebb művészetben még inkább találjuk, és főleg az aranyművesek által készült pénzbélyegeken és pecséteken gyakran látható, kétséget nem szenved, mint ezt nálunk is ugyanazon fenmaradt műveken észlelhetjük.

A szobrászati részletekre nézve semmit sem találhatunk az alakoskákban, mi azon kor műveinek méltóságával, egyszerűségével, egy szóval a XIII-dik század művészi felfogásával ellenkeznék. Ugyanazt kell állítanom a festészeti részletekről is ; bár nem tagadom, hogy az átlátszó zománcz, mint a zománczfajok közt a legkésőbbi, eleinte sok gondot szerzett, úgy a merő tagadás álláspontjáról csak nagy nehezen tudtam az igenleges térre átlépni. De forgatván az újabb és tekintélyesb írókat, kik a zománcfestés történetére világosságot vetettek, mai nap már nem kétkelhetem, hogy ezen akadály is elhárítottnak tekinthető.

A zománczok tárgyaira nézve legelső helyen áll a *Mária-kör*, me-

lyet legrégiebb műemlékeken találunk, de különböző felfogással; az oltárkán pedig épen úgy fordul elő minden egyes kép, nem csak egyes részletekben, hanem az egésznek elrendezésében is, hogy ez ismét az oltárnak a XIII. században való keletkezését csak erősebben bizonyítja. Ugyanez áll az *apostolokról*, kik a többi szentekkel együtt egészen a XIII. századnak alakjai. A mi pedig a zenélő angyalok seregét illeti, erre nézve is kerestem a zeneszerek közt olyanokat, melyekkel e mű korát kétségbe lehetett volna hozni, de minden tanulmányom után sem sikerült a több-féle szer között csak egyet is találnom, melynek kedvéért a diszes művet hátrább kellett volna tenni IV. Béla király idejénél.

Miután tehát általánosságban semmit sem lehet felhozni, miért ezen műemléket valami későbbi időnek kellene tulajdonítani; sőt elég okunk levén arra, hogy épen ezen korbelinek tartsuk, mint ez számos idézeteimből kitűnik, melyeket értekezésemhez csatoltam: hátra van a második, mint hiszem, fontosabb kérdésre való felelet, t. i. vajjon sz. Margit, IV. Béla király leányáé volt-e ezen házi oltárka?

Erre, igaz, egyenes bizonytságot nem találtam a szentnek életrajzában, mint legbiztosabb kűtfőben; de igenis arról, hogy legkitünőbb kegyelettel viseltetett a szentek ereklyéji iránt; hogy semmibe sem vevé a felséges szüleitől neki ajándékozott földi kincseket, és azokat szent és jótékony czélokra felhasználá. De hogy mindazonáltal maga is bírt drága ájtatossági készüllettel, kitűnik következőkből: „Myhelen Zent Margyt azzon az beteg sorornak ada az orvosságot, legottan az beteg el vezte nyelveet és okossagát, ezeet; ezt latvan Zent Margyt azzon igen meg ijede, hog ne lenne ez soror halalanak oka, hog ky kyvan vala lenni egessegenek oka; de maga nagy hamarsaggal el keulde egy sorort, es hagyta el hozni az *eu aranybol chynalt tablayat**), *mely tablaban vadnak nagy sok zenteknek ereklyeek, es az eleven zent keresztfa. Ez tablat zent Margyt azzon, mind eyel mind nappal mykoron jmadkozzyk vala, zemeynek eleutte targya vala.*“ Pray. Vita. S. Elisabethae et b. Margaritae 320. l.

Nem tartjuk tehát igen erőszakos magyarázatnak, ha az *aranyból csinált tábla* alatt, melyben *nagy sok szenteknek ereklyéjük és az eleven szent keresztfa* valának, oltárkánkkal ugyanazonosítjuk.

Több század múlt el a szentnek halála után és sehol tüzetesb nyomát nem találjuk a Margit oltárnak; de azért azt állítani, hogy jövőre, talán a legközelebbi időben sem fogunk találni e dologra vonatkozó hiteles adatokat, balgaság lenne. Íme sokáig senki sem ismerte a pozsonyi klarissák kincstárának érdekes jegyzékét 1656-ból, és midőn azt velem főtisztelendő *Piry Czirjék*, a bold. szüztől nevezett Sz.-Ferencziek tarto-

*) Bátran merjük állítani, hogy ezen remek, magában is már drága mű, mely keletkezte idejében valóban a legnagyobb ritkaságok közé tartozott, csak egy királyi kincstárnak vagy ájtatossági készülletnek darabja lehetett. Magán ember alig bírt volna ilyen készíttetni, ha pedig valamelyik főtemplomé lett volna, talán mégis találnók ezen kitünősége miatt némi nyomát a lajstromokban; így tehát már ezen tekintetből is még inkább oda ítélhetjük ezen műremeket a királyi szűznek.

mányi főnöke legközelebb megismertetni szíveskedett, sok egyéb, igen becses adaton kívül ezt is találtam : *Egi Boldog Aszoni Képe az ki az szent Margith Aszonie uolt belől Arani az Tablaia, eszüst az Talpa*. Ezen utolsó szavak elégségesek annak bizonyítására, hogy az úgynevezett *kép*, mely talpon áll és belül arany, azaz aranyozott, — ugyanaz a mai nap is szent Margit oltárának tartott remekművel.

De ha felteszszük, hogy elég kétkedő lesz, ki ezen idézetnek sem fog hinni, és a Margit *tablaja* s az itt leírt *kép* közt az összefüggést tagadja : mégis lehetetlen, hogy a korszellemet ismerő, és komolyan előítéletek nélkül vizsgálódó, észre ne vegye, hogy itten egészen más körülmények fordultak elő, melyek a kérdéses ájtatossági eszközt nem csak hitelessé teszik, hanem minden kétségen felül emelni látszanak.

Igen sok adatot idézhetnék arra, hogy a *nyúlszigeti domokosi* apácák mily szent tisztelettel őrizték mind azt, mi a baza második alapítójának kitűnő leányával legkisebb összeköttetésben vala. Így testkínzó szereit, haját, scapuláréja foltját, velumát, övét, mint gyógyító ereklyéket tisztelék, és utódjaik gondjaira bízák. Ezeket a múlt század utolsó tizedéig szentül őrizték a boldogútnak testével együtt. Ha egyes részeiről, mint-hogy századok lefolyása alatt romlandók, könnyebben kicserélhetők, valaki állítaná, hogy az apácák azokat megújíták, kicserélték, ennek még lenne némi értelme ; de hogy egy, a világtól egészen elzárt testület, mely sok tagjában folytonosan élt, a nélkül, hogy kincseit idegennek kellett volna átadnia, ezen egyedül királyi ivadékhoz illő kincset csak évek, vagy századok után csalási szándékkal elkeresztelte volna, alig hihető. Sokkal drágább, becsesebb és szépsége által mindenkit valóban megigéző mű ez, minthogy azt sz. Margit idejétől fogva a XVII. századig minden egyes apáca ne ismerte, szerzete legnagyobb kincsének ne tartotta volna !

Legújabb fatumai közt csak azt említjük, hogy a pözsonyi klarissák eltörlése után Batthyányi Primás, ezután családja birtokába jött, és hogy már 1846 körül Bécsben 8000 frtért árultatott ; legújabban pedig Párisban 20,000 francért, mint XIV. századbeli mű árvereltetett. Minthogy a nemzeti muzeumnak soha sincs elég pénze ilyen tárgyak megvételére, ezen *nemzeti kincsnek* veszteségét nem lehet eléggé sajnálnunk !

62. Olvastatott Rézső Ensel Sándor folyamodványa, melyben hivatkozva az Akadémia újabb rendszabására, engedélyt kér, hogy az „1813-iki magyar esküdtszéki javaslat” című munkájából személyesen előadást tarthasson.

Áttétetik a törvénytudományi osztályhoz, hogy belátása szerint intézkedjék.

Hetedik (mathematikai és természettudományi osztály-, egyszersmind
összes-) ülés.

1867. február 25-én.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

64. A titoknak e szomorú jelentéssel kezdé meg az ülést : Akadémiánk épületének homlokán ismét gyász lobogó leng. Ezúttal nem elhunyt tagtársunk halálát hirdeti e gyászjel : azt jelenti, hogy intézetünknek egy rövid mozgalmas időszakban volt fenséges pártfogója ő cs. kir. fenséges István főherceg, Magyarország kir. helytartója és utolsó nádora nincs többé az élők között. Folyó hó 19-én Montonóban hunyt el. Az Akadémia, Névkönyvében, halottjai során, kitünő betűkkel emlité meg előbbi fenséges pártfogóját, József főherceg nádort : remélem, hogy dicsőült fiának is megadja e hódolatot. Ezenkívül az Akadémia, mai jegyzőkönyvében, bizonyosan szentelni fog néhány kegyeletes sort a fenséges Pártfogó emlékezetének.

Mély megilletődéssel veszi tudomásul az Akadémia egykori fenséges pártfogójának korai gyászos elhunytát, s ez érzelmét jegyzőkönyvileg is kifejezve, megbízza a titkokot, hogy a halottak névsorába a boldogult Nádor nevét kitünő betűkkel nyomassa.

65. *Zlamál Vilmos*, 1864-ben választott lev. tag, székét ily czímű értekezéssel foglalta el : „*Az állattenyésztés fontossága és jelenlegi állása Magyarországon.*“

A türelmetlenségről vádolt emberiség mennyi s minő dolgokat képes mégis elviselni, legjobban előtűnik, ha drága honunk mezőgazdasági és állattenyésztési állapotát csak messziről is némi figyelemre méltatjuk. — Keleti fatalizmussal határos közömbösséggel nézzük marhatenyésztésünknek napról napra érezhetőbb sülyedését, s vele az egész mezőgazdaságunk alapjának szüntelen fogyatkozását ; s ámbár az innen eredő elszegényedésünk nem titok előttünk, még sem teszünk semmit ezen bajnak minél hamarábbi orvoslására ; — mivel sokan még most is ama régi hitben ringatják magokat, miszerint honunk a földművelés s a marhatenyésztés tekintetében mindig gazdagon megáldott ország volt, — s azt jelenleg is tényként elfogadják.

Bizonyos tekintetben honunk meg is érdemlé ugyan, hogy „*állattenyésztő*“ országnak nevezessék, s e tulajdonságot — a szó általános értelmében — most sem lehet tőle elvitatni ; mert valóban a gazdasági állatok minden nemeit most is termeli ; s ha mi állattenyésztésünk mennyiségbeli eredményét csak önmagában vesszük, s minden párluzamítás nélkül a voltaképi létszámot jegyezzük fel, akkor még mindig nevezetes összeget fogunk kimutathatni.

Az 1857-ik évi hivatalos kimutatás szerént volt :

Ló	1,673,333 darab.
Öszvér	1,266 "
Szamár	25,998 "
Szarvasmarha	3,876,870 "
Juh	8,892,176 "
Kecske	160,835 "
Sertés	3,128,611 "

Összesen : 17,759,089 darab.

Ez idő óta pedig a négy év folytán (1861—1865-ig) szakadatlanul s jelenleg újra dühöngő marha-vész, s az 1863- és 1866-dik évből inség a mindennemű állatok létszámát tetemesen leszállította.

Állattenyésztésünk miben volt a — *mennyiségre nézve* — csak akkor tűnik elő legjobban, ha a mi marháink létszámát más országokéival összehasonlítjuk ; mi végett pedig nem talán Angolországot — mint az állattenyésztésnek előképét — vesszük fel, hanem csak az osztrák birodalomnak más, e tekintetben nem igen nagy hírnek örvendő országait.

A helynek szűke nem engedi, hogy statisztikai adatokkal kimutassam azon arányt, mely az állatoknak mennyiségére nézve honunk s a birodalom más országai közt létezik ; elég azt tudnunk, hogy tekintetbe véve a térmértéket, a földminőséget, az éghajlati viszonyokat, a népességet, belfogyasztást stb. mi nem vagyunk képesek egyetlen egy állatnemet is kimutatni, melyben a többi országok irányában hátra nem maradtunk volna.

A legkedvezőtlenebb arány pedig a szarvasmarhánál s a sertéseknél vehető észre ; míg a lovaknál csak Gácsországnak, a juhoknál pedig Dalmátországnak s a tenger melléknek engedjük az elsőséget.

Ha most már a honunkban tenyésztett állatoknak *minőségét* vesszük szemügyre, s kutatjuk vajjon ez megfelel-e, s mennyiben, az észszerű tenyésztés követelményeinek, — előre kell bocsátnunk : hogy az állattenyésztő országok közt csak azok játszanak valóban kitzű szerepet, melyek vagy jeles *eredeti* (akár bel-, akár külföldi) állatfajok tenyésztése vagy honi fajok rendszeres nemesítése, vagy javítása körül magokat akkép tüntetik ki, hogy *nem csak a belföldi mezőgazdaság, ipar, közlekedés, sőt a fényűzés (luxus) minden kívánalmainak e tekintetben tökéletesen megfelelni, — hanem a külföldnek ily állatfajok utáni kerdözösködését is előidézni, kielégíteni és fentartani képesek.*

Az egykor világhírű magyar lófaj ma már csak névről ismeretes.

A mi pedig *idegen* lófajok tiszta tenyésztését, vagy lovainknak azok általi nemesítését illeti : e tekintetben dicséretes kísérletek tettek s most is folytattnak ugyan ; de mivel az illeten tenyésztés csak kis magánkörökre szorítkozott, nem lehetett képes lótenyésztésünkre általán nevezetes befolyást gyakorolni, s valami *becses országos lófajt* előteremteni.

A *mi a szarvasmarhát illeti*, ebben hazánk egy oly fajjal bír, mely

a benne egyesült tulajdonságoknál fogva a gazdaságnak minden szükségletei s igényeinek tökéletesen megfelel.

De fájdalom, ezen nagybecsű marhafajunk az alább fejtegetendő okoknál fogva, a gazdaságnak mindinkább érezhető kárára, napról napra fogy és silányul.

A mi *belföldi*, nagytestű és durva gyapjas *juh*fajunk bizonyára a leghasznosabb gazdasági állatok közé számítandó. — Az *idegen juh*fajok közül a *merinójuh* nálunk már annyira otthonos, hogy eredeti hazájának nincs többé híjával. — Állattenyésztésünk ezen ágának, egész gazdaságunk valódi *fénypontjának*, a külfölddeli versenyzéstől nincs mit tartania.

A *sértésekre* nézve néhány igen jó fajtát bírunk ugyan kimutatni; de vajmi kevés gazdaság foglalkozik ezen értékes czikk észszerű tenyésztésével!

A gazdaságunk, különösen pedig *állattenyésztésünk* felvirágozása ellenébe gördülő *okoknak felkeresésénél*, szükséges figyelmünket a már sokkal korábban fennforgott körülményekre kiterjesztenünk.

Anyagi elmaradásunknak fő oka volt országunk hajdani politikai, nemzetközi és kereskedelmi állása, s ezen viszonyoknak rögtöni felforgatása.

Az 1847/8-diki országgyűlésen sirba dőlt urbériség uralkodása alatt — kevés kivétellel — csak a közmunkával tartozó jobbágyság mivelte a földet, s ámbár az az ingyen munka által nem igen lett termékenyebbé, mégis eleget szolgáltatott a szükségek fedezésére. — A földi termények szaporítására annyival kevesebb ok vala, mivel az akkori közlekedési és kereskedelmi viszonyainknál fogva a belországi szükségleteknek fedezése után maradott gabnaneműeket eladni néha a lehetetlenségek közé tartozott.

Az illetén körülmények közt mindinkább érezhető pénzhiánynak némi kiegyenlítésre szükséges volt a rosszul jövedelmező földet nem csupán gabnatermelésre, hanem a marhatenyésztésre is kihasználni; a mi aztán a mégis valamivel foglalkozni akaró földesúrnak kedves és igen jövedelmező időtöltésévé vált; úgy hogy némely előbbkelő családok e részben hagyományos hırnevet is alapítottak meg.

Az állattenyésztésben, legalább némileg kedvező eredmény már azért is volt biztosítva, mivel a nagyterjedelmű legelőkön bőven tartott s majdnem ingyen nevelt marhának időelőtti eladására kényszerülve nem volt földes úrnak tehetségében állott a sok marha közt válogatni, s csak a javát tovább tenyészteni; mely eredményben — az akkor a földesúr és jobbágysai közt létezett patriarchalis viszonyoknál fogva — a pórnép marhái is részesültek.

De mindezen, a marhatenyésztésre oly kedvező körülmények rögtön megszűntek, politikai, birtoki és gazdasági viszonyainknak váratlan felforgatása, a birtoknak innen következő tagosítása, a legelők szét darabolása stb. által, mielőtt még a gazdák az új viszonyoknak megfelelő tenyésztési módrol, azaz az istállózásról még legkevésbé is gondoskodhattak volna; mi mellett még a gazdák a fenyegető végpusztulás elkerü-

lésére, s az eddig ismeretlen terheknek, t. i. az adónak elviselhetésére, kénytelenek valának, mindenekelőtt földjeiket művelni, s a csak idővel gyümölcsöző állattenyésztést jobb időkre halasztani.

De ezen jobb idők nem igen érkeztek el; mert a takarmánynak nagy szárazság következtébeni hiánya, a terméseknek szűke, a gazdasági iparnak (szeszégetés és czukorgyártás) az adó, vám és egyéb kereskedelmi viszonyainknál fogva egymásutáni megszűnte s bukása: mind olyan körülmények, melyek közt sok és jó marhát tenyészteni teljes lehetetlenség.

Elé legyen állattenyésztésbeni elmaradásunk sors hozta okairól; — s vizsgáljuk most azokat is, melyek az állami és nemzetközi viszonyoktól függetlenül, úgy hajdan, mint jelenleg is, — állattenyésztésünket károsítják. — Ide számítjuk:

Amia számtalan káros befolyásokat, melyek háziállatainkra közvetlenül s közvetve hatván, részint a tenyésztőknek önhibái, részint legyőzhetetlen körülmények miatt állatbetegségeket idéznek elő, melyek azután majd egyes állatokat, majd egész nyájakat vesznek áldozatul; s ennek következtében a gazdának — nem ritkán — sok évi fáradozmai s költségei egyszerre megsemmisülnek, s a legvérmesebb remények — úgy mint a legjózanabb kiszámítások tökéletesen meghiúsulnak.

Az állatok betegségei közül — a hely szűke miatt — csak azon járványokról akarok említést tenni, melyeknek lefolyása alatt *ragály* (contagium) fejlődván ki, az ezen járványos kórokat annál pusztítóbbakká teszi, minél könnyebb a ragálynak elterjedése.

Ilyen ragályjárványok (contagiones) közé számítjuk mindenekelőtt is a marhavészt, mely az utolsó időkben annál iszonyúbbá lett az egész gazdaságra nézve, mivel a kecskékre s juhokra is átszármaazván, állattenyésztésünk főpontját támadja meg, s úgyszólván mezőgazdaságunk szentélyébe rontott.

Mindezen, mintegy készpénzbeni roppant veszteségek mellett a marhavész még azt is magával hozza, hogy annak honunkbani uralkodása alatt határaink mindannyiszor, és pedig oly szorosan elzártnak, hogy nemcsak magának a szarvasmarhának s a tőle származó terményeknek, hanem a gyapjúnak, sőt sertéseknek kivitele is lehetlenné tétetik, s annak következtében valódi kereskedelmi pangás idéztetik elő.

Itt nincs hely a szarvasmarha és juhokbani veszteségünknek számokkai kimutatására; de annyit mégis fel kell hoznom, hogy azon kár, melyet a marhavész honunkban okoz, hiteles adatok szerint évenként többet tesz 5 millió forintnál; s miután e pusztító vész már 1828-diktól (csak rövid szünetek mellett) egész mai napig dühöng honunkban, az általa okozott kár immár legalább 130 millió forintra rúg.

Valamely baj orvoslásánál, tehát a szóban levőnél is, az első és elkerülhetlen: *az előidéző oknak eltávolítása.*

A mint az előbbiekből tudjuk, marhatenyésztésbeni elmaradásunk okai keresendők:

1. *Politikai, nemzetközi és kereskedelmi viszonyainkban; s*

2. Gazdasági állatainkat szüntelenül pusztító betegségekben.

Az első pontban foglalt viszonyoknak mimódoni eligazítása nem ide tartozván — csak az állati betegségek okait tárgyaljuk. Ezek pedig :

- a) az állatok tartásában,
- b) a tájnak s a légkörnek bizonyos minőségében, s
- c) a ragályos kórterményekben keresendők s találhatók.

Az első rendbeli okokat tökéletesen kikerülheti az állattenyésztő, ha mindenben az állattenyésztés szabályaihoz tartja magát ; — a második sorba tartozó káros befolyásokat a szakértő (barmász) legalább annyiban teheti ártalmatlanokká, a mennyiben az állatokat azok ellen védi ; a mi pedig a ragályokat illeti, ott már a barmász-rendőri intézkedések léptetendők életbe s hajtandók végre.

Az állattenyésztésnek a természettudományon alapuló szabályait pedig állattenyésztőink nem igen ismerik ; — mivel a természettudományi tanrendszer, a gazdasági tanintézetekben is, és pedig azért igen téves, mert a természettudományoknak életre való jótékony befolyását nem méltatván, a tudományt csak a tudomány (nem haszon) kedvéért adja elő.

A gazdasági intézetekben tehát nem leljük azon szert, mely képes lenne napról napra inkább súlyedő állattenyésztésünket további veszélytől megmenteni, s azt idővel még virágzóvá is tenni. — Ezen megkívántató czél egyedül egy oly tudomány segítségével érhető el, melynek tárgyát a gazdasági állatok képezik, mind egészségi, mind kóros állapotukban.

Ezen, már a rómaiaknál „ars veterinaria“ név alatt ismeretes tudomány foglalja magában mindazon tanokat s alapelveket, melyek a gazdasági állatoknak egészségben fentartására (észszerű tenyésztésére), valamint az előforduló betegségeknek megismerésére s azok gyógyítására vonatkoznak.

Ezen, két fő részre oszló tudománynak magyarban elnevezése lenne : „barmászat“, t. i. azon tudomány, mely gazdasági állatok (barmok, veterina) körüli foglalkozást jelent, legyenek ezek egészségesek vagy betegek.

A barmászatnak nagy horderejű fontossága az állattenyésztésre s innen az egész gazdaságra, honunkban e tudományt tette nélkülözhetlenné lételünk s jólétünknek biztosítására ; — mivel az elodázhatlan államgazdasági s társadalmi kérdések feloldásában, avagy az anyagi érdeknek anyagi eszközök általi kielégítésében, Magyarországnak osztályrészul a mezőgazdaság jutott, a szó legtagabb értelmében, mint az államgazdasági ágaknak legfontosabbika.

Hogy pedig a barmászat valódi tudomány, legjobban bebizonyítja a tantárgyak hosszú sora, melyek összesen a barmászatot képezik, s melyek mind már régen fel vannak véve a tudományok közös csarnokába.

Ezek pedig a következők : 1) az állattan (zoologia), 2) a boncztan (zootomia), 3) az éptan (zoophysiology), 4) a természettan (physica), 5) az élettan (biotica), magában foglalván a tenyésztet-, s az életrendtant, 6) a kórtan (pathologia), 7) a kórboncztan (zootomia pathologica), 8) a gyógytan (therapia), 9) a gyógyszeratan (pharmacologia), 10) a sebészet, a szülészet, és a patkolástan, 11) a vegytan (chemia), 12) a füvésztan (bota-

nica), 13) a barmászati rendőrség (politia veterinaria), s 14) a törvényszéki barmászat (veterinaria forensis).

Ha pedig a dolgot gyakorlatilag vesszük, akkor fájdalom, meg kell vallanunk, hogy a barmászat — daczára nagy befolyásának az állattenyésztésre s innen az egész gazdaságra honunkban, mint földmivelő országban, nem is ismeretes ; s ez pedig azért, mert nálunk mindeddig valódi barmászati tanodák nincsenek ; s ha volnának is, ki lenne oly kába, hogy valóban tudományos előkészültséggel bírván, még három egész esztendő t szenteljen a barmászat tanulmányozására, azon kilátással, hogy annyi fáradozás s annyi költség után képes legyen 200 frtos hivatalt megnyerni, bábákkal s hajdúkkal ugyanazon tisztí rangba lépni, s szakavatatlan emberorvosoknak alázatos szolgálivá lenni ? !

A józan ész szabályai szerint azt tesszük fel ugyan mindenkiről, hogy csak olyan dolgokhoz fog, a melyekhez ért ; de a nálunk divatos közigazgatási szabályok szerint mégis az emberorvosok kezelik a barmászati ügyet, ámbár bármászatról fogalmuk sincsen.

Az orvosok dicséretére legyen mondvá, hogy ők maguk érzik e ferde helyzetöknek kellemetlenségét, s készek is lemondani olyan tisztről, mely annyi felelősséggel jár, s melyet elvállalni csak a szakértő képes.

Állattenyésztésünk kívántató felvirágoztatására kellő biztos szer — az előbbiek szerint — a barmászat levén, okvetlenül szükséges ezen egyedül czélhoz vezető tudománynak birtokába jutnunk, a mi pedig *valódi barmászati* (állattenyésztési és orvoslási) *tanodák felállítása s a barmászati ügynek észszerű kezelése által érhető el.*

Igaz ugyan, hogy az illetén tanintézetek felállítása tetemes költséggel járna, mivel az állattenyésztésbeni eredménynek kimutatására egy tökéletesen felszerelt nagyszerű gazdaság kívántatnék meg a tenyésztállatoknak elegendő számmali felállítására s fenntartására.

Ha pedig meggondoljuk, hogy mind a barmászati mind a gazdasági tanintézeteknek czélja egy és ugyanaz, t. i. a mezőgazdaság felvirágoztatása ; mi természetesebb, mint azon egy tudomány két ágának egy tanodában való egyesítése, annival is inkább, minthogy a barmászat és a gazdasáznak elméleti tantárgyai tökéletesen azonosak.

A jelenlegi tan- és pénzerők egyesítése által pedig fényes eredményhez fognánk jutni, a nélkül, hogy kénytelenítettünk az országos kincstárt csak egy fillérnyi új kiadással is terhelni.

A mi pedig a *barmászati ügy kezelését* illeti, okvetlenül szükséges azt szakavatott kezekre bízni ; — mely szerint a barmászati ügy nem a közegészségi osztályban, hanem a *gazdasági minisztériumban* akkép volna szervezendő, hogy szakértő férfiak által kezelve a minisztériumtól kezdve egész a legkisebb községig, nemzetgazdaságunk érdekeit gyámolítsa.

A barmászati ügynek imént érintett szervezése nélkül hiába fáradozunk állattenyésztésünk felvirágoztatásában s hiába vesztegetünk száz meg százezreket a pusztító járványoknak kiirtására ; az az egy bizonyos benne, hogy menthetlenül elsodortatunk a legvégső elszegényedés örvényébe.

Minthogy pedig a barmászat czélszerű elrendezésének s még más ide vágó intézvényeknek sikere csak akkor lesz biztosítva, ha azoknak szükségességét nemzetünk nagyobb része belátandja : azért elmulasztatlan kötelességünkül tűztem ki az állattenyésztési és gazdasági fogalmaknak s eszméknek minél tágabb körökbeni terjesztését s foganatosítását, s az által az édes hazánkknak termézszerü rendeltetéséről való öntudatnak a nemzet minden rétegeiben felébresztését.

Egy oly országban, mint hazánk, a kiseddóvó intézetektől kezdve az egyetemi tantermeken keresztül a mezei gazdaszáttannak vörös fonalként kellene áthúzódnia ; hogy ezen tan az illetők felfogási tehetségeihez idomítva, minden nézleteikkel összeolvadjon, s a különféle osztályokat a hon valódi hivatásának felfogásában egyesítse.

Ez az egyetlen, de biztos mód, hogy szeretett hazánk a természet által neki kijelölt hivatásának megfelelhesen, midőn termelt fölöslegéből más nemzeteket munkához szükségelt anyaggal és élelemmel ellátván, kereskedelmünkben is eddig nem gyanított lendületet támaszt ; ez az egyetlen, de biztos út, hogy magyar honunk magát s az egész birodalmat a külföldtől függetlenné tegye, s a pénznek mindinkább érezhető kiszívargását megakadályozza : egy szóval, hogy virágzó, szabad és hatalmas ország legyen ; a mit szíve mélyéből óhajt a szerző.

66. *Pólya József* r. tag a *marhavészről* érkezett.

A marhavész eredetét, kifejlését, menetét, menetének főálló akadályait érinti.

1. Eredetére nézve ajánlja, hogy keletkezésének kipuhatolására küldessék ki egy tudományos bizottmány.

2. Kifejlésére nézve kívánja meghatározta'ni, hogy a marhavész rögtön minden körjeleivel lép-e föl ? vagy más alaku megbetegedések előremenetéhez társul ? s mind ezeknek úgyszólván virágzásából és gyümölcshözéréséből fejlődik-e ki ?

3. A marhavész menetének vagy terjedésének körülményeiről a bizottmány elegendő ismereteket gyűjthet.

4. A marhavész menetének akadályai gyanánt a vesztegintézetekre és ezek elégtelenségére figyelmeztet előadó. Tárgyalja a megelőzeti (præventiv), az elvetéleti (abortiv), a gyógyozati (curativ) szabályokat.

A napjainkban divatba jött bunkózást előadó a megelőzeti szabályok körébe vonja. A kóranyag beoltására nézve észrevételeket tesz, melyeket csak közigazgatási úton hisz megalapíthatóknak.

67. *Arányi Lajos* lev. tag *huszonkét évi kórbonczatani vizsgálata eredményét* adta elő.

68. *Szily Kálmán* lev. tag rövid előadásban következő című érkezését mutatta be : „*A telített vízgöz nyomásának törvényéről magasabb mérsékleteknél.*“

69. Olvastatott az archaeologiai bizottság következő beadványa : Tekintetes Akadémia! Folyó hó 5-én tartott rendes havi ülésünkben jegyzőkönyvünk 15-ik pontja szerint felolvasztatott az akadémiai titkár levele, melyben az Archaeologiai Bizottmánynak tudtára adatik, hogy e folyó évben saját céljaira 4000 forinttal rendelkezhetik. — Ezen határozatot az Archaeologiai Bizottmány legnagyobb meglepetéssel fogadta, minthogy

mindeddig a magas kormány rendeletét, melyben a 4000 ftnyi segély három évre kegyesen engedélyeztetett, úgy értelmezte: hogy ezen 4000 forinton három év alatt emlékszerű s így természetesen költségesebb kiadványokat fog közrebocsáthatni, melyek nem csak, mint eddigi szerény „Archaeologiai Közleményeink“, leginkább hazánkat érdekelhetik, hanem több évi fáradhatatlan kutatásaink szép és meglepő eredményeit, — mint p. o. a pécsi főtemplom részleteit, a zalamegyei műcmlékeket, a rómaiak dunamenti védrend-szerét, a vas megyei díszes falkép cyclust, a löcsei, kassai, bártfai oltárképeket, s ez utóbbi városnak Magyarországhban már egyedüli városházát stb., melyek mind a külföld előtt is nagy beccsel bírnak, és e részben lett örvendetes haladásunkról tanuskodhatnának, — egész Európával közlendenék. Elcsévén tehát a fentebbi rendelet által az Archaeologiai Bizottmány évi rendes költségétől, nem tudja, vajjon megsziintesse-e az alapszabályokban határozott „Archaeologiai Közleményeinek“ kiadását, hagyjon-e fel utazásával, rajzolás-sal és felméréseivel, melyek együtt véve évenként 2000 forintot igénybe vettek; és fordítsa-e a három évre engedélyezett 4000 forintot csupán az évek óta tárczáiban heverő, és a legszükségesebb költség hiánya miatt ki nem adathatott, különben díszesebb és érdekesebb rajnai nyilvánítására.“ Vagy lehet-e, szabad-e a nagyméltóságn kormánytól utalványozott 4000 forintot két részre osztván, úgy használnia, hogy fele, t. i. 2000 forint, a bizottmánynak eddigi rendes évi költségeire fordíttassék, a fenmaradt, de a nmlgu kormány magasabb intentióinak távol sem megfelelő 2000 ft. a műemlékek dísz-kiadvá-nyaira szolgáljon? — A bizottmány, tekintettel a napról napra mindinkább széles-bedő munkakörre, a növekedő országos részvételre, és szaporodó költségesebb rajzokra és felmérésekre, mindenképen kötelességének tartja a tekintetes Akadémiát tisztelettel meg-keresni, méltóztatssék a nmgu Igazgató Tanácsnál közbenjárni, és mivel már ez idén e rövidsége alig lehetend segíteni, legalább a jövő évre nézve kieszközölni, hogy a nmgu kormánytól oly kegyesen engedélyezett 4000 forinton felül — melyek kizárólag nagyobb-szerű munkák előleges dolgozatira s díszesebb kiállításra fodítandók lennének, az eddig évenként utalványoztatni szokott 2000 forintnyi összeg továbbra is a bizottmány alapszerű rendelkezésére meghagyassék. Pest, 1867. febr. 8-án. Kubínyi Ágoston, bizottmány elnöke; Rómer Flórián, bizottmányi előadó és szerkesztő.

A mélt. elnök ur fölkőretni határozottatott, hogy a bizottság jelen kívánatát az Igazgató Tanács elé terjeszteti kegyeskedjék.

70. Szintén az Archaeologiai Bizottság beadja véleményét, illetőleg azon átdol-gozott tervezetet, melyre az Akadémia által a nmgu m. k. Helytartó-Tanács múlt 1866-ik évi dec. 15-én 92,889. sz. a. kelt k. intézvénye folytán, az Arch. Bizottság újra szervezése tárgyában ki volt küldve.

A megváltozott politikai körülmények szerint, magok a bizottság tagjai elismer-vén, hogy e munkálat az előbbi körülményeknek megfelelőleg, szűkebb alapra lón fekt-etve, mint azt most maga a bizottság is óhajtja: mielőtt az Akadémia e tervezet tárgya-lásába ereszkednék, jónak látta visszatenni a bizottsághoz, hogy szélesb alapra helyezve újra dolgozza ki; tekintettel levén különösen az azóta velünk egy kormányhatóság alá jutott Erdélyre, és az ottan archaeologiai szempontból tett előintézkedésekre. Egyszer-smind gondoskodjék a bizottság, hogy az újabb dolgozat az Akadémia tagjai közt nyom-tatásban kiosztassék, mielőtt annak tárgyalására kerülne a sor.

71. Olvastatott a Nyelvtudományi Bizottság f. hó 15-én tartott jegyzőkönyvének egy pontja, vagyis a barsi gazdasági egyesület által az Akadémia bírálata alá terjesztett egy pályamunka iránti véleménye, mely röviden az, hogy bármennyire terhes is az aka-

démiai tagokra nézve idegen pályázatoknál is bíraskodni: a közönség bizodalját elutasítani még sem lehet. Azonban, mivel a kérdéses pályamunka történeti tartalma (azt igyekeztvén megfejteni, miért tótosodtak meg Bars-megyében a német és magyar helységek), ennek bírálgatásába a Nyelvtudományi Osztály nem bocsátkozhatván: a Történettudományi Osztályhoz javasolja áttétetni.

E szerint a kérdéses pályamű megbírálása az Akadémia részéről elfogadtatván: áttétetik a munka a Történettudományi Osztályhoz.

72. Ugyanazon bizottság, Moenich Károly kérelme tárgyában a folyó évi jegyzőkönyv 47. sz. alatti végzése folytán azt véleményezi, hogy a Magyar Nyelv Szótárába becsesb és számoshb pót-cikkeket küldő nem-tagokat, ezek közt Moenich urat is, ugyanazon szótár egy-egy példányával lehetne megjutalmazni; mi végre a bizottság a nevezett szótárból vagy tíz példányt saját rendelkezése alá adatni kér.

Mintán a titoknak emlékeztetése szerint, a nagy szótárból annak kiadója csak 350 példányt köteles adni az Akadémiának, s ez a tagok, csere-intézetek stb. számára csaknem egészen fölmegy: a bizottság különben helyeslett javaslata csak úgy és annyiban foganasítható, ha és a mennyiben a fennmaradt példányokból telik.

73. Az osztály-értekezletek jelentik, kiket választottak tagokul a levelező tagok meghatározására nagygyűlésileg elrendelt bizottságba. Jelesül: a philosophiai osztály: Horváth Cyrill tiszt. és Greguss Ágost rendes; — a törvénytudományi: Pauler Tivadar és Tóth Lőrincz rendes; — a történettudományi: Hunfalvy János és Thaly Kálmán levelező; — a matematikai: Sztoczek József és Petzval Ottó rendes; — a természettudományi: Szabó József rendes és Than Károly lev. tagokat; a nyelvtudományi osztály jelentése még bevárandó.

Tudomásul szolgál; s a majdan kiegészített bizottság összehívandó leszen tanácskozásra.

74. Id. Mándy Péter beküldvén XXIV-ik közleményét a Nagy Szótárban hiányzó szavakról,

Áttétetik a Szótár szerkesztőjéhez.

75. Oltványi Pál földéaki plébános és pápai kamarás — 13 ezüst, ugyanannyi réz, régi érmet, 17 régi kiadást classicusokból, 6 ásatag régi tárgyat, és saját munkáiból kettőnek egy-egy példányát igéri beküldeni ajándécul.

E tárgyak, midőn megérkeznek, az érem- s könyvtárba áttétetvén, — küldő úrnak levélben fejeztessék ki az Akadémia köszönete.

76. Az első cs. k. szabad. gőzhajó-társaság, az Akadémiához intézett levelében, köszöni az archaeologiai bizottság által részére megküldött archaeologiai kiadványokat, s igéri, a mennyiben lehetséges, viszont szolgálatát.

Kedves tudomásul szolgálván, a köszönőlevél áttétetik az archaeologiai bizottsághoz.

77. Rézső Ensel Sándor pestmegyei tiszt. ügyész panaszoja, hogy Rómer kéziratárnok, az Akadémia 1866. júl. 30-án hozott határozata ellenére, a „Csörsz árkára“ vonatkozó közleményeket ő neki használatra kiadni vonakodik.

Az Akadémia ez ülés alkalmával felvilágosíttatván, hogy az Ensel úr által kért és nyomtatásban közrebocsátni szándékolat iratok nem a kéziratárban letéve, hanem az Archaeologiai Bizottság birtokában vannak, mint saját gyűjtései, melyeket maga a bizottság kíván felhasználni, és így előleges felhasználását másnak meg nem engedheti; valamint arról is, hogy Rómer Flóris lev. tag nem mint kéziratárnok, hanem az Archaeologia

Bizottság jegyzőkönyvi határozatából, mint e bizettség előadója tagadta meg azon irományok kiszolgáltatását : kérelmező urat ily értelemben értesíttetni határozta.

78. A titoknok jelenti, hogy következő testületek : a hallei magyar ifjuság olvasóköre, a Deutsche morgenländische Gesellschaft Lipcsében, a szászvárosi ref. gymnasium Erdélyben, megkapták és köszönik az Akadémia könyvküldeményét, illetőleg térítvényt küldenek.

Tudomásul szolgál.

79. Ugyanaz bejelenti az Akadémia könyvtárába folyó hó 4-től 25-éig érkezett csere s ajándék könyveket, köteles példányokat, s az Akadémia saját kiadásait; nevezetesen :

I. Testületektől.

Szerb tudós társaság. Belgrád. Glasznik Szrbszkag Ucsenog Drustva. XIX. XX. szv. Naturforschende Gesellschaft Basel. Verhandlungen IV. Th. 1. Heft.

Verein für Nassauische Alterthumskunde. Wiesbaden. Die Abteikirche zu Marienstatt bei Hachenburg, mit 11 Tafeln.

Kais. Akademie der Wissenschaften. Bécs. a) Denkschriften. Mathem. Naturwiss. Classe XXV. B. b) Sitzungsberichte. Philos. Hist. Classe. LI. B. 2. 3. H. LII. B. 1—4. H. c) Sitzungsberichte. Math. Naturwiss. Classe. I. Abth. LII. B. 4. 5. H. LIII. B. 1—5. H. LIV. B. 1. H. d) Archiv für österr. Geschichte. XXXV. B. 2. Hälfte. XXXVI. B. 1. Hälfte e) Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen. Register. f) Almanach für 1866. g) Fontes Rerum Austriacarum. Script. VII. B. h) Register zu den Bänden I—XIV. der Denkschriften der Philos. Histor. Classe. i) Übersicht der Meteor. Beobachtungen in Lemberg, 1866. Jun.—Oct. k) Meteor. Beobachtungen in München, 1866. Nr. 59—75. l) Osservazioni Meteorologiche in Roma del anno 1866. m) Übersicht der Meteor. Beobachtungen in Wien, 1865. n) Zeitschrift der österr. Gesellschaft für Meteorologie. I. B. Nr. 1—24. o) Jahrbücher der k. k. Central-Anstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus. I. B. 1864. p) Meteor. Beobachtungen in Christiania 1837—47 und 1848—55. q) Proceedings of the British Meteor. Society No. 8—14. 20. r) Catalogue of books in the library of the Brit. Meteor. Society. s) List of membres of the Brit. Meteor. Society. t) The Institutes of the Brit. Meteor. Society. u) Meteorologische Waarnemingen in Nederland. 1863. 1864. 1865. x) Anzeiger der Math. Naturwiss. Classe. 1867. Nro. 4. 5.

Royal Geographical Society a) The Journal. XXXV. vol. b) Proceedings. X. vol. Nr. 3. 4. 5.

Asiatic society of Bengal, Calcutta. a) Vividhartha sangraha II—VII. b) Rahasya Sandarbha I. II. c) Bibliotheca Indica. 24. füz. d) Bengali Family Library. 1860. sept. 1862. febr. e) Vjakajana Arabasa. f) Akrtā-bharagala.

II. Magánosoktól.

Ráth Károly és kiadó-társai. Győr. Hazai okmánytár. III. köt.

Szilágyi Sándor lev. tag. Nagy-Kürös. Zrínyi Péter és társai ligája.

Vidovich György. Debreczen. Magyarország története 1490—1606-ig. Írta Istvánfi Miklós.

Vargyas Endre. Győr. Gyöngyök Pázmány Péter összes műveiből.

Zsigmondi Gusztáv. Pest. Juvaviensisische Antiken.

Korponay János l. t. Kassa. Abaúj vármegye monographiája. VI. VII. VIII. füz.

Maczanek Amália. Buda. Örömdal ő es. k. ap. Felsége I. Ferencz József 1865. jun. 6. Budapestre érkezése emlékeül.

Brittinger Keresztély. Steyr. Die Brutvögel Oberösterreichs.

III. Köteles példányok.

Skarnitzel Ferencz nyomdája. Szakoleza. a) Fortunatus a yeho színové. b) Grosses neuverbessertes Egyptisches Traumbuch.

Özv. Sommer Pálné nyomdája. Sz.-Fehérvár. a) Ordo officii divini pro anno 1867. in usum Dioecesis Albaregalensis. b) Ordo officii divini pro anno 1867. in usum Abbatiarum de Zircz, Pilis et Pásztó. c) Schematismus Ord. Cisterciensis de Zircz, Pilis et Pásztó.

Standy Antal nyomdája. Eperjes. Rozlicné Pisue.

Emich Gusztáv nyomdája. Pest. a) Magyar nyelv szótára. IV. 2. b) Monumenta Hung. Hist. Írók. XVIII. c) A pesti ág. hitv. gymnasium Értesítője. 186³/₆. 2 példány. d) Elemi latin nyelvtan. II. r. e) A magyar politikai szónoklat kézikönyve. II. köt. s) Hazai bányászatunk nemzetgazd. és statistikai szempontból. g) A magyar és erdélyországi kegyes tanítórend névkönyve 186⁶/_{re}. h) Fenyítő törvényszéki eljárás. i) Természettan. Irta Greguss Gyula. k) Protocoll der ersten General-Versammlung des ung. Bodencredit-Institutes. l) A jó gyermekek könyve. 1. 2. füz. m) Latin prosodia és metrika. n) Világ tükre 1. füz. o) Kath. Lelkipásztor I. köt. 2. füz. p) Jézus és Mária élete. q) Egyetemes magyar Encyclopaedia. V. köt. 2. r. r) Magyarország kiegyezkedésének némely önkénytelen akadályai. s) A budapesti tanári egylet Értesítője 1866-ról. t) Költemények. Irta Zilahy Imre. u) Iskolakönyv a huszárok használatára. I. r. x) Magyarország közjoga 1848-ig s 1848-ban. y) Történelmi csarnok. z) Gyulai Pál: Vázlatok és képek. I. II. köt. j) Philos. törv. és tört. Értesítő. V. köt. 3. füz. v) Alkotmányok gyűjteménye. 1. 2. köt. aa) A szabadságról; fordítva Mill Stuart után. bb) Zenészeti zsebszótár. cc) Életképek; irta Tolnai Lajos.

IV. Akadémiai kiadások.

- a) Az 1867. január 30-iki nagygyűlésen eldöntött jutalmazások.
- b) Az 1867. január 30-iki nagygyűlésen megállapított új jutalomtéttelek.
- c) Az Akadémia munkálódásairól és pénztára mibenlétéről 1866.
- d) Nyelvtudományi Közlemények. V. köt. 3. füz.
- e) Történettudományi Értekezések. 1. sz.
- f) Philos. törv. és történettudományi Értesítő. V. köt. 3. füz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Nyolczadik (philos. törvény- és történet-tudományi osztály-) ülés.

1867. márcz. 4-kén.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

81. *Trefort Ágoston*, a XVII. nagy gyűlésen választott tiszteleti tag, székét „*az 1848-ki törvények közgazdasági momentumairól*“ értekezve, foglalta el. Kivonata ez :

„A XVIII. század, minden tévedései mellett, az emberiség kifejlődésében nagyszerű korszakot képez, s a mit az európai continensen egyenlőség és szabadságból bírunk, a reformatio hatásán kívül, a XVIII. század szellemi mozgalmának köszönhetjük. Az irodalomnak ez időben intenzívebb hatása volt, mint valaha ; az emberek nem csak időtöltésül olvastak, hanem magokat a könyvekben foglalt tanok által az életben vezéreltették. Innen jött, hogy az egész társadalmat és államot, elvontan a történelmi kifejlődéstől, a tiszta szellem követelményei szerint átidomíthatni vélték.

E felfogás kiterjedett a társadalom minden rétegeire, de az alkalmazásban mindenki társadalmi állására és érdekeire tekintettel volt.

Ennélfogva Katharina, az orosz czárnő, máskép alkalmazta a XVIII. század tanait, mint Robespierre, máskép József császár, mint Bailly vagy Condorcet.

József császár szintén a XVIII. század szellemében reformálta államait, és szakított a múlttal, s épen azért alkotványai nem vertek gyökeret. Eltűnt vele Magyarországon is, a mit tett, de a szellem, melyben működött, nem tűnt el egészen. — Sokan lesznek köztünk, kik ifjúságukban a Josephinus-féle felvilágosodásról beszélni hallottak ; az 1791-ki országgyűlés, s annak folytán keletkezett országgyűlési operatumok a felvilágosodás nyomait viselik. Ha e szellem később el nem tűnt vala, Magyarországon a középkori állapotok reformja lépésről lépésre előhaladott volna. De a rémülés a francia forradalom kicsapongásai előtt, a francia háborúk, de főleg Ferencz császár byzantinus természetű absolutismusa, ki azt vélte, hogy az emberi szellemet petrificálni lehet, megakasztották a terméshetszerü fejlődést. — Széchenyinek kellett köztünk megjeleni, hogy a reform műve megindulhasson. De ha az ifjabb nemzedék zászlóját nem követi, s az 1848-ki mozgalom Bécsig s Pestig nem terjed el, ma is vitatnók még az örök váltságot, s az adómentességet, s mindazon abnor-

mis institutiókat, melyek, mint a középkor romjai, 1848-ig hazánkban léteztek.“

A felolvasó ezek előrebocsátása után az 1848-ki törvények közgazdasági jelentőségét a következőkben tünteti elő: „Az 1848-ki törvények megoldották a reform belkérdéseit — a külkérdések megoldását reánk hagyták, hogy számunkra is maradjon egy nagy mű alkotása. — E törvények egész összességükben közgazdasági viszonyainkra ép oly nagy hatást gyakoroltak, mint politikai viszonyainkra, mert elmozdították a gazdasági fejlődés akadályait, — emancipálták a népet, s letették az alapokat, melyeken egy erős középosztály fejlődhetik, mely kiválólág a modern cultura előmozdítója. Az 1848-ki törvények közgazdasági tekintetben rendelkeznek, különösen: az urbéri terhek megszüntetéséről, az üsiségről, az adóról, a közlekedésekről, a hitelintézetről, s közgazdasági ügyeink kezelésére felállították a földművelés, ipar- és kereskedés, valamint a közmunka s közlekedések miniszteriumait. De mindezen üdvös intézkedéseket azon balsors érte, hogy nem azok, a kik a törvényeket hozták, hajthatták azokat végre, s nem azon szellemben, melyben hozattak, s hogy nem élvezhettük a békét, mely e törvények valódi áldását eláraszthatta volna.“

Trefort utóbbi állítása megvilágításául több példát idéz. Így az urbéri kárpótlás, melyre a centralistica burocracia oly igen büszke, igaz, hogy nagy mechanicus munka, de úgy valósíták, hogy a jogosultak nem kapták meg a veszített urbériségek teljes értékét, mert oly papirosokkal fizettettek, melyeknél 30—35 száztólit vesztek, míg önmaguk adópótlékok utján e papirosok teljes értékétől fizetik a kamatot, s a teljes értéket törlesztik. Nagy hiba volt általán, hogy e pénzügyi műtétet törlesztéssel kötötték össze, mert így az egész teher a mostani nemzedékre is kiterjed. — Az üsiség eltörlését csak futólag érinti, mert az inkább a magánjog köréhez tartozik. Az adók kivetésénél nem politikai vagy közgazdasági, de egyedül fiscalis érdekek voltak az irányadók. Aránytalanul megadóztatták a földbirtokot, s behozták a szerfelett magas s gazdasági kifejlődésünkkel arányban nem álló indirect adókat, mert a burocracia hite szerint csak adóztatni kell az embereket, s majd dolgoznak, iparkodnak és haladnak, mint némely paedagogok nézete szerint csak verni kell a gyermeket, hogy művelődjék. Ez eljárás azután meg is termette gyümölcsseit. 1854—55-ben a krimi háboru, a bankjegyek depretiatioja, s főleg a nyugati Európában volt rosz termések folytán keletkezett nagy gabonakivitel, rövid időre képessé tette a földbirtokost a nagy adók fizetésére. De ez csak rövid ideig tartott. A kivitel megszűnt, a gabona ára 100 percenttel alább szállt, ehhez sorakoztak a rosz termések, — s a köznyomor ijesztő arányokban nyilvánul, s a nagy adóhátralékok, a földbirtok bírói elárvereztetése, a földbirtok értékének és a haszonbérnek csökkenése, hangosan szóló bizonyítékok a rendszer káros voltáról. S a rendszer politikájához tartozott az is, hogy a földhitelintézetek alakulását nem hogy előmozdította volna, de gátolta. A közlekedési eszközök, illetőleg vasutak dolgában a legutóbbi 18 évben előha-

adás történt, de ennek is megvan a maga sötét árnyoldala. Oly rendszert követtek, melynél fogva a szállítás szerfelett drága, s több vonalak is, melyek kereskedésünkre igen lényegesek, egyenesen háttérbe szorítottak. A legnagyobb rendszabály a közbenső vámvonala megszüntetése volt, de ez sem tette azon hatást, melyet rendes állapotok közt szükségképen szült volna.

Mind e jelenségekkel szemközt teendőink s különösen a magyar miniszterium teendőinek hosszú sorát Trefort a következőkben mutatja be :

„Ma, hosszú küzdelmek után, egy nagy átalakulás előestéjén állunk, melynél a közgazdasági érdekek ép oly szerepet fognak játszani, mint a politikai kérdések. Az 1848-diki törvények kiegészítve életbe fognak lépni, *mert a közös ügyek szabályozása nem más, mint e törvények kiegészítése.* Mi legyen közgazdasági érdekeinkre nézve a mi programunk, azt e törvények szelleme s a létező állapotok, s a tények ki fogják jelölni, — s e program keresztyülvitelére törvényhozásunkon kívül a pénzügyi, kereskedelmi s közlekedési ügy ministeriumai leendnek hivatva. Nem tartozom azokhoz, kik lehetetlenségeket követelnek, vagy várnak, — a mi 18 év alatt annyira elrontatott, azt varázsvesszővel nem lehet jóvá tenni.

Adórendszerünk rögtöni átalakítása túlhaladja az emberi erőt. — Ez csak lassan fog történhetni, — de az adó igazságos kivetése, a kezelés egyszerűsítése, főkép az indirect adóknál, rövid idő alatt is üdvös eredményeket szülhet ; nevelheti a jövedelmet. Bölcs mérséklet a pénzvizonyok rendezésében nem csak a pénzpiacz, némely pénzintézetek, hanem az összes gazdasági érdekek figyelembe vételével, meghozhat bizonyos állandóságot a pénzvizonyokban, s csökkenteni fogja a folytonos s vagyónunkat pusztító ingadozást ; s ha a külpolitikánál a monarchia gazdasági viszonyai s a pénzügy állapota kellő figyelembe vétetnek, — csökkenteni fognak az állam szükségai, s javúlni fog az állam és az industria hitele. A pénzügyminisztereknek innen és túl a Lajthán hivatva kell lenniök nem csak arra, hogy a kül-, s a hadügyminisztereknek pénztárnokai legyenek s utalványaikat fizessék, hanem, hogy szavuk a külügyi politikára s hadügyre döntő hatással bírjon. — Az örökös béke mindenkor utópia fog maradni, de ne legyen szabad könnyelműen a békét kockáztatni, — mert a háborúk s a folytonos bel agitatio a népek jóllétét és szabadságát tönkre teszik. — Az államban, minőt korunk szükségai s eszméi követelnek, a pénzügyminiszternek a kormány első emberének kell lenni. De államunkban nem csak takarékoskodni kell, — kell egyszersmind termelni, — hogy pedig termelhessünk, kell hogy termelésünket értékesíthessük. Egész figyelmünket kell a közlekedési eszközökre azonnal fordítanunk ; kell vaspályákat építenünk, kell utakról gondoskodnunk ; kell folyóinkat szabályoznunk s hajózhatókká tennünk, s continentalis éghajlatunk mellett vizeinket gazdasági célokra kell használnunk. Nagy munka az, mely időt és nagy pénzerőt igényel, de épen azért meg kell tenni ; dövesztesség nélkül az előkészületeket.

Földmivelés- s közmunka-ministereinknek feladata leend, szakértők által, kiknek kellő tapasztalataik vannak, részletes terveket készíttetni: miként lehetne alföldi rónaságainkon a vizeket felfogni s öntözésre használni. Oly munka az, melyet nem darabosan egy vagy más vidék előnyére, de az egész alföld érdekeinek figyelembe vételével kell megtéetni.

Kereskedelmi miniszterünk további feladata leend, a Lajthántúli országok kereskedelmi miniszterével egyetértőleg oly vámszabályzat megállapítása s oly kereskedelmi szerződések kötése, melyek kivitelünket emelendik, számunkra új piacokat nyitandnak. Tekintettel kell lenni arra, hogy a kereskedés nem lehet egyoldalú, hogy kivitel lehetetlen, hol bevitel nincs. De a magyar kereskedelmi miniszter törvényeink értelmében egyszersmind az ipar érdekeire is felügyel. — Földmivelő országok nem számolhatnak magasabb jóllétre s magasabb műveltségre. Jól tudom én, hogy se törvények, se kormányrendeletek által ipart előteremteni nem lehet. A magyar kereskedés- és iparminister sem lesz hivatva az állam költségén gyárakat felállítani, s prohibíciók vagy túlságos védvámok által üvegházi plántákat nevelni; de hivatva van az ipar fejlődésének akadályokat nem tenni, de az akadályokat elhárítani, a közoktatási miniszterrel egyetértve technicus s kereskedelmi oktatásról gondoskodni, s socialis téren mutatkozó törekvéseket az ipar előmozdítására elősegíteni, az ipar-állapotokat tanulmányoztatni, a keletkező iparvállalatokat védeni; idegeneket, kik az iparvállalatokkal hazánkban foglalkoznak, oltalmazni, hitel- s pénzintézetek felállítását, melyek az iparnak hitelt nyújtanak s olcsó pénzt szereznek, könnyíteni; szóval, neki kell az állam azon közegének lenni, mely az ipar érdekeit képviseli s előmozdítja. De a kereskedés és ipar ministerére földmivelésünk, nemzeti gazdaságunk ezen legfontosabb ága is bízva van. Teendőihez fog tartozni oda hatni, hogy földmivelésünk ne terheltesse aránytalanul, hogy a mezei ipar az indirect adók által el ne nyomattassék, hogy a földmivelési tanintézetek kellő számban az ország különböző vidékein felállittassanak. — Hivatva leend főleg az iparra vonatkozólag minden törekvéseket, melyek a socialis téren földmivelésünk emelésére irányozva lesznek, majd erkölcsileg, majd segítélyezések által is előmozdítani.“

Trefort hangsúlyoztatja e feladatok nagy jelentőségét, s ennek kapcsában oly kiválólag közérdekű felolvasását így fejezi be:

„Nagy feladatok megoldására vagyunk hivatva, melyeknél a társadalomnak, valamint az államnak szerepelni kell. Törekednünk kell, hogy jó legyen a közigazgatás, szigorú és gyors az igazságszolgáltatás, hogy mindenki, a ki arra hivatva van, az állam dolgaira befolyjon, s főleg, hogy az egyéni szabadság, a keresztény civilizatio e legnemesb terméke, azon éltető lég, melynek körében minden emberi munkásság díszlik és gyarapodik, biztosítva legyen. De mindez, a mostani társadalom kellékének még nem felel meg elégségesen. *Savoir et pouvoir* — tudomány és vagyon — azon nagy tényezők, melyek egyedül képesek korunk követelményeit kielégíteni. De mondják, hogy a tudomány még nem teszi az embereket erkölcsösökké, nem termi meg az erős jellemeket, melyek ko-

runkban hiányoznak, s melyekkel egyedül elérhetni nagy vívmányokat; hogy a vagyon a fényűzés túlsapongásaihoz vezet, az embereket elpuhitja, a phantasiát rontja, hogy tudomány és vagyon mellett is elfajúlhatnak a népek, elveszthetik szabadságukat és önállásukat.

De a történelem bizonyítja, hogy a tudomány és vagyon a népek erkölcsiségét nem gyöngíti, s crejét nem zsibbaszthatja. Hasonlítsuk össze Angliát s Franciaországot, a caesarismus és demi-monde undok szokásai daczára, Orosz- vagy Törökországgal, — hasonlítsuk össze Anna királynő, s az első György, vagy XIV. s XV. Lajos korszakát a jelennel, s mi a tudomány s vagyonosság előhaladásában csak áldást fogunk láthatni az emberiségre nézve.

A tudomány s a munka, melyeknek gyümölcse a jóllét, mindenkor nemesítik az embert. Hazánkban is tehát oda kell törekedni, hogy az, a tudomány s munka által azon fokra emelkedjék, melyen az európai nyugat civilizált országai állanak; mert ezentúl csak ez úton, s nem pusztán írott törvények s politikai institutiók által fogja biztosíthatni jövőjét, s mert a gondviselés Magyarország számára nem fog kivételes fejlődési törvényeket alkotni.

82. *Csatskó Imre* lev. tag „*a francia polgári törvénykezéstről*“ tartott előadást kivonatban következőleg:

Amaz elhatározásomra, hogy a polgári törvényhozást tanulmányozzam, befolyással birt ama sokaktól elfogadott nézet, hogy *mindenek előtt a polgári törvénykezést kell szabályozni*; mi azonban jó anyagi törvények nélkül célra nem vezet. A törvénykezés rendezésével a bírácoknak *jó anyagi törvényeket* is kell nyújtani, melyek szerint ítéljenek.

Annak kimutatása végett, hogy az általam is a múlt évi „Jogtudományi Közlönyben“ fejtegetett elvek mikép vannak gyakorlatban is alkalmazva, leginkább a francia polgári törvénykezés kínálkozott, melyben amaz elvek legelőbb alkalmaztattak.

Az elv, hogy a bíróság *tiszta és elkülönzött* legyen, Francziahonban a legnagyobb mértékben van alkalmazva, és a bírácoknak teendője, mellőzésével a *közigazgatási, a perenkivüli, a gyámi, a jelzálogkönyvi tárgyaknak*, egyedül a peres ügyekre szorítva; melyeknek előkészítésénél az *avouek és huissienek*, a végrehajtásnál az utóbbiak által van pótolva. — Egyedüli teendője a francia bírónak a nyilvános szóbeli tárgyalásnál magának a perről tudomást szerezni, és *ítelelet* hozni.

A bíróságoknak előadott szabályozásától kivételt képez a *békebíró*, kinek hatósága más, nem bírósági teendőkre is kiterjed.

II. A francia polgári törvénykezésben a *két foku bírósági rendszer* van elfogadva, minden perben csak egyszeri felelbezhetéssel. Ez elegendő biztosítékot látszik nyújtani a perlekedőknek, minthogy a felelbbviteli törvényszéknél is a *nyilvános szóbeli* eljárás van behozva, és a perlekedőknek szabad a felelbbviteli törvényszék előtt is *új bizonyítékokat* felhozni.

Első foku (folyamodási) bíróságok Francziahonban: a *békebírák*, a *kerületi és kereskedelmi törvényszékek*, melyeknek illetőségét értekező-

semmen előadom. Figyelmet érdemel, hogy mind a békebíróságok, mind a kerületi törvényszékek bizonyos perekben, tekintettel az értékre és tárgyra, mint *első és utolsó bíróságok* ítélnének, tehát a felebbezésnek kizárásával; a többiekben pedig, mint első bíróságok csupán, tehát a felebbezés megengedésével. Így van a *kereskedelmi* törvényszékeknél is.

A békebírástól a *felebbezett ügyek* a kerületi törvényszékhez jutnak; a kerületi és kereskedelmi törvényszéktől pedig a *felebbviteli törvényszék*hez; s a felebbezett perek itteni eldöntés után valami felsőbb bírósághoz nem felebbezhetők.

III. A perlekedő feleknek biztosítása megkívánja, hogy a bírák *a fenálló törvények szerint* ítéljenek; a törvényhozás körébe új szabályok alkotása által ne vágjanak; a törvényt helyesen értelmezzék; illetőségi hatóságukat túl ne lépjék; az eljárásban a lényeges alakszerűségeket megtartsák. Mindezekre felügyelni Franciaországban a *semmítő udvarnak* hivatása; mely a *ténykérdésbe* soha sem bocsájtkozik, a hozzájutott perben *érdemleges ítéletet* nem hoz; hanem a hozott ítéletet felforgó semmiségi oknál fogva *megsemmíti*, és a pert új ítélet hozatala, vagy talán új eljárás végett más hasonló folyamodásu bírósághoz, mint a minőtől a per hozzá küldetett, visszaküldi.

A törvénykezései jótékony hatása leginkább az által eszközöltetik, hogy a netalán homályos törvényt kötelezőleg értelmezi.

Semmiségi folyamodással élhetnek nem csak a percs felek, hanem az *államügyészség* is, ha az a perben valami törvényteleniséget tapasztal.

Mint a törvénynek öre működik Franciaországban polgári ügyekben is az *államügyészség*; melynek tagjai a pereknek nyilvános szóbeli tárgyalásánál jelen levén, a perre vonatkozó *indítványaikkal* meghallgattandók.

Bizonyos ügyekben, melyekben t. i. a közérdek forog fenn, vagy melyekben elegendő védelmet másként alig reményelhetni, az *államügyészség*, mint az illető félnek képviselője működik. Például: *házassági perekben*, árva, távollévők ügyeiben.

Franciaországban szabályként *testületi* bíróságok vannak elfogadva, és a bírácoknak *száma* akként meghatározva, hogy a felsőbb törvényszéknél mindig nagyobb számmal legyenek a bírák, mint az alsóbb törvényszéknél voltak. Kivételt képez a *békebíróság*, hol csak egy személy, t. i. a békebíró ítél.

A francia törvénykezésnek egy fő biztosítéka a bírácoknak *elmozdíthatatlansága*, mi a francia alkotmányban is ki van mondva, s oly szigorúan vétetik, hogy a bírót akarátja nélkül más hasonló rangu bírósághoz *áttenni sem* lehet. Nehogy azonban a francia bírák függetlenségükkel a magánosok kárára visszaéljenek, arról a francia törvényhozás *kellőleg gondoskodott*; mert a hatalmával más károsítására visszaélő bíró büntető vád útján *büntethető*, a hanyag pedig kötelességének teljesítésére *fegyelmi úton* szorítható. De ismét a bírónak biztosítása végett, nehogy az ártatlanul bűnhődjék, a francia törvényhozás gondoskodott.

Az *államügyészségnek* Franciaországban ama hivatása is van, hogy

felügyel, hogy a bíróságoknál a kellő rend és fegyelem fentartassék ; mi célból az évenként kétszer az ügyek folyamáról a jogügyi miniszterhez jelentést tesz.

Francziában a polgári törvénykezésnek egy további alapja, a mindnyájokra kiterjedt *anyagi és alaki jogegyenlőség*, melynél fogva minden francziának ugyanegy törvény szerint, hasonló bíróság és eljárás útján szolgáltatik ki a jogosság.

A francia törvénykezésnek egy fő biztosítója a *nyilvános eljárás*, mely a peres felek, ügyvédjeinek, a közönségnek, az államügyésznek jelenlétében az ítéendő bírák előtt történik, s oly *lényeges kellék*, hogy annak hiánya semmiséget von maga után. A nyilvánosságot azonban a közönség kirekesztésével *korlátozni lehet*, ha a botrány vagy valami illetlenség mellőzése azt megkívánja. Az ily korlátozásnak, nehogy azzal visszaélés történjék, csak *törvényszéki határozat által* szabad történni ; s az ily határozatot köteleztetik a törvényszék az illető főállamügyésznek vagy jogügyi miniszternek bejelenteni.

A *szóbeliség*, mi abból áll, hogy a per az ítéendő bíróság előtt a felek által szóval előadatik, szinte *egy fő biztosítója* a francia törvénykezésnek. A szóbeliség kapcsolatban van a *közvetlenséggel*, miszerint a szóbeli előadás közvetlenül az ítéendő bíróság előtt történjék ; ha valami más valaki, például bírósági kiküldött előtt szóval előadatván, ez írásba foglaltatik, s így azután a bíróságnak felolvastatik, vagy annak kivonata előadó által közöltetik, ez nem szóbeli eljárás.

Megjegyzendő egyébiránt, hogy Francziában háromféle eljárás van : 1) tisztán szóbeli, 2) vegyes, és 3) írásbeli (a semmitő udvar előtt).

83. *Konek Sándor* r. tag Schimmer A. munkáját ismertette ily címen : „*Magyarország népesedési mozgalmairól 1864.*” Kivonatban következő :

Szerencsém lesz csak néhány szóval a tek. Akadémiának figyelmét egy közelebb megjelent, reánk nézve igen becses statisztikai dolgozatra irányozni. — Az 1860-ki évben beállott politikai átalakulással nálunk a statisztikai tevékenység, valamint számos egyéb kimutatásokra, úgy jelesen a népesedési mozgalom feltűntetésére nézve is egyszerre megszakadt ; ez annál sajnosabb vala, minthogy e tekintetben a folytonosság többféle oknál fogva különösen kívánatos. De hála nemzetünk józan felfogásának, az ebbeli szükségérzet csak hamar utat tört magának, miben a tek. Akadémiának nem csekély érdeme volt, mely, a tudományos érdekek érvényesítése iránti feladatának öntudatában, nem szűnt meg a statisztikai műveletek szükségessége mellett ismételve felszóllalni, sőt egy nagyszerű népszámlálást és azzal együttesen a népmozgalom constatalását önjerejéből megkísérteni.

Ha nem volt is e nagyszerű kísérletnek azon eredménye, melyet tőle, tekintve a magyar nemzetnek hazafias vállalatok iránti köztudományos lelkesedését, némi jogokkal várhattunk ; és ha nem volt is képes a statisztikai bizottság a mindenünnen ugyan bőven befolyt, több vidékről azonban elmaradt adatkészlet nyomán a népmozgalmi hézagot megnyugtatólag kitölteni : mindazonáltal a statisztikai műveletek iránti fogékonyság az

által nem kis mérvben felfokozva, és a terrenum előkészítve lön, melyen az utóbb Bécs városában létrejött központi statisztikai bizottmány akadály nélkül haladhatott, és az 1864-ki évben már megint egész Magyarországról a kívánt adatok dicséretes készséggel és elismerésre méltó pontossággal beszolgáltatta lőnek.

Ezen adatok a nem rég megjelent „Statist. Jahrbuch der österr. Monarchie für das Jahr 1865“ című munkában sommásan felvéve, és a többi birodalmi országokkal együttesen kimutatva találatnak. De a mondott évkönyv, mint szűkebb keretbe foglalt, természetesen csak az egész országgal, nem pedig az egyes megyékkel is külön-külön foglalkodik, holott felette érdekes részletesebben is megtudni, hogy miként mozog a népesedés hazánk egyes megyéiben, annál is inkább, minthogy számos megyénk nem csak területi, hanem népességi szempontból is, mint például a fél milliónyi népszámu Bihar, Bács-Bodrog és Pest-Pilis-Solt megyék, vagy azokhoz közel álló Torontál, Temes, Nyitra, Pozsony megyék stb. több önálló európai állammal bátran kiállják a versenyt.

Ezt a bécsi statisztikai hivatalnál alkalmazásban levő udv. fogalmazó *Schimmer* e napokban nekem átküldött tárgyavatott dolgozatában teljesíti, melyet a bécsi központi statisztikai bizottmány az általa kiadatni szokott közleményekbe felvenni és közzétenni szíves volt.

Ebben nem csak megyénként a népmozgalom fő tényezői, t. i. az esketési, születési és halálozási viszony, minden e körülményre befolyó tényező szerint, az 1864-iki évre nézve megismertetve találhatók, hanem ugyan azon viszonyok a megelőző 1852—1859-ki évi időkorra is sommásan kimutatva, valamint az 1864-ki évi eredmények egy előre bocsátott értékezésben bővebben kifejtve vannak.

Annál nagyobb örömmel vehetjük Schimmernek a magyar megyékre irányzott figyelmét, minthogy a nálunk létesülendő magyar statisztikai organumnak, a jelen és legközelebbi jövő adatainak nyomozása által keletkezendő roppant teendőinél fogva, nem igen lesz módjában a múltra visszatérni, és így már feldolgozott anyagra támaszkodhatván, nem lesz kénytelen a legközelebb megelőzőtt évekből maradt hézagok kitöltéséről is gondoskodni, sőt e tekintetben felette kíváncsias lenne, hogy miután az 1865- és 1866-ik évi népmozgalmi adatok is nagyobbbrszt még a bécsi statist. központi bizottmánynak be lettek szolgáltatva, a nevezett szerző, mint e szakban már különös képességgel bíró, a magyar kormány részéről felszólíthatnék, hogy a bécsi központi bizottmány engedélyével e dolgozatot még két további évre folytatná, de abban egyszersmind Erdélyhont, Horvátországot, és a katonai örvidéket is, mint a magyar korona területéhez tartozó alkatelemeket felvenné ; így legalább a három évi, t. i. az 1864—66-ki időköz, mint a magyar alkotmány helyreállítását közvetlen megelőzőtt, és e körülménynél fogva az utóbb észlelendő viszonyokkal való összehasonlításra legalkalmasabb korszak, legegyszerűbben és legkönnyebben áthidalható lenne.

A kérdéses dolgozattól időrövidség miatt bátorkodom csak néhány általános érdekű eredményt felhozni. Az *esketési* arány Magyarorszá-

ban a mondott 1864-ki évben kedvezőtlenebb volt, mint átlag a birodalomban. Magyarhonban t. i. csak 124, ellenben az összes ausztriai birodalomban 129 lélekre jött egy esketés. Legnagyobb arány mutatkozik az éjszaki vidéken, 8 felső-magyarországi megyében már 106, további 8 megyében 108—116 lakóra egy esketés esvén. Hasonló házassulási többlet észlelhető a Balaton-környezte három megyében, Zala, Veszprém és Somogyban, a déli Baranya megyében, hol szintén 104—112 lélekre volt egy esketés számítható, míg a magyar alföldön legtöbb megyében az esketési arány 1 : 120 körül forog ; vajjon ez kiválólág a föld színének konfigurációjából, jelesen azon területi viszonyból kimagyarázható-e, hogy a hegyi lakó inkább házi körére szorítkozván, mint a pusztának fia, hajlóbb a házasságkötésre is, mint ezt a szerző állítja, egy évi adatok után nem mernők teljes határozottsággal állítani, mert a hegyes vidékek különben szabály gyanánt korántsem mutatnak a síkfoldnál kedvezőbb, hanem legtöbb esetben ellenkezőleg jóval mostohább arányt. Egyébiránt nem is a szerző individualis felfogásából folyó következményekben, mint inkább magában a nyújtott adatkészletben és az adatok áttekintő összeállításában keresem én a szóban forgó dolgozatnak reánk nézve mindenesetre elvithatlan nagy jelentőségét.

Ismeretes dolog, hogy Magyarországbán a palingam vagy ismételt esketések számaránya jóval magasabb, mint a birodalom bármely nem magyar részében ; a mondott évben is az esketett völegények közt 23% és a menyasszonyok közt 15.6% másodesketésre jutott, vagyis 3—4%-el több, mint átlag az egész monarchiában ; az egyes megyéket tekintve pedig, ez arányviszony Éjszak és Nyugatról Dél-Nyugat és még inkább Dél-Kelet felé mind jobban emelkedik, úgy hogy a palingam férfiesketések 15.3%-tól, Árva megyében, 17.1%-tól, Szepesben, vagy 17.2 és 15.8%-tól Vas- és Sopronmegyében, 32.8%-ig emelkedik Aradmegyében, 33.7, és 33.8%-ig Csanád és Krassó megyékben, 36%-ig Torontálban, sőt 40%-ig Temes megyében.

Ez közvetlen szüleménye annak, hogy a fiatalabb korban kötötni szokott házasságok legnagyobb mértékben a dél-keleti és dél-nyugati megyékben képviselvék ; így a 24 éven alóli völegények az 1864-ki esketett férfiak közt Krassó megyében 37.6%-al, Torontálban 38, Aradban 38.6, Csongrádban 39.8, sőt Csanádban 41.6%-al, ellenben Szepes megyében 24.6, Pozsonyban 22.7, sőt Árvában 20.6%-al szerepelnek, hasonlóczleletek mutatkozáván a menyasszonyok korában is.

A *születések* igen egyformán oszlanak el Magyarhon egyes megyéi közt ; az egész országban 24 lélekre volt egy születés, ugyanazon arány tehát, mint az osztrák birodalomban egyáltalán azon évben ; csupán Szabolcs és Ungh megyék már 16 lélekre egy születéssel és Kövár vidéke egygyel 34 lélekre némi szélsőségek, különben mindenütt 22 és 27 közt keveset ingadozó, állandóbb aránylat mutatkozik.

A *törvénytelen ágyiak* aránya úgy látszik nálunk is évről évre kedvezőtlenebb alakot ölt magára, így 1864-ben már 7.7%-ja a szülötteknek házasságon kívüli volt, igaz, hogy még mindig majd 4%-el kevesebb,

mint átlag az egész birodalomban, de már a 7°/_o is elég súlyos, elég szomorú szám; vannak ugyan megyék, hol mint Bács, Bars, Hont, Békés és Csanádban csak 3—4, Csongrád, Arad, Temes, Torontál és keleti megyék déli némely megyék, hol 5—6°/_o az arány, hanem vannak másrészt megyék, hol mint például Pozsony megyében 10, Abauj- és Zalaiban 11, sőt Vas megyében 13°/_o törvénytelen ágyi, hogy Buda-Pesten 34.⁵/_o-ja az évi születeknek az efféle, a családi élet erkölcsmentő és nemesítő befolyását nélkülöző szerencsétlen magzatokra esik, az itt nagy mértékben kifejlett nagyvárosias életnek egyik bár sajnos, de nem épen szükséges következménye.

A *halálozásoknál* végre, mely tekintetben Magyarország egyáltalán jóval mostohább arányt tüntet fel, mint az ausztriai birodalomban átlag véve, ebben csak 31, Magyarországbán már 28 lélekre számíttatván egy haláleset, a területi és nemzetiségi viszonyoknak már határozottabb befolyását tapasztalhatni. Ugyanis, a mint a Nyugatról Éjszakon át Keletre huzódó Kárpátok a Duna és Tisza vidéke felé halmokká, sőt határozott síkfölddé ellapulnak, a mint a német, tót, ruthen és oláh elem a magyar elembe átolvad, úgy sűrűsödik a halálozás is oly formán, hogy a magyarok lakta Alföldön kevés kivétellel legnagyobb a halandóság. Míg egyrészt a németektől lakott Sopron- és Vas megyében, a tótajku Arva és Liptó, az oroszok lakta Bereg-Ugocsa és Máramaros megyékben, végre a románoktól nagyobb részt lakott Krassó, Kraszna, és némileg Bihar megyében csak 33—40 lélekre jő egy haláleset, a vegyesebb megyékben pedig inkább az átmérőleges számviszony jut határozott kifejezésre: a Tisza mentében levő tős-magyarságu megyékben az átlagos szám tetemesen felül szárnyaltatik, Borsod, Heves, Szabolcs és más megyékben már 22, sőt még ennél is kevesebb lélekszám közt fordúlván elő egy-egy haláleset; a fiatalabb koruak sűrűbb halálozása okozván leginkább a sajnos különbözetet.

Egy másik oka a kevésbé irigylendő halandósági szaporaságnak a járványok erősebb pusztításaiban keresendő; ugyanis a mondott 1864-ki évben Magyarország 36,926 egyént vesztett el különféle járványok folytán, és míg az egész birodalomban ugyanazon évben csak 5°/_o, nálunk 9.6^o/_o-ja az elhunytaknak valamely járványos kórnek esett áldozatul; a himlők, a hagymáz és némely más járványos kóralakok épúgy, mint a hányszékelés, a hányszor az a birodalomban szokottnál erősebben lép fel, mindig Magyarországbán tartják legdúsabb aratásukat.

A szóban levő dolgozatban mindezen mozzanatok az egyes megyék szerint külön vannak kimutatva, és lehető párhuzam végett a cholera pusztításaitól különösen szomorú emléken maradt 1855-ki évben ezen járvány által okozott meghalálozások számaránya minden egyes megyére külön-külön fel van véve, mire azonban ezen rövid megismertetésben nem akarok tűzetesen visszatérni, e helyett inkább magát a szóban forgó munkát ajánlván mind azoknak, kik ez iránt érdeklődnek.

Végül csak ismételhetem abbéli fennebb kifejtett óhajtatásomat, hogy t. i. kívánatos lenne, miszerint a magyar korona alá tartozó országoknak

népesedési mozgalmait feltüntető adatok ugyanazon modorban, ugyanazon szakértő szerző által még a közbeeső 1865. és 1866-ki évre is állítatnának egybe.

84. *Rómer Flóris* lev. tag, mint bizottsági szerkesztő, az *Archaeologiai Közlemények* VI. kötetének 2-dik füzetét mutatta be, e rövid ismertetéssel:

A tekintetes Akadémia asztalára letett füzetnek első értekezése magában foglalja egyik részét azon kirándulásnak, melyet *Henszlmann Imre* bizottmányi tag 1865 ben a bizottmány költségén a magyar bányavárosokba tett, t. i. Zólyomnak régi várait ismerteti meg. — Ambár mind a régi, mind az újabb zólyomi várt már a *Közlemények* IV-ik kötete 1. füzetében leírá, és rajzokkal felvilágosítá ifj. Kubinyi Ferencz úr, mindazonáltal értekező egészen más szempontból tárgyalja ezen érdekes erődöket, t. i. ezeknek főleg védelmi momentumát emeli ki és magyarázza. Tagadván a *zólyomi puszta várnak* több író által védett túlságos régiségét, épen nem engedheti meg, hogy azon romok, melyek még mai napig is fenállanak, Bors vezérnek tulajdonítassanak, hanem építészeti korát, alapos okoknál fogva a XIII-dik század második felébe helyezi, és pusztá maradványait erődítési szempontból taglalja.

Átmenvén az *új várra*, mivel ennek legnagyobb része még ma is épen maradt, sőt némely része lakható állapotban van, *Viollet le-Duc* és *Krieg* tekintélyes előmunkálataik nyomain elébb a középkori várnak egyáltalán véve tárgyalja részleteit, később pedig azon részleteket egyenkint a zólyomi váron is kimutatja.

Ezen szakavatottan írt részlet annyiból igen érdekes, mert eddig minálunk először figyel az irodalom ilyen részletes leírásra, hol oddig a középkori várak, melyekben történetünk legnevezeteseb részének színe helye vala, inkább csak romanticus, festői, költészeti szempontból érintettek, igen gyakran egész általánosságban, és pedig nem ritkán a legnevezetesebb felfogással megénekeltettek és tárgyaltattak. Itt is nyomába kell lépniük a többi európai nemzeteknek, melyeknek e részben nem csak a régi várak tanulmányozására, hanem fentartásukra nézve is igen alapos munkáik léteznek.

Torma Károly b. t. Erdélyből 12 római feliratot közöl, melyek közt 11 eddig kiadatlan, egy pedig javítva fordul elő. A ki tudja, mily nehéz, főleg az annyira átkutatott Erdélyben, új római feliratokat találni, ezen közlemény nagy becsét kellőleg fogja méltányolni.

Az *Ó-Szönyön* újabb időben kiásott római régiségeket *Rómer Flóris* ismerteti meg. Minthogy ezen értekezést szerencsém volt 1865-iki november 27-én a tek. Akadémia előtt felolvasni, ennek bővebb ismertetésébe nem bocsátkozom, egyedül azt tartom felemlítendőnek, hogy Szönyön és vidékén legújabbban a római régiségek iránt nagyobb figyelem ébredt, az értekezésben felemlített régiségek a m. nemzeti muzeumba jutottak, s a mi legfontosabb, hogy gróf Zichy Miklós ö méltósága kegyes pártolása és elkes közreműködése mellett a másfél ezer éves városnak alapjai *Alberti*

Károly országos mérnök úr által fölméretnek, és ezen fölötté érdekes rajzok Archaeologiai Bizottságunk számára biztosítva vannak.

A kilencz új felíráson kívül, melyek ezen értekezésben előfordulnak, a „Magyar régészeti krónika“ ugyanazon szerzőtől a 844-diktől a 944-dik számig, tehát mintegy 100 külön és mintegy új lelhelyről is különféle régiségeket regisztrál; köztük igen számos, történeti becslő téglafelíraton kívül, 60 egészen új, és 8 javított felírást hoz fel, együtt véve tehát mintegy 80-at ad át a *Corpus inscriptionum Pannonicarum* kiegészítéséhez. Ezeket ismertető szünnapi útjában, melyet a múlt, ősszel az Archaeologiai Bizottság meghagyásából a Duna mentében Ó-Szőnytől Turn-Szeverinig tett, a nevezett folyónak mind a két partján találta.

Mily fontos szerepet fog idővel játszani ezen krónika Magyarország régészeti föld- és műleírásában, főleg ha a krónika szerkesztője minden oldalról hiteles adatokkal lelkesen pártoltatnék, csak az fogja fel kollőleg, ki érzi, mily pótolhatatlan reánk nézve azon veszteség, hogy ilyen adatoknak rendes följegyzése csak az Archaeologiai Bizottság keletkezte óta, azaz 5—6 év óta lépett életbe. — Ezért kérjük a honi régészet valódi barátit, sziveskedjenek minden régiebb biztos adatot, akár írva legyen, akár nyomtatva, ha régiségeinkre vonatkozik, a bizottság előadójával közleni.

A Régészeti Krónikát mintegy folytatólag, ismerteti idősb Kubinyi Ferencz egyik legbuzgóbb, legszerencsésb kutatónk a *sajó-gömöri* régiségeket ritka szakavatottsággal; és több más újabb lelhelyeknek is adja lajstromát.

Ezt követi az *Adalék a magyar régészeti irodalomhoz*“, melyben az igen gyéren megjelent magyar archaeologiai munkákon kívül, több külföldi folyóiratokban megjelent, de régészeti tanulmányainkra nézve nagyon is fontos czikk kivonatban közöltetik.

Ezután ismét a magyar Akadémia Archaeologiai Bizottságának munkálkodása terjesztetik elő, jegyzőkönyvi kivonatban; végre pedig az *Archaeologiai mozgalmak*, mint új czikk jelennek meg és fognak folytatattatni. Ezen rovat alatt — kezdetképen mintegy 14 pont szerepel — minden felvételik, mi archaeologiai működéseinkre, nyomozásainkra, az országban tapasztalt részvétre stb. vonatkozik, szóval ide való mind az, mi valamikor régészetünk fejlődése, történelme tekintetéből némi érdeklél bír, de a többi czikkekk közé fel nem vehető.

Az egészet bezárja a VI-dik kötet *név- és tárgymutatója*, mint olyan intézkedés, melyet nálunk a szerzők szakmunkáikban — sajnosan említjük — majd egészen elhanyagoltak, s a melynek jelenléte a kutató fáradozását, drága idejét tetemesen segíti kímélni.

85. A titoknok bejelenti *Fabó András* lev. tag részéről *Vithnyédy István* leveleiből az V. és VI-ik közleményt, melyeket a szerző felolvasottaknak kér vétetni.

Felolvasottnak vétetvén, mindenik közlemény áttétetett a történelmi bizottsághoz a Monumenták számára.

86. Toldy Ferencz r. tag indítványozza, hogy az Akadémia *Értekezések* című közlönyébe csak kidolgozott, tudományos értekezés vétessék fel; egyszerű könyvismer-

tetés, valamint egyéb efféle munkálat, melynek czélja újdonságokat az Akadémia tudomására juttatni, az Értesítőben foglaljanak helyet.

Ámbár az Akadémia már az Értesítő-ügy újra szervezése alkalmával az „Értekezések“ cz. folyóirat tárgyainak az „Értesítő“ tárgyaitól való elkülönzését a tett indítvány értelmében fogta fel, s magok a tagok is úgy vették gyakorlatba, könyvismertető kisebb dolgozataikat az Értesítő számára adván be: mindazáltal, miután az Értesítőnek, az 1866-ki jegyzőkönyv 315. számában elsorolt *tartalma* között a *könyvismertetés* névszerint megemlítve elő nem fordul, az ülés kijelenteni kívánta, hogy *Értekezés* cím alatt annyival is inkább tudományosan kidolgozott munkát kell érteni, mivel az új rendezés szerint minden ily dolgozat önállóan, külön füzetben jelenik meg, a mi 3—4 lapnyi könyvismertetésekkel nem történhetik.

87. Olvastatott a Történelmi Bizottság folyó hó 2-án tartott ülése jegyzőkönyvének kivonata, melyben *Horváth* Mihály rendes tagot, mint a ki már külföldön is sokat működött a bizottság érdekében, s kitől ezentúl is lényeges támogatást vár, ajánlja kinevezetni a történettudományi bizottság tagjaul.

Az Akadémia örömmel ragadja meg ez alkalmat, hogy az ünnepelt történetíróat az ajánló bizottság tagjává nevezze.

88. Henszlmann Imre lev. tag emlékezetbe hozza, hogy Dethiernek az Évkönyvek számára elfogadott munkája Justinian lovag szobráról már régóta kész, eddig csupán pénz nem léte okozta, hogy ki nem adatott; kéri tehát, hogy kiadása iránt vesse közbe magát az Akadémia a méltóságos elnökségnél.

Méltóságos elnök úr felkérendő léssen, hogy az Évkönyvek számára megállapított jelen évi budgetből a Dethier-féle munka és rajzai nyomására s díjazására kellő összegeket utalványozni kegyeskedjék.

Kilenczedik (nyelv- és széptudományi osztály-) ülés.

1867. márczius 11-én

Nagym. báró Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

90. Ülés kezdetével a titoknak több tag által felszólítva üdvözlő szavakat intézett az Akadémia nagyméltóságú elnökéhez, mint a kit magyar cultus-ministerré neveztetése óta ma először vala szerencséje az Akadémiának elnöki székében tisztelni. Mire ő nmga röviden válaszolva, szíves szavakban köszöné meg az Akadémia jó indulatát.

Kedves tudomásul jegyzőkönyvre vétetik.

91. *Budenz* József lev. tag ily czimű előadást tartott: *Török (jakut) szófejtetések bírálata.*

Dr. Blau az 1866-ki „Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft“-ban „Turanische Wurzelforschungen“ czim alatt egy cikket közöl, melyben először is a jakut *tuox* „mi“ kérdő és határozatlan névmást egy török igegyökre akarja visszavezetni; másodsor pedig a

jakut *suox* = tör. *joq* („nincsen“) szónak olyképen való fölboucзолását kísérti meg, hogy annak egyik alkatrészét épen az említett *tuox* (mi) névmás tenné, eredetibb jelentésében véve; ugyanevvel elemzi végre a *čog* „sok“ szót is.

Ertekező (Budenx) a jak. *tuox*-ot a török *dox* (oriri) igeegyökkel, vagy az ettől származó *doxu* „ortus“ névszóval hangalakra nézve egyeztethetőnek találja ugyan, s megengedi azt is, hogy a *doxu*-nak concret jelentése legyen = „ortum quid, Entstanden, Geworden, Ding, Wesen“ (holott a *doxu* a törökben csak „keletkezést“ jelent), s hogy a „Ding, Wesen“ jelentésből a pronomen indefinitumé = „valami, valamely (etwas, irgend ein)“ állhasson elé (noha erre jóra való analogiát nem tudunk; a francia *rien* = lat. *rem*, negatio mellett indefinitumot jelent, de csak az igazi indefinitum elhagyása folytán, s e helyett áll: *aucune rien*; a török *bir şey*-ben szintén *bir* „egy“ az indefinitum). De Blau úrnak további állítását, hogy az indefinit „*tuox*“-ból annak interrogatív jelentése fejlődött volna („mi?“), alaptalannak tartja; mert úgy tudjuk, hogy egyéb nyelvekben is, ellenkezőleg az indefinit jelentés csak az interrogatív jelentésből keletkezik, a kérdőhangsúly elhagyásával, s többnyire még holmi segédszók alkalmazásával; s e mellett a „*ki, mi*“-féle alakok eredeti kérdő hangoztatását és jelentését nyelvbölcseleti ratióval is lehet támogatni. A jakut *tuox* névmás tehát a tör. *dox* igéből nem fejthető meg, mert e fejtegetés nem éri el a *tuox*-nak főjelentését, mint pron. interrogativumnak. Indefinitumnak ezenkívül a *tuox* csak *da* vagy *dayan* particulával használtatik (*tuox-da*), s többnyire csak negatív mondatokban.

A mi a jakut *suox* = tör. *joq* „nincsen“ *su-tuox*-ból való származtatását illeti, melyet Blau úr azon felfedezésével támogat, hogy a jakutban egy *su, si* privatív praefixum (olyan, mint a görög α privativum) léteznék, e szerint a felvett *su-tuox*-ot úgy értelmezvén, hogy „nicht geworden“ = „nicht vorhanden“ volna: — értekező ezt főleg a miatt tartathatatlannak mutatja ki, hogy Blau úr azon nyolcz, s-en kezdődő jakut szót, melyekből a *su* privatív praefixumot akarja demonstrálni, csak a szójelentések elcsavarásával s igen erőtetett jelentés-átmenetek fölvételével tudja olyanoknak tüntetni föl, melyek egy fosztó praefixumból meg valamely affirmatív jelentésű jakut szóból alakultak volna össze. Így p. o. a *sulumax* „unbeladen“ szót először „nicht tragend“-nek értelmezi, s ehhez képest *su-tulumax*-ból fejtegeti. A *tulumax* származnék a *tuluy* „tragen (hordani)“ igéből. Amde ez nem „tragen“-t jelent, hanem „aushalten, ertragen (tűrni, szenvedni)“ stb. Így nem lehetvén egy jakut *su* fosztó praefixumot bebizonyítani (a mely különben is a török és altaji nyelvek szóképzési törvényeivel ellenkeznék), vele a *suox*-ot sem lehet valami *su-tuox* compositumból származtatni. Ertekező kiemeli, hogy a *suox*, valamint a *su* bebizonyítására fölzott privatív értelmű jakut szók, positive tagadó szók, a milyen po. „*nackt, nudus*, tör. *jakiñ*“ a magyar „meztelen“ (mez nélkül való)“ ellenében. Ertekező továbbá visszaütíti a jak. *soyotox* „alleinig, einzig“ *suox* és *atax* („támasz“, tkp. „láb“)ból való

értelmezését, minthogy a jakut nyelv az *ataχ*-nak „támasz” jelentését csak egyenes, át nem vitt értelemben veszi; szintígy a *soχχor* „félszemű, vak” szónak *suoχ* + *χaraχ* (szem)-ből való magyarázatát, mert a török nyelvek a jakut *soχχor*-nak nem *joqur*-t feleltetnek meg (a mint kellene; ha a *suoχ* = *joq* volna benne), hanem *soqur*-t, s a finnben is megvan *sokea* (e h. *soketa*) „vak”, a mi megint a *χaraχ* „szem” szót rekeszti ki.

Végre értekező a török *čog* „sok” szónak azon származtatása ellen fordul, mely szerint az szintén *čo-tuoχ*-ból, azaz egy mennyiséget jelentő *čo* (a jak. *očo* an-*nyi*-ban) = *čaq* „idő, mérték”, meg a jakut indefinit „*tuoχ*”-ból volna összetéve, s tulajdonképen „nombre de choses”-t jelentene. Ez ellen részint a *tuoχ*-nak igazi jelentése szól, s az is, hogy a „sok” oly egyszerű fogalom, melynek kifejezésére az altaji nyelveknek nem kellett ily mesterséges componáláshoz folyamodni; a *čog* ezenkívül ős altaji szónak mutatkozik, mely a finn-ugor nyelvekben is megvan: a magyarban „*sok*”, a cseremiszen *šuka* „sok”, és a finnben *sakea* „sűrű.”

92. *Rózsay* József lev. tag Zilz Mór „*Kol Simrah*” (Öröm-Szózat) című héber költeményét és Deutsch Henrik „*Izrael könyörgései*” című, héberből magyarra fordított imakönyvét következőleg ismertette:

Két műre van szerencsém a tisztelt Akadémia figyelmét felhívni.

Az egyik egy héber költemény Zilz Mór nyilvános hittanártól Pesten „*Kol Simrah*” (Öröm-Szózat), mely a szerzőtől a Magyar Tudományos Akadémia palotájának megnyitási ünnepélyére íratott, s az Akadémiának ajánlva a pesti izraelita hitközség által adatott ki.

A második egy magyarított héber imakönyv: „*Izrael könyörgései*”, fordította Deutsch Henrik nyilvános hittanár Pesten.

Mind a két mű figyelmet érdemel, részint irodalmi, részint művelődés-történeti szempontból. — Mind a két mű tanúságot tesz az izraelita tudósoknak a magyar nyelv s nemzetiség iránti érdekeltségéről, — mely az elsőben héber, a másokban magyar nyelven nyilvánul.

A „*Kol Simrah*” (Öröm-Szózat)-ban szerző héber nyelven tolmácsolja érzelmeit, nem csupán azért, mert e nyelv is Keletről származik, Keletről, hol a magyar nemzet bölcsője van, nem csupán azért, hogy öröm-szózatát azon nyelven intézze a magyar nemzethez, melyen Isten a prófétahoz szólott, hanem azért, mert e nyelv sajátja, — melyen öröndetes és gyászos alkalmakkor legörömostebb szól, mert egykori nemzetiségének érzete, s az évezredek múltjának emléke, az izraelitának hű társa volt fájdalmas pályáján.

A mi a nyelv tisztaságát, szabatoságát s a kifejezések helyességét illeti, annak megbíralását e táren avatottabb férfiakra bizzuk. — Mi csupán elismerésünket nyilváníthatjuk a felett, hogy a költőnek igen szépen sikerült ily korlátolt téren oly terjedelmes tárgyat rajzolni; e költeményben ugyanis a magyar nemzet anyagi és szellemi élete a bevándorlástól a jelen korig igen élénk válogatott szavakkal festetik. — Igen szépen állítvák az árny- és fényképek szemcink elé, s a múltból a jelenbe való átmenet, az anyagi és szellemi előnyöknek összehasonlítása, ügyes kézzel vázoltatik.

Kezdetben a költő a hatalmas hős bátor tetteit, a bölcs áldásos működéseivel párhuzamba hozza, azután e kettő közti különbség részleteire tér át, s a gyengéd és zordon összehasonlítása által igen szépen tünteti fel a költészetben annyira kedvelt összhangzatot.

A bátor szittya-fajnak Ázsiából kiinduló győzelmi útja, a vad orkán feltarthatlan rohamához hasonlítottatik, mely útjában mindent elseper, míg kitűzött célpontjához nem ér. A diadalmas ősök bámulatos haditettei után a derék unokák önfeláldozó szívjósága, szilárd loyálisát, s mi e nemes nemzet jellemének fővonását képezi, az elvállalt kötelmek szigorú megtartása iratik le, felhozatik a Mária Therezia királynő iránti példátlan hűség és ragaszkodás. Azután a magyar nyelv szomorú hanyatlásáról szól a költő, „a nemzetiség e hatalmas támasza — úgymond — elvetetett, — s helyette idegen mankók használtattak, hogy rajtuk sántikáljunk.“ — Erről áttér a jelen nemzedék nemes buzgalmára, mely fárad, törekszik, hogy a nyelv minden idegen salaktól megtisztulva visszakapja az őt megillető fényt, s hogy a művészet és tudományok gyarapodjanak.

— — — — dobjad el fátyolod (így szól a nemzeti nyelvhez), helyébe századunk koszorút ad.

„Duna partján díszlik im székhelyed, fényes lakot fiaid emeltek számodra! vonulj be s uralkodjál ott, sötétség ne lepje el napodat, virágaid ne bánthassa hervadat, örökre ragyogjon csillagzatod.“

A költő igen helyesen *Cionnak* nevezi az Akadémia palotáját, a proféta szavaiból indulván ki „Cionból jö a tanítás“ (Jesaja 2, 3.), s valóban bármi hosszú körülírással sem fejezhette volna ki találóbban az intézet rendeltetését, mint ez egyetlen szó által.

„Lakod Cion, bölcsenek menhelye,
Tudományok szív-ere, veleje
Országnak, nemzetnek egyeteme.
Lakodból sugarak mert terjednek
Gerjesztői emberi szíveknek
Magasztos isteni érzelmekre.“

Igen lélekemelők végre a költőnek a magyar néphez intézett vigasztörzsvai is, melyek egy hívő szívben fakadó látnoki ihlettség viszhangjaként tekintendők.

A költemény fordítását, mely eddig csak kézirat, Zilahy Pál rabbi-jelölt eszközölte, és szépen sikerült, ámbár az eredeti szöveghez való hű ragaszkodás, továbbá a külalak és mérték megtartása miatt, a fordítónak nagy nehézségekkel kelle küzdenie.

„Izrael könyörgései“ Deutsch Henrik
nyilvános hittanártól Pesten.

Az izraeliták imakönyvének, nem tekintve a különös vallási érdeket, melylyel ez az izraelitára nézve bír, azonkívül még általános nyelvészeti és történettudományi becse is van.

Ezen szempontból kiindulva, szabadjon bírálatomat néhány általános észrevétellel megelőzni, melyet a legközelebb megjelent magyar fordításnak akarok szentelni.

Az izraeliták imakönyve nem csak egyedül *egy* jámbor könyörgését, háláját és Isten-magasztalását, továbbá nem csak egy évszázad, vagyis a zsidó történet egyik időszaka, hanem sok évszázad folyán élt kitűnő emberek szent hagyományát tartalmazza, kik a zsidóknál Babyloniából kiköltözésök óta egészen a középkor végéig, tehát majdnem két ezred év alatt az egész akkor ismert földön elszórt izraeliták közt éltek. A tulajdonképeni ima, mely az egész imakönyv velejét képezi, s a tizennyolcz benedictio (שְׁמוֹנָה עֶשְׂרִי) nevezete alatt ismeretes, elvitázhatlanul a legősiebb korba viendő fel, s melynek szerzője, a zsidó hagyomány s a történeti kritika összhangzó véleménye szerint, a „Synagoga magna.“ Ezen vallástudományi egyesület, mint tudva van, 450 körül Kr. előtt Ezra által alapítottatott meg, s vallástudományi tekintetben a zsidóknál döntő tekintélylyel bírt.

Ámbár bizonyos, hogy a nevezett 18 benedictio az évszázadok folyán beállt viszonyokhoz képest némiképen változott, mint nevezetesen Zunz „Gottesdienstliche Vorträge“ 367. l., ezt alaposan bebizonyítja, nem kevésbé bizonyos az is, hogy ezen ima egészben a Synagoga magától ered.

Természetesnek fogjuk tehát találni, hogy ezen régi héber ima az izraelitánál mai napon is nagy tiszteletben áll, úgy hogy azt semmi más, bár magasztosabb kifejezésű, s tán mélyebb érzelmeket tolmácsoló imával fel nem cseréli.

Ez azonban csak tiszta kegyelet bizonyysága, melyet az izraelita társadalmi s erkölcs-vallási kifejlődésének második fénykorszaka irányában tanusít.

A mondott tizennyolcz benediction kívül az izraeliták imakönyve még különféle hálá- s dicséneket tartalmaz, melyek részint a Tanaitáktól (219. Kr. u.) — a Mischnának szerzőitől, részint az Amoraimoktól a Thalmud szerzőitől (230—430. Kr. u.), s ennek befejezte után más tudósok s költőktől eredvén, a zsidók által Liturgiájukban elfogadtattak.

Az imakönyv legnagyobb részét azonban Dávid király magasztos zsoltárai, valamint sz. írási versekből szerkesztett imák teszik.

Nem helytelen tehát azon nézet, mely szerint az izraeliták imakönyve liturgiai költemények Chrestomathiájának tekintetik, mely részint babyloniai, részint palaestinaei, részint éjszak-áfrikai, s végre európai földön is kifejlődött, s nagygyá nőtt.

S épen ez az, mi az izraelita imakönyvnek oly általános érdeket kölcsönöz.

A mi az izraelita imakönyv fordításának történetét illeti, — a következőkben foglalható össze:

A héber imák, nevezetesen az igen régiek, oly egyszerű természetűek, hogy azokat még a héber nyelv halálózása után is csaknem minden korbéli zsidó fáradság nélkül megértette.

Tudtommal Mendelsohn iskolája vala az első, mely az izraelita imakönyvnek rendes német fordításához fogott — különösen az első fordító Eichel volt.

Ha már azelőtt a héber imák úgynevezett zsidó-német fordítása létezett is, — valamint már a tizenhatodik században a szent írás ilyenféle zsidó-német fordítással és magyarázattal bírt, az inkább a legsilányabb jargonban írt paraphrasisa vala inkább, mintsem a héberimák helyes fordítása.

Mai napon a német-lengyel zsidók az imakönyv számos fordításával bírnak.

A spanyol és olasz zsidók, kik már az ötödik század végén a sz. írást s egyéb héber műveket és költeményeket honuk nyelvére fordították, valószínűleg az imakönyv fordításáról is gondoskodtak.

A francia zsidók csak mintegy félszázad óta bírnak héber-francia irodalommal, a miért is egy régibb imakönyv fordításáról aligha lehet náluk szó.

Ugyan az áll, más európai zsidókról is.

Az izraelita imakönyvnek első magyar fordítása megjelent Pesten 1841-ben Rosenthal Mór által, kinek érdeme az, hogy első volt, ki a héber irodalom ezen ágát figyelmébe vevé.

Igaz, hogy fordítása a kezdeményezés bélyegeit viseli magán, továbbá fordítása imakönyvünk nem egész tartalmára, hanem csak azon részére terjed ki, mely a legszokottabb imákat foglalja magában.

Rosenthal hiányos fordítását még 1841-ben egy szakértő és hivatott férfiú, Dr. Ballagi Mór akadémiai rendes tag, kijavította, illetőleg azt kitűnő tehetségével úgy átdolgozta, hogy Rosenthal fordítására alig lehetett ráismerni. S így ismét Ballagi Mór úr az, a kinek a pentateuchus kitűnő magyar fordításán és megmagyarázásán kívül az izraeliták imakönyve magyar fordítását is köszönhetjük.

Megjelent még 1861-ben Bécsben egy új magyar fordítása az izraeliták imakönyvének bizonyos Schwartz Mártontól, ki majdnem az egész imakönyvet fordította ugyan, de nem az eredeti szövegből, hanem Dr. Goldenthal német fordítása után — mely azonban a magyarságra nézve nagyon el van hibázva.

A zsidók mivelődési történetében állandón észleltetett, hogy minden országban, a melyben letelepedtek, annak nemzeti nyelvét imakönyvük és az ő testamentum fordítására használták. — Így keletkezett a chaldeai, arab, görög, spanyol, német, francia biblia-fordítás a zsidók részéről. — A spanyol zsidók száműzetésök daczára mai napig is zsinagógájukban

valamint a közbeszédben is használják a spanyol nyelvet ; ezen észrevétel áll a köztünk lakó spanyol zsidókról is. — Így a magyar zsidók is öseik példáját követve, szinte imáik és bibliájuk magyarra való fordításáról gondoskodnak, különösen az izraelita magyar egyesület jelenleg a szent írás héberből magyarra való fordításán fáradozik.

Visszatérve imakönyvünkhöz, Deutsch Henrik úr úgy látszik oda törekedett, hogy a héber imák fordításainak eddigi hézagait betöltse.

A mi munkájának terjedelmét illeti, mindenki elismerendi, hogy őt illeti meg az érdem, miszerint nem csak az egész évre szolgáló imákat, zsoltárokat, s az atyák erkölcsi mondatait, hanem még azon liturgiai darabokat is lefordította, s pedig az eredeti szöveg alapos felfogása szerint, melyek csak bizonyos alkalommal jönnek házbán és templomban használatba.

A szóban forgó magyar fordítás, annak daczára, hogy a héber szöveg majdnem szóról szóra van lefordítva, a nyelvészet és művészet magasabb igényeinek is megfelel.

Szabadjon nekünk a szerző úr saját szavait idéznünk, melyek fordítása előszavában foglaltatnak, hogy t. i. igyekezett „imakönyvünk oly magyar fordítását hozni létre, melyben a héber szöveg a mennyiben csak lehet hiven tükröződjék vissza ; más részt pedig azon, hogy magyar fordításában hazai nyelvünk gyönyörtől sajátságai, s élénk eszmejárata szokatlan kifejezések és szóformák által csorbát ne szenvedjenek ; továbbá, hogy maga a fordítás folyékony, egyszerű és természetes legyen, miszerint az ájtatos olvasó benne hű érzelmeinek tiszta kifejezését lássa“ ; s egyedül ezen szempontból kiindulva ítélhetjük meg helyesen, vajjon valamely eredeti mű, melynek szavai, kifejezés-módja és nézetei a mieinktől olyanira eltérnek, helyesen fordítottak-e ?

A héber imák fordítója gyakran azon alternatíva előtt áll, hogy vagy az eredeti mű eszmejét szigorúan követvén egy érthetetlen versiót szüljön, vagy pedig a modern nyelv formáinak, melyre fordít eredeti szellemét áldozza fel.

Deutsch úr sikerült fordításával elérte azt, hogy versiójában az eredeti mű tartalma és szelleme hűn foglaltatik ; — ennél fogva művét a még ifjú héber magyar irodalom szerencsés gyarapodási jelenségének tekinthetjük.

Rövid ismertetésemet bevégezvén, azt hiszem, örömdetes jelenség gyanánt említhetem fel, hogy a zsidók között ezen magyar imakönyv már idáig is dicséretesen elterjedvén, nemcsak annak lett egyik noha szerény tényezője, hogy a magyar nyelv az istent dicsérő kebel vallásos szentélyébe magának már eddig is utat nyitott, s a korszellemmel karöltve azt eszközölje, hogy a pesti izraelita hitközségben magyar hitszónoki állomás lön rendszeresítve, honnan az Isten ígéje magyar nyelven hirdetik, hanem eszközölje leendő annak is, hogy a szép példán vidéki hitközségeink is követésre buzdulva, magyar nyelvünk, s általa nemzetiségünk ezen úton is minél örömdetesebb gyarapodásban s elterjedésben részesülend.

93. A titoknok bejelenté, hogy a nyelvtudományi osztály közelebbi értekezlete a Gorove-pályamunka bírálóiul Toldy Ferencz, Szász Károly és Szepesi Imre tagokat nevezte ki.

Tudomásul van.

94. Ugyanaz olvassa Fogarassy Mihály, erdélyi püspök ő méltósága válaszát az elnöki megkereső levélre, mely szerint a Sartory-féle állítólag huniratos falemez tárgyában oda nyilatkozik, hogy a nevezett úr azt ő mlgának nem az Akadémiához küldés végett adta át; nem is véli, hogy oly figyelemre méltó régiség legyen, mindazáltal iratai közt kerestetni fogja, és megtalálván, beküldi az Akadémiához.

Bevárandó.

A
MAGYAR TUDOM. AKADEMIA
É R T E S Í T Ő J E.

XXXIX.

I g a z g a t ó s á g i ü l é s .

1867. márczius 17.

Nagyméltóságu báró Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

II. Elnök báró Eötvös József úr előadja, hogy szakértők által figyelemztetve az Akadémia palotája második, de főleg harmadik emeletének, s így épen a képtári helyiségeknek tűzvéstől nem biztos állapotára, mint a mely részek Stüler tervétől, ki vasfalakat ajánlott, eltérőleg csupán költségkímélés tekintetéből építettek olcsóbban, ez által több mint ötven ezer forintot lehetvén meggazdálkodni: azon épületrészt, s így az egész palotát tűz esetére lehetőleg biztosítani, elnök úr tervet és költségvetést dolgoztattott ki, mely szerint két víztartónak a szükséges szivattyúkkal felállítása mintegy 3200 forintba kerülne, mely összegnek megszavaztatását kéri.

Elnök úr gondoskodása az Igazgató Tanács helyeslésével találkozván: a mondott összeg a reservoírok és szivattyúk felállítására az Akadémia pénztárából rendelkezése alá bocsátatik.

III. Elnök úr önmaga jelenti továbbá, hogy a magyar írók segély-egylete még e bőjt alatt egy hangversenyt kívánván alaptőkéje gyarapítására rendeztetni; miután a városi terem kibérlése, a jövedelmet csaknem egészen fölemészténé: kéri az Akadémia nagy termét, díj nélkül, e célra átengedtetni. Mely kérést elnök úr azon hozzáttétellel ajánl az Igazgató Tanács figyelmébe, hogy későbbi hivatkozások elhárítása tekintetéből világosan fejeztessék ki a jegyzőkönyvben, hogy csupán az írói segély-egyletnek adat-hatik ez engedély, és csakis a jelen esetre szól.

Az Akadémia nagy terme minden ebből vonható következtetés nélkül a magyar írói segély-egylet javára adandó hangverseny helyéül, ezúttal átengedtetik.

IV. Szintén a nagy elnök úr, megemlékezvén azon nagy veszteségről, melyet az Igazgató Tanács közelebb egy tagjának, Lonovics József kalocsai érseknek folyó márcz. hó 13-án történt szomorú halála által szenvedett: felhívja az ülést a halál által múlt év folytán megürült három hely, vagy azok egy részének új tag-választás általi betöltésére.

Az Igazgatóság ez úttal nem kívánván egynél több választásába bocsátkozni: miután ez egy tagra nézve a titkos szavazás megtörtént, a szavazó levélkékből, kivétel nélkül, *Simor János* esztergami érsek és primás ő herczegsége, az Igazgató Tanács tag-jává egyhangulag megválasztatott.

Tizedik (philosophiai, törvény- és történettudományi, egyszersmind
összes-) *ülés.*

1867. mártius 18-án.

Pulszky Ferencz tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

96. A titoknok bejelenti *Lonorics József* kalocsai érsek, igazgató-tanácsi tag, s egyszersmind a törvénytudományi osztály tiszteleti tagjának, folyó márczius hó 13-án történt gyászos elhunytát.

E szomorú eseményt az Akadémia illetődött kebelével veszi tudomásul; felhíván egyszersmind a törvénytudományi osztályt, hogy az elhunyt fölött tartandó emlékbeszéd-ről annak idejében gondoskodjék.

97. Gyulai Pál r. tag, mint a gróf Teleki József-féle idei drámai pályázat bíráló bizottságának előadója, következő jelentést olvasott fel:

Tekintetes Akadémia! A Teleki-díjra múlt év dec. 31-ig beérkezett pályaművek megbírálására az Akadémia szokott módon bizottságot küldött ki, melynek tagjai lettek: b. *Kemény Zsigmond*, tiszteleti tag elnöklete alatt *Gyulai Pál* rend. és *Frankenburg Adolf* lev. tagok az Akadémia kebeléből, s *Benedek József* és *Paulai Ede* a nemzeti színház részéről.

A bizottság eljáván tisztében, megbízatásomnál fogva nekem van szerencsém jelentést tenni a pályázat eredményéről.

Az 1866-ik évi Teleki-díjra vígjátékok pályáztak, s az Akadémia titkári hivatalától tizenhárom pályaművet vettünk át megbírálás végett, de köztük csak hármat találtunk kiválóbb figyelemre méltónak. E három, mindent összevéve, majdnem egyenlő értékű, de egyik sem oly becses, hogy megérdemelje az Akadémia koszorúját. Azonban a Teleki-pályázat szabályai a díjt a viszonylagos becsünek is osztatlanul kiadatni rendelve, egyértelművel az V-ik számút ajánljuk jutalomra, mert társainál valamivel jobb, s több szinpadi hatást ígér, mely a pályázati szabályok szerint szintén figyelembe veendő.

De mielőtt a bíráló bizottság ítéletét bővebben indokolnám, legyen szabad egy futó pillantást vetnem az egész pályázatra.

Újabb vígjátékaink, mint e pályázat is mutatja, mindenre inkább törekednek, mint arra, hogy a magyar társadalmi életet rajzolják. A cselekvény színhelye Pest vagy a vidék, de a legtöbbször Párisban is épen úgy megtörténhetnék, s az alakok inkább csak külsőségekben ismerőseink. Igaz, a költő legfőbb tiszte az emberi szívet rajzolni; de az emberi szív szenvedélyei nem abstract fogalmak, hanem bizonyos nemzeti, társadalmi s egyéni viszonyok és törekvések concret kifejezései, melyek régtelen változatosságban kínálkoznak a költő teremő erejének. Molière

nem csak művészetével múlja felül az újkor vígjátékíróit, hanem azzal is, hogy korát, a francia társadalmat rajzolta, sőt művészetének éppen ez egyik legfőbb forrása. S ha a mi oly ifjú, Európában majdnem legifjabb drámaírodalmunkra tekintünk, mit veszünk észre? Vajjon nem azt-e, hogy a magyar vígjáték akkor vesz lendületet, midőn áthajlik a magyar társadalmi élet rajzához? Kisfaludy Károly ezzel vetette meg a magyar vígjáték alapját. Szinpadra hozott valamit az életből, a külföldieskedő magyar mágnást, a falusi gavallért, a régi szabásu pedans ügyvédet. Gaal a felelevenített peleskei notarius alakjával szokatlan hatást idézett elő. Szigligeti és Szigeti a magyar fővárosi és vidéki népélet genreképi rajzaival nyerték meg leginkább a kritika és közönség tetszését. Mindez örömdetes kezdemény volt, de azután itt mintha megállapodtunk volna. A külföldieskedő magyar mágnás most is megjelen színpadunkon, de sem hivebben, sem művészből teljebben, mint Kisfaludy-nál; a népélet genreképi rajzai fel-felbukkannak most is, de elődeiknek csak halvány másolatai. E mellett méltán kérhetjük: vajjon az-e a magyar mágnás ma, mint volt Kisfaludy Károly korában, s nincsenek-e a magyar salonéletnek valódiabb és hálásabb komikai oldalai? Vajjon a népélet genreképi rajzainál kell-e maradnunk, s nem törekednünk feljebb? Vizsgálni a magyar társadalmat a kunyhótól a palotáig, felfogni a viszonyok, eszmék, osztályok, törekvések komikai oldalát a családi, társadalmi és közélet körében, az időszerintibe általános érdeket lehelni, az általános érdekűt időszerintéhez kötni: íme a legjobb tanács, melyet jelenleg vígjátékíróinknak adhatni.

E pálya-vígjátékok nagy részében a magyar társadalom rajzát a családneveken kívül, holmi lényegtelen phrasisok czélzatai, s néhány stereotyp magyar cselédalakok alkotják. Néhányban ugyan megakad egy-egy darabka magyar élet, de mintha az író keveset vett volna élesen szemügyre, s még kevesebbet fogott volna fel benső lényegében. Boileau Molière-t nem tudta jobban megdicsérni, mint azzal, hogy *le Contemplateur*nek nevezte. Valóban az emberi szív és társadalmi viszonyok átható vizsgálatát a komikai költészet még inkább megkívánja, mint a tragikai. Az ember örömeit nevet, mint sír, de az életben a gyászt, a fájdalmat könnyebben észreveszi, megérti minden ember, életkor, mint a nevetségest a maga proteusi változatosságában. A szenvedélyek tragikai oldalai oly szembeszökők, a viszonyok, melyek közt kifejlenek, oly nagyszerűek, hogy mintegy magukkal ragadják a költőt, s könnyebben megterméke nyitják phantasiáját. Az ember komikai gyöngeségei oly mindennapiak, hogy nem mindig tűnhetnek fel, néha elleplezik magukat; a viszonyok kisszerűek, aprólékosak, s ha a költő többet akar rajzolni egy pár mulatságos helyzetnél, ha a viszonyok és jellemek benső mivoltából akarja kiszöni cselekvényét, áthatón és apróra kell tanulnia az életet, hogy hű és mégis erős és felülről vonásokkal rajzolhassa közönségének.

Pályázó vígjátékaink szerzői e tanulmányt gondoltak legkevesebbet, inkább a színpadunkon adatni szokott színműveket tanulták, mint a körülök mozgó életet. Ismert színművek bonyodalmait, alakjait repro-

ducálják, halványan, elmosódva, s a legtöbbször unalmasan. Némelyik megtanult belőlük néhány fogást, egy pár ügyes fordulatot, de mindenütt hiányzik az élet melege. Van olyan is, melyen még e színházi tanulmány sem látszik, s megfoghatlan alakokkal, képzelhetlen viszonyok rajzával akar hatni, s mesterkéltn reflexiókban keresi a dialogot. A figyelemreméltóbbak érintkeznek ugyan a magyar étellel, de csak felületesen. Nem vizsgálták eléggé tárgyukat, s nincsenek áthatva tőle. Megragadtak valamit az életből, de nem tudják, mit csináljanak vele. A benső nem nyílik meg, s a külső héjt morzsolják cselekvénynyé. A comicum nem a főszemélyekben, a cselekvény magvában nyilatkozik, hanem a mellékszemélyekben s a cselekvény kevésbbé lényeges részeiben. Példa erre a VIII. számú, melynek szerzője különben tehetséget árul el.

E vígjáték címe „*Shylock ma.*” Főhőse egy zsidó, s az egész egy magyar követválasztás bonyodalmai közt foly le. Az ember azt hitte, hogy a szerző a zsidót festi a magyar társas- és közéletben; hogy élesen szemügyre vette a magyar liberalismust, mely a zsidó-emancipatiót felvette ugyan tanai közé, de lehető ritkán emlegeti; követválasztáskor a jelöltek szépen hallgatnak róla, mintha félnének kihívni a tömeg ellen-szenvét, mintha nem akarnák veszélyeztetni ez által követté választatásukat. Másfelől vizsgálta a zsidók követelő türelmetlenségét, kik egészben véve nem igen igyekeznek rokonúlni a magyar nemzettel, mindamellett emancipatiójukat tartják az ország legfontosabb kérdésének. Minthogy pedig némely követjelölt hazafinak a választáskor sok pénzre van szüksége s rászorúl a zsidóra, ki az emancipatiót legalább is kedveli annyira mint a nyereséget: azt vártuk, hogy e viszonyokból egy csoport komikai bonyodalmat sző ki a szerző. Mindebből vagy épen semmi vagy nagyon kevés, mert a főszemélyek ép oly kevésbé jellemzők, mint maga a cselekvény. Thárdy és Kelendi követjelölt ellenfelek részeg kortesei összeverekednek. Lévi, egy kisvárosi gazdag zsidó, arra járván, jóindulatból el akarja őket választani, azonban e kiáltással: „Üssük a zsidót, éljen Thárdy”, őt magát is eldöngetik, míg végre Dénes, Szarkaláb ágens fia, kiszabadítja a verekedők kezéből. Lévíben erre a Shylockénál is nagyobb gyűlölet lángol föl, mert Shylockban a gyűlöleten kívül még más szenvedély is van, de Lévíben semmi egyéb. Minthogy a kortescsapaton nem állhat boszút, Thárdyt szemeli ki dühe áldozatául, ki őt soha sem sértette meg, s kiről sem ő, sem mi nem tudjuk, vajjon ellensége-e a zsidóknak, ellenzi-e az emancipatiót? Semmi sem természetesebb, mint az, hogy az embert hamar eldöngetik, ha verekedő, részeg emberek közé elegyedik, s bárki legyen, goromba gúnyneveket dobnak szeme közé; de az épen nem természetes, hogy ezért Lévi oly iszonyu dühbe jöjjön, s erre valaki egy egész vígjáték tervét alapítsa. Lévi boszúból összevásárolja Thárdy váltóit, kötelezvényeit mintegy 80 ezer forintig, hogy mikor követté választják, csőd alá juttassa, megbuktassa. Thárdy kedvkeresésből a kis városnak nagy bált akar adni, épen mint ellenfele; de nem levén reá pénze, Szarkaláb ágens által Lévitől kéret kölcsön, ki ad is, de oly feltétel alatt, hogy őt is elhívják a bálba családjával együtt. Thárdy restelli

a dolgot, de rááll. A bál vigan foly. Lévi fiát, Somát jól fogadja mind a házi kisasszony, Jolán, mind pedig Kelendi Tivadar, a másik követjelölt fia, Jolán kedvese ; jól fogadják Lévi leányát, Juditot is, kit Dénes szeret, s még ez éjjel meg akarja szöktetni, hogy vele összekeljen. Lévi iránt nem sok szívességet mutatnak, sőt Thárdy megvetőleg néz reá, de ebből még nem következik semmi baj. A bajt az idézi elő, hogy Tholdalak, Jolán szerencsétlen udvarlója, összetűz Somával, s párbajra hívja ; de midőn megtudja, hogy zsidó, kigúnyolja s nem akar vinni vele. A zajra belép Lévi is, gyűlölete kitör, s Thárdy így kiált fel : Vessétek ki e megveszett zsidót ! Lévit elhureczolják, ki most még dühösebb és boszúállóbb. A követválasztás napján megjelen a vendéglőben, hol a követjelölt-ellenfelek laknak, hogy Thárdyt megsemmisítse. Azonban ellágyul, mert Kelendi Tivadar fia helyett és fiáért megvívott Tholdalakkal, mert leányát Dénes nőül vette (nem tudhatni : keresztény lett-e Judit, vagy a nálunk még be nem vett polgári házasság útján keltek össze), továbbá, mert Soma szétszakítja a váltókat s a 80 ezer forintot Jolán mátkáhozomáryául ajánlja fel, ki Tivadarhoz megy férjhez. Csak így lehet megszégyeníteni, megboszulni Thárdyt, és a mai Shylock mindebbe beleegyezik, s gyűlölségéből kigyógyulva így kiált leányához : Álom volt, édes gyermekem ! " Hogy s hogy nem, a követjelöltek mindenike megbukik, s Tivadar lesz a követ.

A emberi szív és társadalmi viszonyaink rajza-e ez ? Mi az a mai Shylock ? Egy égőbb gyűlöletű zsidó, mint a régi ; de egyszersmind oly lágy-szívű, lemondó, feláldozó, mint egy keresztény martyr. S mi színtelenek e követjelölt urak ; épen oly joggal lehetnének franczia, angol vagy német, mint magyar követjelöltek. Egyetlenegy jellemző vonás sincs bennök. E mellett a mű egész szerkezete laza ; a mellék-események, melyeket mellőztünk, majdnem háttérbe szorítják a főcselekvényt, mely tulajdonkép csak a harmadik felvonás közepén indul meg, midőn Thárdy Lévitől pénzt akar kölcsönözni. Mindamellet szerző tehetséget tanúsít. Némely mellékjelenetben, ha nem is kiforrott, de valódi komikai ér nyilatkozik, valamint a nőjellemelek rajzában is. Mind Judit, mind Jolán jól alkotott jellemelek, bár a cselekvény szövevénye nem engedte, hogy a mű eléggé szerves részei legyenek. A verselés nem mindig szabatos ugyan, de a dictio több helyt költői, sőt az annyira elhibázott Léviiben is megtalálhatni a gyűlölség és düh egy-egy szerencsés kifejezését. Szerzön látszik, hogy tanulja Shakespeare-t ; azonban kár, hogy e tanulmánynak csak styljén maradt nyoma, s nem egyszersmind a jellemrajzon és szerkezetén.

A VI-ik számú „*Erős szer hat*“ történelmi vígjáték. Tárnya az az ismert monda, melyet Kovács Pál is feldolgozott csakugyan vígjátékká. Szerző épen nem utánozza Kovács Pált. A két műnek csak annyiban van érintkezési pontja, mennyiben mindkettőnek tárnya ugyanegy monda. Bánfi hírét veszi, hogy Mátyás király meg akarja látogatni ; féltvén szép ifjú nejét, elküldi hazulról Lindvára, s egyszersmind rokonát, Szerénát, szándékszik kiadni a király előtt nejétül. Azonban Bánfiné kocsija eltör-

vén az erdőben, hol épen a látogatóba induló Mátyás király vadászat, találkozik a királyllyal, megvallja neki kilétét és elutazása okát. Mátyás fölteszi magában, hogy ezért megizzasztja Bánfit, s egyszersmind kigyógyítja féltékenységből. A befátyolozott Bánfinét magával viszi, mint egyik főúr kísérlője nejét. Megérkeznek. Bánfi csakugyan Szerénát adja ki nejeül. A király tettet magát, mintha semmit sem tudna az egészről, s ebédnél ő is kísérlője nejeül mutatja be Bánfinét. A lefátyolozott Bánfinét végre megismeri férje, de nem mer szólni. Azonban nem fojthatván el féltékeny indulatosságát, kimondja, hogy nem Szeréna, hanem a Mátyás által vendégnek kiadott nő a neje. Mátyás haragot tettet, s mert alattvalója megcsalta, tréfálni merészelt vele, börtönbe vetteti Bánfit, mire neje, ki nem tudja Mátyás célját, elájul. Mátyás Szerénának megmondja, mi célja van, t. i. hogy végkép ki akarja gyógyítani Bánfi féltékenységből. Felkéri őt, hogy rejtse el magát Bánfiné hálószobájának egyik fülkéjébe, s legyen tanuja annak, a mi történni fog. Történni fog pedig az, hogy Bánfi, kinek börtönét csak hü cseléde őrzi, kiszökik, s mielőtt elszökne, éjjel meglátogatja nejét. A király ekkor együtt lesz Bánfinével, szerelméért fogja ostromolni, természetesen sikertelenül. Bánfi bizonyosan meglesi e jelenetet, s meggyőződik neje ártatlanságáról, melynek egyébránt a fülkében Szeréna is tanuja lesz. A dolog úgy történik, s Bánfi kigyógyul féltékenységből.

E vígjáték terve átlátszó, világos, sőt az a baj, hogy nagyon is világos, s igen előre tudunk mindent. Menete is elég gyors; nyelve, verselese pedig jobb, mint társaié. Azonban három nagy baja van. Először, nem értjük Bánfi féltékenységet. Az nem elég, hogy valaki féltékeny, mert féltékeny; értenünk kell, hogy miért, hogyan lesz azzá, vagy legalább, mi táplálja féltékenységet. Ha szerző a Bánfiné jellemébe egy kis ártatlan kaczérságot vegyít, sokkal természetesebbé teszi a fejlődést. Továbbá bajos elhinni, hogy Bánfi kigyógyulhat. A szer épen abban nem erős, miben szerző hiszi. Egyáltalában féltékeny ember nem gyógyulhat ki féltékenységből csak azért, mert egy esetben gyanuja alaptalanságáról meggyőződik. Egészen más volna, ha csak a királytól féltené, de Bánfi mindenkitől félti nejét. De minthogy Bánfi féltékenysége valóságos monomania, s minthogy a királyllyal látja visszajőni elküldött nejét, mint részest az ő megszégyenítésében: könnyen gyanakodhatik, hogy a hálószobai jelenet is csak olyan kicsinált dolog az ő elaltatására. De mindezeknél nagyobb baj az, hogy a szerzőben hiányzik a komikai ér. A komikai helyzeteket jellemei nem tudják megeleveníteni és hatásra emelni. Mátyás királyban nincs semmi humor, csak száraz reflexió és némi pathos. Bánfinéből hiányzik a kellem. Bánfi komikai oldala alig tűnik ki; s a mű bevégezése, valamint az egész hangja, jobban illik egy érzékeny színműhöz, mint egy vígjátékhoz.

Az V-ik számú „*Kedv és hivatás*“ a jelen életből van véve. Szerzője nagyrészt ismert vígjátéki alakokat mozgat sok ügyességgel. Ez alakok belül üresek, de mégis kívül mutatnak. Egy darabka magyar élet akar lenni ez is, de csak a felületen úszik. Itt-ott van benne egy-egy

jellemző vonás, de az egész épen nem hű tükördarabja a magyar társadalmi életnek. Egyik hőse Szövési Boldizsár, egy jóindulatu ember, kit csendes házi-életre teremtett Isten, de nem akar házasodni másodsor, mert első házassága szerencsétlenül ütött ki, hanem a helyett lopatja magát gazdasszonyával, unalmában philosoph lesz és titkos író, ki a dicsőségnek szeretne élni. Inokaöcscse, Szövési Dezső, könnyelmű fiatal ember, kinek nagy tehetsége van a festészetre, de erőnek erejével költő akar lenni. Nem szeret tanulni, dolgozni, de mégis szeretne valami állást nyerni, hogy elvehesse Darvai gyárnok leányát, s épen azért egy laphoz segédszerkesztőnek szegődik. A darab úgy indul, hogy hősei egészen egyebek akarnak lenni, mint a mire valók, miből természetesen annak kell következni, hogy egyik se érje el célját, mindenik pórul járjon s úgy térjen vissza hivatásához. E felfogás komikai ; de az eszközök, melyekkel ezt szerző végrehajtja, nagy részt nem felelnek meg a célnak. Czeczilia, egy kissé éltos, de különben derék s nem kellem nélküli kisasszony alakjában leginkább a gondviselés működik, s ez vonja másfelé s teszi boldoggá a nagybátyát és unokaöcsöt. Az ember azt várta, hogy Szövésit philosophiája, írói viszketege egy csoport kellemetlenségbe bonyolítja, melyek azután kigyógyítják. Mindebből keveset látunk, s épen nem elhatározó befolyással. Szövési kigyógyul, mert a darab végén észreveszi, hogy Czeczilia iránta titkos hajlammal, valódi szerelemmel viseltetik, miért aztán nőül is veszi. Szövési Dezső is kigyógyul poetaságából, nem azért, mert poetasága csúffá tette, s ez úton semmire sem mehet ; hanem, mert Czeczilia jóindulatu cselszövényei következtében a műtárlatban képei elkelték, s mert nagybátyja és Czeczilia kisasszony házassága következtében vagyonhoz jut, mikor aztán kedvese atyja is beleegyezik a házasságba.

Az alap se a művészet, se az élethűség szempontjából nem állja ki a tűzpróbát, a jellemek is gyöngék, kivéve a Czeczilia kisasszonyét, mely legeredetibb s leginkább sikerült az egész vigjátékban. Szerző egy éltos kisasszonyt rajzol, ki a maga módja szerint csendes-titkosan szerelmes egy szintén éltos emberbe ; e mellett némi anyai érzélemmel és számító gonddal viseltetik az egész Szövési-család iránt. Úgy rajzolja, hogy nem válik komikai alakká s még sem visszatetsző, s rokonszenvet költ. Ha szerző özvegy asszonyt teszi, talán még sikerültebb lesz. A mű ereje leginkább a bonyodalomban rejlik, mely nem nyugszik ugyan sem a szív, sem a magyar társadalmi élet tanulmányán, de eléggé ügyes. E mellett a szerkezet színpadi jártasságot tanusít ; a párbeszédek eleve- nek ; a nyelv és verselés folyékony, szabatos.

A bíráló bizottságnak e három mű közül kellett választani. A „Shylock ma“ című vigjáték egy pár nőalak rajzával, s néhol a költői dictio bájával felülmúlja társait, — de minden egyébben hátrább áll. Az „Erős szer hat“ című vigjátékban a verselés, nyelv legkitünőbb, terve legegyszerűbb, legátlátszóbb ; de szerzőjében hiányzik a komikai ér. A „Kedv és hivatás“-nak (V-ik számu) nincsenek feltünőbb fényoldalai ; de árnyoldalai valamivel kevesebbek, s nem oly kirivók. E mellett

leginkább vigjáték, s legtöbb hatást ígér a színpadon, miért a díjat szerzőjének kiadni kérjük, miután azt a szabályok szerint mindenesetre ki kell adni.

Miután a bírálók e jelentésben kimondják, hogy a pályázó tizenhárom vigjáték közül egyik sem érdemi az Akadémia koszorúját, az ülés jelenleg azt az esetet látja fenforogni, melyről az akad. Ügyrend 115. pontja intézkedik. E szerint a száz arany jutalom az V. számmal jelölt: „Kedv és hivatás“ és a „Nem ugyan az“ jelígéjével beküldött pályaműnek oda ítéltetik ugyan, de jelíges levele felbontatlanul visszatéttetik a levéltárba, ismeretlen szerzője pedig hirlapilag felszólítandó lészen, hogy ha a roszaló ítélet daczára is fel akarja venni a díjat, fél év alatt jelentse magát a titoknoki hivatalnál. A többi tizenkét pályamű jelíges levelei még az ülés folytán egy küldöttség által elégettettek.

98. Szász Károly lev. tag *Mihályi Károlynak* a XXVI. nagygyűlésen választott lev. tagnak ily című értekezését olvasta fel: *Kísérlet felni lélektani alapon az ismerettan főkérdésére.*

Értekező e gnómát vallja *jelszavának*:

„Az oly tudás bizony *nem kincs,*
A melynek *kellő* haszna nincs :
S az oly vélt tudás éppen *rosz,*
Mely a *javakban kárt* okoz.“

És kimondja azon bizonyos tudását, hogy ily jelszót ily világos körben bízást vallhat, a nélkül, hogy félnie kelljen, hogy ama nagy jelentésű szók „kellő haszon“ „javak“ kelleténél szűkebb, vagy alsóbb értelemben lesznek a „hallóktól“ véve. Őszintén nyilváníttja egyszersmind az indokot is, melyből szükségesnek kellett érzenie, éppen ezt mondani ki legelőbb, midőn a nemzet tudományos életének e központján, legelőször, nem csak szabad, hanem *tiszte* is megszólalnia. *Szorosabb* értelmezésül pedig ama jelszónak, kiemeli : hogy az *emberi javak* lépcsőzetében *legfelső* fokon, az „igaz-tudást“ és „igaz erkölcsi-derékséget“ tudja ; s tehát az emberi öntudatos törekvés *legméltóbb* tárgyának azt itéli :

„hogy mennél többen, mennél tisztábban *ismerjék* az *ismerhetőt*, és
„mennél teljesebben *valósítsák* azt a mi *igazán jó*, s tehát *boldogító*.“

Ebből folyólag : a tudományokat a szerint sorozza kisebb-nagyobb értékűeknek, alsóbb felsőbb méltóságuaknak, a mint ama legfőbb javak valóulására kisebb-nagyobb befolyással vannak. És így azon tudományt, melynek éppen sajátlagos feladata az *emberi tudás és akarás természeti törvényeit kimutatni*, azaz : „a *philosophiát*“ — e rangfokozat *felső* polczára kell helyeznie ; de egyszersmind azt is állítania, hogy a felsőbb polczot a *többi* tudományok lépcsőzete *tartja*.

Más philosophiai felekezetekkel szemben pedig, avval jelöli ki álláspontját : hogy —

az *oly* *philosophiát*, mely az *emberi igaz ismeret lehetőségét tagadni* erőlködik, maga-magával ellenkezőnek, azaz : képtelenségnek állítja ;

az *oly* filosofiát, mely az *emberileg-ismerhetőnek* mezejébe az „Absolutumot“ is *bele foglalhatni véli*, nem csak sikertelen, hanem ártalmas ikarusi röpkedésnek

az *oly* filosofiát, mely az emberi *tudhatás láthatárát igen alant és szűken* vonja, elmerestségnek és tompa anyagiasságnak

az *oly* filosofiát, mely az „*erkölcsi jó*“ *eszméjének való-létiségét tagadná*, az emberi ép természet szégyenletes, sőt veszélyes megtagadásának,

sőt *már csak az olyat is*, mely e tagadást nem mondaná ki ugyan egyenesen, de *oly elveket állítna fel*, melyekkel az *egyéni erény lehetsége összeférhetetlen*, csalja tanítmánynak tudja és vallja; — s tehát

csak az oly filosofiát ítélheti tanútjában *természetszerűnek*, eredményében *igaznak*, mely *természetünk* tagadhatatlan *adataiból*, pontos észlelet és szoros következtetés útján *kihozza*, *miben áll az emberileg-igaz, és emberileg-jó*; — *amaz igaz*, mely a jónak is elmélete, és *ama jó*, mely az igaznak gyakorlata.

Hogy törekvése ily filosofiára *ennyiben sikeres*, az nem tünhetik eléggé ki azon „*tájékozásból*“ és „*lélektani alapvetésből*“, melynél *többet*, nem tőle függő okok miatt, közönség elébe még nem bocsáthata. Úgy hiszi tehát, hogy *teendőét teszi*, ha legelőször is, midőn e tisztos karban megszólalni tiszte, — *mutatványt ad* arról: hogy — a lélektanon alapuló, vagy, jobban mondva, lélektanból *termő* philosophia vagy *philosophiává nővő lélektan*, — mit felel az emberi ész ama legfontosabb két kérdésére:

mi az igaz?

mi a jó?

Jól tudja ugyan, hogy *állami életünk* mostani forduló-pontján, sokkal *nagyobb érdekkel* volna kísérhető (ha különben méltó fogna lenni rá) az *utóbbi kérdés tárgyalása*; főleg mivel a „*jó*“-ban benne foglaltatik a „*jog*“ is: de az alapos megmutatás természetsszerű *rende* elutasíthatatlanul kívánja, hogy az *előbbi kérdésre* legyen *előbb* adva felelet; mert a „származtató“ philosophia, nem beszélhet addig meggyőzőleg a *jóról*, és ennek egyik neméről a „*jog*“-ról, míg nem beszélt meggyőzőleg az *igaz*“-ról.

Ezt igyekszik tenni értekező, szerény előadásában, melyet bátorodik itt a tudomány e templomában, a „közértelmesség“ ítélete alá terjesztetni, — és a melyben —

kísérletet tesz, *feleletet* találni, *lélektani úton*, az *ismerettan* ama *fő* kérdésére:

„*ennyiben férhet* az emberi ismeret a tárgyak *való-létéhez*?“

Es előadása további folytatában:

1) röviden jellemzi a *két világ-nézetet*, mely e kérdés terén egymással szemben áll: a „*realismust*“ és „*idealismust*“,

2) megmutatja, hogy mindenik *helytelenül* tesz, ha a másiktól *minden* érvényt megtagad,

3) bebizonyítja, hogy a *realismusnak igaza van*, ha állítja, hogy az

ép érzékü ember tapasztalati ismerete a kultárgyakról, velök nem ellenkezik, sőt való-létökkel okozati egybefüggésben van; *de nincs igaza*, ha állítja, hogy az emberi ismeret, a kultárgyak való-létét *hiánytalan, teljesen és vegyítetlen*, tisztán fogja fel; és így ennyiben az *idealismusnak van igaza*; de viszont *ez is túl megy* a kellő mértéken, ha ennél többet állít, — t. i. azt : hogy a tárgyak *való-létéhez sehol sem férhet az emberi ismeret* — mint Kant tanította, — vagy azt : hogy a külvilág minden *tárggyilagos lét nélküli*, s csupán az emberi „én“ képzeleti műve, mint az *első Fichte* erős-ködött állítani. Mert a „való-lét“ fogalma, mely minden ép emberi észben megterem, tagadhatlanul arra mutat, hogy *lenni kell lénynek*, melynek való-létét *közvetlenül tudjuk*, különben nem lehetnének *egyes észrevéteink*, melyeknek azon „*egyféléjéből*“, miszerint „vannak“, „léteznek“, származhassék a „lét“ fogalma; miután a „származtató philosophia“ teljesen bebizonyítja, hogy „fogalom“, egyetlen egy is, sem nem születik velünk, sem más úton nem származik, mint *egyes észrevéteink emlékeinek egyféléjéből*. (II-dik könyv 15., 16. §§.)

Es ezek nyomán így foly tovább fejtegetése :

Minthogy sem magunkból ki nem kelhetünk, sem más lényegbe be nem szállhatunk, sőt ha ez utóbbit tehetnők is, amaz előbbi mégis lehetetlen maradna : szembeötlő-világos, hogy ama lét, mely nekünk *közvetlenül* jelenkezik, *nem lehet más*, mint *saját tudalmas-létünk*. Midőn *magamat* tudom, az is a *ki* tud, az is a *kit* tudok, *ugyan-én* vagyok. A ki még magáról is azt volna képes állítani, hogy „nincs“, sőt avagy csak azt is, hogy „nem tudja van-e vagy nincs“, az önmagával jőne a legkiáltóbb ellenkezésbe ; mert ugyan, hogy lehetne akár „állítunk“, akár „tagadunk“, a nélkül, hogy „léteznénk?“ és hogyan lehetne állítunk, avagy csak azt is, hogy „nem tudjuk“, a nélkül, hogy tudnók legalább azt, hogy „nem tudjuk?“

Azonban saját létünk tudata *csak annak* szolgáltatja teljesen bebizonyító példáját, hogy *van* lény, mely *valóban* létezik, s *nem csupa tetszmény*. Hanem cvvel még *koránt sincs bebizonyítva*, hogy van oly tárgy, melyet *épen olyannak* tudunk, a milyen valósággal ; s tehát ennyivel még nincs megczáfolva az a *mérsékeltőbb idealismus*, mely *csak annyit* állít, hogy nincs tárgy egyetlenegy is, melynek nem csak „létezése“, hanem „*milét*“ felől is, *hiánytalan*, teljes és *vegyítetlen-tiszta* ismeretünk volna. Ez állítás csak úgy lehet megczáfolva, ha oly ismereti tárgyat mutathatunk föl, melyről képezett észrevéteink, és ezek „*egyféléjéből*“ származó fogalmaink, vele, magával, minőségileg, teljesen megegyeznek. És ilyenket mutat fel értekező, saját belvilágunkban : t. i. „*tudalmas belállapotainkat*“, melyeket *épen olyanoknak* vehetünk észre, a *milyenek valósággal* ; mert itt *nem az az eset*, mint a kultárgyak úgynevezett észrevéteinél ; itt *nincs miből* elegyedjék az illető fogalomba bármi *idegen* alkotó rész is ; mivel itt, az *észrevett belállapot*, s a *fogalom*, mely által azt „ilyennek“ „olyannak“ vesszszük észre, mindenik a *mi képzettségünk*, és pedig *jelen-tudalmas* képzettségünk, s tehát *teljesen egyneműek*.

Át kell azonban látnunk ezekből *azt is*, hogy nem is más, csak

épen ez az egy ismereti mező az, melyhez észrevétünk közvetlenül férhet, — és nem más fogalmak, hanem épen csak ezek azok, melyek tárgyuknak teljesen megfelelhetnek. Tehát ez eredményből csak magából, nem hogy igazolható volna, a köz emberi tudat realisticus meggyőződése a kültárgyak valólétéről, sőt ha ennek egyéb alapja nem lenne, alaptalannak kellene tartanunk. Itt van a fő nehézség, melyet ha el nem háríthatunk, ez esetben semmi módunk nem lesz, megbizonyosodni a felől „terjedhet-e való-léti ismeretünk, saját belvilágunkon kívül, még valami egyébre is?”

A kérdés, melyre feleletet kell keresnünk, ez : „hogyan jutunk mi emberek ahhoz, hogy magunkon kívül is létezni tudjunk tárgyakat ; holott egyebet, mint saját létünket, közvetlenül nem érezhetünk ? mikép, mi elégséges okkal eshetik az, hogy némely belállapotainkat észrevéve, ugyanekkor, ezeknek megfelelő „kültárgyakat” tudunk előttünk lenni ?”

E kérdésre lehetetlen volna felelnünk, ha oly lét, melyet közvetlenül belsőleg tudunk, és oly lét, melylyel érzékeink érintkeznek, egy tárgyban sem volna együtt ; vagy más szókkal : ha egyetlen egy tárgy sem volna, melynek egyszerre és együtt vehetnők észre bel- és kül-létét. Azonban szerencsénk, ily tárgy van, és pedig ugyancsak közel : mert mi magunk vagyunk az a lény, melyet úgy is, mint belvilági, úgy is, mint külvilági lényt, vehetünk észre. Ha tagadhatatlan, hogy mi, tudó emberek, léte-zünk ; ha meg kell ismernünk, hogy mi tudó-lények, egyszerűs mind kül-létileg is megjelenünk, azaz testileg is léte-zünk : el kell ismernünk egyszerűs mind azt is, a mi e kettőben együtt, foglaltatik : hogy, t. i. ez a külvilági lény, mely mi magunk vagyunk, valóban létezik, és nem csak tetszemény.

Azonban ezzel sincs még bevégezve a vita ; mert az idealista ezt vetheti ellen : „azon érzéki jelenség, melyet „testemnek” hívok, épen csak olyan külvilági tárgy, mint a többiek ; és miután meg vagyok győ-ződve, hogy ezeknek valólétéről nem lehet bizonyos tudásom, ugyan e bizonytalanságban kell lennem e testre nézve is.” Hanem e következtetés alaptalansága, értekező szerint, világosan kitünik, ha meggondoljuk :

1) Hogy azon belérzelmi állapot, melyben testünkről értesülünk, nagymértékben más, mint az, melyben a többi külvilági jelenségek észre-vételéhez jutunk.

2) Hogy saját létünk adatai között találunk olyakat is, melyek nem csak annak bizonyosságai, hogy ez a kültárgy, melyet testünknek nevezünk, valóban létezik, hanem annak is, hogy e test tulajdonkép nem csak kívü-lünk, hanem állandóan velünk van, és pedig nem úgy, mint köntös, melybe csak öltözve volnánk, nem úgy, mint hajlék, melyben csak laknánk, nem úgy, mint szekrény, melyben öntudatunk mint „elenodium” tartva volna, nem úgy, mint eszköze a művésznak, mely nem egy a művészzel : hanem úgy, mint magának személyiségünknek egyik „alkotó része.”

Ha pedig kényteleneknek vagyunk elismerni, hogy saját testünk való-lét : nem tehetjük, hogy ugyan ennek ne ismerjük el a külvilág többi tárgyait is ; mert tagadni nem lehet, hogy testünk nem egyébből származik, mint e külvilági elemekből, és ama „nemző-csiréből”, melyen kezdő-

dik egyéni létünk ; — ha tehát testünk való-lét : ugyan ilyennek, azaz való-létnek kell lenni annak is, a miből származik.

Miután mindezen fejtegetései nyomán, értekező ily eredményhez jut, melylyel a kitűzött kérdés, *lényegileg*, el van döntve : máskorra tartá fen a további részletezést, melyben elé kell adnia : hogy az *oly* ismeret-tannak, mely ez alapra épül,

„mit kell állítania értelmünk legáltalánosabb eszméinek (léte és tulajdonság — tér, idő, ok, eredmény, cél, anyag, szellem, természet, teremtet) *valóléti* tartalmáról, — és

„hol kell elvonnia a szorosan vett emberi ismeretnek határát ?

Nem fölösleges végre megjegyezni, hogy értekező, mielőtt tárgyába bocsátkozott volna, *engedélyt* kért, hogy *igyekezhessék* úgy beszélni, mikép előadását egybefüggésében kísérhessék nem csak a szakferfiak, hanem *azok is*, kik ily kérdésekkel ugyan rendesen nem foglalkoznak, de *oly képzettséggel* bírnak, hogy *érdeklél* viseltetnek az *ilyek* iránt is. *Ez igyekezet* az egész előadás folytában nyilván *meglátszott*.

99. *Thaly* Kálmán level. tag „II. Rákóczi Ferencz levéltárát“ ismertette.

Értekező előrebocsátván, hogy midőn f. évi febr. 4-iki felolvasásában a dunántúli levéltárakat s ezek között a vasiakat is ismertette : a Vasvármegyében létező legnagyobb fontosságú levéltárát, t. i. a vörösvári Rákóczi-féle archivumot illetőleg kijelenté, hogy ezt azon úttal mellezői, miután ez annyira nevezetes, hogy ismertetésének külön felolvasást óhajtott szentelni. Ma azért külön értekezésben ezen levéltárát ismertette.

A Rákóczi-ház archivuma, mely jelenleg a leányágon Rákóczi-utód gr. Erdődyek, illetőleg gr. Erdődy István vörösvári kastélyában van elhelyezve, de egykor Onodon tartatott, — tulajdonképen 3 részből áll. 1) Az összes Rákóczi-féle birtokokra vonatkozó irományokból, s némely Báthori- és Rákóczi-féle fejedelemkori nagyfontosságú államiratokból. E rész rendezve van, s oly roppant, hogy csak lajstroma hat nagy folians kötetet képez. 2) Azon Zrínyi, Erdődy, Frangepán, Draskovich stb.-féle eredeti levelezésekből, melyek a gr. Erdődyek egyik horvátországi kastélyából csak nem rég hozattak ide. 3) *II. Rákóczi Ferencz hadi- és politikai levéltárából*. Értekező a múlt ősszel Vörösvártr létekor főleg ez utóbbi részt — mint történelmi tekintetben legbecsesebbet — tette tanulmányai tüzetes tárgyává. Ezen utóbbi archivum ma is azon módon vagyon, a mint 1711-ben a kibujdosó Rákóczi és titkárai — mint magokkal viendő feltettebb iratokat — Munkácson hirtelenében összecsomagolták. Értekező egyenként felbontogatott minden fasciculust, s még oly levelekre is talált, a melyeknek pecsétje sem volt feltörve. Vannak itt XIV. Lajosnak, Nagy-Péter czárnak, Szaniszló lengyel királynak, több uralkodó hercegeknek, s úgy szólván az egész akkori európai diplomatiának Rákóczihoz írott világtörténelmi érdekű eredeti levelei, valamint

a fejedelem saját külföldi követeinek és diplomatáinak nagyszámu és nagybecsű tudósításai; számos hadi acták, s a kurucz tábornokok és egyéb fő-fő magyarok legtitkosabb értesítései, emlékiratai stb. a fejedelemhez. Sőt a Rákóczi-emigratio első időszakabeli correspondentiák is — mert e levéltár külföldről került vissza — itt őriztetnek.

Értekező több fasciculust részletesen ismertet; különösen kiemeli pedig azon hét darab nagy protocollumot, a melyek Rákóczi titkos leveleinek fogalmazványait, illetőleg másolatait, tartalmazzák: Bercsényihez, Károlyihoz, a két Eszterházyhoz, Bottyánhoz, Pekryhez, Andrássyhoz, Berthóthyhoz, stb. szóval legmeghíttebb embereihez és legfőbb vezéreikhez. E protocollumokból értekező kettőt eredetiben be is mutat, a néhai Magyar Confoederatió szintén Vörösvártt lévő nagy pecsétnyomója lenyomatával együtt. Ismerteti és jellemzi Bercsényinek, Károlyinak, Eszterházy Antalnak és Dánielnek, Bottyánnak, Forgáchnak, Pekrynek, Vaynak, Rádaynak, Mikes Mihálynak, ifj. Teleki Mihálynak, a Barcsayaknak, a két Pápaynak, Horváth Ferencznek, Nedeczky Sándornak, Thalab a Máténak stb. Rákóczihoz írott s feles számmal fennlévő historiai fontosságú leveleit, jelentéseit, melyek részint hadi, részint diplomatiai érdekűek. Ismertet néhány tárgy szerint rendezett csomagot is, pl. az 1708-iki morvaországi hadi expedícióra, az 1708-iki érsek-újvári ostromra, az 1709-iki landor-fejérvári negotiatióra s arról hadak fogadására, az 1709-iki lipői harcokra vonatkozókat; az 1711-iki unghvári, s a szintén ezen évbeli munkácsi actákat, Károlyinak Rákóczihoz írt utolsó levelével; a Rákóczi-féle nemes testőrség összes írományait; stb. Említést tesz sok hadjárat, táborfelállítás, harczrendelő stb. tervezetekről, a kurucz hadseregek, várak, hadszertárak, felszerelési készletek kimutatásairól; magyar szolgálatban állott franczia hadmérnök tisztek erődítési és hadműködési tervrajzairól, s más egyéb igen fontos okmányokról, melyekben e levéltár oly rendkívül gazdag, hogy bár értekező a helyszínen is sokáig és sokat dolgozott, s bár — a tulajdonos gróf úr szíves engedelméből — nagy halmaz érdekes iratokat válogatván ki, ezeket magával hozá, s ma is folyvást ezekkel foglalkozik: mindazáltal még annyi becses maradt felhasználatlan, sőt az archivum 1.) és 2.) alatt említett részeiben átvizsgálatlan is, — hogy értekező még egyszer szándékozik hűzamos időre felmenni Vörösvárra, hazánk ezen egyik legnevezetesebb, s eddigelé még úgy szólván teljesen ismeretlen, legalább a tudomány számára — a boldogult Szalay László egyszeri rövid outlétét s az általa behozott okmányokat kivéve — fel nem használt levéltárának további tanulmányozása végett.

100. Olvstatott Vandrak András akadémiai lev. tag és eperjesi tanár válasza az elnöki levélre, miszerint a Dobay-féle naplót eredetiben küldi, hozzá csatolván egy Tököly által kiadott eredeti magyar útlevelet, és igéri, hogy az Akadémia kíváratára megküldheti Karafának egy útlevelét, s bizonyos Kurucz szabályzatokat is.

Köszönet kifejezése mellett a napló és útlevél áttétetnek a történettudományi bizottsághoz, melynek véleménye az ígért iratok szükséges volta iránt beváratik.

101. A Nyelv- és széptudományi Osztály jelenti, hogy a levelező tagok száma meg-

határozása iránt javaslatot készítő bizottság tagjaiul, részéről Hunfalvy Pál és Toldy Ferencz r. tagokat választotta.

Tudomásul vétetvén, a most már teljes számú bizottság felhivatik, hogy működését minél előbb kezdje meg.

102. A titoknok bemutatja sz. kir. Pest városa polgári törvényszékének 10,451. számú közlését, mely szerint Mutovszky Tódor Pesten 1866. sept. 29-kén tett végrendeletében az Akadémiának 200 főt hagyományoz.

Átteendő a pénztárhoz, a hagyott összeg fölvétele végett.

203. Simonyi Ernő, jelenleg Savoyában élő hazánkfia, Martinusius bíbornok olajba festett régi arcképét küldi ajándécul.

Köszönettel fogadtatván, a kép kijavítva és keretbe az akad. könyvtár helyiségeiben fog felfüggesztetni.

204. Olvastatott az akadémiái könyvtárhivatalnak következő jelentése a titoknokhoz: Tekintetes Titoknok úr! Van szerencsém a t. titoknoki hivatalt egy nagyszerű adományról értesíteni, mely a múlt hetekben a m. akadémiái könyvtárt a legbecsesb könyveknek nagy számával gazdagította. A nagylelkű adományozó *Pulszky Ferencz* úr, akadémiái tiszt. tag. A könyveket az akad. könyvtárba átvettük, s ezennel átküldöm bemutatás végett a róluk szóló két jegyzéket. A Pulszky úr adományozta könyvek főleg háromfélék: a) Szanszkrit nyelv és irodalomra vonatkozók. b) Historiaiak és Politikaik, nagyobb részt Magyarországot illető, külföldön megjelent munkák és cikkek. c) Archaeologiaik, -- a melyek közt a legnagyobb és drágább munkák találhatnának.

Az adományozott *munkák* összes száma 766 = 1200 kötet. — Ezek közül 388 munka archaeologiai, 600 kötet, a másik fele nyelvtudományi, historiai és politikai. Az adománynak összes pénzértéke legalább *tíz ezer forint*ra tehető; miután közte van egy munka (Mexicói Régiségek 7 folio kötetben), mely egymaga 4000 forintra becsültetik. A nevezetesebb munkák közül csak néhányat jegyzek ki, melyek az adomány nagy becséről már némi fogalmat adhatnak.

a) *Szanszkrit nyelv és irodalom*:

Wilson, szanszkrit-angol szótára.

Pânini grammatikájának két kiadása.

Mânava-Kulpa-sûtra, by Goldstücker.

Asiatic Researches, 7 köt. 4-rét.

Ramajana, ind. epos-nak Corresio-féle gyönyörű kiadása olasz fordítással, tíz kötetben.

b) *Archaeológia*.

Jorio, minden munkái.

Visconti, Iconographiája; és Musée-Pie Clementia.

Caylus, minden munkái.

Micali.

Zahn Pompeji.

Clarac, Musée de sculpture.

Rossellini, Monumenti dell' Egipto 9 köt.

Champellion.

Gerhard munkái.

Kingsborough, Antiquities of Mexico 7 köt.

Cicognara, Memorie della Caleographia (egyedüli példány).

Rumohr munkái.

Trésor de numismatique et de glyptique. London stb. stb. Különösen a gemmák és antik edények tanulmányozására nézve van az adomány archaeologiai részében sok érdekes munka.

c) A historiaiak közül csak a francia forradalomra vonatkozó „Memoires“-ok gyűjteményét (= 75 kötet) emeltem ki.

Az adomány ezeken kívül néhány igen szép kéziratot, kézi rajzokat és incunabulát is foglal magában, p. o. egy *Biblia* XIII. századbeli kézirat; egy gyönyörű francia modorban illusztrált imakönyv (XIV. század) Justinus, 1470-ki kiadás stb.

Ezen értesítést az Akadémia eleibe terjesztetni kérvén, maradok Tekintetes Titoknak úrnak alázatos szolgálja, Budenz József, alkönyvtárnok.

Az Akadémia szíves éljenzéssel fogadta e nagybecsű hazafiúi áldozatot, és midőn köszönetét jegyzőkönyvileg megörökíti, egyszersmind felkérni határozta nm. elnökét, hogy e köszönetet Pulszky Ferencz tiszteleti tag úrnak levélben is tolmácsolni kegyeskedjék.

105. A titoknak bemutatja Pászthory Endre Philippopolisban élő hazánktíának az Akadémiához bizalmasan intézett levelét, melyben 1) tudósít, hogy az ottani francia consul *Dozon* A. úr, nyelvünk iránti különös vonzalomból, azt, az ő segítségével, szorgalmasan tanulja, Petőfi költeményeiből már többet le is fordított, prosában francziára, melyekből a levélíró mutatótávirát küld. 2) Egy ottan talált régi sírkő feliratának másolatát. 3) Egy Zsigmond lengyel király arczképét és címét viselő aranypénz rajzát. 4) Egy török arany pénz rajzát, állítólag Mehmed Ibrahim oglu szultántól, a hodzsra 1076-dik évéből. 5) Egy eredeti magyar csorba rézpénzt küld.

Mindezek köszönettel fogadtatván, a francia consul vonzalma nyelvünk iránt és fordításai kellemes tudomásul szolgálnak; a többire nézve a levél, mellékleteivel együtt, áttétetik az archaeologiai bizottsághoz.

106. Olvastatott a nm. m. kir. Helytartótanácsnak Budán, f. évi márczius 9-kén kelt kegyes intézménye, melynek kíséretében a francia közoktatási miniszternek köszönő levelét a párizsi természetrajzi muzeum részére küldött kinyahinyai meteorkő darabért az Akadémiához juttatja.

Kedves tudomásul vétetvén, egyszersmind a mathematicai és természettudományi bizottsággal is közlendő leszen.

107. A titoknak bemutatja Neilreich Ágoston a XXVII. nagygyűlésen választott külsőtag köszönő levelét megválasztásáért, melyben egyszersmind arról is tudósít, hogy a küldött akadémiái oklevelet szintén megkapta.

Tudomásul szolgál.

108. Ugyanaz jelenti, hogy báró Eötvös József elnök úr ő maga Versegly Ferencz 1804-ki német-magyar nyelvtanának az író saját kezével készült kéziratát adta át az Akadémia részére, a nélkül, hogy említette volna, kitől való ez ajándék.

Áttétetik a kéziratárba; s a titoknak megbizatik, hogy az ajándékozó kilétét megtudva, fejezze ki az Akadémia köszönetét.

109. Ugyanaz bemutatja a Maros-Vásárhelyi gróf Teleki-könyvtár térítvényét az Akadémia küldötte könyvekről.

Tudomásul van.

110. Szinte a titoknak bejelenti a f. évi február 25-től márcz. 18-ig az Akadémiához

érkezett csere-, ajándék-könyveket és köteles példányokat; valamint az Akadémia ez idő alatti kiadványát. Érkeztek ugyanis

I. Testületektől.

K. k. Statistische Central-Commission. Bécs. Mittheilungen. XIII. Jahrgang. 1. 2. Heft.

Royal Asiatic Society. London. The Journal of the R. As. Society. Vol. 2. P. 3. K. Tud. Társaság. Krakó. a) Diplomata Monasterii clariae Tumbae prope Cracoviam. b) Rocznik Tom. XI. XII.

Kön. Bayerische Akademie der Wissenschaften. München. Über die Verschiedenheit in der Schädelbildung des Gorilla, Chimpanse und Orang-outang; mit 22 Tafeln.

K. k. Zoologisch-Botanische Gesellschaft. Bécs. a) Verhandlungen. 1866. XVI. Band. b) Nachträge zur Flora von Niederösterreich. c) Contribuzione della Fauna dei molluschi dalmati.

Kön. Preussische Akademie der Wissenschaften. Berlin. a) Monatsbericht. November 1866. b) Abhandlungen 1865. c) Corpus inscriptionum latinarum. V. 1-um.

Royal Society. London. Astronomical and Magnetical Observations . . . Greenwich in the year 1864.

II. Magánosoktól.

Stranzky Móríc, Brunn. a) Die Reform der Finanzen. b) Grundzüge der Analyse der Molecularbewegung.

B. Bajzáth György. Székes-Fehérvár. Q. Fabius Maximus etc. durante bello punico 2-o. Discussit et recensuit L. B. Georgius Bajzáth.

Oltványi Pál. Földeák. a) Justiniani Institutionum Libri IV. Venetiis, 1672. b) Claudiani opera. Antwerpiae, 1670. c) Valerii Maximi, dictorum factorumque memorabilium libri IX. Coloniae, 1604. d) Mensing Joh. De Sacerdotio ecclesiae Christi Catholicae 1527. e) Hans Landsperger: Eine brüderliche Supplication und Vermahnung 1527. f) Schmid Conrad: Eine christliche Ermahnung zu wahrer Hoffnung in Gott. Zürich. 1527. g) Epistola Martini Lutheri ad Henricum VIII. Cracoviae, 1527. h) Ferdinandi Edictum adversus Anabaptistas, Lutheranos etc. 1527. i) Epistolae duae Clementis VII. et Caroli V. 1527. k) Fr. Nauseae Blancicampiani, in septem Virginis Mariae ferias Heptalogus. Moguntiae, 1530. l) Ejusdem auctoris: In Virginem Mariam Panegyricus. Moguntiae, 1530. m) Ejusdem auctoris: De patientia libr. unus. n) Auli Gelli Noctium Atticarum libri. Venetiis. 1515. o) Concilium Tridentinum. Coloniae. 1672. p) Q. Curtii de rebus gestis Alexandri Magni Historia. Lugduni, 1551. q) Novum Testamentum, Theodoro Beza interprete. Londini, 1587. r) Compendium deprecationum. Venetiis, 1533. s) Christiani hominis institutio. Parisiis, 1561. t) Acta scitu dignissima Constantiensis Concilii. Hugenoviae, 1500. u) Breviarium Romanum. Venetiis, 1578. x) Juvenalis. Norimbergae, 1497. y) Juvenalis satyrorum opus. Venetiis, 1548. z) Homeri opera graeco-latina. Basileae, 1567. j) Opera S. Martyris Cypriani episcopi Carthaginensis. Basileae, 1525. v) Francisci de Aretio Consilia. Mediolani, 1483. aa) Oltványi: Privilegium Fori. Temesvár, 1854. bb) Oltványi: Acta Synodalia. Temesvár, 1859. cc) Vegyes házasságok. Temesvár, 1857.

Pogány Gábor plébános, Csesztreg. Az Evangéliomoknak, melyeket vasárnapokon és egyéb ünnepeken esztendő által az anyaszentegyházban olvasni és prédikálni szok-

takan Magyarázattyának. Első része. Mellyet irt Telegdy Miklós Esztergomi Prépost és most másodszor kibocsátott Telegdy János Kalocsai Érsek. Bécs, 1638.

Ziltz Mór. Pest. Örömszózat a M. T. Akadémia ünnepélyes felavatása alkalmával. Deutsch Henrik. Pest. Izrael könyörgései.

III. Köteles példányok.

Siegler testvérek nyomdája. Komárom. Geschichte des k. k. 9. Linien-Infanterie-Regiments Gr. Hartmann.

Poldini Ede nyomdája. Pest. Magyar országgyűlési törvénykönyv. I. II. III. Részlet.

IV. Akadémiai kiadás.

A képző műtétek. (Évkönyv IX. köt. 6. dar.)

Tizenegyedik (mathem. és természettudományi osztály-, egyszersmind összes-) *ülés*

1867. *apríl 1-én*

Kubinyi Ágoston tiszt. tag. helyettes elnöklete alatt.

112. *Györy Sándor* r. tag ily című értekezést olvasott fel: *Az egyenletek gyökereinek határaitól*. Kivonata ez:

Mielőtt a felsőbb egyenletek gyökereinek kiszámításához fogunk, feladatunk megoldását elsöben is a gyökek határainak felkeresésén kell kezdenünk, hogy legalább tudhassuk, melyiket akarjuk kiszámítani. És mivel ugyanazon egyenletnek többféle gyökerei lehetnek, állítók, tagadók, valósok és képzetesek: tudnunk kellene azt is, hány valós, hány képzetes, állító és tagadó gyökerei vannak egyenletünknek. Ezenkívül a határokat oly szabatosággal kell kimutatnunk, hogy az innét eredhető hibának, további közelítő munkálatainkra, melyekkel a kívánt gyökér értékét folytatólag ki akarjuk fejteni, befolyása ne legyen. — De ezeknek elérhetésére, mint az alább mondandókból bővebben ki fog tetszeni, olyan szövevényes, fáradságos és unalmas elméletek és munkálatok szoktak ajánlatni, hogy azoknak végrehajtása nemhogy az egyenletek megoldását elősegítené, sőt helyesebben mondhatjuk, hogy azoknak nehézségei a feloldás lehetőségének útjait is elölegesen bezárják.

Innét van, hogy több mint egy század óta, mindeddig is, leginkább csak ezen két legegyszerűbb harmadik foku egyenletek: $x^3 - 2x - 5 = 0$ és $x^3 - 7x + 7 = 0$ feloldásánál maradtunk. A mik ezen túl történtek, azokban sincsenek megvetve a határok felkeresésének szilárd alapjai, s ezek nélkül csak sikertelen kísérleteknek tekintendők, s egyáltalában

nem elégségesek arra, hogy reájok minden előforduló esetekben biztosan lehessen építeni.

Minthogy pedig a határok felkeresésének elméletét még eddig Fourier legalaposabban és kimerítőbben tárgyalta, s ennek nyomain egy igen közkezen forgó munkában (*Klügels math. Wörterbuch. Supplemente 2-te Abtheilung v. Johann August Grunert. Leipzig 1836.*) igen becses adatokra találunk: ezekhez fogjuk magunkat tartani, s az ottan felhozott, mindazonáltal igen hiányosan (mert a határok csak 0 és 1, vagy 1 és 10 által vannak kimutatva) félbeszakasztott példákat a két első tizedes jegyig, a mi már elegendő biztosságot nyújt, fogjuk kiszámítani.

A felhozott példák tehát ezek :

- 1) $x^3 \times -7x + 7 = 0$
 $x = 1,36 = 1,69 = -3,04$
- 2) $x^3 - 4x^2 - 7x + 4 = 0$
 $x = +5,19(8) = +0,46 = -1,66$
- 3) $x^4 - 4x^3 \times -3x + 23 = 0$
 $x = 2,05 = 3,78$ kettő képzetes
- 4) $x^4 + 4x^3 + 6x^2 + 4x - 7 = 0$
 $x = 0,69 = -2,68$
- 5) $x^4 - x^3 + 4x^2 + x - 4 = 0$
 $x = 0,87(7) = -0,97(8)$ kettő képzetes
- 6) $x^5 - 3x^4 - 24x^3 + 95x^2 - 46x - 101 = 0$
 $x = 4,36(7) = -0,77 = -5,13(5)$ kettő képzetes
- 7) $x^5 + x^4 + x^3 - 2x^2 + 2x - 1 = 0$
 $x = 0,61$ négy képzetes
- 8) $x^5 + x^4 \times + x^2 - 25x - 36 = 0$
 $x = 2,08$ négy képzetes.
- 9) $x^5 - 5x^4 + 10x^3 - 10x^2 + 15x + 17 = 0$
 $x = -0,58(6)$ négy képzetes.
- 10) $x^6 - 6x^5 + x^4 + 48x^3 - 81x^2 + 54x - 81 = 0$
 $x = 3 = 3 = 3 = -3 = \pm \sqrt{-1}.$
- 11) $x^6 - 12x^5 + 60x^4 \times + 123x^3 + 4567x - 89012 = 0$
 $x = 6,79(59) = -5,20$ négy képzetes.
- 12) $x^7 \times - 2x^5 \times - 3x^3 + 4x^2 - 5x + 6 = 0$
 $x = 1,59 = -1,11 = -1,95(7)$ négy képzetes.

A mik tökéletesen összeegyeznek ugyan Fourier elméleti lehozataival, de csak annyiban, a mennyiben a valós gyökereket, s az egyenletbe foglalt minden gyökök számát illetik, és a mennyiben amazokban a gyökök igen határozatlanul csak 0 és 1 vagy ± 1 és ± 10 közé mondatnak esni; mi pedig nem csak az első egész számokat határoztuk meg, hanem azon túl is tovább mentünk a két első tizedes helyig.

A képzetes gyökereket illetőleg pedig azt az észrevételt tettük, hogy azokat nem lehet valós határok közé szorítani, következésképpen sem

valós határok közé, sem <0 ; >0 , sem <1 ; >1 , sem általában $<a$; $>a$ határok közé nem eshetnek, annyival inkább, mivel ezen eljelöléseket a kettős szabály megállapíthatása végett csak azon értelemben fogadtuk el, a mennyiben $<a>=>a$, $a>=a$; ilyen értelemben pedig $0=0$, $1=1$, $a=a$ határok közé semmiféle akár kisebb, akár nagyobb, akár valós, akár képzetes mennyiség nem eshetik.

Az illető Osztály határozza el, ha a nevezett értekezés sürgős kinyomatását szükségesnek tartja-e ?

113. Szabó József r. tag a következő tárgyakról tett jelentést :

1) Jelentés a math. és természettudományi osztályhoz, a physikai termekben életbe léptetett működésről.

A mathem. és természettudományi osztály az Akadémia új háza tervezetének alkalmával felszólított, kívánságait előadni, hogy azokra az építésnél tekintet lehessen. Így jött létre a physikai, a vegytani, így a föld- és őslénytani terem, mely egyszerűsind a bizottság tanácskozásának helyisége is.

A felépülés után a berendezés és a munkálat életbe léptetése a mathem. és természettudományi állandó bizottság feladatául esett, s az nem is színt meg e részben gondoskodni, s az Akadémia Igazgató Tanácsánál az elnökség útján már a múlt 1866. évre szorgalmazott költséget, de akkor siker nélkül.

Szerencsésebb volt 1867-ben, minthogy az ezen évi költségvetésbe a physikai termekben megindítandó munkásságra kért 3000 forint megadatott, s ez által a munkálat ott a bizottsági szakemberek által kidolgozott terv szerint meg is kezdődött.

A meteorologiai észleldét, a bizottság, mondhatni csekély erővel hozta létre, s abban oly munkásság fejlődött ki, mely az Akadémia méltóságát megilleti ; fő gondja volt módokról gondoskodni, hogy hasonlót tegyen a vegy- s természettani helyiségekre nézve is.

Az elvek s pontozatok a bizottság 1866. dec. 5-kén, s folytatólag dec. 19-kén tartott ülésein részben az akadémiái elnök jelenlétében, valamint az 1867. febr. 6-án és folytatólag febr. 12-kén tartott ülésein, a következőkben állapítottak meg :

1) A munkálatok a tudomány magasabb körére vonatkoznak, s így czéljuk a tudományt minden részében előbbre vinni.

2) A felügyelet a munkálkodásra közvetlen a mathem. és természettudományi bizottságot illeti.

3) A munkálkodásra jelentkezhetik bármely physicus vagy vegyész, akár legyen már megválasztott tagja az Akadémiának, akár nem. Jelentkezése alkalmával beadandó a kiviendő munkálat terve, melyet a bizottság megbírál, s ha helyesnek találja, elfogad.

4) Állandó alkalmazást az Akadémia egyelőre nem nyújt az itt munkálkodónak, hanem foglalkozása idejére évenként 1000 ftot o. értékben ad tiszteletdíj gyanánt, mi évnegyedenként utólagosan fizetendő, a bizottsági elnök látomozásával.

5) A kísérletező jelentést ad eredményéről a bizottságnak évnegyedenként, vagy pozitív, akár negatív természetűek azok, s ezen jelentések alapján határozza el a bizottság, hogy kívánatosnak tartja-e a folytatást a jövőben vagy nem ? A nyert eredmények az akadémiái nyomtatványokban közzé teendők.

6) Ha találkozik valaki a működésre, a bizottság annak ajánlatára segédet vesz fel, oly fiatal emberek közül, kik az egyetemen vagy polytechnicumon is hasonló pályára bírnak képességgel ; felvételnek 400 ft. fizetéssel ; fizetendő havonként utólagosan. Ifa a

munkálkodás a másik évben is tart, alkalmazása meghosszabbítható több évre is. Ha egy év letölte előtt szünnék meg a főmunkálkodás, a segédnek az év leteltéig mikénti foglalkoztatása felett a rendelkezést a bizottság fenntartja magának.

7) Szolga vétetik fel állandó alkalmazással havi 25 ft. fizetéssel.

8) Az Akadémia összes szereire egy külön űr fog felügyelni, s ezt a bizottság fogja választani az Akadémia szakemberei közül. Teendői a következőkben állapítottak meg :

a) A szerek és eszközökről egy, a bizottság elé terjesztett, s ez által jóváhagyott terv szerint leltárt készít.

b) Felügyel, hogy a szertárban levő eszközök jó karban s tisztán tartassanak.

c) A bizottság határozata folytán megrendel szereket és eszközöket.

d) Tagoknak kiadja a szerek használatra, térítvény mellett; nem-tagoknak csak akkor, ha ezek erre a bizottság beleegyezését bírják.

e) Az év végén a létszámról s az állapotról, melyben a szerek és eszközök vannak, a bizottságnál jelentést tesz.

Évi díj 200 ft. van megállapítva; fizetendő évnegyedenként utólagosan.

Ezen összeg egyelőre a physikai s vegytani kísérletek budgetjéből fizetendő.

9) A szereket és eszközöket a munkálkodó physicus vagy vegyész 800 ft. erejéig maga rendelheti meg a budget rovására, eleve a bizottság elé terjesztvén a megrendelési jegyzéket tudomás végett. A megrendelések az Akadémiára czímeztetendők, s a megérkezett tárgyakat az űr azonnal leltározza.

10) Apró költségekre a kísérletezőnek 300 ft. tétetik rendelkezésére félévenkénti összegekben, s annak mire történt fordításáról félévenként ad számot a bizottságnak.

E szerint az összegek így állanak :

A kísérletező tiszteletdíja évenként	1000 ft.
Az űr fizetése évenként	200 „
A segéd fizetése évenként	400 „
A szolgáló évenként	300 „
Szerekre évenként	800 „
Apró kiadásaira évenként	300 „

3000 ft.

Ezen pontozatok határozattá emeltetvén: szertár-Űrnek a mathem. és természet-tudományi bizottság Nendtvich Károly urat választotta, ki működését 1867. márczius 6-án meg is kezdette; a physikai termék a jelentkezett dr. Akin Károly úrnak adottak át, kiben a bizottság a magasabb képzettségű természettudósok egyikét ismeri, ki a most élő legtöbb tudomány coryphaeus gondolkozása és munkálkodása módjával az által ismerkedett meg, hogy előadásait hallgatta, alattok s velők dolgozott, s tetőzésül Angliában telepedett le, hol vagy 3 évig önállólag működve, magasabb hivatottságának Európa tudományos areopága által fényesen elismert tanuságát adta. Munkáiról a Bizottságnak ismerete van, azok eredetben az angol tudományos irodalomban jelentek meg, de azóta a magyar és német szakművekben is megismertettek, s mondhatjuk, hogy dr. Akin úr pesti hazánkfia, a forduló pontokat képező természettudományi felfedezésekhez járult, ilyen többek közt azon physikai tünemény, melylyel ő „Culcescentia“ név alatt lepi meg a tudósokat, s különösen az erről megkezdett becses kísérleteinek s egyéb nyomozásának keresztülvitelére kíván neki a Bizottság az Akadémia physikai termében alkalmat szol-

gáltatni. Bevezetése 1867. márcz. 7-kén történt meg, s azóta a termék specialis czélú berendezésével van elfoglalva.

Mindezekről a Bizottság elhatározta a t. Osztályt tudósítani, azon óhajátását fejezván ki, hogy bár a vegytani termékekbe is sikerülne életet önthetnie, mi, ha lesz hozzá pénz, a közelebbi jövőendőben főtörékvésést képezi, a mely óhajítás, úgy hiszi, hogy közös az egész Osztálylyal, mely az épület terve készítésekor ezen czélt szinte kitűzte volt. Pest, 1867. apr. 1.

A bizottsági jelentés helybenhagyólag tudomásul vétetik.

2. Jelentés a Feldmayer-féle platina-homok vegy-vizsgálatáról: Tekintetes math. és természettudományi osztály! Feldmayer (alias Mezőfy) Ede arany- és ezüstműves Lőcsén, 1866. oct. 26. kelt levelében az Akadémia elnökét felkéri, hogy az általa felfedezett platina-port az Akadémia által megvizsgáltatná, s az eredményről ítet tudósítani szíveskednék.

A levél mellé csatolva van rövid leírása a lelhelynek, de oly általánosságban tartva, hogy abból egyebet nem venni ki, mint hogy a Kárpátok közt találta azon ásványport, melyről azt hiszi, hogy platina.

Maga az ásványpor szintén mellékelve 5 paquetben, melyeket megvizsgálás végett a t. Osztály Than úrnak, s nekem adott át. E megvizsgálásnak *ásványtani* eredményét van szerencsém a következőkben közölni:

A felküldött 5 szám csaknem mindegyikében vannak Hexaeder kristályok igen nagy számmal, és gyéren igen szípen kiképződött Octaederek egyenesen kiképződve ritkák, de egymáson átnőve a leggyakoribbak.

A 3. számú paquet tartalma ezen felirással: „Vom Diluvial-Sande ausgesuchte Körner, die glänzen, auch Platin“ — sötét-barna laposra kopott szemek, s minthogy homokszemektől meglehetősen tiszták, alkalmasak a tömörség meghatározására, mi 3—4, s így mily távol áll a platináétól, a mely 17—19!

A Hexaeder és Octaeder barna-veres nem-fém fényű kristályok, melyek mind az 5 számban találtnak, a véghez vitt meghatározás következtében határozottan nem más mint Limonit, vagyis barna vasércz (Brauneisenstein), Pyrit (Eisenkies) alakjában.

A víz az apró Pyrit kristályokat valahonnét kimosta, s azok a lég s víz behatása következtében barna vas-érczczé változtak át (pseudomorphok), s többé-kevésbbé elkopva mutatják az egykori alakot, melyet eredeti állapotban vettek fel.

A vizsgált 5 paquet egyikében sem jön elő nyoma sem a platinának, s ezt azon egyszerű kísérlet is eléggé bizonyítja, hogy a sötét szemek között egyetlen egy sincs, mely a platina fényével bírna, s a melyet úgy mint a platinát kalapáccsal lapítani lehetne.

A hozzám küldött levelet, a lelhely leírását, s az 5 paquetet annak tartalmával együtt van szerencsém azon kéréssel visszacsatolni, hogy a beküldő az eredményről tudósítassék. Pest, márcz. 28. 1867. *Szabó József*.

Alább a 114. számmal tárgyalattott.

3) Jelentés az Oltványi Pál lelkész úr által Földeákról (Csongrád) beküldött természettudományi és palaeontologiai tárgyakról. Tekintetes Akadémia! A mathem. és természettudományi Bizottsághoz áttétetett a titkárság által Oltványi Pál földeáki lelkész úr által beküldött, és egy kutatás alkalmával 1864. őszén a földeáki réten Csongrád-megyében talált tárgyak.

Van szerencsém ezekről a következő nyilatkozatot adni: A tárgyak közt van

1) Gipsz bennőtt kristály-csoportban. 2) Gipsz szőlődeden dudoros alakban, rostos szöveggel. 3) Erősen kopott csont (látszólag csigolya). 4) Két cserép-karika, vagy inkább átfúrt gömb dió-nagyságban. Az egyiknek felülete sima, a másiké körös rovatokkal van ellátva.

Ezen két utóbbi tárgy érdekes, mert a kútban négy ölnyi mélységben jöven elő, világosan mutatják, hogy e tán bronzkori tárgyak akkor jutottak oda, midőn azon réteg volt a felület, s azon idő óta az árvízi hordalék Földeák azon helyén 4 ölnyre emelkedett fel. Ezen két cserépkarikát és a csontot, mint a historiai korszak palaeontologiai tárgyait, a m. nemz. muzeumnak indítványozom, a beküldő kívánságának értelmében, megküldeni.

Az említett palaeontologiai tárgyak a nemzeti muzeumnak átküldendők, az ajánló Oltványi Pál úr azok miségeről értesítendő lészen.

4) Jelentés egy magyarhoni új ásványfajról, mely következő levél kísérete mellett a nemzeti muzeumnak küldendő: Selmezbánya, márcz. 23. 1867. Méltóságos stb. Paulinyi Sándor, jelenleg a kohászat és kémlészet segédtanára a selmeczi akadémiában.

Méltóságos kir. Tanácsos úr! E hó elején Körmöczbányáról kaptam egy ásványt, mely ott a múlt télen kevés példányban előjött, s melyet a körmöczi bányatisztek timsónak tartottak. Vizsgálása és vegybontása azonban tökéletesen meggyőzött engem arról, hogy az illető ásvány egészen új és eddig ismeretlen fajt képez.

Az ásványnak egy példányát itt küldöm a nemz. Muzeumnak; küldenék szívesen többet is, de nincs. Alul pedig bátor vagyok ide csatolni az ásványnak leírását azon alázatos kéréssel, hogy szíveskednék azt Méltóságod a m. tud. Akadémia legközelebbi szakgyűlésén felolvasni, illetőleg felolvastatni.

Az ásványnak anyakhőzele: rostos, selymfényű, fehér vas-vitriollal átszőtt, elmállt telérközet, melybe az ásvány, kása, legfeljebb lencse nagyságu jegecekben és jegeczes szemcsékben van benőve.

Alakját illetőleg szabályos rendszerben jegeczedik.

Az igen jól kivehető összalaklatok leggyakrabban mutatják a Hexaedert és Oktaedert, ritkábban a Hexaedert, Oktaedert és Rhombos Dodekaedert. Uralkodó alak a Hexaeder, mely néha egyedül is lép fel.

A jegeczlapok nagyobbára simák és ragyogók.

Színe: tiszta fekete üveg-fénnyel; karcza és pora: zöldes; hasadása ki nem vehető, és törött lapjai érdesek; rideg és nagyon könnyen porrá törhető; keménysége 2'5 a mennyiben a selenitet karczolja, de viszont a Calcittól is karczoltatik; íze édeses. Üvegcsövön erősen megmelegítve, csak kevés vizet párolog ki. A víz akár melegen, akár hidegen alkalmazva, csak részben oldja fel, mindenkor rozsdá-veres, pelyhes csapadék, tetemes mennyiségben maradván oldatlanul. Higított hideg sósavban tökéletesen felolvad.

Vegyébontása, melyet (az anyag hiánya miatt csak csekély mennyiséggel, de nagy tapintattal) Méhes Rezső itteni királyi kohó-vegyész és kémlész vitt végbe, a következő eredményt mutatta:

Kénsav	45'32
Vas-oxydul	6'66
Vas-oxyd	44'92
Víz	1'52

Ha ezen vegybontás által nyert százalék-számokat felosztjuk illető egyenérték számjaik által, akkor következendő arányszámokat kapunk :

$$1:133 : 0:185 : 0:561 : 0:167$$

melyekből következik, hogy ezen ásványban úgy aránylik a kénsav, a vasoxydulhoz, a vas-oxydhoz, a vízhez, mint $1:133 : 0:185 : 0:561 : 0:167$, vagy egyszerűbben, mint : 7 :

$1 : 3 : 1$; mi a következendő vegyképletnek felel meg : $\text{Fe } \ddot{\text{S}} + 3 \ddot{\text{F}} \text{e } \ddot{\text{S}}^2 + \text{H}$.

Az ásvány tehát mind physikai tulajdonságainál fogva, mind vegylétére nézve a timsók és Voltait közelébe sorozandó, és minden esetre közelebb áll az utóbbihoz, mint a timsókhoz. Alkatrészeinek mennyiség-viszonyai azonban, különösen pedig csekély víztartalma, a Voltait vegylététől is felette eltérnek, és minden esetre új, önálló fajjá bélyegzik ezen érdekes szép honi ásványt, melyet én, Pettkó János volt ásványtani tanárom tisztelétére, *Pettkoid*-nak neveztem el.

Bocsánatot kérve, hogy bátor valék ezen ügyemmel Méltóságodhoz fordulni, ma-radok Méltóságodnak mindenkor szolgálatkész őszinte tisztelője.

A nevezett új ásvány, leírásával együtt átteendő a nemzeti muzeumhoz.

114. *Than Károly* l. tag felolvasta jelentését, a Feldmayer által beküldött platina-homok vegyvizsgálatának eredményéről. Tekintetes Akadémia ! A mathem. és természet-tudományi osztálynak 1866. nov. 5-én tartott ülésében, Feldmayer (Mezőfy) Ede arany-műves által beküldött, és általa platintartalmunak gyanított öt rendbeli szemcsés homokból álló kémlek platina tartalmának vegyi vizsgálása reám bízván, annak eredményét ezen-nel van szerencsém a t. Akadémia elé terjeszteni.

A kérdéses kémlek mindegyikéből körülbelül $\frac{1}{2}$ —1 granum mozsárban finom porrá dörzsöltetvén, egyenként következőképen kémeltettek : A kémle először néhány óráig forró királyvízben pállítatott. A leszűrt oldat víz-fürdőben beszárítatván, sósavval és vízzel kezeltetett ; az ekként visszamaradt kovasavról leszűrt folyadék, mely nagy vas-chlorid tartalmánál fogva sötét barna volt, kénkönenyleggel tétetvén meleg helyre, 24 óra lefolyása után leginkább kénből álló csapadékot adott, mely a kis szűrővel együtt, a melyen összegyűjtetett, a kén eltávolítása végett elégettetett. A hamu ismét királyvízzel pállítatván, a királyvíz elpállása után a savanyú oldat sem kénkönenynyel nem adott csapadékot, sem salmiakkal bepárolva, a maradék a platin-salmiak legkisebb nyomát sem mutatta a górcsói vizsgálatnál, és vizes borszeszben teljesen feloldatott. Ugyanez volt az eredmény azon esetekben is, ha a királyvízzel maradék kezelésénél nyert savanyú oldatba zinklemez mártatott, és a kiváltott csekély szürkés üledék királyvíz oldata az említett módon a főnebbi kémszerekkel kezeltetett.

E kísérletek eredménye határozottan bizonyítja, hogy a kérdéses kémlekben a *platinnak semmi nyoma sincsen jelen* ; és hogy azok leginkább vas-érczekből — barna vas ércz — és quarczból állanak. Kelt Pesten, febr. 20. 1867.

A beküldő Feldmayer úr a földtani és vegy-vizsgálat eredményéről értesíttetni határoztatott.

115. A titoknak jelenti, hogy a Marczibányi nyelvtudományi jutalomkérdésre : „Fejtessenek ki azon elvek, melyek új szólásmódok alkotásánál szem előtt tartandók stb. 1867. márcz. 31-ig, mint határnapig, következő pályamunkák érkeztek :

I. szám. *Jelige*: Ezek azt sem tudják, hol tanultak nyelvet,
Beszédek nem tudni, magyar-e vagy német;
Magyar constructio végkép elenyészett,
Nagy szomorúsággal lehet látni eztet.

Petőfi: A régi jó Gvadányihoz.

II. szám. *Nyelvtudományi pályázat. Jelige*: „Az a nyelv egy nemzetnek, a mi a napfény az eleven világnak.” *Kisfaludy Sándor*.

A pályaművek jeligés levelei rendben találtatván, az Akadémia és helyettes elnök úr pecséteivel közös borítékba zárattak, és őrizés végett a levéltárba tétettek. A pályaművek pedig a bírálat iránt rendelkezés végett, a Nyelv- és széptudományi Osztályhoz utasítottak.

116. A titoknak további jelentése, hogy a magyar hölgyek alapítványából 1867 márcz. 31-diki lejárattal három rendbeli pályázat volt hirdetve: I. *A mechanica alapvonalai*. II. *A villanyosság elméleti s gyakorlati előadása*. III. *Embertan* természetrajzi tekintetben.

A határidőig következő pályamunkák érkeztek:

Az elsőre:

I. szám. *A mechanica alapvonala i. Jelige*: „Minden, mit a föld és égen látunk a mechanica törvényei uralma alatt áll; a porszem nem kicsiny, a világ-mindenség nem nagy arra, hogy ezen törvények működésének alá ne legyen vetve.”

A másodikra.

I. szám. *A villamosságnak elméleti és gyakorlati előadása. Jelige*: „Qui bene distinguit, bene docet.”

A harmadikra.

I. szám. *Embertani levelek. Jelige*: „A földhöz minket baj és öröm kötöz.” *Vörösmarty.*

A jeligés levelek, az Akadémia és helyettes elnök úr pecséteivel borítékba zárva, a levéltárba adattak; a pályaművek pedig, megbíráltatás végett, az illető Osztályhoz tétettek át.

117. A titoknak felolvassa Szigligeti Eduárd I. tag levelét, melyben ez utóbbi magát a gróf Teleki drámai pályázat ötödik számu: „*Nem ugyanaz*” jeligés mű szerzőjének vallja, s a pályadíjt magának kiadatni kéri.

A felbontott jeligés levélből szerző ugyanazonsága kitünvén, a pályadíj kiadatni rendeltetik.

118. Jókai Mór r. tag, a gróf Teleki drámai pályázatra vonatkozólag indítványozza, hogy az Akadémia, elkerülendő a lapok és közönség megtámadásait, a jutalmat csak utólagosan az egy éven át előadott s utólagosan legjobbnak ítélte mű írójának adná ki.

Az indítványozó úr ígérvén, hogy indítványát írásban is benyújtandja az Akadémiának; határozatotott:

Hogy ez ügy külön gyűlés tárgya leend.

119. A titoknak felolvasta Toldy Ferencz r. tag levelét, melyben az Akadémia leg-

újabb határozatát, a gróf Teleki drámai pályázat ügyében rosszalja, és megsemmisítetteti, s az annak alapul szolgáló ügyrendi pontot, az Almanachból kitöröltetni indítványozza.

E levél, mint a melynek hangja az Akadémia méltóságával meg nem egyeztethető, Toldy Ferencz r. tagnak visszaküldetni határozatott.

120. *Wenzel Gusztáv* r. tag, a Történettudományi Osztály részéről egy *magyar országos levéltár alakítását* következőleg indítványozza :

A M. T. Akadémiának hivatása a hazának szellemi érdekeit magasabb szempontból ápolni, támogatni és előmozdítani, s a közéletnek minden fontosabb irányában nem kevésbé, mint az irodalomnak terén, tehetségéhez képest a tudomány gyakorlati hasznosítására is hatni, az ezen célra vezető utakat és eszközöket megvizsgálni, illetőleg vizsgálódás alapján indítványba hozni. Ezt kiindulási pontul véve, az Akadémiának Történettudományi Osztálya az összes Akadémia figyelmét arra kéri, mi nagy fontossággal bírnak a közéletre, valamint a hazai tudományosságra nézve országunknak levéltárai, és mennyire kívánatos, hogy nálunk is, más európai államok példájára, oly országos levéltár alakíttassék, mely a múlt korról ránk maradt minden fontosabb okmányokat lehetőleg egybefoglaljon, s azoknak gyakorlati és tudományos hasznosítását korunknak szelleme és a haza szükségleteihez képest közvetítse ; egyszersmind a t. Akadémiát kérvén, hogy ilyen országos levéltárnak létrehozása végett a magas kormánynál szükséges lépéseket tenni sziveskedjék.

I. Midőn az újabb európai államok országos levéltáraknak alakítására, rendezésére és tetemes költséggel fentartására különös gondot fordítottak, céljuk többféle volt, úgy mindazáltal, hogy e tekintetben két fő irányra találunk, melyeknek egyike a gyakorlati élet, másika a tudomány szempontja alá esik.

Az ugyan magában világos, hogy valamint az egyesek viszonyait és érdekeit közelebről illető irományoknak őrzésére nem csekély gondot fordítanak, úgy a kormányközegek és a hatóságok is a kebelökben elintézett ügyekre vonatkozó irományokat, a mennyiben a további ügykezelés azt megkívánja, megőrizni hivatvák, a minék tekintetből az ú. n. registratura, vagyis irattár minden hatóságnak igen fontos segéd hivatala. Ezen registraturákban mindazáltal az említett irományokra nézve csakhamar bizonyos korlátozás szükséges ; úgy hogy a régiebb irományok azokból kizáratván, túlnyomólag csak újabbaknak fentartására fordítatik gond. S itt már jól rendezett archivumoknak vagyis levéltáraknak szükségessége mutatkozik.

Senki nem tagadja már ma, hogy a gyakorlati életnek számos momentuma van, melyeknél fogva fontosabb régi irományoknak további megőrzése kívánatos. De ezen megőrzésnek módjára nézve különbözik a nézetek. Újabb időben mindazáltal csaknem általában azon mód találtatik legcélszerűbbnek, melyet p. o. az egykori velencei köztársaság már évszázadok előtt alkalmaztatott, s mely századunkban mindenütt, hol követve volt (Franciaországban, Poroszországban, Bajorországban, Belgiumban stb.) céljának tökéletesen megfelelt ; hogy t. i. az egyes hatóságoknál, hivataloknál stb. csak azon régiebb irományok hagyassanak, melyek azoknak lételét és működését közvetlenül illetik ; a többiek pedig a különben a múlt korból fenmaradt jelentékenyebb okmányokkal együtt, általános országos levéltárakká commassáltassanak. Ilyen országos levéltárak a közügyek kezelésének egészére nézve igen fontos támaszt nyújtanak ; de egyszersmind az államélet körében felmerülő kérdések tekintetében az azoknak megfejtésére szükséges segédszereknek biztos tárházát képezik. A dolog természetében fekszik, hogy ha a régi irományok az egyes hatóságoknál, hivataloknál stb. hagyatnak, az országos hatalom nél-

külözi működésében ezen nevezetes segítséget; mellőzve azt, hogy azoknak időről időre történni szokott kiselejtésekor gyakran fontos darabok is megsemmisítettnek, melyeknek elvesztése később nem ritkán károsnak tapasztaltatik, s melyek összpontosított levéltárak mellett megtartattak volna. A levéltáraknak commassatiója több államban oly kedvező sikerrel járt, hogy azt községek, sőt magánosok is látván, szabad elhatározásuknak folytán még saját okmányaikat is oda beadták.

De ilyenmü nagyobbyszerü levéltáraknak alakulása, ha liberalisabb elvek szerint kezeltek, tudományos tekintetben is igen fontos; s általában elismert tény, hogy az európai történettudomány újabb felvirágzását nagy részben azoknak köszöni.

II. Ezt szemmel tartva, mély fájdalommal vagyunk kénytelenek bevallani, hogy hazánkban az archivalis ügynek eddig egészen más elvek szerinti kezelése, a közéletre nem kevésbé mint a tudományra nézve, roppant hátránnyal járt. Commassált általános levéltár nem létezvén, a közérdekü acták szétszórva voltak az egyes kormányzések, hatóságok stb. levéltáraiban; a minek folytán okmányi apparatusunkra nézve sem általános tájékozással nem bírtunk, sem azon veszély ellen nem voltunk biztosítva, hogy egyes okmányok, melyek talán más tekintetben igen fontosak lehettek, mivel egyik vagy másik hatóságnak egyoldalú felfogása szerint ilyeneknek fel nem ismertettek, meg ne semmisíttessenek.

Egyes hazai levéltárainkra nézve szabadjon megjegyeznünk:

1) A jelenleg létező országos levéltár mindeddig magában véve oly csekély, s oly annyira más terv szerint van rendezve, hogy más államoknak országos levéltáraival semmiképen össze nem hasonlítható, s különben nevezetes jelentőséggel nem bír.

2) A magyar k. udvari cancelláriának levéltára annyiban fontos, hogy a régi országos levéltárnak, mely Budán „in domo tavernicali“ őriztetett, de a mohácsi vész után elveszett, helyébe lépett, és sok tekintetben annak iránylataihoz képest vezetett. Hazánk újabb történetére nézve az adatoknak gazdag tárháza.

3) Legjelesebb a hazai levéltárak közt a k. kamarai levéltár, mely nagy számú igen fontos régibb és újabb okmányokat foglal magában. De célja az levén, hogy a korona és a fiscus birtokjogainak fenntartására módot nyújtson, jelen állapotban egy országos levéltár rendeltetésének annál kevésbé felel meg, minthogy oly okmányait is, melyeknek már gyakorlati jelentősége egészen megszűnt, még a tudományos kutatás előtt is elzárja.

4) A többi közlevéltárakban, névszerint az előbbi m. k. helytartótanács, a k. curia, az egyes megyék, városok és kerületek, s a hiteles helyek levéltáraiban, határozott körvonalazás szerint specíficus természetü hivatalos irások és okmányok őriztetnek, melyek közt igen sok általános érdekü is találtatik. Végre

5) A magán-levéltárak, ámbár közvetlenül csak egyes testületek, családok stb. érdekeinek fenntartása végett alakultak, mégis nem ritkán közjogilag fontos, és a haza közérdekeivel igen szorosan összefüggő okmányokat is őriznek.

Általában véve nem szenved ugyan kétséget, hogy ezen levéltárakban igen számos, hazánkban legelőkelőbb közérdekeit, úgy szintén annak köz- és jogtörténetét illető fontos okmányok találatnak; de mindeddig ezen okmányokra nézve sem kellő áttekin-téssel, sem részletes tudással még nem bírunk. Oly kincsek azok, melyek még elrejtvék. Azonkívül nem szabad tekintetn kívül hagynunk, hogy főkép kisebb levéltárainknál nem ritkán igen sajnos helytelenségekre találunk. Ide tartozik névszerint, hogy gyakran alkalmatlan helyen, p. o. gabnatarban, az élés- vagy zsibkamrában, a padláson, vagy nem eléggé tűzbiztos helyen őriztetnek. Ide tartozik azon calamitas is, hogy egyes községek

vagy családok egy különös levéltárnok fizetését sokalván, levéltáraiknak őrzését más tisztekre, vagy a fiscálisokra bizzák, kik nem ritkán a szükséges levéltári szakavatottsággal nem bírnak, s azonkívül a levéltár őrzését csak mellékes ügynek tekintvén, mással lévén elfoglalva, archivalis hivatásukban hanyagul járnak el, stb. stb. (Lásd Wenzel Gusztáv jelentését 1863. és 1864-ki tudományos utazásáról, M. Akad. Ért. phil. törv. és tört. osztály. V. kötet. Pest, 1865. 94. s. k., különösen pedig 106. s. k. 11.)

III. Mindezeknek irányában általános óhajításunk az, bár csak hazánk archivalis ügyének kezelésében kedvező változás állna be. De tekintve kormányzati rendszerünknek legújabb reformját, szükségesnek látszik, ezen óhajításnak oly értelemben határozottabb kifejezést adni, hogy ezen alkalommal az eddig fennálló kormányzéseknek és hatóságoknak levéltáaira figyelem fordíttassék. Ismételjük, hogy minden bajok, helytelenségek és veszélyek ellen e tekintetben a legbiztosabb óvszer, egy országos levéltárnak a fent kifejtett értelemben alakítása, melyre nézve szabadjon még néhány általános megjegyzést tennünk.

A dolog természetében fekszik, hogy országos levéltár nálunk csak úgy jöhet létre ha abba a jelenleg fennálló levéltárakból a közérdekű okmányok áthelyeztetnek. Magától világos azonkívül, hogy ez egyedül a magas kormány rendeletével fogatosítható, s hogy legcélszerűbb, ha ezen úton a levéltár határozott terv szerint alakíttatik.

Ha e tekintetben a M. T. Akadémia a Nagymélt. Ministeriumnál lépéseket tenni szándékozik, indítványunkat közelebb ekkép határozniuk meg:

1) Oly országos levéltárt hoztunk indítványba, mely az országgyűlés, országos választmányok és kormányzati közegeknek régibb, de még jelentékeny irományait com-massálja; tehát mindenek előtt a kormányzések megszűnése, és a hatóságok átalakulása alkalmával, az eddig ezeknek levéltáraiban és registratúraiban volt ilyennemű irományok az országos levéltárba volnának átteendők.

2) A felállítandó tökéletesebb és nagyobbserű új országos levéltárba a mostani országos levéltár is bekebelezendő volna.

3) Az ország municipiumainak és hatóságainak, s a hiteles helyeknek levéltáraiból, a magas kormány rendeletének folytán, minden ott találtató általánosabb jelentőségű és országos érdekű okmányok és irományok az országos levéltárba volnának beadandók.

4) Végre a magán-levéltárak és okmányok birtokosai is felszólítandók, illetőleg (de minden direct vagy indirect kényszernek alkalmaztatása nélkül) arra bírandók volnának, hogy az üsiségi viszonyoknak már megtörtént teljes átalakulása után jelenleg azon okok már megszűnván, melyeknél fogva okmányaikat elzárták, a levéltáraikban találtató közjogilag, vagy különben a közérdekek szempontjából fontosabb okmányokat az országos levéltárba átadják.

A felállítandó országos levéltárnak fontossága azt kívánja, hogy abba kiválólag és a mennyire csak lehetséges, maguk az eredeti okmányok adattassanak be, úgy hogy az eddigi birtokosoknak netalán eziránti kívánatára, azoknak hiteles másolatai nekik ki-adattassanak. Ha azonban maguk az eredeti példányok megnyerhetők nem volnának, ezek mostani helyeiken maradván, az országos levéltárba legalább hitelesített másolataik iktattassanak.

S mindezekben a M. T. Akadémiának történettudományi Osztálya olyat kérvén, a mi senkinek kárt nem okoz, de a haza és szent korona díszét emeli, s országunk közéletének szempontjából felette fontos, azon reménynyel kecsgetteti magát, hogy indítványa a magas kormány pártfogását kinyerendi.

De a magán-levéltáraknak birtokosaitól is reményli kívánságának pártolását ; mert őseinkről fel nem lehetvén tenni, hogy a történeti szereplésekről és érdemeikről tanús-kodó okmányokat utódaikra oly örökségként szándékoztak volna hagyni, mely azoknak őrizetébeni gondatlanságra, vagy még pusztításukra is feljogosítaná őket ; főkép midőn a haza általuk alkotott történetének érdeke oly nagy mérvben épen ezen okmányok fenn-maradásához, és a körülményekhez képesti hasznosításához van kötve : — minden össze- hazaftól méltán lehet várni, hogy a hon iránti szeretetből és ősei iránti pietasból tehetsé- géhez képest az országos levéltárnak alakításához fog járulni.

Melyek részletes rendezése a maga idején még különös tárgyalásnak lesz feladata. Az indítvány közhelyesséssel elfogadtatott, s a magyar Ministeriumhoz beadatni rendeltetett.

121. A titoknok felolvassa *Sztrokay Antalné* asszony levelét, melyben bold. férje Sztrokay Antal arczképét az Akadémiának felajánlja.

Az ajánlat köszönettel fogadtatott, s a legközelebbi gyűlésen az Ügyrend 15. pontja értelmében titkos szavazás útján fog elhatározatni, ha a már megérkezett arczkép felfüg- gesztessék-e az Akadémia képes teremében?

122. A titoknok jelenti *Bartalus István* folyamodását, melyben kéri az Akadémiát, hogy mivel ő jelenleg a magyar zene történetén dolgozik, az egyházi zenére is kiter- jesztve figyelmét, kegyeskedjék az Akadémia, Marót és Béza zsoltárainak Goudimel-féle kottás kiadását (1607.) a bécsi cs. k. könyvtárból használatra elkérni.

Az Akadémia intézkedui fog, hogy a kívánt munka a bécsi cs. k. könyvtárból használatra átengedtessek.

123. A titoknok felolvasta *Zsoldos Ignác* r. tag levelét, mely szerint 24 munkát, összesen 27 kötetet, melyek alább elsoroltatnak, küld az akadémiai könyvtár számára.

Az Akadémia köszönete külön levélben fog közöltetni a hazafias adomá- nyozóval.

124. A titoknok felolvassa *Kernler Ferencz* köz- és váltó-ügyvéd levelét, melyben az 1587. Frankfurtban megjelent *Faust mondáját*, az akadémiai könyvtár- nak felajánlja.

Köszönettel fogadtatott.

125. A titoknok jelenti, hogy a krajnai történettudományi egylet öre *Fel- louschek Antal* úr köszönetet mond a M. T. Akadémia részéről küldött munkáért.

126. A titoknok közli, hogy a M. T. Akadémiához az 1867-diki márt. 18-dik napjától fogva ugyanazon év április 1-ső napjáig a következő ajándék-, csere és köteles könyvpéldányok érkeztek.

I. Testületektől.

Kais. Akademie der Wissensch. Bécs. Értesítője 1867. Nr. 6, 7, 8.

Juristische Gesellschaft. Laibach. Verhandlungen und Mittheilungen. III. B. 2., 3. H.

Kön. Gesellschaft der Wissensch. Göttingen. a) Nachrichten vom Jahre 1866.

b) Göttingische gelehrte Anzeigen. 1866. I. II. B.

Verein für Naturkunde. Pozsony. Verhandlungen. VIII. IX. Jahrg.

K. k. Statist. Central-Commission. Bécs. Mittheilungen. XIII. Jahrgang. 3. Heft.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. Jahrbuch 1865. XV. B. 1. H.

Erdélyi Múzeum-egylet. Kolozsvár. Évkönyvei. IV. k. 1. f.

Museum Francisco-Carolinum. Linz. XXVI. Jahresbericht.

Historischer Verein für Steiermark. Gratz. a) Mittheilungen. 14. H. b) Beiträge zur Kunde steiermarkischer Geschichtsquellen. 2. 3. Jahrg.

II. *Magánosoktól.*

Maczanek Amália. Buda. Üdvhangok.

Óváry Lipót. Nápoly. De Luca : Carte nautiche del medio evo disegnate in Italia.

Zsoldos Ignác r. t. Pest. a) Veszprém vármegyének az 1843-ki országgyűlésre küldött követi alaptasítása. b) A kereskedési tárgyak iránt kiküldött ker. választmánynak jelentése. 1843. c) Pesti Hirlap, 1845. 1846. 1847. évfolyam. d) Heti Lap. 1847. e) Váltó és csődügyekben főtörvényszéki határozatok gyűjteménye Keresztszeghy Lajostól 1845. f) Szeniczey Gusztáv : A gyakorlati váltó-eljárás. 1854. g) K. Nagy Dániel : Váltó eljárási rendszer. 1851. h) Civil Jurisdiction-Normen. 1853. i) Regolamento provvisorio del processo civile. 1854. k) Ergänzungsverordnung der Justiz-Organisation. 1850. l) Provisorische Vorschrift über den Wirkungskreis der Gerichte in bürg. Streitsachen für das Grossfürstenthum Siebenbürgen. m) Provisorische Instruction über die innere Einrichtung und die Geschäftsordnung der Gerichtsbehörden in Siebenbürgen. n) Vortrag des Ministers der Justiz Alexander Bach, betreffend die Grundzüge der Organisation der Gerichtsbehörden im Sinne der Reichsverfassung. o) Regolamento generale della procedura penale. 1853. p) Kais. Patent über die Einrichtung und Geschäftsordnung der Geschäftsbehörden. 1853. q) Notariatsordnung vom 21. Mai 1855. r) Verzeichniss der Advocaten und Notare des Kaiserthums Österreich. 1855. s) Advocaten-Ordnung für Siebenbürgen. 1852. t) Provis. Civil-Processordnung für Siebenbürgen. 1852. u) Allgemeine Strafprocessordnung. 1853. x) Register über den Inhalt der Civil-Processordnung. 1852. y) Allgemeines bürg. Gesetzbuch für Siebenbürgen ; kundgemacht mit dem Patente vom 29. Mai 1853.

Friedrich Schuler-Libloy. Nagy-Szeben. Das Processrecht der Siebenbürger Ungarn und Sekler ; von Friedr. Schuler v. Libloy.

Kerntler Ferencz, köz- és váltó-ügyvéd. Historia von Dr. Faustus. 1866.

III. *Köteles példányok.*

Siegler testvérek nyomdája. Komárom : Romanus Pontifex tamquam primus ecclesiae et princeps civilis. Auctore Augustino de Roskovány. Tom. I—V.

Szilády Károly nyomdája. Keeskemét. a) Molnár Aladár : A bölcsészet története. I. köt. 1 füz. b) Papi dolgozatok különféle esetekre. 14 füz. c) Mara Józsefné fölött mondott két emlékbeszéd. d) Ballagi Mór. A protestantismus harca az ultramontanizmus ellen.

Wigand K. F. nyomdája. Pozsony. a) Német nyelvtan. b) Dalfüzér az izr. népiskolák számára. c) Neues deutsches Mürchenbuch. d) Dr. Oláh : A hasonszenvészet értéke. e) Verhandlungen des Vereins für Naturkunde zu Pressburg. IX. Jahrg. 1. H. f) Schenkler görög elemi olvasókönyve. g) Olvasmányok Xenophon anabasisáról. h) Versus memoriales Emanuelis Alvári.

Reform. főiskola nyomdája. S.-Patak. Sárospataki Füzetek. XI. évf. 1. füz.

Emich Gusztáv nyomdája. Pest. a) Az 1865. decz. 10-re hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, I. II. köt. b) Szepeßy Mihály : Ausztria birodalmi rendszere. c) Losárdi Zauzsánna : Költői elbeszélés. d) Phillis, unokahugom, beszély. e) Tolnay Lajos beszélyei, I. II. köt. f) A nyomorék ; rajzok a falusi életből. g) Két színmű : Herodes. A lelencz. h) Shakespeare minden munkái. VIII. kötet. i) Nyelvtud. Közlemények. V. köt. 3. füz. k) Elméleti és gyakorlati zongoratan.

Heckenast Gusztáv nyomdája. Pest. a) Egyház-jogtan kézikönyve. Irta dr. Konek Sándor. Második kiadás. b) A társadalmi tudomány kézikönyve, angolból fordította Halász Imre. c) Tompa Mihály legújabb költeményei.

IV. Akadémiai kiadás.

A M. T. Akad. Értesítője. I. Évfolyam. I-ső szám.

A
MAGYAR TUDOM. AKADEMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Tizenkettedik (philos. törvény- és történettudományi osztály- és ad hoc
össze) *ülés.*

1867. *apríl 8-kán.*

Kubinyi Ágoston tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

128. Kautz Gyula, mint a XXVI. nagy gyűlés által a Törvénytudományi Osztályba választott rendes tag, székfoglaló értekezését olvasta fel ily czím alatt: *Az államadósság-ügy elmélete.* Kivonatát értekező így adja:

a) Az értekezés csak részét teszi, egy, az előadó által sajtó alá bocsájtandó, nagyobb pénzügyi munkának, s tárgyának csak néhány főpontjára szorítkozik.

Miután jelesül értekező előadta volna abbeli nézetét, hogy a társadalmi és államtudományok elméleti reformja is napjainkban visszautasíthatatlan szükség; hogy hazánkban a mindekkorig igen elhanyagolt pénzügytani irodalom terén élénkebb s intensívebb tevékenység kívánatos; s hogy a tudomány nagy haladási vívmányaival szemközt, nálunk is új, a réginek félszégeitől és tévedéseitől ment nézlet- és felfogás meghonosítására kell törekednünk: áttért tulajdonképeni tárgyára, s négy szakaszban szóllott: az *állam közgazdasági jelleme* és természetéről; az államadósságok eddig nagyrészt hibás s egyoldalú megítéléséről; a *státuskölcsönök* bizonyos esetekben és körülmények közti teljes jogosultsága, s az adófölemelés vagy új adók életbeléptetésével szemközt, előnyösségéről; végre arról, hogy a *belföldön*, vagy az *idegen államban fölvett státuskölcsönök* érdemelnek-e elsőbbséget?

A tárgy fontosságánál, és a kifejtett nézeteknek sok tekintetben eredeti s a tudományos elmélet legújabb állását jelző voltánál fogva, megkísértjük az értekezés főbb momentumjainak rövid ismertetését.

Az első szakaszban jelesül kifejté értekező, hogy az *állam*, rendszerében, intézményeiben, és működésében szemlélve, s a társadalom anyagi életének és érdekeinek is előmozdítására irányuló feladatai szerint méltányolva, egy *nagy nemzeti tőkét*, és *szellemi productív* tényezőt képez; míg maga az állam által az „egésznek” érdekében és helyetteseként üzött *összgazdaság*, vagyis az *államháztartás*, a nemzeti és politikai életrendszernek egyik fő és nélkülözhetlen alapja, és biztosítóka; minek folytán tehát

minden olyféle kiadások, melyek a nevezett össz-gazdaságban, valódi *közcéllok* tekintetéből történnek, akár anyagi, akár nem-anyagi azaz erkölcsi és politikai javak s értékek megvalósítására irányuljanak, a szó valódi értelmében *hasznosak, igazoltak, productíveknek* nyilvánítandók. — Evvel kapcsolatban értekező kimutatá azt, hogy az államszükségletek mérve haladó életrevaló népeknél és országokban rendszerént szakadatlan növekedésben mutatkozik, s hogy ez okból magának a státusháztartásnak is mindég szövevényesebbé, nagyobb erőforrásokat és jövedelmeket szükségülvé kell válnia, hogy az állam rendeltetésének megfelelhessen; kimutatá másfelől értekező azt, hogy az *államadósság* s a kölcsönvétel, mint egyik módja a folyton-szaporodó közkiadások fődözésének, nemcsak nem kárhoztatandó, hanem igen sokszor valóban előnyös, észszerű, és jogosult államgazdasági művelet-forma, mely az újkori emberiség életével és gazdasági fejlődésével szoros, majdnem elválatlan kapcsolatban áll; s nem ritkán az egyetlen eszköz arra nézve, hogy a politikai közgazdasági és műveltségi érdekek kellőképp megóvattassanak, a nemzet ipari és forgalmi rendszere igen súlyos rázkódtatásnak ki ne tétesse, s a társadalom anyagi állapotainak belső békés fejlődése biztosíttassék.

A következő szakaszban arról szóllott értekező, *mikor és mely esetekben van tehát helye az államadóssági műveleteknek*, s jelesen: mikor érdemel a kölcsönvétel az adófelemelés s hason pénzügyi intézkedések felett elsőbbséget. Mely kérdésre, értekező, a tudomány egyik főbb kategóriájának, tudniillik az *álló- és forgó tőke* fogalmának átvitele útján a magángazdaság köréből az államgazdaságéba, hosszabb fejtegetés eredményeképp ekként válaszolt: „azon állami kiadások, melyek a *státusszerkezet* fennállása s épsége és hatálya biztosítására rendesen és szabályszerűleg megkívántatnak, szükségképp rendes, azaz *adók* alapján befolyó jövedelmekből fődözendők; — ellenben oly kiadások, melyek az államszerkezetben *maradandó* természetű *beruházmányokra*, a népelet ereje és fejlődésének tartós fokozása, meg a köztevékenység erőszakos háborításainak eltávolítására czéloznak, *államkölcsönök* segítségével lesznek fődözhetők.

Ezen szakasza az értekezésnek kiegészítését lelé azon további pontban, a hol az államadóssági műveletek hatása a közgazdasági életre jövőn tárgyalás alá, egyebek közt arra utalt az értekező, hogy a kölcsön útjánai szükségletfődözés főleg azon esetekben is lesz előnyösebb és igazolhatóbb, mint az adók felemelése, vagy új adónemek meghonosítása, ha a pénzügyi kormány *disponibilis*, azaz időleg el nem helyezett tőkek megnyerhetésére számíthat; mert ez esetben azon egyébként figyelmet érdemlő aggály sem foglalhat helyet, hogy a státus által megajánlott igen kecsegtető föltételek netán sokakat arra bírandnak, hogy elhelyezett tőkéiket *productív vállalatokból kivonják*, s így az ipar és forgalom gyümölcsöző, de talán kisebb kamatlatot nyújtó üzletágai, tetemes mértékben csorbát szenvedendnek.

Az utolsó szakasz, melyet előadó a kimért idő rövidségénél fogva még fejtegetései körébe vonhatott ez alkalommal, a *belföldi és külföldi kölcsönök* egymással szembeállítására, s előnyeik és hátrányaik elemzésére

vonatkozott. — Értekező ugyanis e *vitakérdést* illetőleg, támaszkodva néhány újabb francia s főleg német szakemberre, s egyenes ellentétben az uralkodó felfogással, határozottan oda nyilatkozik, hogy szerinte, föltéven, miszerint a kölcsönművellet a kellő óvatossággal és eszélylyel jött létre, a *külföldön fölvett államkölcsönök* előnyösebbek, és ajánlatosabbak. Ajánlatosbak jelesen azért, mivel a külföldi tőke által (föltéve természetesen mindég, hogy a kölcsönkép fölvett összegek productiv czélokra fordítottak) az egész nemzetgazdaság új lendületet, s éltető nedűket nyerhet; mivel ilykép a *nemzeti tőkesomma meg nem támadtatik*, az iparban, kereskedésben, és gazdaságban elhelyezett pénzörök megkíméltetnek; mivel a szóban lévő nagyobb szükségletnek más módon, névszerént súlyosb mérvű adó-fokozás útján kielégítése számtalan panaszra és bajra szolgáltat alkalmat; s mivel ilyképen, azon *nagy műveltség-históriai* törvény is, mely a népeket egymásközt mind szorosb érdeksolidaritásnak viszi eléje, a világtőkék ekként lehetőségessé való helyesb megoszlása és kiegyenlítődése által, — ez irányban is uralomra juthat, és jótékony hatásait gyakorolhatja.

Ezekkel összefüggésben, áttért értekező azután az ellenvéleményűek czáfolására is, s kimutatá egyebek közt, hogy az oly igen hangsúlyozott *politikai függés a külföldtől*, távolról sem oly valami veszélyes, mint sokan hiszik, sőt, több tekintetben ép az adós országra nézve kedvező, s előnyökkel járó internationalis viszonylat; s végre azon nagyfontosságú, de mindekkoráig igen kevesektől figyelembe vett *igazság*, illetőleg tényre utalt, hogy miután a tőke legyegileg *cosmopolit természetű*, s odavonúl mindég, a hol legmagasb kamatlatot talál, s miután az állam tulajdonkép úgy sem tilthatja el a külföldi tőkéseket kötelezvényci összevásárlásától, végfolyamatban nem is függ a kölcsönnevő országtól annak elhatározása: belföldiek vagy külföldiek legyenek-e hitelezői; s hogy e felett tulajdonkép a *kamatláb* magassága szokott döntenit; a mi pedig, mint tudjuk, semmiféle emberi hatalom vagy erő által nem szabályozható.

Végezetül értekező azt emelé ki, hogy az államadósság czélszerűsége és jogosultsága, adott esetben és körülmények közt, lényegileg *viszonyosan*, és nem *absolute* eldönthető kérdés; — hogy az államadósságoknak maguknak előnyös vagy káros, jó vagy rossz volta tulajdonkép a szerint határozódik: „*mire és mily módon* fordítottak a kölcsönkép fölvett összegek; — s hogy a státusadósságnak hátrányos hatásai, veszélyessége nem abban rejlik, hogy *létezik*, hogy az állam nem adósság-mentes, hanem abban, hogy előbbeni időkben *improductiv czélokra* nagy mérvű kiadások történtek; s hogy sok oly költség, melyet csak rendes évi bevételek, azaz *adókkal* kellett volna fődözni, — hitelműveletek, s adósságcsinálással fődöztettek.

129. *Ney Ferencz* l. t. ily czímű értekezést olvasott föl: *A nagyobb- és kisebb nemzetiségek és államok létjogi viszonyairól*; kivonatban következőleg:

Minden népnek a lehető földi boldogság elérhetésére kellő eszközökkel kell bírnia, melyek a szükséglet, haszon és élvezet körében foglaltatnak.

Ezek lehetnek anyagiak és szellemiek; szabályzó kapocs az arány. S ezen érdekeket biztosító alak az állam. Ennek túlságos terjedéséből származott kényuralom és rabszolgaság.

A népek kellő boldogítására nem szükségesek a roppant birodalmak.

Kisebb országban is megtalálhatja valamely nép a lét és haladás föltételeit.

Állami élet biztosítására nem multhatlanul szükséges a népek nemzetiségi azonossága.

Rokon nemzetiségek egygyé tömörülése nem elengedhetlen föltétele a népi létezésnek.

Gondviselés-szerű küldetésre egy nép sem hivatkozhatik öntudatosan.

Egy népnek sincs joga más kisebbet csupán a tömegesség indokából elnyelni.

Kisebb népnek nincs mindig oka csupán a nemzetiségi rokonságra támaszkodva valamely nagyobb népbe való beolvadást megőhajtani.

Kisebb nemzetiségnek is van joga a létezésre mindaddig, míg a kellő életföltételekkel bír.

Kisebb népek és nemzetiségek létének biztosítására hatalmas eszköz a szövetkezés.

Csak az őszinte, testvéri szövetkezés nyújt állandó biztosítékot.

Kisebb államok létezése nem csak lehető és jogos, hanem valódi szükség: emberjog, erkölcsiség és szabadság érdekében.

Az erőszakosan összetömörített nagy államokban a népek boldogok nem lehetnek.

Egyensúlyra nézve tanulságos példát mutatnak a természetben uralkodó rendszerek.

Oly kisebb állam, melyben több nemzetiség testvérileg megférhet, valódi mintakép a jövő alakulhatásokra nézve.

Az ekkép szövetkezett kisebb népeknek a testvérületet minden áron fen kell tartaniok, mint jogot és kötelességet.

130. *Arányi Lajos* l. t. szóbeli előadásban *Vajda-Hunyad* várát ismerteté, s bemutatá a nevezett vár térképét és mintáját.

Az Akadémia azon óhajtást fejezi ki: vajha hazánk e nevezetes építménye minél előbb megóvatnék a végpusztulástól.

131. A titoknok a philosophiai osztály márczius 7-ki III. értekezleti ülése jegyzőkönyve után jelenti: hogy Greguss Ágost r. t. elfoglaltsága miatt, az osztály jegyzőségétől magát felmentetni kéri; s hogy az osztály Ney Ferencz lev. tagot bízta meg a jegyzői teendővel, ki azokat el is vállalta.

Tudomásul van.

132. A titoknok továbbá a philosophiai osztály apr. 4-ki IV-ik értekezleti ülése jegyzőkönyvéből jelenti, hogy a nevezett osztály *Apáczai Csere János Logikácskája* ki nyomtatását ismét sürgeti.

Miután az Akadémiának ez ügyben van már határozata, s mivel az idei költségvetésben fel is van véve, következőleg kinyomtatásának nincs semmi akadály: az elrendeltetvén, tudomásul vétetik.

133. A titoknak közli, hogy a Statistikai Bizottság *Fényes Elek* l. t. következő czímű értekezését: *A magyar birodalom nemzetiségei és ezek száma, vármegyéik és járások szerint kimutatva*, mely a nevezett bizottság közleményei számára volt beadva, átteszi az Akadémiához.

Az Akadémia felolvasottnak veszi az értekezést, és szokott úton bírálatra adatni, s elfogadás esetében, az *Értekezések* czímű folyóiratban, soron kívül is kinyomatni határozza.

134. A titoknak jelenti, hogy a folyó évi márczius 31-én lejárt *Hölgyalapítványi* pályázatra, a határ idő után, de előbbi póstai kelettel, még a következő pályamunkák érkeztek:

1-ör *A mechanica alapvonalai*. Jelige: *Attamen movetur*.

2-or *A villanyosság elméleti és gyakorlati ismertetése*. Jelige:

... Natur auseinander auf immer

Fliehet, wenn du nicht vereinst freundlich, was ewig sich sucht.

Aber da bist du; du Mächtige schon aus den wildesten Streiten.

Rufst du der Harmonie göttlichen Frieden hervor.

Schiller.

Miután a titoknak előadásából kitűnt, hogy e pályaművek elseje márczius 30-án, másodika pedig márcz. 29-én tétetett póstára, az Akadémia ide vonatkozó szabálya szerint, mindkettő pályázatra bocsáttatván: áttétettek bírálatra az illető mathem. és természettudományi osztályokhoz. A jeligés levelkék pedig rendben találtatván, az Akadémia és Kubinyi Ágoston tt. s helyettes elnök pecsétjeivel lezárva, további gondviselés végett a levéltárba adattak.

Tizenharmadik (nyelv- és széptudományi osztály-) ülés.

1867. ápríl 15-én.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

136. A titoknak megilletődve jelenti *Purgstaller József* philosophiai rendes tagnak f. é. márczius 11-én történt gyászos halálát.

Az Akadémia elszomorodva vette a gyász tudósítást, s a philosophiai osztályt az emlékbeszéd iránti gondoskodásra felhívja.

137. *Budenz József* l. t. felolvasta *Barna Ferdinánd* úr következő czímű értekezését: *Észjárati találkozások a magyar és finn nyelvben*. Kivonata következő:

Ertekező mindenek előtt constatalván, hogy a magyar pogányvalási hagyományok, jobban mint más altaji népeknél, a keresztény hit elfogadása és elterjedése után elvesztek, s belőlök csak egyes töredékek élnek még egyes szókban és szólásokban, kijelöli a módot, melyen azokat kiegészítve meg lehet világosítani; t. i. a többi altaji, különösen finn népek teljesebb és épebb hitregei hagyományaival való összehasonlítás által. Erre nézve különösen a vogul és finn ilynemű hagyományok tesznek szolgálatot, mely utóbbiak a „Kalevala“ hőskölteményben vannak lerakva. Ertekezésének első részében tehát a finn nép pogány hitvallását vázolja

fővonásaiban, vázlatát illető Kalevala-helyekkel illusztrálván. Bevezeti ezt az istenségi személyzetről adott áttekintéssel s annak osztályozásával; s ezután a főisten (Ukko, Jumala) fölfogását adja elé, a mi szerint az eredeti concret „ég, mennyég“ fogalomból a jóságos, a természet és az emberek fölött uralkodó öreg isten (Ukko) képzeete fejlődött ki. Ezen emelkedettebb képzetet részletezve azon jelzők tüntetik ki, melyekkel a népköltészetben említették. Ebbeli fölfogását a lakhelyéről (az ég köldökén, középpontján) való képzet, illő attributumoknak neki tulajdonítása (kard, kézij, nyíl, kalapács), a működéséről és hatásköréről való nézetek (melyek vele a természeti tüneményeket igazgattatják, mint időjárást, esőt, égháborút, jégesőt stb.), s végre az emberi módra vitt háztartásáról (feleségéről, gyermekeiről stb.) való hit egészítik ki. Egyebek közt itt értekező azon különbséget is emeli ki, mely a finn-altaji és görög-római istenségi körök között van, melynél fogva ez utóbbiak egymástól független hatalmaknak tűnnek föl, ki-ki, a mint a runonyelv mondja, a maga gazdája lévén. — A többi főbb istenségeket értekező hasonló módon, de rövidebben mutatja be: a Hold, Nap (kuu, päivä) isteneit, a vizek urát Ahtot, az erdők és vadak istenét Tapiót feleségével együtt; az alvilági vagyis halálisteneket Kalmát és Tuonit, fijával és leányaival; megemlékszik végre a tündérekről, s ezek közt Ilmatarról, kitől Väinämöinen születik, s ennek a vogul *elmpi* és talán a magyar *ember*-rel való mythologicus összefüggéséről. — Mind ezek között, illető helyeken, értekező megfelelő vagy észjáratiilag egyező magyar szokat és szólásokat fejteget: Ukko magyarul *agg*, vagyis *öreg isten*, felesége (eukko) = *ük, ike*; az isten jelzői közt (mindenható, teremő, boldog isten) különösen az utolsó igen nevezetes és sajátosságos; attributumai, úgy mint a finnben, a nyíl (*isten-nyíla*) és a kard, mely a „*kaszás* csillag“-ba (= régi nyelvbéli „*kasz* hűgy“) elrejtezett; működése egyik részét teszi a *mennykő* kezelése, a mely eredetileg kőkemény jégesőt jelentett. Földeríti szintén az „isten ménese“ értelmét, s végre az *ember* szó mythologicus vonatkozásait érinti.

Az értekezésnek második része culturai szókkal foglalkozik, melyek a finn magyar népek ebbeli ősi állapotaira világot vetnek; szól tehát házépítésről, házasságról, fiúrdóról, szántásvetésről, gazdaságról, a családi intézményeket ecsetelő elnevezésekről, ez utóbbiak között különösen a magyar *had* (= család), *nem*, *nemes*, *nemzetes*, *faj* szók jelentőségét fejtegetvén, itt is a Kalevalából vett alkalmas illusztrációkkal élvén az értekező.

A
MAGYAR TUDOM. AKADEÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

*Tizennegyedik (philos. törvény- és történettudományi osztály-egyszersmind
összes) ülés.*

1867. apríl 29-én.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

139. *Nagy Márton* l. t. ily czímű értekezést olvasott: *A gymnasiumok és lyceumok szervezéséről*. Kivonata ez:

A nemzeti jólét emeltyüinek egyik hatalmas rúgója a józan felvilágosultság, melyet nevelés és észfejlesztés által iskolákban érhetni el.

Mint minden vállalatnak megvan saját czélja, úgy megvan a nevelése is, t. i. a gyermeket olyanná nevelni, a milyen maga a nemzet. A nemzet határozza meg a nevelés elvét, mely szerint a nevelés és oktatás intézendő. Erre az ó történetből példánk a görög. E nemzetnél az érzéki a szellemivel egyaránt képeztetett. De a képzés nálok is különbözött a különböző népfaj és korszak szerint. A hangászati és testgyakorlási képzés jellemzé nevelési eljárásukat.

A nemzetiség és kor mindig szem előtt tartandó a nevelésben. Mi mellözve a nemzetiségeket, csak hazánkra vonatkozólag vesszük a gymnasiumi oktatást, melynek czélja a tudományos képzés, mely az orvosnak úgy szükséges, mint a jogásznak és hittanulónak, a gymnasiumok tanárainak úgy, mint az egyeteméinek. Hogy a tudományos képzés kellően történhessék, alapul kell vennünk a *nyelvet*, a nyelvtudományt tehát elhanyagolnunk nem szabad. De ezzel korán sem azt akarjuk, hogy a gymnasiumi tanulók csupán nyelvtanok tanulásával halmoztassanak el. Egy nyelv mindazáltal okvetlenül szükségeltetik a tudományos képzésre, és e nyelv az legyen, mely arra legalkalmasabb.

E képzési nyelven kívül a hazai körülményekhez mérve még egy tudós nyelv is tanítandó, mely közös nyelvül szolgáljon minden tudós-nak szellemi közlekedés tekintetéből. És ez hazánkban a gyönyörű latin classici nyelv. Ezen kívül kitünő méltánylást igényel a nemzeti nyelv is tudományos tekintetben.

Ezeket előre bocsátván, a gymnasiumok felvirágoztatásának egyéb föltételeiről emlékszünk, melyek a) a tanárookra, b) a tantervre, c) az

iskolai könyvekre, d) az iskolai fegyelemre, e) az iskolai felügyelésre vonatkoznak.

Tanárokat illetőleg, kellő képességgel és ismeretekkel felruházva legyenek, egyszersmind igazi vallásos érzést tápláljanak kebleikben, s legtisztább erkölcsökkel tündököljenek. Ehhez sorzandó a tanítási ügyesség és buzgóság. Egy ügyes és buzgó tanár többet használ növendékeinek a tudományokban legjáratasabbnál. Vallásos érzelem és tiszta erkölcsök nélkül pedig sem kötelességű eljárás nem várhatni hivatá tekintetében, sem lényeges összhangzást tanártársaival nem föltételezshetünk, s azonfölül a tanár rossz példája igen káros hatást szül a tanítványokra.

A bennszülött képes tanárok a kinevezésre mindig első jogot képezzenek hazájokban. Csak szükség esetében hivathassanak meg külföldiek.

Minden gymnasium csak öt osztályból álljon, elkülönítve a három felső vagyis lyceumi osztálytól nevelési szempontból tekintve is. Az első három osztályban csak egy tanár működjk. Negyedik és ötödik osztályban a két illető tanár felváltva működhetik; de reggeli tíz és délutáni négy órán túl soha rendes tárgyak elő ne adassanak, csak a rendkívüli tárgyak vehetik igénybe azon túli órákat.

Tantervet illetőleg: a) a legérettebb és leggyakorlottabb tanférfiak által készítettessék, s érvényesítése előtt minden oldalról megvitatassék; b) a már helybenhagyott és életbeléptetett szilárdul megtartassék, s változás csak sürgetős esetekben történjk.

A jó terv tulajdonságához tartozik mindenek előtt, hogy túl követelő ne legyen, tehát se bel-, se külterjére nézve elágazott, azaz: a tantárgyak túl halmozva ne legyenek.

A tanterv készítésénél *specialitásokra* nem kell szorítkoznunk, hanem csak általános *szabályokat* adnunk. Arra nagy súlyt ne fektessünk. Ezzel azonban korán sem akarjuk állítani, mintha a tanterven kevés vagy ép semmi sem feküdnék, vagy mintha nem a lehető legjobbat óhajtanók.

A tantárgyak helyes felosztásától függ a cél megközelítése; ez pedig az ügyes tanár eljárását feltételezi. Mi azonban csak jó könyvek által eszközölhető.

Iskolai könyvek a) számosak ne legyenek, b) tartalmuknál fogva könnyen érthetők, c) árukra nézvé olcsók legyenek. Továbbá ritkán változtassanak, részint gazdasági szempontból, részint, mivel nem akarjuk, hogy a tanoncz csak az iskolai könyvek szünteleni változásával vesződjék.

Nem szabad megfeledkezni még arról sem, hogy a tanoncz szellemi haladása azonos a physicali növés haladásával. Erre ép azok által gördítettnek akadályok, kiknek azt előmozdítani kötelességükben állana. A már megvetett alapnál adathatnak új és terjedelmesebb tankönyvek.

A közvetlen *iskolai fegyelem* a tanároknak áll kötelességükben az igazgatónak főfelügyelése és vezetése alatt.

Az iskolai ügy országos kezelésére, összhangzás végett, *iskolai tanács* vagy *bizottmány* — *studiorum senatus* — szükségeseltetik, melynek

egyszersmind kötelessége a tanárok elveit, erkölcsi életmódját, igyekezetét és buzgóságát a tanhivatalban kellő figyelemmel kísérni, a jók méltánylása és az ellenkezők megrovása tekintetéből.

Minden hivatalban árthatni hűtlen kezelés által; de egyben sem annyira, mint a tanhivatalban, melyben legérezhetőbb a *lucrum cessans* és *damnum emergens*.

A *lyceumokat illetőleg*, melyek az 1849-ki szomorú catastropha után a gymnasiumokba olvasztattak: ismét visszaállítandók, még pedig három osztálylyal; minthogy azok sem *fölöslegese*k a képzés megközelítőseége miatt több tekintetből, sem *károsak* a jól készült tanárok tudományos képzése, valamint azon nem csekély ok miatt sem, minthogy a boldog emlékü alapítók ebbeli kívánalmaikat minden időre akarák érvényesíttetni. Azonfelül az egyetem mellett egyéb tudós intézetek is megállhatnak az ország java és boldogítására.

Tantárgyait illetőleg, az egyetemen négy kart különböztetünk meg: az orvosi, jogtudományit, hittanit és bölcsészeti. Az egyetem e karainak élénk összefüggése legfeltűnőbb analogiával bír a visszaállítandó lyceummal. A lyceum ugyanazon tárgyakkal bírjon oktatási eszközökül, melyek az egyetem bölcsészeti karát képezik. E képzés irányával azonosíttatik az egész lyceumi képzés iránya, mely megvalósul az egyetemben; megvalósul pedig hasonló taneszközök által az egyetemével, milyenek: a mennyiségtan és classikai nyelvészet; a reáltudományok, mint: a természet- és történettan, végül a bölcsészet.

140. *Schvarcz Gyula* l. t. értekezett:

a) A harmadlagos tanfolyam statistikájáról Magyarországon, különös tekintettel külföldön tanuló egyetemi és műegyetemi hallgatóink statistikájára.

b) Rövid ismertetését adta az oláhországi (ruméniai) hivatalos közoktatási statisztikai bizottság legújabb munkálatainak.

141. *Szabó József* r. t. a Tokaj-hegylajai Albumot ismerteti, s ennek egy példányát a tokajhegylajai bormivelő társulat, mint kiadó nevében, átadja az akadémiai könyvtár számára.

Köszönettel fogadtatik.

142. A titoknak felolvassa Jókai Mór r. t. következő indítványát: „*A m. t. akadémiai drámai pályázatok ügyében.*“

I. A m. t. Akadémia által két rendbeli jutalom tűzetik ki és ítéltetik el.

II. Az egyik jutalom a gr. Teleki József hagyománya szerinti évenként kiadandó; — a másik a gr. Karácsonyi Guidó által alapított, két évenként s esetleg még hosszabb időközökben oda ítélhető. — Az elsőbbi 100 arany, az utóbbi 200—400, s eshetőleg több arany pályadíjból álló. Az elsőbb minden esetben kiszolgáltatandó a pályázó művek közt relative legtöbbet érőnek, az utóbbi csak az abszolút drámai beccsel bíró műnek adatik ki.

III. Innen következik, hogy a Karácsonyi-jutalmat az Akadémia csak az *absolute jó* darabnak ítélheti oda, míg a Teleki-jutalmat kénytelen a netán *absolute rossz*nak is kiadni.

IV. Azon esetben, ha a Teleki-jutalmat absolute rossz színműnek kényszerűlne kiadni az Akadémia, helyes azon határozata, hogy ezt, saját tekintélye végett, kénytelen

nyilvánosság elé hozni, s a nyertes mű szerzőjére bízva, hogy ily esetben felvegye-e a jutalmat? vagy nevének titokban tartását követelje?

V. Az Akadémia e határozatának körülírása végett nyilatkoztassa ki az *absolute jó és absolute rossz* színművek felőli praecis fogalmakat.

VI. Absolute jó színmű az, mely mind *költői becsre*, mind *dramai hatásra* nézve az irodalom jelen színvonalán áll.

VII. Sem az első sem az utolsó esetet a *színpadi előadás előtt* megítélni nem lehet.

VIII. Erre nézve következő indítvány tétetik:

1) Helyezze magát összeköttetésbe a t. Akadémia a nemzeti színház igazgatóságával, azon czélból, hogy állíttassék fel egy *rendes színházi drámbíráló választmány*, mely a nemzeti színpadon előadásra elfogadott darabokért tagjainak nevével felelős.

2) Ezen állandó és rendes drámbíráló választmány következő módon alakíttassék: — Válasszon a m. t. Akadémia tagjai közül kilenczet, és e kilencz közül a nemzeti színház igazgatósága válasszon ki hármat; — o három akadémiái taghoz nevezzen ki a nemzeti színház igazgatósága saját tagjai közül kettőt. Az ekként állandósított drámbíráló választmány a nemzeti színház igazgatósága által rendszeren díjaztatnék.

3) Ezen nemzeti színházi drámbíráló választmány legyen megbízva a 4—4 év alatt a színpadra került új vígjátékok és szomorú játékok közül a legjobban sikerülteket a M. Tud. Akadémiának a Karácsonyi-jutalomra ajánlani, s a m. tud. Akadémia akkor és azok közül ítélje el saját bíráló választmánya útján, ha talál-e közöttük abszolút *költői becsrel* bíró művet is?

4) Úgy viszont a Teleki-jutalomnál, ha a M. Tud. Akadémiának saját bíráló választmánya a pályázók közt a relative kivált sem tartja jutalomra érdemesnek, de a többiek közt mégis első helyen állónak; minthogy az *abszolút silányság* második feltétele, a *színi hatás hiánya*, előre nehezen megítélhető, bocsáttassék az ily színmű a nemzeti színház állandó drámbíráló választmány ítélete alá, s ha ez a *színpadi hatás* tekintetéből is értéktelennek találná és előadásra nem bocsátaná azt, akkor az Akadémia 1861-ki határozata alkalmaztassék rá; — hasonló eset történéjk, ha a nemzeti színházi drámbíráló választmány színpadra bocsátaná azt, de ott megbuknék, mely esetben a határozott megbukás ténye felett egy *öt tagu* akadémiái választmány határozzon egyszerű *titkos szavazás* útján. Pest. 1867. apr. 8-kán.

Véleményadás végett a nyelvtudományi bizottsághoz tétetik által.

143. Ugyanaz, olvassa Dr. Tormay levelét, melyben az Akadémiával, kellő használat végett, közli a Molnár János kórházi vegyész által észlelt és összeállított *lebeszeli és egészségügyi viszonyait tárgyzó rovatos kimutatását 1866-ról*.

Köszönettel vétetik, s használatul kiadatik a math. és természettudományi bizottságnak.

144. A titoknak jelenti, hogy Bolus Jánosné asszony ö nagysága átadta az Akadémiának azon dísz-szőnyegot, melyet lelkes felszólítására a magyar hölgyek hímeztek. A lelkes honleányoknak, elnöki úton levélben megírandó köszönet szavaztatik.

145. Ugyanaz jelenti, hogy *Dora Constantinné* asszonyság az Akadémiának, Wagner „*Isabella búcsuja*“ című olajfestményét küldi.

Köszönettel vétetik, miről az ajándékozó nő, elnöki levélben lészen értesítendő.

146. A titoknak felolvassa *Poor Imre* l. t. levelét, melyben tudatja: hogy néhai *Lyachovics Irán* orvostudor, a szenvedő emberiség körül tett orvosi működése közben

megtakarított filléreiből 100 = száz új forintot hagyományozott végrendeletileg a M. Tud. Akadémiának. — A hagyományozott pénz, eddigi kamatjával együtt, összesen 120 = százhusz új forint, azon kérelemmel adatik által, hogy mint : *Lyachovics Iván tr. alapítvány*, az Akadémia alapítványi tőkéjéhez csatoltassék.

Köszönettel fogadtatván, átteendő az Akadémia pénztári hivatalához.

147. A titoknak figyelmezteti az ülést, a legközelebbi nagygyűlés XIV-ik pont alatti azon határozatára, mely szerint egy összes ülés tegye meg az Ügyrend 95-ik szakaszának 6-ik pontjában a kellő módosításokat, úgy, hogy az Akadémia, nagy jutalmában részesíthesse azon jeles nagyobb munkákat is, melyek először gyűjteményben jelentek meg, de azután külön is kiadattak.

Ez ügyben a módosítás iránti javaslat-tételre Pauler Tivadar, Szabó József és Toldy Ferencz rendes tagok bízattak meg.

148. Továbbá jelenti, hogy *Horváth Cyrill* t. t. *A philosophiai módszerek jelen állapotjáról* című értekezésének díjazását, összesen 28 fr. 87 1/2 kr. az Akadémia használatára felajánlja.

Köszönettel vétetvén, a pénztárnok e szerint értesítendő lesz.

149. Jelentetik, hogy a m. k. pénzügy-miniszterium rendelvénye következtében, hat darab szlatina-aknai tiszta só indíttatott útuak a physikai muzeum használatára.

Megérkezésével az Akadémia köszönete megirandó lesz.

150. Olvastatott M. *Kubinyi Ágoston*, muzeumi igazgató úr levele, melyben az akadémiai elnökséget felkéri, hogy a M. Tud. Akadémia kiadványai, melyek köteles példányait eddigelé a n. Muzeum a nyomdából hiányosan kapta, ezentúl az Akadémia által egyenesen a n. Muzemhoz intéztessenek.

Kiadatik véleményre a könyvtári bizottságnak.

151. Olvastatott *Réső Ensel Sándor*, pestmegyei központi tisztii ügyész levele, melyben, *Esküdtársak Magyarországon* című munkája bejelentett felolvasásától, miután a mű időközben megjelent, eláll.

Tudomásul szolgál.

152. Ugyan *Réső Ensel Sándor* levele olvastatik, melyben a *börtön-könyvtárak* ügyében, az Akadémia, e célra hasznos, kiadványaiért folyamodik.

Véleményadás végett a könyvtári bizottsággal közöltetik.

153. A titoknak bemutatja az *iglói szepesi XVI városi takarékpénztár üzletforgalmának kimutatványát 1866-ról*.

A statistikai bizottsághoz adatik.

154. Olvastatott *Demjén József* levele, melyben az általa szerkesztett *Irodalmi Értesítő* részére, a jelen évi akadémiai kiadványok jegyzékét kéri.

Véleményadás végett a könyvtári bizottsággal közöltetik.

155. Olvastatott *Fülepp Ferencz* ideiglenes igazgató folyamodványa, melyben a székesfehérvári al-reáltanoda részére, az Akadémia kiadványait a bolti ár egy negyedének elengedésével kéri.

A könyvtári bizottsághoz adatik.

156. Közöltetett a belga archaeologiai Akadémia meghívó levele, a folyó év augusztus 25-én, Antverpben tartandó archaeologiai gyűlésre. Ugyiszinte a laibachi törvénytudományi társulat meghívása a folyó évi május 2-ki nagy gyűlésre.

Tudomásul szolgál.

157. A szétküldött akadémiai kiadványokért, köszönő térítvények közöltettek : a

cs. k. bécsi udvari ásvány-gyűjtemény, a birodalmi geológiai intézet, s a bécsi keleti Akadémia részéről.

Tudomásul vették.

158. A titoknak jelenti, hogy a M. Tud. Akadémiához, az 1867. apr. 1-től, ugyan azon év apr. 29-ig, a következő ajándék- csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. Testületektől:

Kais. Akademie der Wissensch. Bécs. Értesítője 1867. Nr. 9. 11.

Royal Society. Edinburgh : a) Proceedings. Vol. V. Nr. 68. b) Transactions V. XXIV. P. II.

Kön. Preuss. Akademie der Wissensch. Berlin. Monatsbericht, December, 1867.

Société de la Numism. Belge. Bruxelles, Revue, Tome V. Livr. 2.

Schematismus Cleri Dioec. Vaciensis, 1867.

II. Magánosoktól:

Czelder Márton. Galacz. Missiói Lapok. 1867. 4, 5. szám.

Dr. Gerlóczy Gyula. Pest. Értekezés a technikai műveltség közgazdasági jelentőségéről.

Suhayda János. Buda. A magyar polgári anyagi magánjog rendszere, az országbírói értekezlet által megalapított ideiglenes törvénykezési szabályokhoz alkalmazva. Budán. 1867.

III. Köteles példányok:

Ref. főiskola nyomdája. Pápa. A dunántúli ev. reform. egyházkerület 1866. évi novemberi közgyűlésének jegyzőkönyve.

Winter Zsigmond nyomdája. Nagyszombat. Chateaubriand és kora.

IV. Akadémiai kiadások:

Értesítő: 1867. 1., 2. szám.

Philosophiai Értekezések. 1867. 1. szám.

Törvénytudományi Értekezések. 1867. 1. szám.

Tizenötödik (mathematikai és természettudományi osztály-) ülés.

1867. május 6-kán.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

160. Szily Kálmán lev. tag Horváth Ignác úr ily című értekezését olvasta fel: *Poncelet tételének egyszerű levezetése és általánosítása*. Kivonatilag így :

A jelen értekezésben oly tétel van levezetve, melynek Poncelet ismeretes tétele csak specialis esete. Értekező t. i. azon általánosabb, s

gyakorlatilag hasonló fontosságu esetet veszi vizsgálat alá, melyben három, egy pontra derékszög alatt működő erő eredője R , mint az X, Y, Z erővonalakra állított párlap átlója, $(\sqrt{X^2+Y^2+Z^2})$ irrationalis kifejezés helyett) megközelítőleg oly első fokú, végszerű képlettel számítandó ki, melynek alakja: $mX + nY + pZ$, m, n és p bizonyos állandó mennyiségeket jelentvén.

Ezen általánosabb tétel — hasonszerűen a Poncelet-félével egyrészt azon általános föltevésre van fektetve, hogy a három erő abszolút nagyságáról semmit, egymásközi viszonyokról pedig csak annyit tudunk, miszerint az erővonalokra állított párlap átlója OR három adott határirány, OR_1, OR_2 és OR_3 közé esik, másrészt pedig azon követelményre van fektetve, hogy az ezen képlet használatával elkövetett hibának viszonya a gyökkifejezés valódi értékéhez, azaz a viszonylagos hiba, lehető kicsiny legyen, bárhová essék is OR a három adott határirány között.

1. §. Legyen ugyanis \doteq a megközelítő egyenlőség jele, úgy

$$R = \sqrt{X^2 + Y^2 + Z^2} \doteq mX + nY + pZ,$$

és a viszonylagos hiba:

$$h = \frac{mX + nY + pZ - R}{R}.$$

Azon hajlásszögek cosinusait, melyeket az eredő az erővonalak irányaival képez, rendre a, b, c -vel jelölvén, lesz:

$$a = \frac{X}{R}; \quad b = \frac{Y}{R}; \quad c = \frac{Z}{R} \dots \dots (1.)$$

és ezek folytán:

$$h = ma + nb + pc - 1 \dots \dots (2.)$$

A viszonylagos hiba e szerint változó mennyiség: értéke más meg más, ahhoz képest, a mint a, b, c változik; majd tevőleges, majd semmi, majd nemleges, ahhoz képest a mint:

$$ma + nb + pc \geq 1.$$

Tekintetbe véve, hogy a, b, c jelentése következtében $a^2 + b^2 + c^2$ folyvást annyi, mint egy; könnyen bebizonyítható, hogy h akkor éri el a maximumát, ha:

$$\frac{m}{2a} = \frac{n}{2b} = \frac{p}{2c} = r,$$

hol r bizonyos állandó mennyiség.

Kifejezendő, hogy a, b, c -nek ezen értékeinél a (2.) alatti kifejezés maximumát éri el; jelöljük a, b, c -nek ezen specialis értékeit rendre A, B, C -vel; úgy:

$$m = 2rA; \quad n = 2rB; \quad p = 2rC \dots \dots (3.)$$

Ezen jelzés mellett a viszonylagos hiba általános képlete (2.) átmegy a következőbe:

$$h = 2r(Aa + Bb + Cc) - 1 \dots \dots (4.)$$

és a legnagyobb tevőleges hiba:

$$h_{\max} = 2r (A^2 + B^2 + C^2) - 1$$

vagyis:

$$h_{\max} = 2r - 1 \dots \dots \dots (5.)$$

A viszonylagos hiba akkor lesz semmi, ha az eredő hajlásszögeinek cosinusai a , b , c oly értékekkel bírnak, melyekre nézve:

$$ma + nb + pc = 1 \dots \dots \dots (6.)$$

s ezen síkot ábrázoló egyenlet, kapcsolatban a magától értetődő

$$a^2 + b^2 + c^2 = 1 \dots \dots \dots (7.)$$

egyenlettel, a mi viszont egy gömbfelületet képvisel, világosan mutatja, hogy a viszonylagos hiba akkor lesz semmi, ha az eredő végpontja a (6.) és (7.) átmetszéséből nyert kör kerületén fekszik. E körön belül a hiba tevőleges, kivüle pedig nemleges. A nemleges hiba annál nagyobb lesz, minél kivülebb esik az eredő végpontja a kör kerületétől; legnagyobb tehát akkor, midőn az eredő azon adott OR_1 , OR_2 , OR_3 határokhoz ér, melyeket a feladat körülményei mindenkor eleve kijelölnek.

Az OR_1 , OR_2 , OR_3 határirányok képezzenek az X , Y , Z erővonalakkal oly szögeket, melyeknek cosinusai rendre:

$$a_1, \quad b_1, \quad c_1;$$

$$a_2, \quad b_2, \quad c_2;$$

$$a_3, \quad b_3, \quad c_3.$$

E szerint a határirányoknak megfelelő nemleges hibák lesznek rendre:

$$h_1 = 2r (Aa_1 + Bb_1 + Cc_1) - 1$$

$$h_2 = 2r (Aa_2 + Bb_2 + Cc_2) - 1$$

$$h_3 = 2r (Aa_3 + Bb_3 + Cc_3) - 1.$$

Hogy a viszonylagos hiba — minden a határokon belül fekvő helyzetre nézve — lehető kicsiny legyen, *legkedvezőbb a rendelkezésünk alatti három állandót úgy választani, hogy a határoknál elkövetett nemleges hibák egymás között, s azonfelül, abszolút nagyságra nézve, a legnagyobb tevőleges hibával is egyenlők legyenek*; úgy tehát, hogy:

$$h_{\max} = -h_1 = -h_2 = -h_3.$$

Ennek folytán a keresett állandók kiszámítására a következő egyenleteket nyerjük:

$$Aa_1 + Bb_1 + Cc_1 = Aa_2 + Bb_2 + Cc_2 = Aa_3 + Bb_3 + Cc_3,$$

s ha ezen egyenlő trinomok egyikét, rövidség okáért, N -nel jelöljük,

$$2r - 1 = 1 - 2rN,$$

vagyis: $2r = \frac{2}{1+N}$, és így:

$$m = \frac{2A}{1+N}; \quad n = \frac{2B}{1+N}; \quad p = \frac{2C}{1+N} \dots \dots \dots \text{I.}$$

és a legnagyobb hiba, melyet elkövethetünk, (5.) szerint:

$$h_{\max} = \frac{1-N}{1+N} \dots \dots \dots \text{II.}$$

Az itt előforduló A, B, C, N mennyiségek megelőző kiszámítására pedig a következő négy egyenlet szolgál:

$$\left. \begin{aligned} N &= Aa_1 + Bb_1 + Cc_1 \\ N &= Aa_2 + Bb_2 + Cc_2 \\ N &= Aa_3 + Bb_3 + Cc_3 \\ 1 &= A^2 + B^2 + C^2 \end{aligned} \right\} \dots\dots\dots \text{III.}$$

Az I, II, III alatti egyenletekkel az általános feladat teljesen meg van oldva; hátra van még kimutatni, miként kaphatjuk meg az általános egyenletekből a Poncelet-féle specialisabb tétel állandóit, s végre néhány nevezetesebb esetre az általános állandókat számértékileg is megadni.

2. §. Poncelet tételében csak két egymásra merőleges ösztető van, föltételezve, vagyis az eredő

$$R = \sqrt{X^2 + Y^2} = mX + nY,$$

s a dolog természeténél fogva csak két határirány jelölhető ki; ennek folytán:

$$c_1 = c_2 = a_3 = b_3 = c_3 = C = 0.$$

Ezen egyszerűsödést tekintetbe véve, a Poncelet-féle tétel állandóinak kiszámítására a következő képletek szolgálnak:

$$m = \frac{2A}{1+N}; \quad n = \frac{2B}{1+N} \dots\dots\dots \text{Ia.}$$

$$h_{\max} = \frac{1-N}{1+N} \dots\dots\dots \text{IIa.}$$

$$\left. \begin{aligned} N &= Aa_1 + Bb_1 \\ N &= Aa_2 + Bb_2 \\ 1 &= A^2 + B^2 \end{aligned} \right\} \dots\dots\dots \text{IIIa.}$$

hol a_1, b_1, a_2, b_2 megint a határirányok hajlásszögeinek cosinusait ábrázolják.

3. §. Az m, n, p állandók számértéki meghatározásában csak a két legnevezetesebb esetre fogunk szorítkozni.

Először. Fölteszszük, hogy az X, Y, Z erők viszonylagos nagyságára nézve semmi sem ismeretes. Lehet tehát:

$$\begin{aligned} &X = P; \quad Y = 0; \quad Z = 0, \\ \text{vagy:} &X = 0; \quad Y = P; \quad Z = 0, \\ \text{" :} &X = 0; \quad Y = 0; \quad Z = P. \end{aligned}$$

Ezen határeseteknek megfelelőleg, a hajlásszögek határértékeire nézve lesznek a cosinusok (1) szerint rendre:

$$\begin{aligned} a_1 &= 1; \quad b_1 = 0; \quad c_1 = 0. \\ a_2 &= 0; \quad b_2 = 1; \quad c_2 = 0. \\ a_3 &= 0; \quad b_3 = 0; \quad c_3 = 0. \end{aligned}$$

miket a III-mal jelzett egyenletekbe tévé, ered:

$$N = A = B = C = \sqrt{1/3}, \text{ következőleg:}$$

$$m = n = p = \sqrt{3} - 1 = 0.732. \quad \text{és}$$

$$h_{\max} = 2 - \sqrt{3} = 0.268.$$

E szerint a keresett közelítő képlet :

$$\sqrt{X^2 + Y^2 + Z^2} \doteq 0.732 (X + Y + Z),$$

s a legnagyobb viszonylagos hiba közel 27%,

Ugyanezen föltevés mellett és az Ia, IIa, IIIa alatti egyenletek szerint, a Poncelet-féle tétel állandói lesznek :

$$N = A = B = \sqrt{1/2} \quad \text{és így :}$$

$$m = n = 2\sqrt{2} - 2 = 0.828.$$

$$h_{\max} = 3 - 2\sqrt{2} = 0.172.$$

E szerint a Poncelet-féle közelítő képlet :

$$\sqrt{X^2 + Y^2} \doteq 0.828 (X + Y),$$

s a legnagyobb viszonylagos hiba 17%.

Másodszor. Tegyük föl, hogy az erők viszonylagos nagyságáról annyit tudunk, miszerint: $X > Y > Z$. Lehet tehát :

$$\begin{aligned} & X = P; \quad Y = Z = 0, \\ \text{vagy :} & \quad X = Y = P; \quad Z = 0, \\ & \quad X = Y = Z = P. \end{aligned}$$

Ezen határeseteknek megfelelőleg, a hajlásszögek határértékeire vonatkozólag, lesznek a cosinusok rendre :

$$a_1 = 1; \quad b_1 = 0; \quad c_1 = 0$$

$$a_2 = b_2 = \sqrt{1/2}; \quad c_2 = 0$$

$$a_3 = b_3 = c_3 = \sqrt{1/3}.$$

miket a III-mal jelzett egyenletekbe, és az innen nyert értékeket I, II-be tévén, ered :

$$m = \frac{2}{1 + \sqrt{1 + (\sqrt{2}-1)^2 + (\sqrt{3}-\sqrt{2})^2}} = 0.939.$$

$$n = \frac{2(\sqrt{2}-1)}{1 + \sqrt{1 + (\sqrt{2}-1)^2 + (\sqrt{3}-\sqrt{2})^2}} = 0.389.$$

$$p = \frac{2(\sqrt{3}-\sqrt{2})}{1 + \sqrt{1 + (\sqrt{2}-1)^2 + (\sqrt{3}-\sqrt{2})^2}} = 0.297.$$

$$\text{és :} \quad h_{\max} = \frac{\sqrt{1 + (\sqrt{2}-1)^2 + (\sqrt{3}-\sqrt{2})^2} - 1}{\sqrt{1 + (\sqrt{2}-1)^2 + (\sqrt{3}-\sqrt{2})^2} + 1} = 0.06.$$

A keresett közelítő képlet :

$$\sqrt{X^2 + Y^2 + Z^2} \doteq 0.939 X + 0.389 Y + 0.297 Z,$$

s a legnagyobb viszonylagos hiba : 6%.

Ugyanezen föltevés mellett a Poncelet-féle tétel állandói lesznek :

$$m = \frac{2}{1 + \sqrt{1 + (\sqrt{2}-1)^2}} = 0.960.$$

$$n = \frac{2(\sqrt{2}-1)}{1 + \sqrt{1 + (\sqrt{2}-1)^2}} = 0.368.$$

$$h_{\max} = \frac{\sqrt{1 + (\sqrt{2} - 1)^2} - 1}{\sqrt{1 + (\sqrt{2} - 1)^2} + 1} = 0.039.$$

E szerint a közelítő képlet:

$$\sqrt{X^2 + Y^2} = 0.96X + 0.37Y,$$

s a legnagyobb viszonylagos hiba közel 4^0_{10} .

161. *Preysz Mór* lev. tag a *bornak gyógytani hatásáról vegytani szempontból* értekezett. Kivonata ez:

Értekező a bornak a gyengélkedési gyermekbajokban való ismeretes jótékony hatását nem úgy mint eddig történik a szesznek, hanem a bor hamu részeinek tulajdonítja. Nem akarja ezen állítás valóságát eddig bizonyítani, csak annak valószínűségét iparkodik kimutatni, és evvel az orvosokat kísérletekre indítani.

Azon tények, melyek ezen állítást valószínűvé teszik, következők:

1. Ismeretes, hogy a szesz magában, ámbár bizonyos mértékben igen jó gyógyhatása lehet, általában mégis ártalmas.

2. Ismeretes, hogy a testnek minden egyes része mennyiségileg szinte úgy mint minőségileg különböző szervetlen sókat tartalmaz, és hogy ezek a test lényeges alkatrészei.

3. Tudjuk Graham kísérleteiből, hogy dialysisnél jegeczes anyagok, milyenek a hamu-részek, könnyebben mennek hártályakon keresztül, mint az amorphok, milyenek például a test szerves alkatrészei, annyira, hogy a fehérynét dialysis által a hamurészekről majdnem teljesen meg lehet szabadítani, mi valószínűvé látszik tenni azt, hogy a testben is bizonyos körülmények között a szervetlen anyagok része eltávolíthatván, túlmenyiségű szerves anyag maradhat vissza.

4. Hogy a testben a rendes diffusio valóban szenved gyakran módosítást, ezt mutatja azon tény, hogy a lázakban ki nem választatik a konyhasó, míg más részről Androl és Gavarret által be van bizonyítva, hogy míg a normal vérben a szerves testeknek a szervetlenekhez való viszonya $= 8 : 1$, az némely betegségben sokkal nagyobb, t. i. $12 : 1$ egész $14 : 1$ sőt $19 : 1$.

5. Az ifjú testnek, melynek még a csontjait kell képeznie, több szervetlen anyagra van szüksége, mint a felnőttnek, pedig a táplálékban csak egyenlő mennyiséget kap mindkettő. Végre

6. Az eddigiekből vonható következtetések helyességének kutatására kísérletek is tétettek olyformán, hogy gyengélkedő gyermekeknek orvosok által oly bor adatott, mely czukorral édesítve $\frac{1}{4}$ részre el vala főzve, s ezen kísérletek eddig mind kedvező eredményre vezettek. Ezen kísérletek már 1861-ben kezdettek meg Dr. Hofmann Károly és Dr. Lumniczzer Sándor főorvos urakkal, végre a gyermek-kórházban is néhány gyermekre alkalmaztattak; de az eddig ismeretes esetek a bor gyógyhatása tekintetéből hozandó végleges ítéletre nem elegendők, hanem további kísérletek kívántatnak, azért értekező készített legújabbban 1 akó tokajiból félig való elfőzés és czukrozás által szesztelenített bort, azt az orvo-

soknak átadandó; ezen szesz nélküli bort megvizsgálta következő eredménynyel:

Sűrűsége = 1.1143:

	10,000 gramm-ban van gramm	1. bécsi fontban van szemer	1. meszelyben van szemer	1. evőkanálban van (1 litban) szemer
Hamany kevés szikenyéleg	17.87	13.723	9.69	0.429
mész	1.68	1.291	0.96	0.043
keserény éleg	3.78	2.904	2.04	0.091
vaséleg	0.14	0.107	0.06	0.003
vilanysav	9.13	7.012	4.91	0.219
kovanysav	1.11	0.853	0.58	0.026
kénsav	0.88	0.675	0.47	0.021
halvány	0.83	0.637	0.45	0.020
Összeg	35.42	27.202	19.16	0.852
az abból nyert le- vonandó éleny	0.19	0.143	0.10	0.004
hamu összege	35.23	27.059	19.06	0.848
szabadszerv. sav. . .	112.00	86.016	60.26	2.688
czukor	2321.00	1782.528	1248.88	55.704
más szerv. anyag . .	288.00	221.184	154.97	6.912
Összeg	2756.23	2116.787	1483.17	66.156

Értekező ezen új szert a következő esetekben véli jó sikerrel alkalmazhatni:

1. A gyermekek gyöngélkedési bajaikban, különösen elválasztásnál.
2. A scrophulosisban.
3. Tuberculosisra való hajlamnál.
4. Hosszas hasmenésekben.
5. Eczemánál.
6. Chlorosisban.
7. Lázakban.
8. Nagyobb kiterjedésű, nehezen gyógyuló genyedő sebeknél, melyek anyagvesztéssel járnak.
9. Mindenféle hosszas kimerítő betegségek, úgymint: typhus s mások utáni üdülésben.
10. Viselés és szoptató nőknél igen jó hatás várható a szesztelenített bortól.

Minthogy azonban ezek megállapítására azon bormennyiség, melyet értekező saját költségén elkészített, talán nem lesz elegendő, nagyobb áldozatot pedig egyelőre nem hozhat: azért kéri az Akadémiát, hogy nagyobb mennyiségű szesztelenített bor készítésére szükséges anyagi segílyt nyújtson, s a végett véleményes jelentés-tételre egy bizottságot küldjön ki.

Az Akadémia elismervén a kérdés jelentőségét : egy ily bizottság kiküldése határozatba ment, s annak tagjaiul Balogh Pál, Nendtvich Károly, Szabó József rr. tt., Arányi Lajos, Kovács S. Endre, Margó Tivadar, Rózsay József és Than Károly lev. tagok választottak meg.

162. Szabó József r. tag, mint bizottsági előadó jelenti, hogy a matematikai és természettudományi bizottság a kebelében levő meteorológiai albizottság kiegészítése tekintetéből, Schenzl Guidó akad. tagot bizottsági tagul ajánlja.

Az ajánlat elfogadtatván, Schenzl Guidó úr a mathem. és természettudományi bizottság tagjává választatott.

163. Ugyanaz jelenti, hogy Becher Ignácznak, a titoknak által a bizottsághoz áttett kézirati munkája, mely a gyökvonást tárgyalja, semmi figyelmet nem érdemel.

Szerzőjének visszaadandó.

164. Szintén Szabó József bizottsági előadó, a bizottság részéről indokolt javaslatképen előterjeszti, hogy miután az Akadémia delejes észleldéjének Budán még eddig állandó telepje nincs ; hanem eddig is majd itt, majd amott bérlett telken kellett az észleldei delejes kunyhót felállítani ; a mi magára az észlelésre nézve is tetemes hátránnyal járt, most pedig a hely ismét felmondattván, azt épen felakadással fenyegeti : ezélszerű volna az Akadémiának a budai várdomb oldalán egy állandó telkecskét szerezni. E végre a bizottság azon darab telket ajánlja, mely a vár éjszakkoleti oldalán a bécsi kapu és a József bástya között fekszik, a melyre nézve az illető katonai hatóság részéről szóbeli ígéret van, hogy az Akadémia elnöksége részéről a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnál teendő lépés, s az utóbbi által a katonai hatósághoz intézendő megkeresés után át fog engedtetni az Akadémia részére. Kéri tehát a bizottság az Akadémiát, hogy e tárgyban intézzen fölterjesztést a nm. m. kir. cultus-miniszteriumhoz.

E javaslatot az ülés magáévé tévén, meg fogja keresni alázatos fölterjesztésben a vallás- és közoktatásügyi nmgu miniszteriumot, hogy e teleknek az Akadémia részére átengedtetését kieszközölni méltóztassék.

165. Olvastatott a nmgu vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak Budán f. hó 2-kán kelt kibocsátványa, melyben közli a nmgu m. k. pénzügyminiszteriumnak ⁴⁵¹/_{d. m.} sz. alatt Budán apr. 22-én 1867. kelt oly tartalmu átiratát, hogy rendeletére a szlatinai aknából 6 darab átszállítandó tiszta só adatott az Akadémia részére ; a k. pénzügyminiszterium egyszersmind fölterjesztetni kéri a nevezett sóval véghezviendő physikai kísérletek eredményeit.

Szabó József bizottsági előadó jelentése szerint az egész ügy a bizottság keblében már el levén intézve, egyszerűen tudomásul vétetik.

166. Olvastatott szintén a m. kir. vallás- és közoktatási miniszteriumnak Budán 1867. május 2-án 2720. sz. a. kelt rendelete, mely a Fekésházy-alapítvány értelmében felhívja az Akadémiát, hogy az öt-évkörből jutalmazandó tan- kézi- vagy olvasó-könyv iránti javaslatát mielőbb terjeszse föl ; egyszersmind a kiosztandó jutalomkönyvek szokott évenkénti lajstromának mielőbbi beküldését emlékeztetbe hozza.

A kogyes rendelvény első részét illetőleg a nyelvtudományi osztály felhivatik hogy a bírálattal siessen, és végjelentését minélelőbb mutassa be ; a jutalomkönyvek címisorának elkészítését pedig az illető állandó bizottság legrövidebb idő alatt vegye munkába.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Tizenhatodik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-) ülés.

1867. május 13-án.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

168. *Wenzel Gusztáv* r. tag *Visszapillantás II. Géza király korára* című értekezést olvasott.

169. *Arányi Lajos* lev. tag *Vajda-Hunyad váráról* értekezett.

170. Olvastatott a Történelmi Bizottság folyó hó 11-én tartott ülése jegyzőkönyvének egy pontja, mely szerint a bizottság *Thaly Kálmán* lev. tagot, mint a ki a XVII. és a kezdődő XVIII. század történeti maradványai körül nem közönséges levéltári tapasztalást szerzett, tagjai közé soroztatni ajánlja.

Elfogadtatott.

171. A titoknak előterjeszti a philosophiai osztály e hó 2-án tartott értekezlete jegyzőkönyvéből, hogy *Horváth Cyrill* tiszt. tag néhai *Purgstaller József* r. tag fölötti emlékbeszéd tartására ajánlkozott.

Helyeslő tudomásul szolgál.

172. Ugyanazon értekező, jegyzőkönyve 4-ik pontjában, *Aristoteles Metaphisicájának Haberern Jonathán* lev. tag általi magyar fordítását az Akadémia költségén kiadatni ajánlja.

Miután a fordítás megbírálva még nincs, az elfogadás attól függesztetvén fel, bírálólul az osztályból *Greguss Ágost* r. tag neveztetett, a Nyelvtudományi osztályból pedig *Hunfalvy Pál* rendes tag fölkéretni határozatott.

173. Ugyanazon jegyzőkönyv egyik pontja szerint az értekezőben az levén elhatározva, hogy *Apáczai Csere János Logikácskája* — és *Encyclopaediájának* az Akadémia által szándékba vett kiadásánál az eredeti nyelv és helyesírás szorosan megtartassék: a titoknak kérdést intéz az osztályhoz, vajjon úgy értendő-e ez, hogy a régi kiadás minden helyesírási gyalorlóságai, következetlenségei, és számos sajtó-hibái is reprodukáltassanak az új kiadásban, vagy az akkori kiejtés megtartása mellett, a mai helyesírást kelljen-e használni?

Miután a helyesírási tökéletlenségek újra nyomtatása cél és ok nélkül való lenne, annyival is inkább, mert e munkák nem nyelvmélti használatra, hanem philosophiai tartalmukért nyomtatnak ki, s így a régi helyesírás az olvasó figyelmét csak fárasztaná: elhatározatott, hogy az akkori kiejtéshez híven, de mai helyesírással történjék az újrap nyomás, melynek javítási ívei megtekintésére *Toldy Ferencz* r. tag, mint kinek a régi magyar nyelv olvasása körül nagy gyakorlata van, önkényt ajánlkozott.

Tizenhetedik (nyelv- és széptudományi osztály-) ülés.

1867. május 20-án.

Pulszky Ferencz tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

175. *Pulszky Ferencz* tiszt. tag ily című értekezést olvasott: *Néhány szó Müller Miksa nyelvtudományi felolvasásairól.*

176. A titoknok jelenti, hogy a vallás és közoktatási magy. kir. minister részéről, Mátyás Flórián l. tag folyamodványára, az általa tervezett tudományos utazás érdekében, Magyar- és Erdélyország összes törvényhatóságaihoz az ajánló levél megérkezett, s az illetőnek kézbesítettett.

Tudomásul van.

177. Olvastatott a Nyelvtudományi Bizottság apríli és májusi jegyzőkönyve első pontja, mely szerint a Bizottság felemlíti: hogy a *Kriza J.* által kiadott *Vadrózsák* című székely népköltemények gyűjteményének, az Akadémia által, a Bizottság ajánlata megvett 60 példánya már rég megérkezvén, ezeket rendelkezése alá bocsátatni kéri, hogy azokkal részint külföldi, népköltészeti tárgyakkal foglalkozó, tudósoknak, részint belföldi gyűjtőknek kedvezkedhessék.

A nevezett munka példányai a Bizottság rendelkezésére adatnak.

178. Ugyanazon jegyzőkönyv második pontja szerint, a Bizottság, azon esetre, ha a Nagy Szótárból nem volnának elosztandó példányok, vagy tíz példány megvételét kéri az Akadémiától, hogy azokkal, a Bizottság egy előbbi, az Akadémia által is helyeselt határozata szerint, a szorgalmas pótczikk-írókat megjutalmazhassa.

A kérelem, pártolva, az elnökségnek fel fog terjesztetni.

179. Az osztályülés, zárt üléssé alakulván, olvastatott a Nyelv- és széptudományi osztályértekeztet által a Fekesházy 500 forintos jutalomra ajánlott könyvre vonatkozó tudósítás:

Tekintetes Osztályülés! Az akadémiai titkár már múlt év decz. hava 7-én figyelemztetvé a Nyelv- és széptudományi osztályértekeztetet arra, hogy a „Fekesházy-alapítványból minden öt évben 500 ftyni jutalom adandó ki, az öt év alatt nem magyar ajkuak számára, a hazában divatozó, a magyaron kívül, bár mely nyelven megjelent legjobb ismertetésére a magyar nyelvnek és irodalomnak“, — s bemutatván a pályázó munkák czímisorát a könyvekkel együtt, felszólította az Értekeztet, „minthogy e munkák s általában az öt év alatt kifejtett ez irányu munkásság megbírlása a Nyelvtudományi Osztályra néz“, hogy gondoskodását e tárgyra is terjeszse ki.

E felszólítás következtében legelőször is a lehetőleg kiegészítvén az illető könyvek lajstromát, az Értekeztet folyó év januárius 8., febr. 27., márcz. 27. és május 7-kén tartott üléseiben tárgyalá a kebeléből kiküldött Albizottság véleményét, valamint azon elveket is, melyeket a Fekesházy-féle jutalomnak odaitélésében követni kellene; s most összes tanácskozásainak és szavazatának eredményét a következőkben terjeszti az akadémiai osztály-ülés elé:

Az alapítvány eme szavaiból: „*hogy az alapítvány kamatai a magyar nyelv terjesztésére fordítassanak*“ az értekezleti tanácskozások azon meggyőződést merítették, hogy a Fekesházy-féle 500 forintos jutalomért csak nyelvtanok és szótárok pályázhatnak. Az alapítványnak eme határozatában pedig: „Az alapító szándéka úgy lévén legcélsze-

rűbben valósítható, ha azon nagy és kis gymnasiumokban a magyar nyelv és irodalom tanulmányozásának serkentésére fordítatik, *melyekben a magyar nyelv a lefolyt időben kötelezett tantárgy nem volt, vagy tannyelvül nem használtatott*“, azt az értelmet voná ki a tanácskozó és szavazó többség, hogy az alapítvány a nyelvtanoknak a szótárak előtt is ad elsőséget; minthogy ott, hol a lefolyt időben kötelezett tantárgy vagy tannyelv nem volt a magyar, ennek ismertetésére leginkább nyelvtanokkal lehet hatni. A tanácskozásnak ezen eldöntése szerint az Értekeztet a Fekesházy-jutalmat, egy, nem magyar nyelven írt, magyar nyelvtannak ítélte.

Végül az Értekeztet figyelmébe ajánlja az akadémiai Osztálynak a szerencsés politikai fordulatnak elmaradhatatlan következtetéseit, melyeknél fogva könnyen megtörténhetnék, hogy jövőben az alapítványnak némely határozatai nem fognak országos körülményeinkhez illeni; a mennyiben gondolható, hogy ma-holnap alig lesz *kis*, annál kevésbé *nagy* gymnasium, melyben nem tanítják a magyar nyelvet. Jónak vélné tehát az Értekeztet, ha méltóztatnék az Akadémia a nungu m. kir. vallás és közoktatási ministerium előtt felemlíteni azt a körülményt, miszerint az alapítvány rendeltetésének megfelelő módosítás az új viszonyokhoz képest történjék, s kellő időben köz tudomásra juthasson. Posten 1867. május 20-kán.

Több részről nehézségek merülvén fel, mind az olv, mint a jutalomra kitűzött munka ellen, s e mellett szóba kerülvén a nevezett alapítvány czélszerű módosítása is, határozattá lön, hogy ez ügy a legközelebbi összes ülésen tárgyalassék.

Tizennyolczadik (philosophiai, törvény- és történettudományi, egyszersmind összes) *ülés.*

1867. május 27-én.

Lónyai Menyhért alelnök úr elnöklete alatt.

181. *Karácson Mihály* I. tag ily czim alatt értekezett: *Buda-Pest történelméből.* Kivonata ez:

Buda-Pestet, hazánknak ikerfővárosait végzetszerű események helyiségeként tünteti fel a történelem. Aquincum, Etelvár, Budavár, a középkornak legnagyobb eseményeit jelzik: Aquincum a római birodalom hanyatlását, Etelvára Etelének, a Hunok nagy királyának hódításait, Budavár a honalapító Árpádnak fejedelmi székhelyét; a „Castrum Pest“ már Taks fejedelmi vezér idejéből, a később kifejtett megyei várrendszernek első csirajaként tűnik fel.

Buda-Pesten mutatkoznak nemzetünknek dicső és gyászos momentumai: itt székeltek nagy királyaink, kik alatt a magyar birodalomnak határait a tengerek szegélyezték; de itt vérzett a honnak szíve is ama küzdelmekben, melyek Európát a tatár-török dühétől megmentették, melyekben hazánknak száz- meg százezrei vérzettek el; míg a nyugoti országokban az ipar, kereskedés, tudományok felvirágozhattak, Buda-Pest-

nek lakosait a tatár-török halomra koncizolta, Mátyás fényes palotáját romba döntötte, s világhírű könyvtárát Omarnak vad faja feldúlta.

Az élet-halálrai küzdelmekben fővárosunknak magyar népessége annyira megfogyott, mikép a jelen századnak elején a vidéki magyar embernek tolmácsra volt szüksége, hogy magát Buda-Pesten tájékoztassa; az alföldi szülők Buda-Pestnek elemi tanodáiba küldötték gyermekeiket német nyelvre; a pesti városház tornyáról az éjeli őr német nyelven adta jelét éberségének.

Fővárosunk külsején a gyászos múltnak jelei mutatkoztak; — az ipar s kereskedelem a mindennapi szükségletekre szorítkozott, a Dunának némi élénkséget a nehézkes lassúsággal vontatott hajók, a Kárpátokról leúsztatott szálfák, nyaratszaka a gyümölcsös ladikok kölcsönöztek.

Az 1825 ki epochalis országgyűlés a szunnyadozó nemzetet öntudatra ébresztette, Széchenyi István, a honnak nagy fia, a haladásnak zászlóját „borúra derű” szavakkal fölemelte, nemzetünknek czélul az európai műveltségnek, ipar- s kereskedésnek színvonalát tűzte ki. Fővárosaink megértették a honnak irányukbani követelését; kevés évtizedek alatt alaki, ipar- és kereskedelmi tekintetben oly haladást tőnek, mint más, bár kegyeltebb, fővárosok aránylag nem; Buda-Pestnek művei a londoni s párisi műkiállításoknál méltányló elismerésre, s kitüntetésre érdemeseknek találtattak; gőzöseik nyugotnak s keletnek szállítják napenként a termelés- és iparnak áruit; Buda-Pestnek alakja a nyugotnak s keletnek utazóit elbájolja, a számos gyáraknak kürtői a mozlim zarándokokat a törökök idejébéli minaretekre emlékeztetik.

Fővárosainknak nemzeties irányu törekvése még öröndetesb, elemi s felsőbb tanodáikban az oktatási nyelv a magyar, Pest a magyar tudományosságának székhelye.

A királyi várban, mely Mátyás palotájának romjain emeltetett, legkegyelmesebb Urunk Királyunk, mint hajdan Mátyás, az igazságos, oly tiszta magyarsággal szólott hű népéhez, hogy lelkesülve kiáltánk fel koszorús költőnkkel:

A legelső magyar ember a király,
Érte minden honfi karja készen áll;
Lelje népe boldogságán örömet,
Hír, szerencse koszorúzza szent fejét.

Nagy Lajos leánya Mária, és Albertnek özvegye Erzsébet királynéknak négyszáz évet meghaladott idejök óta a magyar királynéinak ajkairól nem hallott magyar szót; napjainkban a honnak édes anyja, báj és kegyelmes királynénk, oly ékes magyarsággal társalgott környezetével, mint a honszülte hölgyek legnemesbikei. Lelje hazánk boldogságán örömet, szent koronánk díszesítse hazánk e Nemtőjét!

A királyi várban ma már nem csak őriztetik szent Istvánnak koronája, legkegyelmesebb Urunk királyi tanácsát Budán, a királyi várban tartotta, Buda-Pest a magyar ministeriumnak, Pest a hongyüléseknek székhelye. Hazánk szebb jövőjének reménysugara fővárosainkban tűnik fel; adja a nemzeteknek mindenható Istene, hogy reményünk ne hason-

litson azon kedélyes gyermekhez, ki szűk határákörének tiszta egéből a holnapi napot kies virányban reméli tölthetni. nem látván a hegyek mögött tornyosuló fellegeket, melyek reggelig iszapárral boríthatandják el a szép virányt.

Ha a reménynek alapja van, az a múlt és jelen; tekintsünk vissza fővárosainknak múltjára, feltalálhatjuk-e benne reményünknek egyik alapját?

A Hunok birodalma Európában.

Aquincum, római erőd s municipalis város, latin nevét a hun eredetű Budavárral cserélte fel. A Hunok története Buda történelmét egészíti ki. Pannonia, hazánk dunántúli része, a kereszténység első századaiban a római államegységbe vonatott; a Duna mentében gazdag városok emelkedtek, a Duna bal partján primitív szegénységben székelték a Quadok s a Metanasta Jászok, kik rabló csapatokban gyakran betörték Pannoniába, a negyedik századnak elején már támadólag állottak szemben a római legiókkal.

A Hunok ős székeiket elhagyván, Kr. u. 318-ik évben, a Volgának keleti partjain telepedtek le, átkelésöknél a folyamon az Alanok ellen-szegültek, kiket, valamint a Moeotis s a Fekete-tenger északi partjain székelt Gothokat legyőzván, 374-ik évben a Kárpátok, Fekete-tenger és a Duna közti tartományokat elfoglalták; a római birodalom irányában egyelőre figyelő állást vettek, de a Duna-balparti tartományokat Coloniáig pusztítva bejárták.

A Hunok terjeszkedése rémuléssel töltötte el Európa népeit, melyek e harczias fajt embereknél erősebb, vadállatoknál kegyetlenebb ördögös lényeknek tartották; az Alanok, Quadok, Marcomannok, mint az orosz-lánok elől menekvő csordák törtettek délnyugotra, letiporván, vagy magokkal sodorván a Duna és Rajna közötti népeket; a székeikből elűzött népek összevegyültek, ezen vegyületből keletkeztek a Vandaloknak, Gothoknak, Longobardoknak Európát dúló seregeik, melyek hontalan vándorlásaik után a román és germán népfajokban oszlottak fel.

I. Valentinián császár felismerve a veszélyt, mely birodalmát fenyegette, nyugoti hadseregét a keleti tartományok védelmére vonta össze; a Hunok első támadásainak Theodos fővezér ellentállott ugyan, de 376-ik évben Valentinián császár csak évi adónak ígéretével menthette meg Bizanczot a Hunoktól, kik a császárnak megadóztatása s Pannoniának elfoglalása után, a birodalom ügyeibe különbféle ürügyök alatt beavatkoztak, hol a kereszténységre áttért Hunoknak kiszolgáltatását követelték, hol a békeszerződések megszegését panaszolták; ha egyéb ürügyöt nem találtak, az évi adót keveselték. II. Valentinián alatt az évi adó 350, később 700 font aranyra emeltetett.

Mikor foglalták el a Hunok Pannoniát? hazai történetíróink e tekintetben egymástól lényegesen eltérnek. Kézai szerint a Hunok Érd és Adony között keltek át a Dunán, Tárnokvölgyénél vívták a longobárd, germán és római hadseregek ellen a döntő ütközetet. Kézai az ütközet-

nek évszámát elhallgatja, történeti forrásokra nem hivatkozik. A Hunokkal longobárd seregek nem harcolhattak, mert a longobárdok csak a hatodik század elején szállongtak le Skandináviából a germán földre.

Béla király névtelen jegyzőjének azon állítása, hogy Pannoniát 451-ben Etele foglalta el, kétségtelenül téves; Etele 451-ben Aetiussal a chalonsi mezőn vívta a kétes kimenetelű ütközetet, 454-ben pedig meghalt; a Hunok pedig közel 80 esztendeig bírták Pannoniát.

Thuróczy krónikájának XIII. fejezete szerint Etele 401-ben, Pannoniának elfoglalása után 28-ik évben, választatott volna királynak; állítása mind a két irányban téves; mert Ammianus Marcellinus, Priscus Rhetor egyidejű írók tanúsítják, hogy a Hunok 373-ik évben még az al-dunai tartományokat sem foglalták el; Pray pedig Évkönyveinek másodikában hivatkozva Ammianus Marcellinus, Priscus Rhetor és Jornandesre, alaposan kimutatja, hogy Bendegúz, Etelenek atyja, 411-ben még élt, halála után fivérei Oktár és Rua (igazabban Rof) vezénylették a hun seregeket, hogy Etele csak Rofnak 435-ben bekövetkezett halála után, a híres margusi békekötés alkalmával lőn a Hunoknak fejedelmi vezérök.

Pray Pannoniának elfoglalását a 377-ik esztendőre teszi. Pray mellett szólnak Marcellinus Comes, Olimpiodorus, Latinus Pacatus, Jornandes.

Ezek alapján a legnagyobb valószínűséggel állíthatjuk, hogy a Hunok Pannoniát, melyben Buda, hazánk fővárosa fekszik, Kr. után 377-ik esztendőben, Balambér éltében foglalták el.

182. *Wenzel Gusztáv* r. tag „*Visszapillantás II-ik Geiza király korára*“ című értekezése második részét olvasta fel.

183. Alelnök úr jelenti, hogy Dóra Szilárd úr, neje, született Janitsáry Teonimphia assz. nevében, Wagner eredeti olajfestményét „Izabella királyné búcsuja Magyarországtól“ a M. T. Akadémiának felajánlja; míg ő, Dóra Szilárd úr, két ezer forintnyi alapítványt ad a M. Tud. Akadémia rendelkezésére „oly formán, hogy a nevezett összeg tőkésített kamatjából, három-évenként, ötven darab arany pályadíj tűzessék ki, egy, a kereskedelem körébe vágó tudományos értekezésre, azon megjegyzéssel, hogy ha az Akadémia a beérkezett műveket jutalomra méltóknak nem találná, belátása szerint a kamatokat 100 darab aranyra, vagy azon fölül is tőkésíthesse, s illetőleg a fönnebbi célra, a kamatok felett szabadon rendelkezhessék.“

Örömdetes tudomástul szolgál, s az Akadémia köszönete levélben fog az adományozókkal közölni. — Az alapítvány, formulázás végett, az e célra rendelt állandó bizottságnak fog kiadatni, melynek tagjaihoz, ez esetben, Kantz Gyula rendes és Weninger Vincze levelező tagok járulandnak.

184. A titoknak jelenti, hogy a néhai gr. Nádasdy Tamás nevét viselő, s gr. Nádasdy Ferencz által alapított eposzi pályázatra folyó évi május utolsó vasárnapjáig (azaz 26-ig bezárólag) következő négy pályamunka, — a határ idő után még egy, tehát összesen öt pályamű érkezett. Jelesül:

I. „A brentai nympa dala.“ *Jelige*: Fuit auxilium Domini cum hungaris. Thuróczy II. 3.

II. „Bárca.“ *Jelige*:

Szilárdságot ha nőszívtól remélsz,
Addig csalódoz épen, a míg élsz.

Sárosi Gyula.

III. „Perényi.“ Költői elbeszélés. Jelige : De profundis.

IV. „Álmos.“ Regényes eposz 10 énekben. Jelige : Ezer éve ! Május 27-én érkezett, de 26-án tétetett a pesti postára.

V. „A brentai nympa regéje“ (azonos az első számuval, de átdolgozva.) Jelige : Régi dal, régi dal, régi dicsőségről.

A jeligés levelek rendben találtatván, az Akadémia és Lónyay Menyhért alelnök úr pecséteivel borítékba zárva a levéltárba adattak ; s maguk a pályaművek megbírálás végett az illető osztályhoz tétettek át.

185. A titoknok a math. és term. tudományi osztály május 5-ki havi értekezlete jegyzőkönyve nyomán jelenti : hogy az osztály, az 1866-ki nov. 26-iki elnöki felszólítás következtében elhatározván saját szervezését, titkos szavazás útján, melyben a tiszteletbeli rendes és levelező tagok egyaránt részesültek, elnökkül Sztoczek Józsefet és jegyzőül Szabó Józsefet választotta meg.

Helyesléssel vétetik.

186. Ugyanazon jegyzőkönyvből a titoknok jelenti : hogy a nevezett osztály, munka-felosztás és gyorsabb kivitel tekintetéből, czélszerűnek tartja, a math. és természettudományi értekezéseket, külön szerkesztők felügyelete alatt, egymástól elválasztani.

Az osztály véleménye helyeseltetik.

187. A titoknok, a könyvtár-bizottsági, május 18-ki (1867.) ülés jegyzőkönyvéből jelenti : hogy a bizottság, tekintve az ingyen kiosztott akadémiai kiadványok nagy számát, s azon körülményt, hogy a megajánlott könyvek nem válogattatnak meg mindig az illető intézet szükségéi szerint, határozatban kimondatni kívánná, hogy kisebb intézetek, mint algyimnasiumok, alreáltanodák stb. addig is, míg a jelen bőkezű rendszer fennáll, ezentúl csak az Értesítővel s az Értekezések öt osztályával (a törvénytudományit ide nem értve) elégitessenek ki.

Helyeseltetik.

188. Ugyanezen bizottság, a neki véleményadás végett átadott folyamodványokra, az előbbi pont értelmében : a nagybecskereki algyimnasiumnak az Értesítő s az Értekezések öt osztályának megadását ajánlja. A budai k. főreáltanodának pedig az eddig is járt akadémiai kiadványok mellett, az Értesítőt, s az öt osztályú Értekezéseket ; úgy-szinte a székesfehérvári alreál tanodának az Értesítőt s az öt Értekezést, s ezenfelül ez utóbbinak, az 1867-ig megjelent akadémiai kiadványok megvételénél, az általa óhajtott 25% árelengedést megadatni véli.

A bizottság véleménye helyeseltetik.

189. A károlyfehérvári Batthyány-könyvtárnak, a nevezett bizottság, az Akadémia minden kiadványait azon oknál fogva megadatni véli, mert az Akadémia a marosvásárhelyi gr. Teleki-könyvtárt már ily kedvezményben részesíti.

A károlyfehérvári Batthyány-könyvtár nem lévén nyilvános, minő a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár, a bizottság ajánlata nem fogadtatik el.

190. Ugyanezen bizottság Doby Antal tiszaujlaki szabó mesternek azon folyamodványát, melyben kölcsön-könyvtára számára, tekintettel a szegény néptanítókra, az Akadémia minden kiadványait kéri, bár helyesli szép törekvéseit, nem véli teljesítendő-

nek, nem látván az akadémiai kiadványokat e célra alkalmasoknak. — Hasonlóképen Demjén Józsefnek sem ajánlja az akadémiai kiadványok megadását, miután az általa kiadandó „Irodalmi Értesítő” számára, a munkák címét, az akadémiai könyvtárúsnál is időről időre megszerezheti. — Részö Ensel Sándornak sem véli a bizottság az akadémiai kiadványokat a börtön-könyvtárak számára megadhatóknak, mert ezeket közönséges fegyencz aligha olvashatná valami haszonnal, annélkül is fogytán lévén az Akadémia régiebb kiadványai.

A bizottság e folyamodványokra vonatkozó véleménye helyeseltetik.

191. Liszt és Franke Repertoire-ja megvételét a bizottság nem ajánlja, miután a kir. egyetem e munkának birtokában van.

Helyeseltetik.

192. A m. nemz. Muzéum igazgatósága azon folyamodványára, melyben az akadémiai kiadványokat, nehogy, mint eddig, a nyomdából hiányosan érkezzenek, egyenesen a titoknok kiadó hivatalból kéri az intézetnek küldetni, a bizottság azon véleményét fejezi ki: hogy a nemzeti Muzéum könyvtári hivatala könnyen kieszközölheti a köteles példányok rendes s hiánytalan érkezését, ennél fogva a bizottság fölöslegesnek tartja, hogy a kérdéses kiadványok egyenesen az Akadémia részéről küldessenek.

Helyeseltetik.

193. Olvastatott a könyvtári bizottság jegyzőkönyvének azon pontja, melyben Toldy Ferencz elnöklő bizottsági tag, főlemlítvén azon körülményt, hogy az Akadémia kiadványaiból ingyen elosztandó példányok száma már is oly tetemesre rúg, hogy az 500 példányban nyomott közlönyöknek és munkáknak szinte felét igénybe veszi, s ha ily arányban szaporodik, egyfelől az Akadémia pénztára nem bírja meg a terhelést, másfelől a kiadványok egészen kiszorúlnak a könyvkereskedésből, nem csak mert oda példány alig marad, hanem azért is, mert azon intézetek nyernek ingyen példányokat, melyeket az Akadémia természetes vevőinek tekinthetne, indítványozza:

I. Javaltassék az Akadémiának, hogy a hazai tanintézetek számára való ingyen kiosztását kiadványainak folyó 1867 végével szüntesse meg.

II. Az Akadémia tegyen felterjesztést a m. k. vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz, kérvén, hogy azon tanintézetek számára, melyek tanpénzei a mondott m. ministeriumhoz befizettetnek, e tanpénzekből az Akadémia oly nemű és annyi kiadványát megrendelni méltóztassák, minő és mennyi az illető intézet szükségéinek megfelelő.

A bizottság ez indítvány mind két pontját magáévá teszi azon észrevétellel, hogy a tanintézetek vásárlásainál, illetőleg a ministerium megrendelésénél, az Akadémia kiadványai bolti árából húsz száztólit kiengedhetne.

Az indítvány első pontja hagyassék egyelőre függőben; a másodikra vonatkozólag pedig, mielőtt a vallás- és közoktatásügyi ministeriumhoz felterjesztetnék, kérsék ki az akadémiai elnök báró Eötvös József véleménye.

194. Olvastatott a m. k. vallás- és közoktatásügyi ministerium 426. számú jelentése, mely szerint Hopf János kanonok negyven, az akadémiai tagok közt kiosztandó példányt küld azon beszédből, melylyel néhai Lonovics József érsek, székét óhajtottá vált elfoglalni, de melyet közbejött gyászos ellúnya miatt meg nem tarthatott, s mely ennél fogva kellő bevezetés és zárzó mellett, Kovács József kanonok által az ünnepélyes eltakarítás alkalmával, szószékről olvastatott fel.

Köszönettel tudomásul van.

195. A vallás- és közoktatásügyi ministerium, 429. sz. alatt, a váci egyházmegye folyó évre kiadott névtárának két példányát küldi az Akadémiának.

196. Olvastatott Balla Károly I. tag levele, melyben meteorologiai észleletei érdekében az Akadémiát kéri, méltóztatnék neki elhajlő Delejtűt (Declinatorium) néhány hónapra, térítvény mellett, kikölcsönöztetni, azon esetre, ha a Nagy Károly úr által adományozott csillagászati eszközök közt találtatnék; ha pedig nem, méltóztatnék ennek megvételét elrendelni.

A Nagy Károly-féle eszközök közt Declinatorium nem lévén, a kérés nem teljesíthető.

197. Olvastatott a bécsi cs. könyvtár igazgatóságának válasza, melyben tudatja: hogy Vámbéry Ármin I. tag használatára az Ujgur kézirat beadási határideje újabb két hónapra meghosszabbítatott; ellenben, hogy a zsoldárok 1607-ki francia kiadásával, nem lévén meg a könyvtárban, nem szolgálhat.

Tudomásul van.

198. Olvastatott Lechner János pécsi püspöki könyvtárnok levele, melyben a mélt. megyés püspök beleegyezésével az akadémiai könyvtár számára beküldi azon török iratot, mely 1844-ben, a püspöki lak egyik falában találtatott.

Köszönettel áttétetik az archaeologiai bizottsághoz.

199. Jelentetik, hogy Amsterdamból, a kir. Nederlandi Akadémia részéről kitűzött „Költészeti verseny“ programja beküldetett.

Tudomásul van.

200. A titoknok jelenti, hogy a M. Tud. Akadémiához az 1867. év április 29-től ugyanazon év május 27-ig, a következő ajándék-, csero- és köteles könyvpéldányok érkeztek.

I. Testületektől.

Tokaj-hegyaljai bormivelő egyesület. Tokaj-Hegyaljai Album.

Kö. Bayerische Akademie der Wissenschaften. München. Sitzungsberichte 1866. II. B. 1. H.

Verein für Naturwissenschaften. Nagy-Szeben. Verhandlungen und Mittheilungen 1866. Nro. 8. 12.

Kön. Preussische Akad. der Wissenschaften. Berlin. Monatsbericht 1867. Jan., Február.

Société Imper. des Sciences Naturelles. Cherbourg. Mémoires. Tom. XII.

K. K. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch XVII. B. 1. H. b) Verhandlungen 1867. Nro. 1—5.

Royal Geographical Society. London. Proceedings. Vol. X. No. 6. Vol. XI. No. 1. 2.

Kais. Akad. der Wissenschaften. Bécs. Értesítője. 1867. No. 13.

K. K. Central Commission für Baudenkmale. Bécs. Mittheilungen XII. Jahrg. März, April.

Kir. Angol Kormány. London. Miscellaneous Statistics of the United Kingdom. P. VI.

II. Magánosoktól.

Knety Pál orvostudor. Debreczen. a) Karte von dem Kaukasischen Isthmus und von Armenien. b) Karten und Pläne zu der Geschichte des Feldzuges vom Jahre 1796—99.

Hauer Ferencz k. l. t. Bécs, Exposition Universelle de Paris 1867. L'Institut Géologique impér. et roy. d'Autriche.

Herczeghy Mór. Pest. Deák Ferencz mint államférfi, mint szónok, mint honpolgár. Maczanek Amália. Buda. Discoszorú németújvári herceg Batthyány Fülöp 85-ik névnapjára.

Rosti Zsigmond. Székes-Fehérvár. Rajzok Fejér megye múltja és jelenéből.

Hunyady Jenő l. t. Pesten, beküldte a párisi Akadémia 1867-i „Comptes-Rendus“ 1-ső félévi 5 füzetben megjelent értekezését.

Neilreich Ágoston k. l. t. Bécs. Diagnosen der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefässpflanzen.

Haan Lajos ev. lelkész. B. Csaba. Békés-Csaba mezővárosa hajdanáról s mostani állapotáról.

Dankó József esztergomi kanonok. Bécs. a) De sacra Scriptura ejusdemque interpretatione Commentarius. b) Historia Revelationis Divinae veteris Testamenti. c) Historia Revelationis Divinae novi Testamenti.

III. Köteles példányok.

Emich Gusztáv nyomdája. Pest. a) Az istenfélő gyermek. b) Az arany hágcsó I. k. 1. 2. Rész. II. köt. 3. R. c) Egressy Galambos Gábor emléke. d) Jézus és Mária élete. 2. füz. e) Allocutio quam Joannes Zalka episcopus Jaurinensis . . . habuit. f) Ele mi öszhangzat s számjelzés-tan. g) Francia nyelv-tan dióhéjban. h) Az osztrák birodalom rövid statistikája. Írta Hunfalvy János. i) Buda-pesti Szemle. Új foly. 21. 22. füz. k) P. Virgilius Maro Aeneide ; ford. Vajdady József. 1. Rész. l) Kath. lelképásztor. I. köt. 3. füz. m) Eszmetörédek a vármegyék rendezéséről. n) A budapesti tanári egyesület Közlönye. 1867. 1. füz. o) A közoktatás ügyi reform mint politikai szükséglet Magyarországon. Schvarz Gyulától. p) Néhai gr. Dessewffy Emil emlékezete.

Ref. főiskola nyomdája. Sárospatak. Sárospataki Füzetek. XI. évfolyam. 2. 3. füz.

Városi nyomda. Debreczen. a) Iskolai törvények a reformatusok debreczeni főiskolájában. b) A vallás- és közoktatás-minister által 1849. szept. 1. napjára egybehívott magyarhoni helv. hitv. öt egyházkerület képviselőinek értekezleti jegyzőkönyve. c) A tiszántúli ref. egyházkerület statisztikai állapotának kimutatása 1867. d) Magyarország története 1490—1606. e) Emlékbeszéd, melyet 1867. febr. 24. tartott Tóth Mihály. f) Egyházi beszéd, melyet elmondott Kis Pál. g) Egyházi gyászbeszéd n. Csányi Dániel felett. h) Néhai Böszörményi Károly gyászünnepélye. i) Kormányzó választmányi s igazgatói jelentés a debreczeni zeneegylet közgyűléséhez. k) Gyakorlati útmutatás a diunye-termesztésre. l) Jünge Zores ün alte Geseres. m) A debreczeni lövész-társulat alapszabályai. n) A debreczeni torna-egylet alapszabályai. o) A debreczeni polgári Casino könyveinek névsora. 1866.

IV. Akadémiai kiadások.

a) Történettudományi Értekezések. 2. 3. 4. sz. b) Gróf Dessewffy Emil akad. elnök emlékezete: Évkönyv 11. köt. 7. dar. c) Akad. Értesítő 1867. 4. sz. d) A M. Tud. Akadémia 1867. jan. 31-én tartott ünnepélyes közülésének hivatalos tárgyai: Évkönyv XI. köt. 8. dr. e) Magyar nyelv szótára. IV. köt. 3. füz. f) Monumenta Hungariae Hist. Írók. XIII. kötet.

201. Az összes ülés zárt üléssé alakulván, olvastatott a nyelv- és széptudományi értekezlet által a Fekésházy 500 forintos jutalomra ajánlott könyvre vonatkozó tudósítás, miként az a folyó évi május 20-iki osztályülés jegyzőkönyvében 179. sz. alatt már közöltetett.

Azon elv, melyből a bizottság kiindult, midőn a jutalmazandó munkákra vonatkozólag, szótárookra és nyelvtanokra szorítkozott, nem helyeseltetik; s ez ügy, tárgyalás végett, áttétetik az illető bizottsághoz azon megjegyzéssel: hogy ragaszkodjék, a jutalomra kitűzendő munka meghatározásában, szorosan az alapítvány szelleméhez és szavaihoz.

Tizenkilencedik (mathem. és természettudományi osztály-, egyszersmind összes) ülés.

1867. június 3-án.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag. helyettes elnöklete alatt.

203. *Győry Sándor* r. t. ily című értekezést olvasott: „*A felsőbb egyenletek gyökereiről mint első foku szorzókról.*” Kivonata ez:

A felsőbb egyenletek megoldásáról sokféle oszlanak a nézetek és vélemények. De mivel ezeket kivonatossan elő nem adhatjuk, elég legyen megemlíteni, hogy feloldásunk azon bebizonyított tételre alapúl: *minden felsőbb foku egyenletet első és második foku szorzókra lehet felbontani*, s ezért választottunk értekezésünknek erre vonatkozó címet.

Felvilágosító például pedig olyan ötödik foku egyenletet választottunk, a minek öt valós (realis) gyökerei vannak, hogy így egyúttal alkalmunk legyen egyenletünk minden gyökereit felkeresni; másfelől pedig eléggé magas foku arra, hogy a felsőbb egyenletek megoldásának nehézségeivel belőle megismerkedhessünk. Legyen tehát a feladott egyenlet:

$$x^5 + 2x^4 - 11x^3 - 7x^2 + 42x - 28 = 0.$$

Ezt, legelőbb is egyszerűbb alakra vonván, s a fentalált közelítéseket (A)-val, az utolsó tagot U-val, az egyenlet eredményét helyettesítés után $Ma + U = Q$ -val jelölván, első dolgunknak a határok felkeresésének kell lenni, a mit következőképen terjesztünk elő

$$A = 3; \quad M = +57; \quad Q = +143$$

$$A = 2; \quad M = +16; \quad Q = +4$$

* három valós
gyökér

$$A = 1; \quad M = +27; \quad Q = -1$$

$$A = 0; \quad M = +42; \quad U = -28$$

$$A = -1; \quad M = +37; \quad Q = -65$$

$$A = -2; \quad M = +12; \quad Q = -52$$

$$A = -3; \quad M = -9; \quad Q = -1$$

* két valós
gyökér.

$$A = -4; \quad M = +22; \quad Q = -116$$

Ezeknek felkeresése, az előbbi értekezésünkben kifejtett szabályok alkalmazásával, hasonlítatlanul kevesebb munkába kerül, mint más egyéb ismeretes módokon.

Miután a határokat egész számokban feltaláltuk, azután a távközök megszüktetésében hasonlólag nem sok fáradságot igénylő munkálatokkal tovább mehetünk a százados helyekig.

$$A = 1,23; \quad M = 22,7588; \quad Q = -0,0067$$

$$A = 1,24; \quad M = 22,5838; \quad Q = +0,0039$$

$$A = 1,35; \quad M = 20,7448; \quad Q = +0,0055$$

$$A = 1,36; \quad M = 20,5864; \quad Q = -0,0025$$

$$A = 1,69; \quad M = 16,5638; \quad Q = -0,0072$$

$$A = 1,70; \quad M = 16,4881; \quad Q = +0,0298$$

Az állító gyökök tehát százados helyekben:

$$1,23 \text{ és } 1,24; \quad 1,35 \text{ és } 1,36; \quad 1,69 \text{ és } 1,70$$

határok közé esnek.

$$A = -3,04; \quad M = -9,1593; \quad Q = -0,1557$$

$$A = -3,05; \quad M = -9,1883; \quad Q = +0,0243$$

$$A = -3,23; \quad M = -8,9330; \quad Q = +0,8536$$

$$A = -3,24; \quad M = -8,6185; \quad Q = -0,3998$$

Végezetre a feloldás következik, mi szerint egyenletünk gyökei:

$$a = 1,23606 (96) \quad b = 1,35689 (35)$$

$$c = 1,6920214 (55) \quad \text{három állító}$$

$$d = -3,04891 (16) \quad e = -3,23606 (14),$$

mint előlegesen találtuk, s ugyanazon határok között, a miket kimutattunk.

204. *Nendtvich Károly* r. tag *Kéri Imre* l. tag munkáját ismerteté „*A menyházai gyógyvizekről.*“

205. *Szabó József* r. tag bemutatja a bécsi cs. k. birodalmi geológiai intézet főnöke *Hauer Ferencz* úr által az intézet nevében beküldött földtani térképek egy lapját, mely az összes számításnál ötödiknek nevezetik. E térképet a nevezett intézet ajándékkal küldi az Akadémiának, s hozzá még két füzetkét csatol: ezek egyike, a küldött térkép szövegét képezi „*Geol. Übersichtskarte der oesterr. Monarchie Blatt Nro. V.*“ — A másik (a párisi kiállításra készült) megismertetése a cs. kir. birodalmi geológiai intézet működésének: „*L'institut Géologique imp. et royal d'Autriche.*“

Köszönettel vétetett, miről a cs. k. birodalmi geológiai intézet tudósíttatni fog.

206. *Than Károly* l. tag jelenti: hogy a folyó évi január 8-iki összes ülésből neki véleményadás végett kiadott ily című értekezést „*A fémállomány azonságról*“ (Jeligés levelkéje: A haza minden előtt. Kölcsey.), nem tartja méltónak az Akadémia figyelmére.

A nevezett értekezés, felbontatlan jeligés levelkéjével együtt, a szerző rendelkezésére áll.

207. A titoknok jelenti, hogy folyó 1867-ik év május 31-ig bezárólag, mint határnapig, a *Magyar hölgyek* alapítványából kitűzött *aesthetikai* kérdésre, következő pályamunkák érkeztek:

I. „Fejtessek ki a szép“ stb. *Jelige*: „Ne hasonlítsátok azt, a mi szép, márványhoz, rózsához, liliumhoz; — — valami mélyebb rejtelem van a szépség fogalmában, a mit az emberek éreznek, de nem értenek.“ Jókai.

II. „Eszmék láncolata“ (versben). *Jelige*: Minden órádnak leszakaszd virágát. Junius 1-én adatott be, de május 31-én már itt volt, és az egri postára 30-án tétetett a következő:

III. „A szép, természetben, művészetben és emberben.“ *Jelige*: Tudományom főtörökvése, megmutatni magamnak: mennyi sok szép dolog létezik, mely tudományom elől elrejtetik.“ Pascal.

A jeligés levelek rendben találtatván, az Akadémia s a helyettes elnök úr pecséteivel borítékba zárva, a levéltárba adattak; s maguk a pályaművek megbírálás végett, a nyelv- és széptudományi osztályhoz tétettek át, azon megjegyzéssel: hogy ha az illető osztály, tekintve a pályaművek tárgyát, szükségesnek tartaná, a philosophiai osztály közreműködését is igénybe veheti.

208. Olvastatott Kolosváry Józsefné, született Nedeczky Karolina assz. folyó évi május 17-ki levele a nmgu elnök úrhoz, melyben jelenti, hogy bold. anyja Nedeczky Mihályné, szül. Zlinszky Karolina a M. Tud. Akadémiának földtehermentési kötvényekben, egy ezer ezüst forintot hagyományozott; s hogy ezen összeget azon kéréssel küldi a nmgu elnök úrhoz, hogy ezt szíveskednék rendeltetése helyére juttatni.

Köszönettel az akadémiai pénztárhoz tétetik át.

209. A titoknok jelenti: hogy b. Sina Simon úr ő excell. az Akadémia termékének kifestésére, újabban ezer forintot küldött a nmgu elnök úr kezéhez, melyet ő nmga az első magyar iparbank takarékpénztárába tett le kamatozás végett.

Köszönet mellett, a takarékpénzkönyvecské 500—500 forintról, az Akadémia pénztári hivatalához átteendő.

210. Olvastatott a m. k. belügyminister 2107-ik számú, folyó évi május 27-én kelt válasza, a M. Tud. Akadémia 275. számú, folyó évi április 13-ki felterjesztésére „*eggy feldállítandó országos levéltár ügyében*.“ — A minister úr teljesen méltányolja azon buzgalmat, melylyel a M. Tud. Akadémia a levéltár felállításának ügyét felkarolta, s hogy annak létrehozását, közhasznossága, valamint a hazai tudományosság emelése tekintetéből, részéről is ohajtja; de egyszersmind kijelenti, hogy a jelenleg fenforgó nehézségek miatt, kénytelen a felállítandó országos levéltár kivételét azon időre halasztani, midőn a ministerium az állami átalakulás nehézségeivel megküzdve, figyelmét az országos intézmények életbeültetésére és elhelyezésére fordíthatja, s a részben a szükséges pénzürelével is rendelkezhetik.

Örvendetes tudomásul van, s áttétetik a történelmi osztályhoz, hogy az ügyet szemmel tartsa, s annak idején új felterjesztést eszközöljön.

211. A titoknok felolvassa Szokoly Viktor folyó évi február 16-iki levelét, melyben az általa kiadott „*Mészáros László 1848—49-iki emlékiratainak*“ eredeti kéziratát, az illető örökösök, s a kézirat eddigi őrzői felhatalmazásából, a M. Tud. Akadémiának teljes tulajdonul felajánlja.

Elfogadtatik, s áttétetik az Akadémia kéziratárába.

212. Ugyanaz jelenti, hogy a folyó évi május 20-iki osztály-ülés felterjesztése következtében, elnök ő maga a nyelvtudományi bizottság rendelkezésére, a Nagy Szótár tíz példányának megszerzését elrendelte.

Tudomásul szolgál.

213. A titoknok bemutatja Athanász Szilárd, 1866-ra szóló „Lebészeti észleleteit.“ Áttétetik a természettudományi bizottsághoz.

214. *Balog Pál* r. tag jelenti: hogy miután a M. Tud. Akadémia az alapító *Magyar hölgyek* közül halál által többet elvesztett; szerencsés volt a nevezett alapítványhoz a következő úrhölgyeket: Rupprecht-Demidoff Karolina, Vojnics Jakabné, Kende Kanutné szűl. Kállay Ida ő nagyságaikat megnyerni.

Örvendetes tudomásul szolgál.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Husadik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-) ülés.

1867. június 17-kén.

Kubinyi Ágoston tisz. tag helyettes elnöklete alatt.

216. *Haberern Jonathán* I. tag felolvassa *székfoglaló* értekezését ily cím alatt: *Aristoteles befolyása a Philosophia újabb korszakára*. Kivonata ez:

Mihez az emberiség mindig újra és újra visszatér, s mi azt, ki vele foglalkozik, lényegére segíti, annak oly tartalmának és oly becsünek kell lenni, melyet nem ismerni, veszteség az életre nézve.

A gondolkodók mindig újra fogtak Aristoteles tanulmányozásához. Az arabok miután fegyverrel átvonultak a nyugaton, Aristoteles segítségével a cultura vivőivé lettek, s a Scholastikusoknak az anyagot szolgáltaták szellemi foglalkozásukra. A hiányos fordítások, melyek az arabsból héber nyelvre s a héber nyelvből latinra történtek, igen sok félreértésre szolgáltatott alkalmat. A tudományok felélédeése alkalmával görög tudósok vezették a nyugatot az eredetinek studiumára. Velence adta ki legelőször Aristoteles eredeti műveit. — Cartesius fellépése háttérbe szorította a Stagirita bölcsészetét, csak egyesek foglalkoztak egyes tudományaival.

Csak a tizenkilencedik század, melyben a historicus érzet felébredt s az összes tanulás historicussá lett, fogta fel egészen Aristoteles fontosságát. Angolok, francziák, németek, olaszok — tehát a culturális népek — versenyezve magyarázzák és fordítják.

Ennek oka, hogy a realismus korában Aristoteles annyi jelest vonz, annyi buvárt erejének felhasználására ösztönöz, annyi kutatót édesget magához, az, hogy a gondolkodó, ki a tett kísérletek megvizsgálásában s a kísérlet megújításában eljárásának helyességére nézve *Correctivumot* nyer, Aristotelesben egyesülve találja a ritka tulajdont: fogékonyságot a ténylegesség megfigyelésére, és bölcsészi gondolkodást, tapasztalási gazdagságot és higgadt szemlélődést, azután a teleologicus világnézetnek megállapítását, s végre a válás theoriáját, melyre az új kor a fejlődés fontos theoriáját építette.

Mint a gyermek, ha a Kis Káté utolsó oldalán az egyszeregy felett a felírást „Tabula pythagoreica“ olvassa, nem sejtí, hogy annak összeállításán hány ember fáradozott, úgy az elvont gondolkodásban gyakorlott korunknak eszébe sem jut, mennyi munkába került csak a négy régi elemnek felfedezése is, s ha most a természet tárgyait szép természetes rendben mutatják fel nekünk, már meg sem gondoljuk, hogy mennyi éleleműségnek eredménye az első csoportosítás.

Aristoteles az, ki hosszú megfigyelés után a természetben az átmenetet az élettelenről az élöre, a tökéletlenről a tökéletesre felfedezte. Ő mutatta ki, hogy az állatvilág, mint egész, fokozatos haladás a tökéletlen fejletlen életalakoktól a mindig tökéletesebb alakra, hogy az anyag az alak felé törekszik. Az egyesből indulván az általánost nem vesztette szem elől, és ez intés a mostani buvárokra nézve is.

Psychologicus tekintetben az előbbi bölcészek bizalmatlanságot keltettek volt az érzékek iránt, rossz tanuknak nevezvén a szemeket s a füleket. S mit csinált Aristoteles? Kimutatta, hogy az ember érzékei által függ össze a külvilággal, hogy nem az érzékek szednek rá bennünket, hanem, ha csalódunk, a csalódás oka az érzékek-keltette képlelések összeköttetésében és az elvonás mikénti eljárásában rejlik. Itt is az empirice biztossból indulván ki, fejtegeti az elveket, s kimutatja, hogy az egyesnek tapasztalati ismerete az általánosnak tudományos megismerését előzi. Az érzéki lélek legmagasabb foka a phantasia, a képlelési működés, de ezzel nincsen bevégezve a lélek fejlődésének művelete. Nagy a különbség a *ψυχή* és a *νοῦς* közt; a *νοῦς-παθητικός* vagy *ποιητικός*, amaz alatt értendő a fejlődés azon foka, melyről mondják: nihil est in intellectu, quod non erat in sensu, az utóbbi alatt azon állapot, melyben érzekeit akaratosan s oly irányban foglalkoztatja, mely vizsgálásának tárgya, s melyet a haladottság és a megszilárdult gondolkodás fokán így szokás jellemezni: nihil est in sensu, quod non erat in intellectu.

Aristoteles műve a psychologia historicus fejlődésének megértésére a legnélkülözhetetlenebb könyv marad. Hálásan el kell ismerni a módot, melyen a materialismust és a dualismust legyőzi, a parallelismust, melyet az állati és emberi lelki élet közt folytonosan von, az egésznek geneticus felfogását, azon ügyekezetet, hogy a lélek egyszerűségének exact fogalmához juthasson, s azon vállalatot, mely fájdalom elszigetelten marad, hogy a képlelések kölcsön hatásának teoriáját felállítsa. Mind ezek oly előnyök, melyek maradandók, s miket új munkáknál fel kell használni.

Ha Steinhalthnak állítása igaz, hogy az emberek régóta beszéltek, de gondolkodni csak Socrates óta gondolkodnak igazán és tisztán logice, úgy a logika mint tudomány még inkább Aristotelesre viendő vissza; a logicus gondolat — önmeghatározásra benne ébredett fel. Igen nagy szellemi erő szükségeltetett arra, hogy a gondolkodók a képlelések tarka végtelen különféleségében bizonyos rendet találjanak fel. A megkülönböztetési kísérletek bevégződtek Aristoteles kategóriáiban (praedicamenta), ezeknek felfogása s felállítása, a későbbi kritikának daczára, az újabb

időig megmarad, mint a Logika előmeghatározása. Ezen példában is mutatkozik a kezdet egész determináló ereje.

Kant Aristoteles kategóriáihoz csatlakozott, azoknak dekas-ából kiutasította a tér és idő meghatározásait, azokat az érzékiség tiszta elemi fogalmainak nevezte s az értelem fogalmaitól külön választotta, s helyökbe a modalis kategóriákat, melyek Aristoteles Metaphysikájának alapját teszik s ott tárgyaltnak, felvévén, a kategóriák új rendszerét állította össze. Kant szerint a nézítés alakjai, tér és idő, az alanyban nyugosznak, az egységet képviselő fogalmak pedig az értelemben találhatók fel. Ezen nézet következtében az Empirismus elhagyatott, a szellem, mely eddig a tapasztalás szolgálatában volt, úrrá tétetett; szerént a tapasztalás a gondolkodáshoz alkalmazkodik, s annak határozásai szerint teszi útjait. De ha a tapasztalás a szellemhez alkalmazkodik, akkor nem a dolgot tapasztaljuk, mint magában van; keressük a dolgot s csak minmagunkat találjuk. A szellem vélvén, hogy megismerést nyert, elvágta magától a megismerést; győzelme csatavesztés volt. S így feladatul az tűnt ki, a szellemnek megadni mi a szellemé, s a dolgoknak mi a dolgoké.

Schelling a discursiv gondolkodást lenézte, s közvetlen intuitiv megismerést ajánlván, az észnélést ajánlotta. A veszély, melybe ezen az úton kerülnénk, csak hamar észre vétetett; a fogalom keletkezésének magyarázására egy rész psychologicus bevezetésekhez nyúlt, Hegel pedig a logikát átalakította.

Méltán gondolkodóvá tétetett a világ, mikor Trendelenburg az új dialecticus bátorságnak s Herburt Metaphysikája követőinek a schematicus gyakorlások fékét ajánlotta, s tőlök az Organon studiumát követelte, mondván: „Quae Aristoteles invenit, in stabilem philosophiae possessionem convertit, quae exposuit, ea, quoniam non dies commentus est, nec dies delebit. — — In logicis Aristoteles saeculorum vicissitudines — superavit, ut — — exemplar sit in quod intueantur et aequales et posterius, — — et ad cujus subtilitatem et simplicitatem redire jubeantur.

Aristoteles az első bölcsészetben a teleologicus elvet viszi keresztül, s megalapítja a telologicus világnézetet. Műveinek rendezői azt a természettani kutatásai után helyezték, s így tapintatosan kijelölték az előfeltevételeket s az időt, melyben lehessen a Metaphysikával foglalkozni. Ezen megjegyzésre, hogy korunknak nincs ideje metaphysicus kérdésekre, nyugottan adhatjuk a választ, hogy mindenkor előnyös, oly bevégzett rendszeren meggazdagodni, mely azon humanisticus eszméket fejtegeti, miket évezredek gondolkodása igazokul ismert el. Nép dalai vannak a természeti népeknek is, culturalis hivatású népek eszméknek élnek. Az eszmék azaz a valóságba átviendő örök gondolatok hatalma oly nagy, hogy a fegyverek hatalma irányukban csaknem elenyészik; fegyverrel szerzett ország csak ily örök gondolatok keltése által nyerhető igazán. Századunk büvészerejű hőse neheztelt az ideologokra, mert bennök olyan valamire ismert, mi földi hatalomtól nem függ s parancsszóval meg nem hajtható. — A metaphysikai kérdések mikénti oldása határozza a gya-

korlati életet is, mert a legmélyebb metaphysikai elv egyszersmind a legethicusabb is, ezt a történelem mutatja Platótól mostanig.

Plato metaphysicus ὁρως ὄρ-ja és μὴ ὄρ-ja mutatkozik kutatásainak minden sphaerájában; arra építi anthropologicus nézeteiben az észet, a lelket, a testet; psychologiájában találjuk az észszerűséget, a bátorságot, az észnélkülit; arra építi megismeréstanilag a gondolkodást, a véleményt, a tudatlanságot, ethice a bölcsességet, a bátorságot, a magát megadó igazságosságot, politice a kormányzók, örök és mesteremberek rendét. Államában a subjectivitas szabadsága erőszakosan elfojtatik — metaphysicus nézetei miatt. — Spinoza az egy substantiára s annak két accidentiájára fektette Ethikáját; Hegel Metaphysikájának hatásai még most is hullámlanak.

Aristoteles szerint az οὐσία bizonyos τὸδε τι; minden egyes anyagból áll, és alakból, az anyag a δρᾶμις, az alak az ἐντέλεχεια, az anyag a még nem létező, az alak a valódiság; hogy a lehetőből valódi váljék, mozgás szükségeltetik, a mozgás átmenet egy állapotból más ellentétes állapotba, hol nincs ellentét, ott mozgás és változás sincs. A mozgás felfogható mint a valódinak hatása a lehetőre, az alaknak az anyagra. A valódi mindenkor megelőzi a lehető, s azt céljára, alakjára segíti. A létező közt van olyan, mi csak mozgat, de nem mozgattatik, ez a πρῶτον κινεῖν, ez κινεῖ οὐ κινούμενον. Ez az anyag nélküli tiszta alak, a valódi a legmagasabb értelemben és, mint a legökéletesebb alak, egyszersmind a világ mozgató ereje és célja, a legboldogabb lény, mely felé minden létezőnek törekedni kell.

A túlmutatás elve meg van támadva, s ellenében meg van jegyezve, hogy mindent maga helyén kell magyarázni, de nincsen megczáfolva; el van fogadva az, hogy az élet ellentétek közt mozog, s azokat felosztatni, kiegyenlíteni, engesztelni kell; a válás theoriájára az új kor a fejlődés fontos theoriáját építette, de éppen ennél követelte Trendelenburg, hogy Aristoteles ellenmondási elve szigoruan vétessék figyelembe.

A practicus bölcsészetben kimutatja Aristoteles, hogy az ember mi képen képzi be a tárgyvilágba belső lényegét, s hogyan valósítja azt cselekményeiben, még pedig részint az erkölcsös egyéni életben, részint pedig az erkölcsös közéletben. — Kiemeli azt, hogy az erénynek három tényezője van, t. i. természetes arravalóság, észszerű belátás, folytonos szoktatás és gyakorlás. Az erkölcsös cselekvésnek végső kútforrása az akarat; az akarat lényeges tulajdona pedig azon szabadság, melylyel érzéki és észszerű közt dönt; az ember maga cselekvéseinek oka, s tőle függ jónak vagy rossznak lenni. Az erkölcsös életnek körei a család és az állam; a mi körülünk harmadik körül az egyházat nyerte. Aristoteles tehát anthropologico-psychologicus alapokból indulván, s metaphysicus czélt kitűzván, továbbá az erkölcsiség egyedüli köreit kijelelve, a módszert is meghatározta, mely szerint minden ethika ezentúl szerkezendő, ha nem akar elvont moralizálás maradni.

Mielőtt Aristoteles államtudományi theoriáját megírta, 158 állam alkotmányát írta le, s azoknak jó és rossz oldalait megítélte. Villemain

állítja, hogy a becses mű arabs fordításban megvan „Ketab Siassat Al-modet“ cím alatt, s keresését ajánlja.

Aristoteles államtani műszavait mi is használjuk; politikájának nagy becsét pedig csak a mi korunk méltányolhatta egészen. Az állam céljául a polgárok boldogságát tűzi ki, a boldogság pedig az erény akadálytalan érvényesítésében áll. Gondoskodjék tehát az állam a polgárok ethizálásáról, nevelés és művelés, nem pedig kényszerítő intézmények által; az egyseget csak belülről indulva lehet létre hozni. Az állam vezetése és az alkotmány szelleme legyen olyan, hogy az emberileg nemest és szépet mozgítsa elő. Figyeljen még az építésre is, mert a laknak minősége nagy befolyással van az erkölcsiségre.

Aristoteles politikája a legnagyobb és a leggazdagabb, mit a régi korból, sőt, ha az idők különbségét tekintetbe vesszünk, a legnagyobb mit egyáltalán véve a politica theoriája terén valaha nyertünk.

Aristoteles psychológiája a magyar közönség kezeiben van, kész a metaphysikája is, s nyomtatását várja és kéri. Mit fogok még hozhatni, ez a Tek. Akadémia pártfogásától és az élet urától függ.

217. A titoknok jelenti, hogy a bars megyei gazdasági egyesület részéről bírálat végott az Akadémiához intézett ily című pályamunka: „*Bars vármegye lakossága nyelv tekintetében*“ a bírálatból visszakerült; egyszersmind felolvassa az e célra kinevezett bírálók véleményét, mely a nevezett pályamunkának egyhangulag odaitéli a kitűzött negyven arany jutalmat.

A bírálók véleménye helyeseltetik, miről a bars megyei gazdasági egyesület az Akadémia részéről tudósíttatni fog.

218. A titoknok felolvassa *Ney Ferencz* l. tag jelentését, melyben tudatja: „*hogy René Descartes* metaphysikai elmélkedéseinek, Schwarz Adolf által tett fordítását“, melynek bírálatával a philosophiai osztály részéről megbízott, mint *fordítmányt* nem ajánlja sem felolvasásra sem kiadásra, annál kevésbé, mivel épen most van készülöben Apáczai Csere művének kiadása, mely a Descartes idejebeli philosophiai elveket eléggé képviseli, s mivel Descartes különben is eléggé ismeretes.

A nevezett fordítás a szerzőnek visszaadtni rendeltetik.

Huszonegyedik (nyelv- és széptudományi osztály egyszersmind összes) *ülés.*

1867. június 24-én.

Érdy János r. tag helyettes elnöklete alatt.

220. *Gr. Kun Géza* l. tag felolvassa székfoglaló értekezését: *A gyökök elméletéről.* Kivonata ez:

Nem csak a tudomány számára készült szótáraknak, hanem egyszersmind a nyelvtanok alaktan részének is visszautasíthatlan feladata

a gyökalakulás tárgyalásába ereszkedni. Ép úgy a nyelvtanok bevezetésül szolgáló nyelvtörténetnek is egyik fő feladata a gyökökre való viszapillantás. A gyök a szónak valóságos csirája, melyből ez kikelt. Nem lehet Gesenius és igen sok más nyelvész elméletét elfogadni, hogy a gyök nyelvészeti abstractio. Abstractióból kiindulva újabb abstractióhoz vezet az út, nekünk pedig külső életet folytató szófejlődést kell kimagyaroznunk, illetőleg eredetére visszavinnünk. Különben is ezen elmélet ellen mind a lélektan, mind a józan ész méltó ellenvetést tesz. Soha nem hangzott hanganyagot (φωνημα) a jozan észszel elfogadtatni nem könnyű feladat; oly hangzat, mely nem hangzik, a 'contradictio in adjecto' bélyegét viseli magán.

A nyelvfejlődés három nagy korszakot ért el; ezen korszakok nincsenek határozottan körülírva, se átláthatatlan közök nem választják el egymástól. E korszakok nem váltakoztak egyenlően a nyelvcsaládokon belül. Ugy a köz mivelődés, mint a nyelvfejlődés ilyen vagy olyan feltűnését, régibb vagy újabb arczképét a jelenben is szemlélhetjük. Mig az egyik nyelvcsalád fejlődésének harmadik korszakát már ezred évek előtt érte el, addig egy másik az első korszakból se tudott kilépni. Ily változatos a nyelvek térképe! A három előbb említett korszak: a gyökök, az agglutinatio, és flexio korszaka. A közbensőt azért nem hívom ragozónak, mert ez igen keveset mondana (a ragok mellett ott vannak a képzők).

Értekező a nyelvészetet Müller Miksával a történelmi tudományok közé sorozza. A nyelvfejlődés a természetországéval egyez meg, nem a történet koronkénti visszahanyatlásával, elő és hátra lépésével, hullámzásával. A történet folyamában szabad akarat és önkény, a nyelv fejlődésében belső szükség nyilatkozik. Új törvényt hozhatnak az egyesek, látunk vallásalapítókat felállani, az erkölcsi intézkedések nemesíthetők, az erkölcsi érzés meggyengíthető, a megindult mozgalom lecsillapítható, felszítható, — a történetben s az erkölcsi világrendben az egyesek kezdeményezhetnek, végrehajthatnak: ámde az alapfogalmak állandóknak maradnak, az új fogalom a régít újabban meghatározza, a gondolat elemei változhatlanok, törvényeit új törvénykönyv nem szabályozza, új gyök nem teremthető. Tudásunknak a tudott tárggyal való teljes egyeztetére, új gyökökre nincs szükség. A régi eszközök újabb kezelésmódja tudásunk határait minden oldalról kiszélesítheti. A régi eszközöket szóösszetétel, képzés és metaphora tökéletesíti. A gyökök száma nem hogy szaporodott volna, sőt inkább apadt. Az egy nyelvet kisebb-nagyobb különbséggel beszélő nyelvvidékek egymáshoz közelebb viszonyba lépvn, a homonymoknak elég nagy száma gyült össze, melyek közül a legtalálhatóbb a kevesbbé életrevalót a közhasználatból kiszorította.

A gyököket már Aristoteles helyesen osztályozta két osztályba: *φωναι σηματικαι*, *φωναι ἄσημοι*. A névgyökök a külvilág tárgyait nevezik meg. Mind az, a mit szemlélünk, vagy állandónak látszik a térben, vagy mulandónak az időben. A szemlélethez ennélfogva két abstractio járul, ú. m. a tér és idő, s ezeknek hozzájárulásával válik a szemlélet fogalomná, illetőleg szóvá, legeslegelőbb gyökké. Ennélfogva a nomen és verbum egyforma régi, s nem lehet azok nézetét pártfogolni, kik az egyik

vagy másik elsőszülöttségét vitatják. Úgy gondolja értekező, hogy éppen ezen abstractio hozzágondolása teszi a rézszemléletet általánossá.

A névmásgyökök nem magát a tárgyat nevezik meg, hanem a tárgy tekintetbe nem vételével azon tért, melyet betölt (átvitte értelemben időt is jelentenek s a tárgyak egyéb viszonyait). A névfogalmakban szintén ben van a tér fogalma, a névmásokban ez az egyedüli.

A gyökök ezen két osztályától megkülönböztetendők a felkiáltások, ezek a benyomások alatt támadnak, s még nem fogalmak.

A gyökök eredetileg valamennyi nyelvben egytaguak. Úgy látszik, hogy a fogalom egysége a gyökegységet maga után vonja. Egyedül az *ὁμοεισότης* csinál e törvény alól kivételt. Ilyen rendbeli szó azonban a kisebb számhoz tartozik. A sémi nyelvek csak látszólagos kivételt képeznek. Ezek után értekező a sémi gyökök egynéhány sajátosságát tárgyalja. A sémi nyelvek elemeik rendezését illetőleg nem mutatnak oly sokféle változatosságot, mint kopt vagy indogermán társaik. A nyelvkülönbség már a gyökök hangelem-rendezésében nyilatkozik. Az egy és két mássalhangzós sémi gyökök a fejlődés egy későbbi fokán, mint három-mássalhangzósak tűnnek elő. A sémi nyelvek egy belsűkség folytán érték el a felsőbb fokot. Ekkor már nem többé az accentus, hanem a gyökmagánhangzó helyzete választja el a névtől, az igetőtől. Míg a névszó magánhangzóját első szótagja rejti magában, addig az igéé második szótagában a haladó cselekvést jelenti.

A chinai nyelv egytagu szavai valóságos szavak. Már a chinai nyelvben, leginkább a népkimondásban, van összetétel, de ez még nem szerves. Ezen kérdésre: mi oka annak, hogy a chinai nyelv még az agglutináló nyelvek magasságára sem birt emelkedni? értekező nézete szerint helyesen felelt meg Severini, ennek okát a chinai írás, írás- és olvasás-tanulás természetében keresvén.

A gyökök hármias osztályt mutatnak, ú. m. 1) a felkiáltások, 2) a névmásgyökök, 3) a fogalomgyökök. Belbecsökre nézve legalantabb állók az első, a mennyiben önleges érzésnél egyebet nem jelentenek; legmagasabban állók a legutolsók, a mennyiben a külvilág tárgyait, behatását az alanyra, s végül ezen behatásnak következtében támadt alanyi munkásságot jelentik. A lelki élet mozzanatait a külvilág tárgyainak nevei átvitte értelemben fejezik ki, — ennek bebizonyítására két példát hoz fel értekező a sémi nyelvek köréből. Fogalom-metaphora három van, ú. m. a concret értelem váltakozásai, a concret szó abstract értelemben való vétele, s a költői metaphora.

A nyelv kezdetében ott kellett a fogalomgyöknek az interjectio és névmásgyökök mellett lenni. Interjectióból felette ritkán képeztetik névszóalak. A nyelv későbbi korszakaiban a névmásokból is eredeztetnek főnevek, ezek a philosophiai terminologia kellékeihez tartoznak.

A gyökök harmadik osztályát, a fogalomgyököket, Steinthal így írja le: „Valamennyi szó bizonyos fogalomnak felel meg, de nem minden fogalom vagy szó felel meg bizonyos dolognak, és pedig két oknál fogva. A szó ugyanis nem egy bizonyos tárgyat, hanem a tárgy nemét nevezi meg,

s ez az, mi mindenek előtt a fogalmat a pusztá részszenlélettől megkülönbözteti A fogalomnak tárgya valami általános, t. i. a nem; ezt belső munkásság képezi, ez nem vétetik észre, ez nem szemléltetik." A concret tárgy künn, a lélekben ben abstractióvá válik; az abstractio olyan régi, mint a gondolkodás, mint a beszéd.

Hogyan léptek a nyelvek a gyökkorszakból a flexio-korszakba? Itt a 'corruptio phonetica' fejezetéhez értünk. A gyökök egy része hangtani változásokat szenvedvén, önálló értelmét elveszítette s végzéssé (terminatio) vált. Így állott elő minden flexio. A gyököknek ezen önállóságát elveszített része előbb külsőképp ragasztatott az önálló gyökhöz, utóbb a kettő egy egészbe forrott. E fejlődést nem egyedül a 'corruptio phonetica' eszközölte, társul ott volt mellette a jóhangzat s az analogia; már az úgynevezett agglutináló nyelvekben munkás mind a három tényező. A különbség az agglutinatio és flexio közt Müller Miksával szólva az, mely egy művészetlen és egy művészi mozaik közt van. A művészi mozaik festésnek látszik, a művészetlenben a kövek szembeszökő darabossága azonnal feltűnik.

221. A titoknak, a nyelv- és széptudományi osztály-értekezlet folyó évi június 22-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből jelenti: hogy a Nádasdy pálya-eposzok (I—V. sz.) megbírálására az értekezlet, *Pulszky Ferencz, Fábán Gábor, és Bérczy Károly*, a magyar hölgyek alapítványából kitűzött aesthetikai kérdésre jött három pálya felelet megbírálására pedig *Toldy Ferencz, Gyulai Pál, és Rónay Jácint* urakat szólítja fel.

Helyeseltetik.

222. Ugyanaz jelenti: hogy a *Fekesházy*-féle 500 forintos jutalomra ajánlott munka ügyében, a nyelv- és széptudományi osztály-értekezlet tudósítása benyújtatott; egyszerűsmind indítványozza, hogy a kérdés zárt ülésben tárgyalassék.

Az indítvány elfogadtatik.

223. A titoknak felolvassa a m. kir. pénzügyminister, folyó évi június 13-án kelt. 1779. számú levelét, melyben a M. Tud. Akadémia Igazgatóságát értesíti, hogy a M. Tud. Akadémia részére, a koronázási ünnepély emlékéül, két darab arany, és két darab ezüst érem küldetik.

Az Akadémia Igazgatóságával annak idején közöltetui fog: a koronázási érmek az Akadémia érem-gyűjteményébe fognak áttétetni.

224. A titoknak közli az akadémiai pénztárnok azon jelentését, mely szerint: *Floch Henrik*, a pesti kincstári ügyészség tanácsosa, a M. Tud. Akadémiának ezer forintot ajándékozott földtehermentesítési kötvényekben. — *Kempf János*, büki plébánus Győr megyében, ugyanannak tízforintot hagyott; s *Pappenheim C.* Pozsonyból a m. ministerium kineveztetésének ünnepére száz forintot adott az Akadémiának földtehermentesítési kötvényekben.

A hazafias adományokért köszönet nyilváníttatik.

225. A titoknak bemutatja a kecskeméti reform. főiskola, s a kir. eseti tudományos társulat leveleit, melyekben köszönettel elismerik a M. Tud. Akadémia által küldött könyvek vételét. — Hasonló elismerés közöltetik a nyert akadémiai kiadványokért: *Benfey Tivadar*, *Pott Frigyes*, *Roscher Vilmos*, *Raumer Frigyes*, *Schleicher Ágost*, *Galbelentz János* és *Stier Theophil* külföldi lev. tagok részéről.

Tudomásul szolgál.

226. Ugyanaz közli Stier Theophil colbergi gymnasium-igazgató levelét, melyben, az Akadémia palotája megnyitására általa készült és hibásan közölt „distichont“ következőleg kéri kiigazíttatni.

Tu nova tecta colas. Akademia ! Tu Tua regna,

Hungaria, accipias ! accipe vota soci.

Tudomásul van.

227. A titoknok jelenti, hogy az 1867. év máj. 27-kétől ugyanazon év június 24-ig a M. Tud. Akadémiához a következő ajándék-, csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. *Testületektől.*

Norvég kir. egyetem. Christiania. a) Maerker efter en Iistid i omegnen. b) Ezechiels Syner og Chaldaernes astrolab. c) Forhandlingene i Videnskabs-Selskabet. 1864. d) Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel. I. e) Pavelige nuntiers Regnskaps-og Dagböger. f) Det Kongelige Norske Frederiks-Universitets Aarsberetning for 1863. 1864. 1865. g) Om de elliptiske Funktioners Rackendvigling. h) Beretning om det Kong. Selskab for Norges Nel i 1861. i) Fjerde Aarsberetning om Fan-efolket. k) Meteorologiske Iagttagelser 1864. 1865. l) Meteorologische Beobachtungen 1837—63. m) Om de i Norge forekommende Fossile dyrelevninger fra Quartaer-perioden. n) Veiviser ved geologiske excursions i Christiania. o) Mindesmerker af Middelalderens Kunst i Norge. p) Norges Forskvandskrebssdyr. Forste Afsnit : Branchiopoda. q) Det Kong. Norske Videnskabs-Selskabs Skrifter det 19-de Aarhundrede. V. B. 1. II. r) Gaver til det Kong. Norske Universitet.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Sitzungsberichte Philos. Hist. Classe. LIII. B. 1. 2. 3. H. b) Sitzungsberichte Mathem. Naturwiss. Classe. I. Abth. LIV. B. 2. 3. H. II. Abth. LIV. B. 2. 3. 4. H. c) Fontes Rerum Austriacarum. II. Abth. XXV. XXVI. B. d) Archiv für Österreichische Geschichte XXXVI. B. 2-te Hälfte. e) Értésítője 1867. Nro. 11. 15.

I. R. Istituto Veneto. Velenze. Memorie. Vol. XIII. P. 1.

Kön. Böhmisches Gesellsch. der Wiss. Prága. a) Abhandlungen. V-te Folge. XIV. B. b) Vocal : Pravek země české. c) Sitzungsberichte 1865 : Januar—December. 1866 : Januar—December.

Königl. Preussische Akad. der Wiss. Berlin. Monatsbericht. 1867. März.

Königl. Bayerische Akad. der Wissensch. München. Sitzungsberichte 1867. I. B. 1. 2. 3. II.

II. *Magánosoktól.*

Simor János herczeg-prímás. Esztergom. Dallos Miklós győri püspök politikai s diplomatikai iratai.

Liebenau Herman tudor. Lucern. Urkundliche Nachweise zu der Lebensgeschichte der verwittweten Königin Agnes von Ungarn 1280—1361.

Németh Antal. Sopron. A francia büntető törvénykönyv.

Cotta Bernát tanár. Freiberg. Über das Entwicklungsgesetz der Erde.

Martin Lajos lev. tag. Pozsony. a) Der Centrifugalflügel. b) Die Hauschlagscurven des Mühlsteines.

Maczanek Amália. Buda. Hymnus. I. Ferencz József és Erzsébet ő felségeik 1867-ik évi koronázására.

- Gareis A. és Becher A. tengerészeti tisztek. Pola. Zur Physiographie des Meeres.
- Dobay József. Pest. Der Krieg zwischen Österreich und Preussen im Jahre 1866.
- Szepesi Imre lev. tag. Pest. a) Ode honoribus Illustr. Domini Ladislai Biró. 3 péld.
- b) Ode honoribus Illustr. Domini Vincentii Jekelfalussy. 3 péld. c) Ode honoribus Illustr. Domini Stephani Pankovics. 3. péld. d) Ode honoribus Celsissimi Domini Joannis Simor. 3 péld. e) Ode honoribus Excellentiss. Domini Ludovici Haynald. 3 péld. f) Ode ad Sacratissimam Maiestatem Franciscum Josephum Austriae Imperatorem, quum ritu solenni et stato Rex Hungarorum Apostolicus Budae inauguraretur sexto Idus Junias. 3. péld. g) Emlékkoszorú Ferencz József ö cs. k. apost. Felsége és felséges neje legkegyelmesebb asszonyunk koronázási ünnepélyére, 3 péld.
- Ney Ferencz lev. tag. Pest. Hódolati emlék I. Ferencz József és Erzsébet ö Fel-ségek Magyarország királyává és királynéjává koronáztatásának dicső ünnepére. 4. péld.
- Osterlamm Károly. Pest. A moóri csata. Írta P.
- Korponay János lev. tag. Kassa. Abauj vármegye monographiája. VIII. IX. füzet.
- Lónyay Menyhért akad. alelnök. Buda. A helv. békés-banádi egyház-megye 1867. apr. havában Dobozon tartott gyűlésének jegyzőkönyve.

III. Akadémiai kiadások.

Akad. Értesítő 1867. 5. sz.

Statist. és Nemzetg. Közlemények III. köt. 2. füz.

228. A nyílt ülés zárt üléssé alakulván, a titoknak, a nyelv- és széptud. osztály-értekezlet, f. évi június 12-i jegyzőkönyve nyomán arról értesít, hogy az osztály-értekezlet, az Akadémia f. évi május 27-én tartott közgyűlésének határozata következtében, félretevén a Fekésházy-jutalomra feljegyzett könyveknek kategoriák szerinti osztályozását, azt határozta: hogy olvastassék fel újra a nevezett könyvek czím-sorozata, azután szavazás által tüzessék ki a jutalomra ajánlandó munka. — A szavazás megtörténvén, a szavazók többsége *Ballagi Mór* magyar-német és német-magyar szótárát ajánlja a Fekésházy 500 forintos jutalomra.

Az osztály-értekezlet ajánlata elfogadtatván, az eredmény a nm. m. kir. vallás és közoktatási ministeriumhoz fölterjesztetni határoztatik.

Huszonkettedik (philos. törvény- és történettudományi osztály-) ülés.

1867. július 1-én.

Horváth Cyrill tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

230. *Hunfalvy János* r. t. felolvassa *Keleti Károly* úr ily czímű értekezését: *Magyarország mezőgazdasága*.

231. *Greguss Ágost* r. t. felolvassa *Szilágyi Sándor* l. tag értekezését: *Bethlen Gábor trónfoglalásáról*. Kivonatban következőleg:

Bethlen Gábor három ízben lett földön futóvá, — utolszor Báthori Gábor idejében. Midőn ez utóbbi egészen Mátyás király karjaiba vetette magát, Bethlent a portá fejedelemmé jelölte ki, s 1613. nyarán jelentékeny

török hadakkal kísértette az országba, hol a rendek meg is választották. Most polgárháború készült, de a mely Báthory megöletése következtében elmaradt, s Bethlennek a Báthoryhoz szító párt is meghódolt.

Bethlen legelőbb a várak: Szeben, Fogaras, Nagybánya, Kövár, Huszt kézbekerítését vette czélba, s a két első rövid idő alatt letette a hódolati esküt. Annál inkább vonakodott a három utolsó, melyeket Dóczy Endre a magyar király számára foglalt le. S ezeken kívül még a két végvár Lippa és Jenő sem akarták letenni a köteles esküt. Sőt magával Szebennel és a szász natioval is meggyült a baja — ez utóbbi megtagadván a hitretérést, mind addig, míg Bethlen Szebenből (hova 1613. nov. 22-én érkezett) nem távozik, s az universitást és várost régi jogaiba vissza nem helyezi.

Ennyi és ily sokoldalú bajjal kelle Bethlennek trónfoglalása első percében küzdeni. Ritka erélyvel, bámulatos tapintattal intézkedett az első percekben s minden tette mutatta, hogy kiválóan szervező s ügyes rendező tehetség ül a trónon.

Követeiket küldött Bécsbe, hogy a magyar király újítsa meg vele az elődjével kötött frigyét, s a portára, hogy innen haddal fenyegezzék Mátyást, ha Erdély területi épségét nem állítja helyre, alkudozott az universitással, hogy ez követeléseiből engedjen le, s végre 1614. elején Medgyesre országgyűlést írt ki, mely a zilált viszonyokat rendezze. S midőn a gyűlés határideje eljött, Bethlen eltávozott Szebenből, s e várat, uradalmait s hozzátartozandóit visszabocsátá a nemzetnek. A nem sokkal utóbb megnyílt medgyesi gyűlés pedig, bár némileg újabb korlátokat állított fel a fejedelmi önkény meggátlására, de bölcs és mérsékelt intézkedései által helyreállítá a belnyugalmat s lecsendesíté az elégteleneket.

Ez alatt Bethlennek Mátyáshoz küldött követeit fogadta a titkos tanács, hidegen s visszaütőleg; mert ez el volt tőkélve Bethlent megbuktatni. Legfőbb panasz s nehézség volt, hogy a fejedelmi követek nem voltak felhatalmazva a Báthoryval kötött titkos pontok elfogadására, s azon ürügy alatt, hogy a követeknek nincs kellő teljhatalma, azok közül egyet az udvarnál tartottak, s kettőt visszabocsátottak, kikhez a király is ígérkezett, hogy a maga részéről biztosokat fog nevezni.

Bethlen belátta a halasztás okát s még azon télen intézkedett, hogy serge hadkészen álljon. Nem volt rá szükség: Mátyás még nem volt támadásra készen, s e czélból csak időhaladékot akart nyerni.

Ezért érkeztek követei Daróczi és Lassota Erdélybe későn, ezért állottak elő a fejedelemnek teljesíthetetlen kívánsatokkal: a király az elfoglalt várakat nem bocsátja vissza, ha csak teljes biztosítékot nem nyer Bethlentől, — s e biztosíték nem kevesebb, mint maga a váradi vár. Bethlen erre nem állhatott rá, s azon sürgetéssel, hogy az alkudozásra más alap kerestessék, újabb követeket küldött Linzbe, hova Mátyás birodalma követeit is összegyűjté oly czállal, hogy a török háborút velek megszavaztassa. De a követek háború helyett béke mellett nyilatkoztak, s Mátyás nem tehetett mást, mint hogy Bethlen követeit visszabocsátá Linzből azon

ígérettel, hogy Galgóciban békealkudozást kezdend vele, s addig három havi fegyverszünetet köt.

Bethlennek meghozták ugyan portai követei, testvére István és Erdélyi, az athnámét, de kapcsolatban azzal a porta azon követelése is megérkezett, hogy az 1595-ben elfoglalt Lippa s Jenő tartományaikkal egyetemben visszaadassanak. A helyzet bonyolultságát nevelte azon körülmény, hogy a galgóczi értekezlet nem jött létre, Mátyás pedig Huszt és a többi várak kiadásának megtagadására újabb érvet talált. Ily körülmények közt Bethlen megtette a szükséges intézkedéseket, hogy Lippát viszszaadja, — a török részről legalább biztosítani akarván magát. Azonban e perczen, midőn már Lippába a törökök be is vonultak, érkezett meg az engedély a szultántól, hogy a törökök a várból kivonuljanak s azt visszaadják Bethlennek. Ez által a dolog egyik kényesebb pontja ki lévén egyenlítve, ott helyben Lippa alatt Mátyás biztosai megújítják vele a három havi fegyverszünetet, mely idő alatt mind két fél biztosai a békeértekezlet megkezdésére lesznek utasítandók. Mátyás elhatározásában nagy szerepet játszott azon körülmény, hogy a háború megkezdésére segélyt sehonnan sem tudott nyerni.

Az értekezlet azonban még most sem ült össze. Bethlen panaszkodta is a dolgot egy 1614. dec. 4-iki levélben, s kimondta, hogy a török a béke megújítására addig nem fog hajlani, míg az elfoglalt várak neki vissza nem adatnak. Egy másik dec. 30-kán kelt levelével a portát akarta meggyőzni, hogy e két dolog, a várak visszavétele s a frigy megtartása, egyszerre nem eszközölhető. A következő év elején azonban hadi készüléket tesz: felülteti a megyéket, s hajdukat fogad zsoldjába. S most, midőn a felső magyarországi megyék is a háború megkezdése ellen nyilatkoztak, Mátyás király kinevezte biztosait, ki Bethlen is, kik Nagy-Szombatban összeülvén május 6-kán végre megkötötték a békét: „Erdély szabad fejedelem-választása, s a mennyiben azzal nem ellenkezik, a bécsi béke megerősítettnek. Ő felsége védi Erdélyt s a fejedelem is ad segélyt a császárnak, az egy török kivételével, mindenki ellen. Kendy István bocsánatot nyer. Huszt, Kövár, Máramaros visszaadnak, de Nagy-Bányát illető jogairól nem mond le Mátyás. A magánosak ügyeiről egy, Nagy-Károlyban még ez évben összetulendő bizottmány végez. Ugyanakkor és ott egy titkos szerződés kötött, melyet Mátyás Bécsben május 15-én fogadott el. E szerint a szabad választás Erdélyben addig tartatik fen, míg Buda és Eger a törököktől fel nem szabadíttatnak, azután a régi mód szerinti kormányzás áll helyre. Ha a török a magyar király ellen Erdély közelében harczol, a fejedelem segélyt ad neki, ha túl a Dunán, akkor semleges marad és segélyt semmi esetben sem ad. Háború esetében Erdély megtámadja az oláh birtokot. A törökkel kötendő békéből Erdély soha sem záratik ki. Sorbán Radult Bethlen, ha lehet, székébe segíti, Várad, Szamosujvár, Kövár, Huszt kapitányai nem csak a fejedelemnek, hanem ő felségének is hűséget esküsznek. E szerződés titokban tartatik, s ha az alkudozó biztosok valamelyike meghal, hit alatt mással közöltetik. Ugyan-e megbizottak valamikor új fejedelem választatik, közlik vele a szerződést.

232. *Thaly Kálmán* lev. tag következőleg mutatja be az Akadémiának Komáromy János — Thökölyi bujdosó fejedelem titkárja — törökországi diariumának eddig lap-pangott eredeti kéziratát, melyet a hédervári gr. Viczay-levéltárból küldött meg neki gr. Viczay Héder úr. Thaly fölemlíti, hogy e nagy történelmi becsesl bíró napló már kétszer is kiadott ugyan, — egyszer azelőtt a „Kliegel-könyvben gr. Majláth, és másodszor önállólólag Nagy Iván által 1861-ben, — de meglehetősen hézagosan s hibásan. Ugyanis Nagy Iván maga bevallja kiadványa előszavában, hogy a diarium eredeti kéziratának nyomába nem juthatván, a nemzeti Muzéum másolatával volt kénytelen megelégedni. S e másolat, mint Thaly a belőle vett 1861-iki kiadást az eredetivel összehasonlítván meggyőződött, mint mondók, hézagos és hibás. Hézagos: mert Komáromy kéziratában több egész mondat létezik különösen a lapszélire írottak között, a melyeket Nagy Ivánnál hiába keresünk; — hibás: mert a másoló a szavakat régies alakjaikból kivetköztetve — olykor rozslú is olvasva — az igeidőket gyakran önkényűleg megváltoztatva, sőt még itt-ott a neveket is modernizálva írta le, úgy, hogy Komáromy stílusát eredeti ódon jellegéből nagy részt kivetköztette. Hozzájárúl még ezekhez, hogy Komáromy naplójának ez eredeti példányához még maga Komáromy által egy eddig ismeretlen magyar írónak Határfalvi Mihálynak a török birodalomról 1611-ben Konstantinápolyban írt munkácskája van csatolva, mely Majláthnál s Nagy Ivánnál merőben hiányzik.

Mindezeknél fogva Thaly úgy véli, hogy az 1861-ki kiadás példányai még fennlén, az újabb kiadással egyelőre lehet még várni; s jónak itélné, ha az Akadémia, hogy legalább egy correct példányát bírassuk Komáromynak, könyvtára számára a bemutatott eredeti kézirat szerint, azt, Határfalvi Mihály művével együtt, lemásoltatná.

Ugyan Thaly Kálmán I. tag bemutat egy csomag másolt okmányt a modenai Esto hercegi levéltárból. Ezek két csoportozatra oszlanak; az első csoportozat a Zrínyi Péter, Frangepán, Nádasdy-féle összeesküvésre vonatkozik, s Zrínyinek, Frangepánnak, Rinaldo modenai herceg és bibornoknál levő ügynöküknek, Pocobelli Abbénak levelezéseit, továbbá Rinaldo herceg bécsi követének, Caprara grófnak, ezen összeesküvést illetőleg, urához küldött követi jelentéseit tartalmazza. A második nagyobb csoportozat, melyhez okmánytár is járúl, szintén a modenai herceg bécsi követének, az I-ső Leopold udvarának titkaiba jól beavatott, éleseszű s a szereplő egyéneket személyesen is ismerő gróf Gianini Antalnak, urához a II. Rákóczi Ferencz-féle szabadságharcot illetőleg küldött részletes jelentéseit foglalja magában az 1703-ik év elejétől 1705 végéig, s különösen gr. Beresényi Miklós, gr. Forgách Simon, b. Károlyi Sándor, gr. Pálffy János stb. jelleméhez, viszonyaihoz, valamint általában a bécsi udvarnál a magyar ügyben történetekhez stb. szolgálatat igen sok új adatot.

Mindez okmányokat, melyek a modenai olasz kir. levéltár pecsétjével ívenként elvanak látva, egy mostanában hazatért bujdosó hazafi másoló Modonában, a ki fel is ajánlja másolatait az Akadémiának az ez által megajánlandó vételáron, s késznek nyilatkozik Gianéni-nak a még hátra levő (1706—1711-iki) követi jelentéseinek mását is megszerezni, s úgy a Rákóczi korszak a modenai levéltárból be lenne fejezve.

Thaly azért indítványozza, hogy az Akadémia vizsgáltsa meg e bemutatott kéziratokat, s ha érdemesnek találja, szerezzze meg, mert különben féltő, hogy tulajdonosuk kénytelen lenne azokat magánosoknak is áruba bocsátani.

Mindkét rendbeli indítvány elfogadtatik. A Komáromy János-féle napló lemásolatásával a titoknok bizatik meg; az ajánlott okmánymásolatok pedig, megvizsgálás, s

ha érdemeseknek találtnak, a vételár megállapítása végett, a történelmi bizottsághoz tétetnek át.

233. *Vámbéry Armin* I. tag bemutatja, s az Akadémia rendelkezésére bízva, Goldzieher Ignác nyelvudományi hallgató, következő czímű fordítását: *Színan pasa hadjárata a magyarok ellen 1594-ben* Pecsévi török kronikájából.

Lehető használat végett áttétetik a történelmi bizottsághoz.

234. A titoknok jelenti, hogy a cs. kir. bécsi tüzér-fegyvertár igazgatósága, II-ik Lajos magyar király ott létező páncélszatának fényképi másolatát küldi, s a páncél közepén együtt, s annak jobb s bal vállperczén elkülönözve látható S E betűk iránt kér felvilágosítást.

Áttétetik, kellő felvilágosítás végett, az archaeologiai bizottsághoz.

235. Ugyanaz jelentést tesz Dr. Dethier P. A. folyó évi június 24-én Konstantinápolyban kelt leveléről, melyben, egyéb mellékes tárgyakon kívül, tudósítást kér: I. Justinián lovagszobrára vonatkozó franczia kéziratáról, melyet az Akadémiának küldött, s mely kiadás végett el is fogadtatott.

A fordítással megbízott Henszlmann Imre I. tag távolléte miatt, az ügy nem lévén befejezve, továbbra marad; miről az illető tudósíttatni fog.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonharmadik (mathem. és természettudományi osztály-) ülés.

1867. július 8-án.

Kubinyi Ágoston tisztt. tag helyettes elnöklete alatt.

237. *Schenzel Guido* a XXVII. nagy gyűlésen választott lev. tag székfoglaló értekezését olvasta fel ily cím alatt: *A delejes lehajlás megméréseről*. Kivonata ez:

A tudomány a lehajlás ismeretét, mint általánosan elfogadva van, Normann Róbert angol hajós és iránytű-készítőnek köszöni, ki a delejtűk készítésénél első tevő azon észleletet, hogy a legjobban kisimított tűk éjszakai sarkaikkal lefelé hajolnak, s ezen hajlás megmérése az első műszert készítette. — 1576-ik évben ő az elhajlást Londonban $71^{\circ}50'$ határozta meg. — Az első lehajlásmérő (inclinatorium) leírása ferrarai Cabaesus Miklós, Jézus társaságbeli szerzetestől származik. — Minthogy az elhajlási tűk a magas szélességi fokok alatt szolgálatukat megtagadják, ennél fogva csakhamar felismerték ama fontosság, melylyel ezen műszerek a hajózásnál a szélesség, és a hosszúság meghatározására bírnak. — Különösen a párisi akadémia ezen tárgyra teljes figyelmét fordítá. — A hírneves Bernouilli Dávidnak (1743.) köszönjük a legfontosabb haladást valamint az elmélet terén, úgy az illető műszerek szerkesztésénél is.

Ama nehézség, melylyel a delejtűnek szabatosan a súlypontbani felüggesztése jár, különféle igen észszerű változtatásokat és javításokat idézett elő, míg végre legújabb időben a tudomány ismét az eredeti egyszerű alakhoz tért vissza, mely a göttingai Meyerstein műszereinél is alkalmazásra talált.

Ezután egy ily műszer leírása következik, továbbá ama feltételek, melyeket az elmélet a szabatos méréseknél igényel, a kikerülhetlen hibák: t. i. központkivüliség (Excentricitát) s a felosztási kör collimatiója, a súlypont központkivülisége, a tű delejes collimatiója stb. ezek befolyása a mérés szabatoságára, s azon eszközök, melyek által ezen hibák az eredményben kiküszöbölhetők, — végre felvilágosításul mérési példák, melyek a budai akadémiai észleldében vitettek véghez.

Azon nagy nehézségek, melyek a lehajlás közvetlen megméréseinek útját állják, kényszeríték a természetbuvárokat, azt közvetett úton megkísérteni, s e célra különböző rendszerek gondoltattak ki.

Ezután némelyek ezen rendszerek közül, melyek újabb időben nagyobb kiterjedést nyertek, fejtetnek ki, úgymint: 1-ör. A délkörön kívüli mérés rendszere különböző azimuthokban. 2-or. Lamont rendszere, a délkörben levő lehajlási tű eltérítése egy állandó galvan folyam által. 3-or. Az abszolút lehajlási meghatározás rendszere, a földdelejesség függélyes és vízirányos componenseinek megmérése által, melyet különösen kétféle módon lehet véghez vinni, úgymint:

a) azon inductiv folyamok segélyével, melyeket a földdelejesség mozgásban levő vezetőkből idéz elő, Müller J.-tól;

b) a lehajlási tű függélyes és vízirányos lengései által.

Az első és az utolsó ezen rendszerek közül az itteni akadémiái észleldében is keresztülvitetett; ezen észleletek eredményei közöltetnek és egymással összehasonlítottatnak. — Ezen észleletekből, valamint elméleti vizsgálatokból kiderül, hogy ott, hol lehajlási tűk alkalmaztatnak, a tengelyek vastagsága a mérésre azon befolyással bír, hogy az a lehajlást kisebbsíti, s hogy ennél fogva lehajlásaink, noha azok a legvékonyabb tengelyű tűkkel mérettek, még mindig kelleténél kisebbek, — ez oly hiba, mely az észlelési rendszerek egyike által sem kerülhető ki, melynek nagysága azonban, több különböző vastagságú tűk alkalmazása által felismerhető.

238. Szabó József, a XXVII. nagy gyűlésen választott rendes tag, székét „A történelmi és geológiai halmokról“ értekezve foglalta el. Kivonatban, következőleg:

Értekező vagy 10 év előtt köszöntött be a Békés s Csanád megyei halmok leírásával, melyeket földtani emlékeknek állított, ellentétben azon sokak által vallott nézetnek, hogy kun vagy törökhalmok. Hogy a valódi sírhalmok (tumuli) és a természetesek között a különbség annál felültebb legyen, elment az érdi s csurgói halmok helyszínére, s azokat szerkezeti s helyeződési tekintetben leírta. Attnegy azután a természetesek leírására, melyekhez adatot az utolsó 10 év alatt tett kirándulásai alkalmával gyűjtött. Ezen geológiai emlékeket a földfejlődés újabb korának történetére igyekezett megnyerni, hol azok nem alárendelt fontosságu szereplésre hivatvák, másrészt az emberi és történet nyomozója számára is némi iránypontokat képesek szolgáltatni.

Ilyen természetes halmokat a magyarhoni kis medenczében (Pozsony-Váciban) nem ismer, de annál többet a nagyban, s itt a leírásnál természetes határokat követ, leírván előbb a tiszabalpartiakat, hol azok legnagyobb mennyisége van, s tartanak túl a Maroson Bánság ronáján is. A Tiszajobbpartiak is nagy számmal vannak, s itt különösen Pestmegyében Új-Szász, Kecskemét és Pustaszer halmait hozza fel. A dunabalpartiak csak a Sárközre vonatkoznak. Solt-Kalocsa tájáról hoz fel példákat. Végre a dunajobbpartiak Ercsi, Földvár és Mohács vidékéről. Túl a Vas-kapun a Havasalföldön Galacson és Galacztól ENy. be a vidékbe vagy 10

mértföldnyi területen vizsgált halmokat, melyek ott általában tumuli néven nevezetnek, de azokat is természeteseknek találta.

Felhossa a véleményeket a múlt század második harmadától kezdve a mi időnkig, melyekből kitetszik, hogy mindenkor voltak, kik e halmokat mesterségeseknek, és mások, kik természeteseknek tartották. Előadó ahoz akar járúlni, hogy ezután ne pusztán az alak szerint nevezzék a törtenészek és régészek a halmot sir- vagy kunhalomnak, hanem vizsgálják a földtani szerkezetet is.

Szól a természetes halmok képződése módjáról; szerinte azok zátonyszerű képződmények, s létre jöttek azon édesvízi tó fenekén, mely a lösz lerakodása után töltötte ki a magyarországi nagy medenczét. Létre jöttek fokozatosan, s a mellett szól, hogy ama geológiai korszak is soká tartott, s azt az azon édesvízi tó lecsapolódása korszakának mondhatni.

Röviden összevonva a különbséget a természetes és mesterséges halmok között, ekkép jellemzi:

1) A természetes halom összefüggést mutat környezetével, a mely rétegek képezik a lapályt, ugyanezek s ugyanezen sorban találtnak a természetes halmokban. A mesterségesnél ezen összefüggésről szó sincs. Összefügg a természetes halom még annyiból is, hogy negyedkori s ritkán ó-árvízi alapon emelkedik, a mesterségeket emelhettek bár mily földtani képlet alkotta téren. Végre a negyedkori lejt felső részén természetes halom nem képződött, mesterségest találhatni ott is.

2) A természetes halmok között vannak, melyeknél az anyag nagyobb vagy kisebb összeállást mutat épen úgy, mint az ember-hányta halmoknál; de van egy ismejel, mely a természetet a mesterségestől lényegesen megkülönbözteti, ez az *elevenföld* azon élesen kifejezett saját-sága, melyet minden földmivelő ember azonnal érez, ha ásóját a föld-be nyomja; ellenkezőleg a hányt földhöz bizonyos lazaság elévülhetetlen ismejélül tapad, azt év-ezredek sem kezdik elenyészteni legkevesebbé sem. Az elevenföld e saját-ságot egészen eltérő körülmények között vette fel, ugyanis a halomképző homok és agyag-részek víz fődél alatt rakodtak egymásra, szem szemhez ért közvetlenül, sőt a víz eltávolodása után erősen összetapadtak, míg a mesterségeseknél e földszemek között levegő maradt, mely az összeállási erőnek egy a levegőn legyőzhetlen akadályt gördít a megszilárdulásra.

3) A természetes halmok lévén az öregebbek, valószínű, hogy azok költötték fel az emberben a gondolatot, mesterségeket emelni.

239. *Than Károly* lev. t. egy általa felfedezett *légnemről* értekezett, melyet vegyalkatánál fogva *szénéleg-kénegnek* nevez. Kivonatban így:

Van szerencsém a tek. Akademiának egy általam újonnan felfedezett légnem saját-ságairól jelentést tenni. E légalaku vegyület egy parány széneny, egy parány éleny, és egy parány kénből áll, képlete COS vegyjelleménél fogva úgy tekinthető, mint a szénéleg gyöknek (CO) kénvegyülete, miért is magyarul *szénéleg-kénegnek* neveztem. E név azért is indokoltnak tekinthető, mivel a kérdéses vegyület a szénenynek

élege és kénege is egyszersmind. Német neve a divatozó nevezéktan elvei szerint Kohlenoxy-sulphid.

A vegyértékek törvényének alapján és a szénenynek négy vegyértékű természetéből már rég sejtettem, hogy ezen vegyület létezhetik, annyival inkább, miután a kérdéses légnem vegyalkatára nézve, a már ismeretes szénsav CO_2 és szénkénege CS_2 között áll, és olyannak tekinthető mint a szénsav, melyben a második élenyparány kén által van helyettesítve. Már pedig tapasztalásként a kén, miként az éleny, két vegyértékű, és azonfelül e két elem vegyjelleme igen hasonló, tehát a fenérintett törvény értelmében egymást parányonként helyettesíthetik.

Az első módszer, mely szerint e gázt előállítanom lehetett, abban állott, hogy tiszta szénéleget CO és felesleges kéngőzt igen gyengén izzó porcellán csövön átvezettem. Tudván, hogy a szénéleg élenynyel hevítve, egy parány éleny fölvétele által szénsavvá változik, azt hittem, hogy az élenyhez annyira hasonló vegyjellemű kénnel, az említett körülmények között, a kérdéses vegyület fog képződni. A tapasztalás csakugyan igazolta ezen nézetemet, mert a kísérletnél valóban képződik szénélegkénege közvetlen egyesülés útján, következő egyenlet szerint: $\text{CO} + \text{S} = \text{COS}$. Azonban ezen eljárás által lehetetlen volt a gázt egészen tiszta állapotban nyernem, mert az mindig igen sok szénéleggel elegyülve maradt, melytől elválasztani nem sikerült. A későbbi vizsgálatokból kiderült, hogy a szénélegkénege izzítás által viszont szénélegre és kénre bomlik fel, mely sajátága a gáznak teljesen megmagyarázza, hogy az érintett eljárás szerint lehetetlen azt egészen tisztán azaz szénéleg nélkül nyerni.

A légnem előállítását legcélszerűbben eszközölhetni a következő eljárás szerint:

Egy üveg lombikban 5 térfogat kénsavhydrat és 4 térf. víz elegyéhez, apró részletekben annyi kéncyankaliumot adunk, hogy a tömeg folyékony legyen. A hígított kénsavnak, mielőtt használnók, egészen le kell hűtve lenni, különben hatása igen heves lenne.

Időnkénti gyenge hevítés által a gázfejlődés gyorsaságát tetszés szerint szabályozhatjuk. Mivel a kifejlő gáz a kérdéses légnemen kívül csekély mennyiségű kéksavat, szénkéneget és vízgőzt is tartalmaz, hogy ezektől megtisztítsuk, három U alakú üvegcsövön kell azt keresztül vezetni, melyek közül az első nedves higanyéleggel bedörzsölt gyapotot, a második kautschukot, a harmadik chlorcalciumot tartalmaz. Ha a gáz és a higany száraz, úgy ezek egymásra semmi hatást sem gyakorolnak, több nap lefolyása alatt sem; ha azonban a gáz nedves, úgy egy idő múlva igen csekély mennyiségű higanykénege keletkezik a higany fölületén.

Az ekként leválasztott légnem színtelen, szaga a szénsavéhoz némileg hasonló, melyen azonban kénkönyenre emlékeztető, de nem kellemetlen gyantás zamat vehető észre. Leginkább hasonlítható e zamat azon szénsavban dús kénos vizekéhez, melyet például a harkányi és parádi ásványvizeknél, azonban csak a forrásból közvetlen merített vizen veszünk észre. De nem hasonlítható e zamat azon bűzhöz, melyet a ne-

vezett ásványvizek a forrásból történt merítés után néhány óra múlva tűntetnek elő, mely büz határozottan a kénköneny szaga.

A gáz sűrűsége kétszer akkora (2, 1046), mint a levegőé, és így a szénsavnál (1, 5) jóval sűrűbb, és egy edényből a másikba, mint valamely folyadék könnyen átönthető. Tehát 22, 3C. C súlya = 0, 060 gr.

A szénleégkéneg meggyújtván, szép kék színű lánggal ég el szén-savvá és kénecssavvá, mely utóbbinak ismert fojtó szaga az égés alkalmával igen erősen előtűnik. Gyulékonyága igen nagy, mert a meggyújtás nem csak gyertyaláng, hanem parázsszal pislogó gyuszál által is azonnal eszközölhető.

1 térfogat gáz 1½ térf. élenynyel elegyítve oly durrléget ad, mely meggyújtva és durranással és vakító kékes-fehér fénynyel lobban fel. Hét térfogat levegővel elegyítve a gáz meggyulad, és csendesen ég le durranás nélkül.

Kaliumhydrat és az égvényfémek hydrátjai általában kissé lassan, de igen nagy mennyiségben nyelik el a szénleég-kénegét. Az oldat teljesen szagtalan, hígított kénsavval sok kénkönenyt és szénsavat fejleszt, mi valószínűvé teszi, hogy a gáz kaliumhydrát által a következő egyenlet szerint bomlik fel: $\text{COS} + 4\text{KHO} = \text{K}_2\text{CO}_3 + \text{K}_2\text{S} + 2\text{H}_2\text{O}$, vagy is, hogy az elnyelés alkalmával szénsavas kalium és kénkalium képződnek.

A gáz vörös-izzó csövön átvezetve, legalább részben szénleéggé és kénné bomlik fel. E bomlást igen jól lehet a gáznak üveg csövekbe forrasztása alkalmával tapasztalni, a mennyiben a forrasztás helyén dúsán válik ki kénvirág sárga füst alakjában, mely a hidegebb részekre fellengül.

Az elemzések és a sűrűség meghatározásának eredménye a vegyszerek törvényének alapján kétségtelenné teszi, hogy a gáz valódi tömegsúlya = 60, melyből az elméleti sűrűséget kiszámítván, a talált sűrűségekkel összehasonlíthatjuk.

		$\frac{60}{28,88}$	
	talált sűrűség	elméleti sűrűség	különbség
I. sz. gáz	2,1152	2,0833	+ 0,0319
II. „ „	2,1046	2,0833	+ 0,0213,

mely számokból látható, hogy a talált és elméleti sűrűség különösen a tisztább II. sz. gáznál a kísérleti hibák határain belül igen jól megegyeznek. Ennélfogva kétségtelen, hogy a kérdéses gáz tömegsúlya csakugyan 60, és így annak tömegképlete $\text{COS} = 60$.

Mi a gáz előjövételét illeti, úgy látszik, hogy ez a természetben igen el van terjedve; mivel azonban vízzel oly könnyen felbomlik szénsavra és kénkönenyre, valószínű, hogy már több alkalommal a gáz ezen bomlási terményeivel tévesztetett össze. Eddigi vizsgálataim szerint úgy szólván biztosnak mondhatom, hogy a gáz a harkányi hévvízben befoglalatik; úgy látszik, hogy a parádi vízben is előfordúl, és hogy ezen víz kén-szagát az e gáz bomlása által keletkező kénkönenynek köszöni, mi által megmagyarázható volna, hogy a parádi víz a forrásnál nem mutatja

azon határozott kénkömény-szagot, mint a már egy ideig állott viz. Nem tartom valószínűtlennek a kénes savanyú vizek sajátosságainak, alapján, hogy e gáz számos más kénes vizekben is előfordul, és alig kételkedhetni a felett, hogy a vulkánok kéntartalmu gázai között, sőt talán a rothadó szervi anyagok gázai között is előjön. Az erdélyi Büdös-hegy barlangjában előforduló kéntartalmu gáz sajátosságai is oda mutatnak, hogy a szénsav mellett ezen új gáz foglaltatik benne.

A gáz physikai és vegytani sajátosságainak szabatosabb és terjedelmesebb meghatározását későbbi vizsgálatok által fogom eszközölni, melyeknek eredményéről annak idejében a Tek. Akadémiának jelentést fogok tenni.

240. Ugyan *Than Károly* l. t. bemutatta *Krenner József* úr értekezését, mely két-féle kénsavas kadmium-kalium só jegecsmérésének eredményét és rajzait tartalmazza, hozzáfűzve egyszersmind természetben a jegecezetek.

Vélemény-adásra Szabó József r. és Than Károly lev. tagok kéretnek fel.

241. A titoknok olvassa *Sztoczek József* r. és *Szily Kálmán* lev. tagok tudósítását, mely szerint: *Akin Károly* úr értekezését, *A gázok összenyomhatásáról*, teljes mértékben érdekesnek tartják arra, hogy az „Értesítőbe” felvéttessék.

A nevezett cikk az „Értesítőbe” felvétetni határoztatik.

242. A titoknok felolvassa a m. orvosok és természetvizsgálók folyó évi május 31-ki levelét, melyben az Akadémia nagym. elnöke felkératik, hogy a folyó évi aug. 11—17-ig Rima-Szombatban tartandó nagy gyűlésen „személyesen megjeleuni, úgy szintén a tisztelt M. Tudom. Akadémia kebeléből kinevezendő küldöttség által, a hazai tudományosság előmozdítására irányzott nagy gyűlést, becses és tudós közreműködésével támogatni méltóztassék.”

Az akadémiai tagok körlevélben fognak felszólítani, hogy a részt venni akarók, ebbeli szándékukat, a kellő intézkedések megtétele végett tudassák Dr. Rózsay József lev. tag s a gyűlés helybeli pénztárnokával.

243. Ugyanaz közli a német természetvizsgálók és orvosok a M. Tud. Akadémiához intézett meghívását, a folyó évi sept. 18—24-ig Majna-Frankfurtban tartandó 41-ik gyűlésre.

Közlendő tudomásul szolgál.

Huszonnegyedik (philos. törvény- és történettudományi osztály-) *ülés.*

1867. július 15-én.

Horváth Cyrill tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

245. *Knauz Nándor* lev. t. *A nápolyi Margit-legendáról* értekezett. Kivonatát a szerző így adja :

A tatároktól megszabadulás miatt IV. Béla és neje Mária fogadásból Margit leányukat apácának szentelték. És Margit híven beteljesíté szüléi fogadalmát, még akkor is, midőn szüléi politikai tekintetből fo-

gadalmukról megfélekedtek. Margit a legendák szerint elbájoló külsővel bírt, de még szebb volt lelke. Teljesen meggyőzte önmagát, s a legendákban elsorolt vezeklései, milyeket bármily jámbor és az élet legkeményebb szenvedései által megedzett férfiú is bizony-bizony csak igen vagy nehezen bírna el, csodálatra ragadnak bennünket.

Innen van, hogy már életében a szentség nimbusa folyta körül, s innen, hogy halála után a lovagias magyar néptől, mely különben is megszokta felkent királyában magasabb lényt tisztelni, s e tiszteletet fokozott mértékben a ritka jámbor királyleányra is átvitte, belső meggyőződésből szentként tiszteltetett, oly erős hittel, hogy például a közbenjárására meggyógyultak róla, mint egyéb szentről, miséket akartak mondatni.

Azért bátyja V. István király csak a köz kívánatnak tett eleget, midőn X. Gergely pápánál szentté avattatását sürgette.

A pápa elküldé követeit, kik a vizsgálat eredményét írásba foglalták. Ez alapokon készültek a Margit-legendák.

Hogy ezekről alaposan szólhassunk, egyetmást előre kell bo-
csátanunk.

Margit születési évét illetőleg, az egyedüli forrást a legendák képezik; de ezek is csak halála évéről emlékeznek. Azonban egyes helyeik után indulva, biztosan 1242. évre tehetjük. S csakugyan ez évet fogadják el íróink is, Timont és az Acta Sanct. Ung. kivéve, kik hibásan 1244. évre teszik.

A helyet illetőleg, Dalmátia, névszerint Veglia vagy Clissa mondatik születési helyének. Ha Dalmátiában született, akkor határozottan ki lehet mutatni, hogy Clissában született, és pedig máj.—aug. közt. Timon főnebbi társával ismét hibáznak, midőn jan. 27-ére teszik.

Halála körül íróink két részre oszlanak, 1270, és 1271. év mellett harczolván. E véleménykülönbség onnan eredt, mivel a legendák is, melyek ismét az egyedüli forrást képezik, szintén e két év közt ingadoznak. Pedig ha az írók kissé figyelnek, könnyen rájöhetnek volna, hogy a legendák tulajdonképen egy évre teszik; mert a melyek 1270. évet írnak, azok az olasz számítás szerint az évet márcz. 25-én kezdték, így tulajdonképen ezek is 1271. évre teszik, a mi számításunk szerint, halálát.

Halála napját határozottan jan. 18. sz. Piroska napjára szombat és vasárnap közti éjre tehetjük.

A szent életéről pápai vizsgálatnál először Fülöp esztergomi érsek volt két társsal megbízva; ez 1272. decz. hóban elhalván, helyébe Lodomer váradi püspök bízott meg.

Rómában e vizsgálat eredményével nem voltak megelégedve. Azért 1276. máj. 14. két olasz pap bízott meg ez ügy új felvételével, kik kimerítő részletes utasítással láttattak el. E követek el is jöttek Margitszigetre, s a tanukat személyesen kihallgatták, mivégre jelenlétök az országban kihirdettetett. A messziről összejövő tanuk vállatása hosszabb időt vett igénybe, azért is nem, mint általánosan elfogadva van, még ez évben, hanem legalább is két év múlva végeződtek csak el.

Egyéb később tartott inquisitióról nem lévén semmiféle adat, a legendáknak e tanuvallatások alapján kellett készülniök.

E tanuvallatások kétségtelenül latin nyelven jegyeztettek fel, de az is kétségtelen, hogy a tanuk magyarul vallottak. A követek pedig nem tudván magyarul, szükségképen magyar papokat kellett magok mellé vonniök, kik a tanuk vallomásait az eredeti magyar nyelven leírván, csak utólag fordíták át a követek számára latin nyelvre; s ezt ily fontos ügynél inkább el lehet hinni, mint feltenni azt, hogy a vallomásokat csak hallás után rögtönözve toll alá fordíták. Előbbi esetben a Pray által kiadott magyar legendánál régibb bővebb magyar kéziratnak lennének nyomában. Csak hogy ezt azért nem lehet biztosan állítani, mert a Prayféle magyar legenda világosan latin eredeti után készült.

Ama magyar papok pedig, kik az olasz követeket a tanuk kihallgatásánál segíték, a magyar legendából gyanítólág Lodomér és társai, vagyis az első vizsgálat végrehajtói voltak.

Eddig három legenda volt ismeretes.

Guarinié, ki azt Avignonban 1340. évben írta.

Ranzáné, ki Hunyadi Mátyás idejében írta, és

A *Prayféle magyar legenda*. Ez a margitszigeti apáczákkal Nagy-Szombatba, onnan Pozsonyba, ott Pray birtokába, került, ettől gróf Viczay Mihály, ettől ismét Jankovich Miklós vette meg, végre a nemzeti Muzeumba került. Első használta latin fordításban Ferrarius, kiadta Pray, utána Vajda Samu. Horvát István még egy bécsi magyar legendára tett figyelmessé, de ez a Prayfélével egynek bizonyult be.

E legenda Horvát István szerint 1276., Toldy szerint pedig 1306. körül iratott. De úgy látszik, mindketten kelleténél idősebbé teszik.

Hogy a pápai követek irományai után készült, onnan bizonyos, mert többször egyenesen hivatkozik rájok, hogy pedig latin eredeti után iratott, a számtalan latinos szószerkezet határozottan mutatja; például „*hyzy vala magát leany hamar meghaládonak*.” Azonban még sem egyszerű fordítás, már csak azért sem; mert mint maga bevallja, az eredetit csak kivonatilag adja. Daczára annak, hogy az eredetihez tartotta magát, mégis néhány botlást követett el.

A *nápolyi Margitlegendát* múlt évben fedezte fel Óváry Lipót hazánkia a nápolyi nemzeti könyvtárban, s bejelentvén ezt bold. Scitovszky János bibornokprimásnak, ettől nyert felhatalmazás folytán s ennek költéségén lemasolta.

Óváry a codexet, mely e legendát tartalmazza, XIII—XIV. századnak mondja; mi a küldött hasonmás után ítélve, XV. századnak tartjuk; de azért erről is, mint a magyar legendáról, állítjuk, hogy e mű maga régibb, s a codex csak későbbi másolat.

Szövege után ezeket mondhatjuk róla:

Bizonyos, hogy V. István halála, sőt még később, a pápai követek itt járta után iratott, mert irataikra szintén hivatkozik. Ez is csak kivonata az eredetinek.

Szerzője külföldi, még pedig hihetően olasz volt.

Iratási korát illetőleg, miután a Róbert Károly alatti 1306. körüli inquisitio, mely végett Toldy a magyar legendát ez év előttről származtatja, bizonytalan, már csak azért is, mert a mondott 1306. évben bizony egy magyar király sem érhetett rá, saját veszélyeztetett ügyét számba véve, e szentesítési ügyet szorgalmazni: mi sem akadályozza, hogy a magyar legendát is későbbi korra ne helyezhessük. Legvalószínűbben Guarini legendájával, mely 1340. évben készült a római curiában, jelélül, hogy ott ekkor ez ügy tárgyalatott, vagy legalább is kérdésbe jött, egykoruak a magyar és nápolyi legendák is.

E két legenda kiegészíti egymást. A magyar inkább szárazon előadja az eseményeket, míg a nápolyi elmélkedésekkel bővíti, különösen majd minden fejezetet egy kis bevezetéssel nyit meg, melyekben s szét-szórva a szövegben is igen talpraesetten alkalmazza az írási mondatokat. Két könyvre oszlik, az elsőben Margitunk életét s élve tett csodáit, a másodikban a holtá utáni csodákat tartalmazza, s itt mindenestre bővebb a magyar legendánál, sőt egy-két helyen ettől eltérőleg adja azokat elő, mi mindenestre feltűnő, ha meggondoljuk, hogy ugyanazon forrásból keletkeztek.

Kiadásában azon eljárást követtem, hogy a szöveget Óváry másolata szerint közlöm, a hibák, vagy a kétséges olvasás körüli észrevételeimet pedig mindannyiszor jegyzetekben mutatom ki.

Vége megjegyzem, hogy e legendát az általam szerkesztett Magyar Sion egyháztörténelmi havi folyóiratban teszem közzé.

216. Ugyanaz, a nápolyi Margit-legenda eredetijéről vett fényképet az Akadémiának ajándékozza.

Köszönettel fogadtatott.

247. Hunfalvy János r. tag felolvassa Érdy János r. tag ily című értekezését: *Lipótvárnak megszűlési érmei.*

Áttétetik az Archaeologiai Bizottsághoz.

248. Ugyan *Hunfalvy János* r. tag a philos. törvény- és történettudományi osztályok köréből bejelenti az 1867-ki januáriustól július hóig megjelent értekezéseket; következőleg:

A t. Akadémia a múlt év végén olthatározá, hogy az Akadémia kebelében felolvasott értekezések az illető osztályok szerint külön füzetekben adassanak ki, s a történettudományi, philosophiai és törvénytudományi osztályok részéről én bizattam meg az értekezések szerkesztésével. Az egyes értekezések külön kiadása által a t. Akadémia a felolvasott dolgozatoknak gyorsabb megjelenését és közvetve nagyobb kelendőségét czélozta. Én igyekeztem a t. osztályok igényeinek eleget tenni, s az értekezések megjelenését telhetőleg siettetni. Amde először a múltévi Értesítőt kellett befejeznem, s azután a múlt évekről elmaradt s most kiadás végett benyújtott, részint nagyobb dolgozatokat nyomtatnom. A mennyiben a székfoglaló értekezések az Ügyrend szabályai szerint előleges bírálat nélkül nyomathatók ki, annyiban, gondolom, nem lehet panasz, hogy késedelmet követtem volna el. Máskép áll a dolog oly érte-

kezésekre nézve, melyek szabályszerűleg két, gyakran három bírálónak adatnak át; azoknak megjelenését a szerkesztő, természetesen, nem siettetheti úgy, mint talán kívánatos volna.

A szerkesztőségem mellett eddigelé megjelent értekezések következők:

I. *A történettudományi osztály köréből:*

1. szám. *Hazánk közlekedési eszközeiről*, saját székfoglaló értekezésem.
2. szám. *A perdöntő bajvivások története Magyarországon*, *Pesty Frigyes* lev. tagtól, az okmányok tanulmányán alapuló dolgozat.
3. szám. *Dunántúli levéltárak ismertetése, különös tekintettel II. Rákóczy Ferencz korára*, *Thaly Kálmán* l. tagtól.
4. szám. *A magyar birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járáások szerint*, *Fényes Elek* l. tagtól. Fényes úr ez értekezésében az 1857-diki népszámlálás eredeti, községi felvételeiből igyekszik a különböző nemzetiségek létszámát kideríteni, s egészen más eredményekhez jut, mint a hivatalos statisztika.
5. szám. *Egy lap Erdély legújabb történelméből*. Emlékbeszéd *Tunyogi József* kolozsvári reform. jogtanár felett. *Szilágyi Ferencz* l. tagtól. — Ez értekezés már 1865-ben olvastatott fel. Igen becses korrajz, melyben Erdély egyházi és politikai mozgalmai s az 1834-diki országgyűlés eseményei oklevelek nyomán tárgyaltnak, úgy hogy az emlékbeszéd csak a dolgozat egyes szakaszait fűzi egybe.

II. *A törénytudományi osztály köréből* eddigelé csak egy értekezés volt kiadásra elfogadva, s ez *Szinovác György* l. tag értekezése az *uzsora-törvényekről*, mely az 1. számot képezi. Az osztály köréhez tartozó egyéb felolvasott értekezések vagy be sem adattak, vagy pedig a bíráló uraknál vannak még.

III. *A philosophiai osztály köréből* eddigelé két szám jelent meg: az 1. szám. *A philosophiai mód zerek jelen állapotjáról*, *Horváth Cyrill* tiszt. tag úr székfoglalója;

a 2. szám. *Kísérlet felelni, lélektani alapon, az ismerettan fő kérdésére*, *Mihályi Károly* l. tag székfoglaló értekezése;

a 3. szám e napokban fog a sajtó alól kikerülni, s *Haberern Jonathán* l. tag székfoglalóját tartalmazza: *Aristoteles befolyásáról a tudományra és életre*.

Ezekkel kapcsolatban legyen szabad megemlítnem, hogy a *Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények* ez évi folyamából az első füzet már régebben megjelent, s hogy benne két nagyobb, a közönség figyelmét méltán megérdemlő értekezés van: egyik *Weninger Vincze* l. tag értekezése a *Peel-actáról*; másik *Fényes Elek* l. tag *párhuzama a magyar birodalom s örökös tartományok között*. A második füzet most van sajtó alatt s Erdély állapotait, különösen pénzügyi viszonyait és útren dszerét s hazánk közoktatási viszonyait tárgyaló értekezéseket hozand.

Tudomásul szolgál.

249. A titoknak felolvassa a magyar akadémiai elnök úr levelét, melyben tudatja: hogy báró Prokesch-Osten stambuli internuncius, sajátkezü levél és mellékletek kíséretével egy keleti érem-gyűjteményt intézett a M. Tudományos Akadémiához.

Az érmekhez csatolt, f. évi május 5-ről szóló levél tartalma a következő:

„Pesten, a kelet kapuinál fekvő fejedelmi városban, véleményem szerint oly keleti éremgyűjteménynek kellene létezni, melylyel egy európai muzeum sem mérkőzhetnék. A siker mindenelőtt ügyszeretetet feltételez, s én a cél elérésére szíves örömet felejtlöm csekély erőmet.

Jelen küldeményem célja, hogy az izlam érmek eredetét bebizonyítsam; s csak azért, hogy a kerekszámot százig kiegészítsem, kilencz oszman érmet zárok a gyűjteményhez.

Ismeretes: hogy nem bírnak oly arab veretű érmekeket, melyek a „futás“ 76-ik évét megelőznék, mely Abd-ul melik Kalifa I-ső Mervan fia kormányának 10-ik évére esik. Ennélfogva úgy látszik, hogy midőn arab írók oly érmekről emlékeznek, melyek előbbi kalifák, minő Omar vagy Muavia, idejéből valók, ezek csak kisebb számban létezhettek, s az óta eltűntek, s hogy a hódítók, mi egyszerűs mind természetes, a nagy mennyiségben talált sasanida és byzanti pénzeket használták. E pénzek, főleg a sasanida érmek sokaságát tanúsítja azon körülmény, hogy Sabari szerint, a status-kincs, s a próféta családjának szánt részlet levonása után, mindegyik azon 60 ezer muzelman közül, kik a futás 15-ik évében, Ktesiphon főváros ostromában részt vettek, 12 ezer ezüst drachmát nyert.

Kevésre rá, a futás 20-ik évében, már felleljük az érmeken az arab befolyást; ugyan is, a még változatlanul megmaradt sasanida érmeken, a karima mentében egyik oldalra kuf-mondatok verettek, milyen: „Isten nevében“, „Az úr Isten nevében.“ „Muhamed az Isten barátja“ stb. míg az ellenkező oldalon, a görög királyok évszáma helyett, a futás éveit jegyezték fel, s pedig az akkor divatozó „Pehlvi“ (Pehlevi) írásban.

Később a görög királyok (leginkább II. Chosroes) mellképe még megtartatott, de ezek nevét az arab tartományi főnökök neve pótolta, még mindig pehlvi írásban, s csak később használtatott a kuf-írás, melyből azonban nem bírok példányt nyal.

Ezen átmeneti korszak ritka érmeiből, van szerencsém háromat az első csomagba zární. Az első a II. Chosroes-féle érmektől csak a körfolirat s a futás éveit által különbözik. A másik kettőn, két híres tartományi főnök neve áll; egyik, Ubeidullah, Zij-ad fia, a futás 53-ik évétől — a 64-ig; a másik, Omar, Ubeidullah fia a futás 62-ik évétől — a 70-ig.

Az átmeneti korszakhoz csatlakozik chronologiai sorozatban az Umajjadák 20 érme, a második csomagban, s pedig kettő arany s 18 ezüst érem, melyek kiegészítik a kalif-családot, melynek uralma Spanyolországtól Indiáig terjedett; névszerint Abdul-melik-től II. Mervanig, ki a futás 132-ik évében, Abul-Abbas Abdullah Essaffah, az Abbasida uralkodó család alapítójának helyt adott.

A 37 Abbasidától sajnos, csak 27-nek érmei vannak birtokomban. Ezekből 17 példányt csatoltam a harmadik csomagba; van közöttük 19 arany, 27 ezüst s egy réz-érem. A hiányzó 10 kalifa érmeit, az ide mellékeltem jegyzetben, vörös számokkal jegyeztem meg.

A 37 Abbasidával a keleti kalifa-uralom véget ért, s következett a Tshinggis kanidák uralma, kik közül Chulagu, a futás 656-ik évében, Bagdad ostrománál az utolsó Abbasida kalifát, Almustatsim Villahit megölte.

Egyébiránt a sasanidák átmeneti korszaka az arabkorba még nincs kiegészítve. A sasanidák bukása után Ghilan és Japuristán bércei közt fentartották magukat a tűz-ímádás hívei; érmeiken rendszeren II. Chosroes mellképét találjuk, de az érem egyik ol-

dalán a fejedelem vagy főnök, s a másikon a tartomány neve, Japuristán áll pehlvi írásban, továbbá az évszám, saját időszámításuk szerint, mely a futás 31-ik esztendejével kezdődik. — E ritka Ispehbed érmekből, kilencz ezüst példányt zárok a 4-ik csomagba.

Az ötödik csomagba 10 ortokida érmet zártam rézből (Diarbekirből és Kaifából) és két Atabeg érmet Mosulból. Ezek mutatják, miként alakultak a seleucida, római és byzanti érmek arab érmekké. Az ortokidák uralma a keresztes háborúkba, Saladin s a Hohenstaufenek korába esik. A 10-ik számú érmen kettős sas képe van, melyet keletről a Hohenstaufenek hoztak Németországba. Ez érem a futás 617-ik évéből való (1220. K. u.), kilencz évvel II-ik Frigyes császár bevonulása előtt Jeruzsálembe. Egyébiránt a kettős sas visszavezethető a legrégibb időkbe, s már nagy phrygiai faragványokon is látható.

Hogy a százás számot kiegészítsem, a 6-ik csomagba 9 darab arany ozmán érmet zártam. A száz érem e szerint így oszlik meg: 30 darab arany, 57 ezüst és 13 réz.

A levél utó-iratában, az adományozó még 30 „addendát” csatol küldeményéhez, ezek közt azok sorozata, kik a kalifa-uralmat feldúlták, saját hatalmuk bukásáig.

Báró Prokesch-Osten úr küldeménye köszönettel fogadtatván, levele a mellékletekkel együtt az archaeologiai bizottsághoz utaltatik a végre, hogy a nemzeti Muzeumba átteendő éremgyűjteményt azok útmutatása mellett megtekintve, magát a leírást „Közleményeiben” felhasználhassa.

250. A titoknak a philosophiai osztály folyó évi július 4-iki értekezleti ülése jegyzőkönyvéből jelenti: hogy a nevezett osztály június 6-iki ülése a tagok csekély száma miatt nem tartathatván meg, az elnök oda utasítá az értekezleti jegyzőt, hogy a titoknoki hivatalt értesítse: miszerint a Schwarz Adolf által fordított Descartes-féle *Metaphysica*, mint pusztá fordítmány, nem alkalmas a kiadási ajánlásra.

Tudomásul van.

251. Ugyanaz, a törvénytudományi osztály f. é. július 17-én tartott értekezleti jegyzőkönyve első pontját közli: mely szerint, az ülés elnöke felemlítván annak szükségét, hogy a néhai nmgu Lonovics József kalocsai érsek s akad. igazgató —, nem különben Zádor György r. tagok fölötti emlékbeszéd tartására az Akadémia tagjai közül erre hivatott férfiak szólítassanak fel, ennek folytán a jelenvolt tagok közül a néhai Zádor György fölötti emlékbeszédre Tóth Lőrincz r. t. késznek nyilatkozott, míg a másik emlékbeszéd megtartására az határozatott, hogy erre Ipolyi Arnold r. tag kéréssek fel.

Tóth Lőrincz r. tag ajánlata helyeslő tudomásul vétetik, úgyszinte Ipolyi Arnold r. tag választása is; ki fel levén már szólítva, válasza elváratik.

252. Közöltetik ugyanezen jegyzőkönyv 2-ik pontja, mely jelenti: hogy a Fáy András-féle alapítványból kitűzött nemzetgazdasági „nulla dies sine linea” jelígés egyetlen pályamunka bírálatára Lónyay Menyhért akad. alelnök, Korizmicz László tiszt., Trefort Ágoston tiszt., Csengery Antal rendes tagok és Hajós József úr választattak meg; azon meghagyással, hogy bírálatuk eredményét f. évi december hóig, vagyis az Akadémia nagygyűlése napjáig, beadni szíveskedjenek.

A törvénytudományi osztály-értekezlet jelen határozata azon megjegyzéssel vétetik tudomásul, hogy a mennyiben az értekezlet választása akadémiai tagokra esett, egyéb kifogása ellene az ülésnek nincsen, mint az, hogy a bírálók egy része, nem az osztály kebeléből választatott, mi bár az Akadémia életében nem példátlan, de óhajtható, hogy csak mérsékeltlen, s az illető tag megegyezésével vétessék igénybe; a mennyiben azonban az osztály-értekezlet nem-tagra is kiterjeszté választását, ezt az Akadémia,

midőn arról van szó, hogy saját nevében adjon véleményt, nem helyesellheti: ennél fogva a törvénytudományi osztályt jelen végzéssel felhívja, hogy ha a már megválasztott négy akadémiai tagon kívül még egy ötödik bírálónak választása is szükségesnek mutatkozik, azt az akadémiai tagok sorából, annak idején, az értekezleti ülésen eszközölje.

253. Olvastatott Thaly Kálmán I. tag s a m. történelmi társulat titoknok a következő levele:

Tekintetes Akadémia! A „Magyar Történelmi Társulat“ folyó július hó 2-kán tartott választmányi gyűlése határozatából van szerencsém a M. Tud. Akadémia s különösen b. Eötvös József elnök ö nagyméltósága irányában a Magyar Történelmi Társulat hálás köszönetét ezennel tolmácsolnom azon kegyes intézkedésért, a mely által az akadémia, heti ülésterem közgyűlésre, a történelmi és archaeologiai bizottság helyisége pedig értekezletek s választmányi ülésekre a Történelmi Társulat használatára megnyitott. A Tekintetes Akadémiát e kegyesség folytatására jövőre is kéri a Történelmi Társulat, mely a maga részéről mindent megtenni igyekezend, a mi által a hazai történet-irodalomnak, mint kitiűzött céljának előmozdításában a M. Tud. Akadémiának tőle telhetőleg segítségét nyújthat. — E szempont vezérelte a Történelmi Társulatot akkor is, midőn immár felsőbb helyen is jóvá hagyott alapszabályai közé a következő §-okat iktatta, a melyeket — mivelhogy a Tekintetes Akadémiát közelebbről érdeklik — bátorodom tudomás vétel végett ezennel hivatalos tisztelettel közleni.

Kivonat

a Magyar Történelmi Társulat 1867. május 26-kán megerősített alapszabályaiból.

A 41. §. A társulat vagyonát képeznek még a részére gyűjtött és ajándékozott okmányok, könyvek, műtárgyak, régiségek; de a mennyiben a társulat saját gyűjteményt rendezni nem szándékozik: az ily adományok valamely hazai közintézetnek ajándékozása felől a választmány intézkedik, *fő tekintettel az okmányokat és könyveket illetőleg a M. Tudom. Akadémiára*, s a műtárgyakat és régiségeket illetőleg a Magyar Nemzeti Múzeumra.“

45. §. A társulat feloszlása esetében *annak alaptőkéje s minden egyéb vagyona a M. Tud. Akadémia történelmi és archaeologiai bizottságnak rendelkezésére hagyatik*, fele részben az egyik, fele részben a másik bizottságot illetőleg.

Midőn a Történelmi Társulat főnebbi választmányi határozatát a Tek. Akadémiának tolmácsolnám, s alapszabályaink iménti pontjait tisztelettel tudatnám, maradok a Tek. Akadémiának Pesten, július 7-én 1867. stb.

Tudomásul szolgál.

254. A titoknok közli Flegler Sándor külső tag folyó évi július 5-én kelt levelét Nürnbergből, melyben „Beitrag zur Würdigung der Ungarischen Geschichtschreibung“ című munkájának, a Sybelféle történelmi folyóiratban megjelenését és útnak indítását jelentvén, egyszersmind kéri az Akadémiát, hogy az e munkálathoz szükséges források Pestről hozatása s visszaküldözése költségeit vállalja magára.

Az Akadémia költségvetése ez évre már meglevén határozva, a kívánt költségek megtérítését nem vállalhatja magára.

Huszonötödik (nyelv- és széptudományi osztály-) ülés.

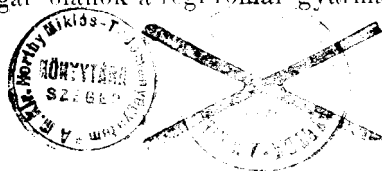
1867. július 22-én.

Nagymélt. b. Eötvös József elnök úr elnöklése alatt.

256. *Hunfalvy Pál* r. tag a bécsi cs. tud. akad. kiadásaiban megjelent, a rumun, vagy keleti román, népet és nyelvet tárgyazó munkák nyomán, s a rumun nyelvről és népről értekezett. A munkák idő szerint következők: „Die slavischen Elemente im Rumunischen“, *Miklosich*től, s „Das vorrömische Dacien“, Über die griechischen und türkischen Bestandtheile im Römänischen“, végre „Dacier und Rumänen, eine geschichtliche Studie“, mind hárma *Roesler E.*-től.

Az ismeretes *daco-romania* nevezet azt akarja kifejezni, hogy római gyarmatok, mint oltványok, dák töről nemzették a mai keleti románokat, kiket már a nyugati román (olasz, spanyol-portugal, franczia) népektől való megkülönböztetés kedviért is, saját nevökkel, *rumunoknak* lehet neveznünk. Az a kérdés áll tehát elénk: miféle nemzet voltak a dákok? vagyis, mit tudunk a dákokról? A régi görög és római írók a dákokat nem különböztetik meg a getáktól, s mind a két népet thrák-nak mondják. Nyelvöket azon helynevekből és növényi nevekből, a melyek az írónál, s különösen az utóbbiak *Appuleius Madaurensis*nél előfordúlnak, lehetetlen meghatározni. Nagy tér nyílik tehát arra nézve a találgató hozzátételek előtt, melyek is a dákokban és getákban majd kelteket, majd germánokat, majd szlávokat sejtenek. Azonban *Miklosich* azon tümeményekben, a melyek a mai rumun, bolgár, albaniai, szerb és újgörög nyelvekben föltetszenek, s a melyeket se a görög, se a latin, se a szláv nyelvekből megmagyarázni nem lehet, a régi thrák nyelv hatását, illetőleg maradványát véli megtalálni.

Trajanus, Decebalus dák királyt legyőzván, a mai Erdélyországba és ennek déli szomszéd tartományaiba, az egész római birodalomból gyarmatokat telepíté, 106 után Kr. u. De a római mivelttség nem sokáig virágozhaték ott; már *Aurelianus* 270—275-ben Kr. u. kiűresíté *Dáciát*, s a Dunán túli részekre telepíté a római gyarmatosokat. Erdélyt és határos vidékeit egymásután a góthok és vandalok, a hunok, gepidák, avarok, bulgárok, magyarok foglalák el, s 275-től fogva egész a XIII. századig legkisebb nyoma sincs római vagy román, rumun népnek. Csak a XIII. század első két tizedében költ oklevelek kezdik emlegetni a blak, vlah, oláh-okat. Ellenben a Dunán túli részekben, Thesszaliában, Macedóniában az V. századtól fogva kerülnek elő vlahok; s midőn Sz. Istvánunk idejében a bolgár hatalom a byzantinus császárok alá került: azon időtől fogva Bulgáriában is tűnnek elő oláhok. Mind a déli, mind ezen éjszaki, vagy bulgár oláhok a régi római gyarmatok utódjai, mit a XII.

századbeli byzantinus írók is tudnak. II. Izsák Angelus, byzantinus császár 1185-ben III. Béla magyar királynak lányát vevén feleségül, a megnyegzői költségek előteremtésére a bolgár oláhokat is meg akará adóztatni. A végrehajtás az oláhok marháira tevén kezél, ezek Péter és Aszan testvérek alatt fellázadnak. A harczoló oláhok a Dunán inneni kúnokhoz, kik a mai Moldva és Oláh országokban laknak vala, folyamodának: s ez ölta a kúnok társaságában, részint óltalom végett is, mind sürűbben átjövének a Dunán. A mongolok hadai a kúnokat elemészték, kiknek egy részök, mint tudjuk, IV. Bélánál keresse menedéket és új hazát: az oláhok, kik nyájörzök valának, jobban megmaradának, s nyájaikkal költözködve már előbb is szétterjedének Erdélyországban és Magyarország kelet-déli részein. Mert már II. András oklevelei emlegetik őket.

A tények emez előadásával ellenkezik Béla király Névtelenje, ki már a magyarok megszállása idejéből oláh fejedelmeket nevez meg Erdélyben. A kritika tehát kénytelen az oláhok említéséből is azt következtetni, hogy a Névtelen nem I. Bélának lehetett jegyzője, s hogy ő a maga korának viszonyait helyezi a IX. századba.

Egyébiránt azt, hogy hol képeződött a rumun nép, legvilágosabban bizonyítják a népnek nyelve és vallása.

Minden nyelv a népe viszontagságainak nyomait viseli magán. A rumun nyelvnek egyedi mivoltát az ős (thrák) elem és latin nyelv teszi meg; különösen a latin nyelv a grammatikai alakját s nagy részben szókincsét határozza meg, az ős elem abban jelenti magát, úgymond Miklosich, a mit se a latin, se a szláv vagy görög nyelvből megmagyarázni nem lehet, jelesen az articulus hátul járulása, p. o. domnu úr, domnulu az úr. A rumun nyelvet továbbá az ős elemből származható idegenszerűsége s a német elem nyomainak híja különböztetik meg a nyugati román nyelvektől. Ez utóbbi valamint a hun avar és kún nyelvek nyomainak teljes híja, világos nemleges bizonyosságai, hogy a rumun nyelv nem képeződött a góthok és gepidák, a hunok, avarok, besenyők és kúnok társaságában. Ellenben a szláv, görög és török számos elemek a rumun nyelvben világosan tanúsítják, hogy erre a szlávok, görögök és törökök voltak nagyobb hatással. A rumun nyelv maga tehát azt hirdeti, hogy nem képeződött a Dunán inneni, vagy Trajánusi Daciában, azaz, a mai Erdélyországban, Magyarország kelet-déli részein, Moldva és Oláhországban; mert ezen tartományokban képeződván, 275-től fogva a XIII. század első tizedeiig ezer év folytában germán népek (góthok, vandalok, gepidák, longobardok) meg ugor-török népek (hunok, avarok, besenyők, kúnok) uralkodása alatt fejlődött volna, tehát ezen nyelvek nyomait okvetlenül magán viselné. Továbbá ezen tartományok helynevei, jelesen a folyók, nagyobb városok stb. nevei, nem rumun nyelvbeliék, hanem a rumunok által elfogadott nevek. A rumun nyelv tehát a maga mostani mivoltával és szótári kincsével azt bizonyítja, hogy a bulgárok, görögök és törökök társaságában, tehát a Dunán túli részekben, a Balkáni félszigeten képeződött.

Ugyan ezt hirdeti a rumun nép hitvallása, s istentiszteletbeli nyelve

is. A rumun nép a keleti görög egyházhoz tartozik; ő hozzá bizonyosan már az első században Trajanus után eljutott a keresztyénség, mely az egész római birodalomban terjeszködik vala. Föltéve, hogy a rumun nép a Dunán inneni részekben alakult s a keresztyénséget elfogadott nép volt volna: nem lehet megfogni, miért nem kapták tőlök a góthok a keresztyénséget, miért kellett Ulfilasnak Konstantinápolyból hozni be azt? Föltéve, hogy az a rumun nép a góthok, hunok, gepidák, avarok alatt mind folyvást Erdélyben nagy számmal lakott, és keresztyén, még pedig a görög egyházhoz tartozó keresztyén volt volna: nem lehet megfogni, miért nem terjesztették ők a magyarok között is a keresztyénséget; pedig a byzantinus írók tanúságai szerint több magyar főnök Konstantinápolyban vedé föl azt? S azt téve föl, hogy a rumun nép Erdélyben és a határos vidékeken pogány volt volna: ismét nem lehet megfogni azt, hogy a magyarok a nyugati egyháznak, a rumunok pedig a keleti egyháznak lettek hívei. Végre a rumunok Erdélyben és egyebütt a XVII. század elejéig az isteni tiszteletben a szláv nyelvvel éltek és ó-szláv betűkkel írtak vala. Föltéve, hogy a nép a Dunán inneni részekben alakult és fejlődött legyen: a szláv nyelv szereplése isteni tiszteletökben meg nem fogható.

Mind ezen megfoghatatlanságok megszűnnek, ha a történelem tudva lévő tanúságai szerint is elismerjük, hogy a rumun nép és nyelv a Dunán túl, az Aurelianusi Daciában, tehát Bulgáriában és a Balkáni félszigeten alakult és fejlődött; s hogy ezen részekből már a görög császárok idejében kezdének a Dunán inneni részekre által költözni.

A nép leginkább nyájörzéssel foglalatoskodván, a nomád költözködésre alkalmas és hajlandó vala. Észrevétlenül terjeszködik; s mikor nagy számmal tűnik elő Erdélyben, politikai jogtalanságban találjuk. Ezen utolsó körülményt is csak az előadott körülmények fejtik meg.

257. Gr. *Kuun Géza* I. tag ily című értekezést olvasott: *A hararî nyelvéről*. Kivonata ez:

A hararî nyelv a geer s ennek leánynyelveihez mutat legtöbb hasonlatosságot. Müller Frigyes tanár, kinek „Über die Hararî-Sprache“ című jeles előadását követte értekező a nyelvtények leírásában, ellenmond azon nyelvészeknek, kik a hararît a félsémi nyelvek közé sorozák. A hararî aránylag új nyelv lévén, az új arab, amharí, tegre nyelvvel teendő párhuzamba. A leírásához szükséges mértékeket ezek körében, s nem a héber, vagy arab nyelvben kell keresnünk.

I. NÉVSZÓ.

A hararî fő- és melléknév nőnemének jele íť szótag. Ezen hosszú i nem változhatott rövid a-ból, mint a hogy Müller tanár hiszi. Eredetét másutt kell keresni. Értekező ezen íť végzetet összetételnek tartja, mely elemeire szétbontva í + t ből áll. Az aethiop nyelv is ismer já végzetet (j + â; ez az â itt a hararî t-nek megfelelőleg a nőnem jele). Az íť végzet azon felül az aethiop nyelvben elvont értelmű szavakat képez. Az assyr nyelvben is fordul elő egy íť nőnemű képző, p. o. b'lit, ílit stb. Az

ilyen nőnemű alak többesét *ét* szótag képezi. Az abstract szavak képzésénél az assyrbán is eléjön az *ût*, *ît* képző. Valamint az aethiop abstractáknál és más sémi nyelvekben is hasonló esetben a nőnem saját jele elé még a relativum is becsúsztatik, úgy a harariban is azon egy különbséggel, hogy itt az *î* előfordulása általános a nőnemű végzetben.

A hararî nyelvben a többes-számot *âs* szótag képezi. Ezen többesjel az arab *ât*, héber *ôt* végzettel egy és ugyanaz. A harariban a nőnem többesének jele a többesszám általános képzőjévé lett. Eleitől fogva hajlandó volt a sémi népszellem a h. n. többesszámát nőnemű többesszámmal, vagy abstractióval pótolni. A nőnemű alak az élettelen, kevesebb életerő kifejezésére lévén hivatva, alakja egyes és többesszámban alkalmas élettelenység és abstractio kifejezésére. Értekező ezen állítását példákkal bizonyítja. A harariban úgy a nem, mint a szám fejezetében egy a többi sémi nyelvvel közös hajlandóság egyedül-uralkodó lett.

Az esetjelelés fejezetéből értekező csak is a sajátítót tárgyalja. A sajátító eredeti sémi szerkezetét Müller tanár felismerte ugyan, de értekező nézete szerint egyik fontos részét, ú. m. a birt dolog ragját, helytelenül magyarázta meg. A hararî sajátító szerkezete abból áll, hogy az elül álló birtokost a zo (so) raggal ellátott, illetőleg vele összetett birt dolog követi. Ezen sajátító hű hasonmását a héber is megőrizte. Az ilyen magyar genitivus, mint „a hal feje” szinte ilyen szerkezetű. Már most csak azon kérdés merül fel, hogy a zo (so) lehet-e ragja a harmadik személynek? Itt értekező dr. Levy-vel, Osiander himjári tanulmányainak tudós kiadójával egy értelemben van. Az Osiander által magyarázott újabb himjári felírások gyűjteményének 29-ik felírásában az szbe végződő főneveknek egész sora fordul elő; ezen sz itt más nem lehet, mint a ragozott harmadik személy. Ilyen személyrag a régi Hadramût táján mai nap beszélt tájszólásokban is eléjön, ú. m. a Mirbat, Mahri dialectusokban. Az asszyrbán a hűnnemű harmadik személy önálló névmása: *נִשְׁׁ*, a nőneműé *נִשְׁׁׁ* (a megfelelő névmás ragok *sû* és *sâ*). A hararî zo (so) szótagot szinte ilyen személyes névmásragnak véve, a hararî constructio a hébernek tökéletes hasonmásává válik.

Néha a zo kihagyatik, s ez által a szerkezet összetételnek látszik.

Müller tanár még dativus, ablativus casusokról szól. Értekező a kitétel ellen emel óvást. A sémi nyelvekben az esetjelelés tárgyalásánál nem lehet a görög, vagy római terminológiát felhasználni.

A harariban a postpositio jellemző, p. o. a tulajdonító lai nem elül, hanem a névszó után áll.

II. I g e.

A sémi ige fejezetében két idő különböztetendő meg, ú. m. a perfectum és imperfectum. Az imperfectumot Müller praesens-nek hívja. Kár eltérni a könnyen feltalálhatónak látszó és mégis nehezen feltalált jobb kifejezéstől. Értekező mindenek előtt megjegyzi, hogy ezen két terminust nem kell saját értelmében venni. Ezek oly nyelvek terminológiájá-

ból vannak véve, melyek az idő három részre való felosztását tartják alapul, s a semitismus körén belül, mely az idő két részre való felosztását ismeri, csak úgy válhatnak használható terminusokká, ha többé eredeti értelmökben nem vétetnek. A perfectum jelenti a véghezvitt cselekvést, az imperfectum ellenben a még teljesedésbe nem ment igitartalomnak alakja. Az a mi jelenleg történik és a mi a jövőben történni fog, szinte az imperfectum körébe esik, ennél fogva a sémi imperfectum más nyelvek praesens és futurumát is magában involválja. Az imperfectum ezen kívül még azt is jelenti a mit gondolunk és akarunk, azt a mi valósúlhat, a minek valósúlnia kell, s ilyen minőségben egyszersmind az igemód kifejezésének is kiindulását képezi. Ezen két igeidő fordul elő valamennyi sémi nyelvben, az egy assyr kivételével. Az assyrban ugyan is Oppert állítása szerint még a perfectum ki nem fejlődött. Értekező nem szívesen mond ollen ily kitűnő tudósnak, mindamellett nem tud ezen állításba belenyugodni. Az előbb említett „bipartitio“ oly eredeti a sémi nyelvekben, hogy értekező nem képzelheti, hogy az időnek ilyenszerű felosztását épen csak az assyr ne ismerje. Két igealakról maga Oppert is elismeri, hogy perfectumoknak vehetők, sőt meg sem próbálja e két alakot másképen megmagyarázni. Értekező reményli, hogy az ékiratok további tanulmányozása még több ilyen alakot fog napfényre hozni. A személyes névmások postpositiója perfectumot, praepositioja imperfectumot képez. Ezen megkülönböztetéssel beérték az eredeti sémi nyelvek, s ez mindaddig elegendő volt, míg a nyelvérzék ezen alakú választékról öntudattal bírt. Annak bebizonyítására, hogy az arab kâna nem segédige, S. de Sacy három bizonyító okot hoz fel. Mind ezekből következő tanuság derül ki, hogy a sémi nyelvekben a létige nem foly úgy be az igeconjugatióba, mint az indogermán nyelvekben. Más szóval, a semitismus határain belül a létige egyedül arra való, hogy az utána következő időnek viszonyát egy más igeidőhöz meghatározza; szóval, a kötszó szerepével bíztatik meg. A harariban ez másképp áll. Itt az eredeti prae és postpositio többé nem elegendő a perfectum és imperfectum elválasztására. Ezen antithesis mélyebb értelmét a hararî ép oly kevésbé érzi, mint a saho vagy galla nyelv (melyek szinte a semitismus geer ágához tartoznak). Már az amharúában látunk hasonló nyelvtüneményt. Az idők elválasztását anyagibb eszközökkel kellett létesíteni. Két segédigéhez folyamodot a hararî, ú. m. a hal és nára segédigékhez (az amharúában az első ala, a másik nabara). A hal az aethiop halô-val (= lenni), a nára a nabaraval (= ülni, maradni stb.) függ össze. Mily nagy a különbség a létige régibb s újabb használata, a régibb létige s a későbbi segédige közt! Az első helyett más hasonló értelmű igék, kötszók állhattak, az első hiányozhatott is; a másik kipótolhatlan, egyenesen időt jelent s nem az idők viszonyát. Ilyen concret értelmű szavak, mint állani, ülni, élni, előbb létigékké, utóbb pusztá időjellé váltak. Itt még megjegyzendő, hogy míg az imperfectum nem nélkülözheti a hal segédigét, addig a perfectum ellehet a nára nélkül. A hal hiánya a perfectum után már is elég megjelelés.

A negativ mondat rámaja al-m. A hal és nár a harariban már helyezete által is segédigének vallja magát, ú. m. a főige után áll. A hal ezen helyzetében változásnak van alávetve.

Végül értekező egy példában mutatja meg a conjugatio menetét. 258. *Toláy Ferencz* a Margit-legenda koráról értekezett.

Huszonhatodik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-,
egyszersmind összes-) ülés.

1867. július 29-én.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

260. *Hunfalvy János* r. t. felolvassa dr. *Gerlóczy Gyula* ily című értekezését:
A budai magyar műegyetem történeti és statisztikai szempontból.

261. *Podhradczky József* r. t. *Rogierius spalatói érseknek, a tatárjárás írójának, életéről* értekezett.

262. *Szabó József* r. t. a mathem. és természettudományi bizottság f. é. július 3-án tartott rendes havi ülésének jegyzőkönyvéből jelenti: hogy Souner úr, f. é. június 30-án kelt levelében, a légtitnети észleletekből, a bécsi geographiai, az alessandriai, moncolieri és palermói intézetek számára négy csere-példányt kérvén, a bizottság azt határozta, hogy *Schenzl Guidó* l. t. kihez a nevezett intézetektől a példányok küldetnek, a szerint intézkedjék, hogy az ajánlott csere-példányok ozentül egyenesen az Akadémiához küldessenek, s hogy ők is viszont, az Akadémia többi küldeményeivel együtt, ez úton nyorjék a légtitnети kötetek folytatását.

Helyeselve, tudomásul szolgál.

263. Ugyanaz, a math. és természettudományi osztály f. é. július 3-i értekezlete jegyzőkönyvéből tudatja: hogy a f. é. május 27-ki összes akadémiái ülés határozata folytán, melyben a math. és természettudományi „Értekezések“ elkülönzött szerkesztése helybenhagyatik, az értekezet szavazattöbbséggel a math. „Értekezések“ szerkesztésére *Szily Kálmán* l. tagot, a természettudományiakra pedig *Greguss Gyula* l. tagot választotta meg.

Helyesléssel, tudomásul vétetik.

264. Ugyanazon jegyzőkönyvből jelentetik: hogy az értekezet az „Értekezések“ szerkesztésére vonatkozólag a következő utasítást fogadta el: „Az ujonnan választott szerkesztők 1867. elejétől kezdve fogják az „Értekezéseket“ kiadni; 1866. végéig pedig a régi modor fog a közös szerkesztő által megtartatni. Továbbá, hogy a székfoglaló értekezéseket a szerkesztők azonnal átveendik; a többit csak a bírálat után; míg a bírálók által el nem fogadott értekezések mint nem létezők tekintetnek, s ezek akadémiái nyoma csak az „Értesítő“-ben fog fenmaradni.

Az értekezetnek ajánltatik, „hogy az értekezések átvételére nézvo ragaszkodjék az Ügyrend 64-ik pontjához. — Továbbá figyelembe hozatik az Akadémia azon határozata, mely szerint a kiandó értekezések öt nyomtatott íven túl nem terjedhetnek. — Az 1866-ki „Értesítőből“ netán kimaradt értekezésekre vonatkozólag az határoztatik, hogy véfessenek fel az 1867-ki „Értekezésekbe.“

265. *Toldy Ferencz* r. t. az Akadémia megbízásából szerkesztett kiadványokban, az Akadémia által elfogadott nyelvtani és helyesírási szabályok következetes megtartását indítványozza; egyszersmind azon óhaját fejezi ki, miszerint ideje volna, hogy az illető osztály figyelembe venné azon ténnyel szükséges módosításokat az eddig elfogadott nyelvtani szabályokban, melyeket a haladó nyelv igényel.

Az indítvány, az illető szerkesztők figyelmébe ajánlatik.

266. *Szabó József* r. t. a math. és természettudományi osztály f. é. július 20-án a decimal-rendszer behozatala tárgyában tett ministeri felhívás folytán tartott rendkívüli értekezlet jegyzőkönyvéből jelenti: hogy az értekezlet, a ministeri felhívás tudományos részének megvitatása után, *Kruspér István* l., *Nendtvich Károly* r., *Szily Kálmán* l. és *Schenzl Guidó* l. tagokból álló bizottmányt nevezett ki, azon meghagyással, hogy véleményét a ministeri felhívásra, nyolcz nap alatt az osztálynak bejelentse. — A bizottság, f. é. július 29-én *Kruspér István* l. t. elnöklete alatt megtartván értekezletét, következőleg jelenti eljárását:

„A m. t. akadémia matematikai és természettudományi osztálya, az 1867. július 20-án tartott rendkívüli értekezletből, alulírt bizottságot azon megbizással küldötte ki, hogy a földművelési ipar és kereskedelmi magy. kir. miniszterium f. évi július hó 15-én ^{192. eln.} _{szám} alatt kelt intézvénye, és a m. t. Akadémia titoknokának július hó 18-án, 474. szám alatt kelt átirata értelmében, a francia mérték-rendszer behozataláról általában, s azon ide vágó javaslatról, melyet Bécsben egy szakértő bizottság kidolgozott, részletesen, különös figyelemmel hazánk viszonyaira, s az ily új rendszer behozatalával járó átmeneti nehézségekre, valamint azoknak gyakorlati megoldására, — véleményes jelentést készítsen, s ezen jelentését, tekiutattal a m. t. Akadémia közelgő szünnappjaira, 8 nap alatt az osztály elé terjeszse.

Alulírt bizottság a lajtántúli javaslatot, s az ennek indoklására készített emlékiratot beható tárgyalás alá vévén, csakhamar azon meggyőződésre jutott, hogy e javaslatot, bármennyire óhajtsuk is a nemsokára talán nélkülözhetlen tizedes-mérték-rendszer mielőbbi behozatalát, s bármennyire kíváncsnak tartjuk is a behozatal módozatainak egyöntetűségét Magyarországon és Ausztriában, mindamellett e javaslatot, legalább annak több pontját, minden változtatás nélkül nem írhatja alá; és csakhamar meggyőződött, hogy éppen a métre-rendszer behozatala, gyors elterjedése és erőszakos rázkodtatásokat mellőző behonosítása érdekében, Magyarországot illetőleg multhatlanul szükséges lesz, e javaslatnak több pontját részint módosítani, részint kihagyni s másokkal fölcserélni.

E módosításokra, s a javaslatnak ezekhez mért átdolgozására nyolcz nap korán sem levén elegendő, az alulírt bizottság részletesebb jelentést nem készített, és nem is készíthetett. Nehogy azonban a m. tud. Akadémia szünnapjai e fontos kérdés tárgyalásában is kéthavi szünetelést idézzenek elő, az alulírt bizottság indítványozni bátorodik:

„Kérje fel a m. t. Akadémia a földművelés, ipar és kereskedelmi m. kir. nmgu miniszteriumot, hívva össze egy 10—15 tagból álló szakértő bizottságot, mely e tárgynak megvitatását még a nyár folytatban megkezdheti, és talán be is fogja fejezhetni.

Budán 1867. júl. 29-én *Szily Kálmán* mint jegyző a mathem. oszt. lev. tagja. *Dr. Schenzl Guidó* kir. igazg. a természettudományi osztály lev. tagja. *Dr. Nendtvich Károly* mint bizott. tag. *Kruspér István* mint bizott. tag.

E fontos tárgy kellő megvitatására nyolcz nap nem levén elég, az Akadémia részéről, tekintettel a bekövetkezett szünidőre, a n. m. miniszteriumhoz felírás határoztatik,

melyben nem az indítványozott 10—15 tagból álló bizottság összehívása, hanem a kitűzött határidő meghosszabbítása fog kéretni.

267. Ugyan *Szabó József* r. tag felolvassa *Schenzl Guidó* l. tag levelét, melyben a m. t. Akadémia közbenjárását kéri a m. k. vallás és közoktatási ministeriumnál, egy állandó légtűneti észlelde felállítása ügyében, melyre a jelenleg építendő szathmári főgymnasiumban kedvező alkalom kínálkozik.

Az akadémia ajánlja ez ügyben közbenjárását a m. k. vallás és közoktatási ministeriumnál.

268. A titoknak felolvassa a n. m. vallás és közoktatási m. k. minister f. é. július 9-én kelt 5439-ik számú következő tudósítását :

A Fekesházy-alapítványból minden 5-ik évben kiosztandó jutalomra, — az Akadémia véleménye szerint, Ballagi Mórész magyar-német és német-magyar szótárának 1864-ben megjelent II-ik kiadása levén kitűzve, az 500 forintban megalapított jutalom kifizetését az országos kir. főpénztárnál egyúttal elrendelem, és erről a jutalmazandót magát is értesítem.

Tudomásul vétetik.

269. Olvastatott a Történettudományi Osztály f. é. július hóban tartott értekezlete jegyzőkönyvének 4-ik pontja, mely szerint az Akadémia felszólíttatni határoztatik : intézze kérelmet ő herczegségéhez Magyarország primásához, hogy kegyeskednék Bél Mátyás „Notitia Regni Hungariae stb.” című munkájának azon köteteit, melyek még nyomtatásban nem jelentek meg, s köztudomás szerint a primási könyvtárban vannak, a m. t. Akadémiának átengedni.

Az Akadémia mellőzendőnek véli a nevezett osztály határozatát.

270. Id. Mándy Péter, beküldvén 25-ik közleményét a Nagy Szótárban hiányzó szavakról,

áttétetik a szótár szerkesztőjéhez.

271. Olvastatott Horváth I. felhémegyei első alispán Székesfehérvárott f. é. július 10-én kelt levele, melyben tudatja, hogy id. Petrich György felhémegyei velencei földbirtokos, f. é. július 4-én kelt végrendeletében a m. t. Akadémiának száz forintot hagyományozott.

Köszönettel áttétetik az Akadémia pénztárnokához.

272. Közöltetik Vanitsek Károly f. é. május 9-iki végrendeletének kivonata, mely szerint tíz frtot hagyományoz a m. t. Akadémiának.

Köszönettel áttétetik az akadémiai pénztárnokhoz.

273. Olvastatik Ipolyi Arnold r. t. levele, melyben kijelenti : hogy megtisztelve érzi magát az Akadémia Törvénytudományi Osztályának azon felhívása által, hogy boldog emlékü Lonovics József kalocsai érsek és m. akadémiai igazgató tag felett tartandó emlékszedre vállalkozzék, s hogy az emlékszed megtartására ajánlkozik ; de hosszabb külföldi útra készülvén, annak megtartási ideje iránt határozottan nem nyilatkozhatik.

Tudomásul szolgál.

274. Olvastatik az operjesi ág. hitv. evang. ker. collegium előjáróságának, Eperjesen f. é. július 1-én kelt meghívó levele, melyben a m. t. Akadémiát felkéri, hogy magát a f. é. szeptember 10-én tartandó kétszázados ünnepélyen képviseltetni méltóztatnék.

Pulszky Ferencz t. t. felkéretni határoztatik, hogy a m. t. Akadémiát, az ünnepélyen megjelenendő akadémiai tagokkal képviselje.

275. Olvastatik Barcza Sándor úr, Sümegen f. é. július 22-én kelt, s a n. m.

akad. elnök úrhoz intézett levele, melyben a m. t. Akadémiát felkéri, hogy a sümegi casino által indítványozott, Kisfaludy Sándornak állítandó síremlék költségeihez, aláírás útján hozzájárulni méltóztassék.

Aláírás végett, áttétetik a titoknoki hivatalba.

276. Közzétetik Felmérí Lajos Jénában kelt f. é. július 20-ki levele, melyben a jénai egyetemi magyar tanulók könyvtára számára még 1865-ben érkezett akadémiai kiadványokért köszönetet mond; egyszersmind a nagy magyar szótár, a Monumenta Historiae Hungarica, s a Magyar Történelmi Tár eddig nyert számaihoz, kiegészítésül az illető füzetek és kötetek folytatását kéri.

A könyvtári bizottsághoz útasíttatik.

277. A helyettes elnök úr felolvassa azon akadémiai tagok névsorát, kik a magyar orvosok és természetvizsgálók f. é. aug. 12-én, Rimaszombatban tartandó nagygyűlésére ajánlkoztak.

Határoztatik, hogy Frivaldszky Imre r. t. a már jelentkezett s tán később csatlakozó tagokkal képviselje a m. t. Akadémiát.

278. A titoknok közli Láng János a n. m. akadémiai elnök úrhoz intézett folyamodását, melyben a m. t. Akadémiánál szükségérendő könyvmodászi állomást kéri.

Az Akadémia, nem akarván magát e részben lekötöni, mellözi a folyamodást.

279. Ugyanaz bemutatja a m. t. Akadémiához intézett debreczeni „Emlék okmányt“, mely az 1849-ik évi augusztus 2-ikán elesett honvédeknek, folyó évi augusztus 2-ikán, mint a csata évnapján, Debreczenben felállítandó emlék örökítésére adatott ki.

Áttétetik az akad. kéziratárába.

280. A titoknok jelenti, hogy a duuai európai bizottság, szulina-torkolati munkálatait illető Mémoire-jai és Atlasa egy példányát, mint kiegészítőit az 1861-ben küldötteknek, ajándékba küldi a m. t. Akadémiának.

A nagybecsü ajándék köszönettel fogadtatik.

281. Ugyanaz tudatja: hogy Mennyei József úr „Nevelés és tanítástan“ című munkájából egy példányt küldött az akadémiai könyvtár számára, azon kéressel, hogy azt az Akadémia az illető osztály által megbíráltatni kegyeskedjék; egyszersmind nevezett munkáját a Fekesházy-alapítvány által kitűzött jutalomra pályamunkául bejelenti.

A munka köszönettel fogadtatik, de bírálatának eszközzésére az Akadémia nem ajánlkozhatik.

282. A titoknok jelenti, hogy a nyert akadémiai kiadványokért részint köszönő, részint elismerő térítvényt a következő intézetek küldöttek: A késmárki evang. főiskola; a nagyvárad kir. jogakadémia; a königliche preussische Akademie der Wissenschaften, Berlinből. — Továbbá a következő külső akad. tagok: Lyell Károly, Faraday Mihály és Bell Tamás Londonból; Welcker Károly és Vangerow Adolf Heidelbergből.

Tudomásul szolgál.

283. Ugyanaz jelenti, hogy a M. T. Akadémia részére az 1867. év június 27-től ugyanev év július 29-ig a következő ajándék-, csere- és köteles példányok érkeztek:

I. Testületektől.

Académie Impér. des Sciences. Pétersbourg. a) Torzsosztvennoe szobrannie Imper. Akademii Naukh. b) Bulletin. Tom. X. Nr. 1—4. Tom. XI. Nro. 2. c) Mémoires. Tom. X. Nr. 3—15.

Société Numism. Belge. Bruxelles. Revue de la Num. Belge. Tom. V. livr. 3.

Kais. Akad. der Wissensch. Bécs. Értesítője 1867. 16. sz.

Königl. Preuss. Akad. der Wissensch. Berlin. Monatsbericht. 1867. April.

K. K. Statist. Central-Comission. Bécs. a) Übersicht der Waaren- Ein- und Ausfuhr im Jahre 1866. b) Mittheilungen. XIII. Jahrg. 4. Heft.

Society of Antiquaries. London. a) Archaeologia. Vol. XL. P. I. b) Proceedings. Vol. III. Nro. 1. 2.

Académie des Sciences et Lettres. Montpellier. a) Mémoires de la Section de Médecine. Tom. III. IV. 1. 2. b) Mémoires de la Section des Sciences. Tom. V. VI. 1. c) Mémoires de la Section des Lettres. Tom. III. IV. 1.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande. Bonn. Jahrbücher XXXVII. XXXVIII. XXXIX. XL. Heft.

K. Hof- und Staatsbibliothek. München. a) Codices manuscripti Gallici, Hispanici etc. b) Die Arabischen Handschriften der K. Hof- und Staatsbibliothek. c) Die Persischen Handschriften der K. Hof- und Staatsbibliothek. d) Die Deutschen Handschriften der K. Hof- und Staatsbibliothek I. II. Th.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch XVII. B. 2. H. b) Verhandlungen. 1867. Nro. 6.

Naturwissenschaftlicher Verein. Bréma. Abhandlungen. 1. B. 1. H.

K. Sächsischer Verein für Erfor. Vaterländischer Geschichts- und Kunstdenkmale. Dresden. Mittheilungen. 15. 16. H.

Société Impér. des Sciences Naturelles. Cherbourg. Mémoires. Tom. XI.

Société Savante Serbe. Belgrad. Glasnik. Tom. XXI.

Magyar képzőművészeti társulat. Pest. Album 1866-ra 2 képpel.

II. *Magánosoktól.*

Gondol Dániel l. t. Baracska. Takarmány- és hús-árszabás.

Bodon Ábrahám. S.-Patak. P. Virgilius Maro költeménye a gazdaságról. Ford. Bodon Ábrahám.

Szelestey László. Pest. Egy rab álmai.

Tatay István. Szarvas. A szarvasi főiskola Értesítője az 186⁶/₇-ik tanévre. (Két példány.)

Schuler-Libloy Frigyes. Nagy-Szeben. Das Processrecht der Siebenbürger Sachsen.

Vidovich György. Debreczen. Magyarország története. 1490—1606. I. Köt. 2 füz.

Schenzl Guidó l. t. Buda. a) Results of meteorological observations in the United States Vol. II. P. I. b) Schott : Astronomical observations in the arctic seas. c) Schott : Tidal Observations. d) P. Force : Record of auroral Phaenomena. e) Bache : Discussion of the magnetic and meteorological observations made at the Girard-college, Philadelphia. P. I. IV. V. VI.

III. *Köteles példányok.*

Reform. főiskola nyomdája. S.-Patak. Sárospataki Füzetek. XI. évf. IV—V. füz.

Gámán János nyomdája. Kolozsvár. a) Az erdélyi gazdasági egyesület évlapjai. 10-ik füzet. b) Jegyzőkönyve a kolozsvári kisegítő pénztár-egyesület közgyűlésének. c) A kolozsvári zálogkölcsön-társulat első közgyűlése.

Emich Gusztáv nyomdája. Pest. a) Akad. Évkönyv XI. köt. 8 db. b) Az angol forradalom története. c) Püspöki szó a protestánsokhoz. d) A Magyar Nyelv Szótára. IV. 3. e) Demeter János : Imádságos könyv. f) Kath. lelkipásztor. II : 1. g) Jézus és Mária élete. 3. füz. h) Zágonyi : Templomi szent hangzatok. i) A börtönügy legújabb haladásai. k) Stat. és Nemzetgazd. Közlem. III. köt. l) Monumenta. Írók. XIII. köt. m) A budapesti tanári egyesület közlönye. 1867. 2. füz. n) Csengery Antal : Népbank s ezzel összekötött takarékpénztár terve. o) Miniszteri rendelet sajtó-vétségek felett ítélendő esküdt-székek felállítása iránt. p) Dominkovics Mária : Beszélyek. I. II.

Szilády Károly nyomdája. Kecskemét. a) Torontál megye vízrajzi ismertetése. b) Halotti emlékbeszédek. Írta Tompa Mihály.

IV. *Akadémiai kiadások.*

a) Math. és Term. tud. Értesítő VI. köt. 2 füz. b) Történettudományi Értekezések. 1867. 5 sz. c) Akadémiai Értesítő. 1867. 8, 9. sz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonhetedik (mathem. és természettudományi osztály-, egyszersmind
összes) *ülés.*

1867. october 7-kén.

Nagymélt. b. Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

285. *Vész János Ármin* l. t. ily czímű értekezést olvasott: *Biztosítási kölcsön* (új életbiztosítási nem). Kivonata a következő:

Az életbiztosítási nemek általánosan két fő részre oszthatók, úgymint: oly biztosításokra, melyek a bekövetkező halálesetre, és olyanokra, melyek egy előre meghatározott számú évek elérésére köttetnek; mindegyik esetben azután vagy egy bizonyos tőke, vagy egy bizonyos életjáradék elnyerésére.

E két fő nem azután több vagy kevesebb czélszerűséggel különböző alakot ölt magára az egyes egyén kíválmainak megfelelőleg, de mindegyik nemnél általános alap, hogy a biztosítottak egyszersmindenkorra, vagy évenként bizonyos összeget fizetnek az életbiztosító banknak, melyért azután a bank a kikötött feltételek teljesülése esetében a biztosított tőkét vagy évjáradékot fizeti.

Jelen értekezésben ezen általános alap némi változást szenvedett az által, hogy a biztosító felek itt is bizonyos összegeket fizetnek ugyan a bank pénztárába, de ezen összegek a biztosító felek tulajdonai maradnak, s azokat a bank a biztosított összegekkel együtt a feleknek visszafizetni tartozik, ha a biztosítási feltételeknek elég tétetett.

E szerint tehát a felek a díjakat a bankoknak csakis kölcsönkép adják át, melynek használata fejében fizeti a bank a biztosított tőkét, vagy életjáradékot, miért is e biztosítási nemet „biztosítási kölcsönnek“ lehet nevezni, s értekező a következőkben annak mennyiségtani megállapításával foglalkozott, ez alkalommal csupán az egy életre biztosított tőkét vévén tekintetbe; és pedig

I. Biztosítási kölcsön halálesetre, egyszersmindenkorra befizetett kölcsön mellett. A lehozott elméleti díjak képlete

$$H_x = \frac{\sum r_x}{\lambda x - \sum r_x},$$

hol H_x az elméleti díjakat, Σr_x a leszámított holtak összegét, λ_x pedig a leszámított élők számát jelenti, egy tetszőleges halandósági táblázatot és kamatlábat véve alapul.

Ha a bank kiadásai fedezésére a díjak π százaléka van szüksége, akkor az illető képlet leendő:

$$H_x = \frac{\Sigma r_x}{\lambda_x - \left(1 + \frac{\pi}{100}\right) \Sigma r_x} \left(1 + \frac{\pi}{100}\right).$$

II. Biztosítási kölcsön halálesetre, ha a kölcsönzött összegek évenként fizettetnek be. Az ide tartozó elméleti képlet

$$h_x = \frac{\Sigma r_x}{\Sigma \lambda_x - T_x},$$

hol h_x az elméleti díjakat $\Sigma \lambda_x$, Σr_x a leszámított élők és holtak összegét, T_x pedig a leszámított holtak összegének összegét jelenti. Az alkalmazott díjakra nézve, ha a banknak a díjak π százaléka van szüksége, találtatott

$$h^1_x = \frac{\Sigma r_x}{\Sigma \lambda_x - \left(1 + \frac{\pi}{100}\right) T_x} : \left(1 + \frac{\pi}{100}\right).$$

III. Biztosítási kölcsön életre, egyszer-mindenkorra befizetett kölcsön mellett. A kívánt elméleti képlet ez esetben

$$E_x = \frac{\lambda_x + y}{\lambda_x - \lambda_x + y - (\Sigma r_x - \Sigma r_x + y)}$$

hol y a biztosított által elérendő, előre meghatározott számú évek számát jelenti. A többi kifejezések értéke már fentebb adatott. Az alkalmazott díjakra nézve lesz, π százalékot véve tekintetbe,

$$E^1_x = \frac{\lambda_x + y}{\lambda_x - \left(1 + \frac{\pi}{100}\right) (\lambda_x + y + \Sigma r_x - \Sigma r_x + y)} \cdot \left(1 + \frac{\pi}{100}\right).$$

IV. Biztosítási kölcsön életre, ha a kölcsönzött összegek évenként fizettetnek be. Az elméleti képlet

$$e_x = \frac{\lambda_x + y}{L_x - L_x + y - y \Sigma \lambda_x + y} \cdot \frac{p}{p-1},$$

hol a fentebbi megjelöléseken kívül még p a felvett kamatlábat, L_x pedig a leszámított élők összegének összegét jelenti. Az alkalmazott díjakra nézve használandó képlet pedig:

$$e^1_x = \frac{\lambda_x + y \cdot \left(1 + \frac{\pi}{100}\right)}{\frac{p-1}{p} \left(1 + \frac{\pi}{100}\right) (L_x - L_x + y - y \Sigma \lambda_x + y) - \frac{\pi}{100} (\Sigma \lambda_x - \Sigma \lambda_x + y)}.$$

286. A titoknak megilletődve jelenti, hogy a lefolyt szünidő alatt 4 tag hunyt el az Akadémia köréből:

B. Prónay Albert, igazgató tag aug. 14-én.

Faraday Mihály külső lev. tag aug. 25-én.

Mittermaier Károly, József, Antal külső lev. tag. aug. 29.

Dr. Almási Balogh Pál, rendes tag sept. 11-én.

Az Akadémia mély szomorúsággal vette e gyászjelentést, s az illető osztályokat felhívja, miszerint gondoskodjanak, hogy ez elhunyt jelesének emlékezete, itt az Akadémiában, érdemeikhez méltó emlékbeszédekkel újítsassék meg.

287. A titoknak jelenti, hogy Dr. *Lenhossék József* l. t. „Az emberi gerinczagy, nyúltagy és várolhid szervezetének tájviszonyai“ című értekezése, mely eredetileg az Akadémia Értesítőjébe, később Évkönyveibe tűzetett ki felvételre, a bírálatok beérkeztek. — Mind a három bíráló, a nevezett értekezést, némi figyelmeztetések mellett, felvételre méltónak találta, s véleményét következőleg indokolja :

I. *Lenhossék József* egyetemi tanár úr értekezlete „*az emberi gerinczagy, nyúltagy s a várolhid tájviszonyairól*“ oly munka, mely ősmért dolgokra vonatkozik, és pedig olyanokra, melyeket vagy mások — mint Schroeder van der Kolk megírtak, vagy pedig német nyelven már maga a szerző érintett.

Az egésznek lényege : néhány szép gerinczagi készítményeknek leírása, melyhez a szerzőnek főleg a készítmények előállítására körüli érdemeire vonatkozó vezéreszméi vannak csatolva.

A munka belértékét tekintve, az tulajdonkép csupán a szerző gyönyörű sike-
rült gerinczagi készítményeinek leírását képezi, — onnyiből áll benne az eredetiség ; — és sajnálni kell, hogy a kezelt tárgyra vonatkozó vívmányokat, a tudomány jelen állása szerint szerves egészsze összekötve nem állítja elének.

Tekintve azonban a szerző páratlan szorgalmát és ügyességét, melyet a szakértő világ által megbámúlt átmetszetei készítésénél kifejt, — és szem előtt tartva azon buzgó törekvést, melyvel nemzete irodalmának tulajdonává iparkodik tenni páratlan gerinczagi készítményeinek anyagát ; a további sikeres munkálkodásra való buzdítás végett, *a munkát nyomásra igen is méltónak lehet nyilvánítani*, melynek eszközlése mellett

1. Óhajtható volna, hogy szerző a keményítési módot, melyet alkalmaz, s melyet eddig titokban tart vala, ez alkalommal hazai irodalmunk mezején nyilvánossá tegye, és ezáltal a tudományos közügynek még bővebb hasznot hajtson. — Mainap abból, hogy a leírt tárgyak miként állíttatnak elő, titkot senki sem csinál ; és a nyílt közlés által szerző Köllikerek azon önmaga által panaszkodt vádját „*bei einem Gelehrten auffallende Geheimniss-Krämerei*“ legjobban megczáfolandja ; — valamint ez által azon gyanítást, mintha készítményeinek akarna így bővebb vásárt szerezni, legbiztosabban elhárítandja magáról.

2. Az ábráknál felesleges, hogy mind a két mér-arányos oldal le legyen rajzolva, — hanem elegendő, ha az egyik oldali fél a középronalról valamennyire kifelé kezdve elhagyatik, — mi által az érthetőségre kár nem háromol ; a nyomtatási költség pedig ezzel lényegesen kisebbül. Pest apr. hó 11. 1865. Balassa m. k. m. t. ak. t. tag.

II. *Lenhossék József* l. t. úr Idegrendszeri Boncztanát az Akadémiában legelőbb alulírt ismertette ajánlólag. Mely tényből az következik, hogy azt, mielőtt ajánlhatja vala, gondosan át is vizsgálta légyen.

Ez átvizsgálásból megínt annak kellett volna következnie, hogy midőn az Akadémia rendes vizsgálatra ugyanazon munkát alulírtához útasítá, ő azt, mint már általa egyszer átvizsgáltat, kevés idő múlva helyeslőleg visszaküldje ; s ez nem törénhetett azért, mert az Akadémia egyszerűen azt kívánta, hogy alulírt nyilatkozzék arra nézve, hogy az az Értesítőbe fölvehető-e ?

Alulírt ősmervén azon nehéz, gondtöljes biztos kezű munkát, melyet a közép-

ponti idegrendszerek bonczolása megkíván; — ősmervén az ezen bonczolással foglalkozó boncznokok igen csekély számát; ősmervén azon pontosságot, mely az ideggyógyúk szálainak (fibræ fasciculorum nervorum) menetéből az idegek egyenként és közösen történő tevellésének (functio) magyarázatát alapítja meg; — ősmervén azon tekintélyt, melyet minden egyes boncznok elődének nyújt akkor, mikor annak kés és nagyító üveg által földerített állításait hasonló munkája által helyesli, — tehát az, a ki az idegrendszer physiologiájával, vagy más szóval a bonczolati tények philosophiájával foglalkozik, az ekkép újlag bizonyított eredményekre, mint biztosokra támaszkodhatik; — ősmerve végre azon tényt, hogy Lenhossék tagtársunk nevét mindazon idegrendszer-boncznokok, kik utána fogtak a munkához, vagy azok, kik az e tárgyi munkálatokat összehasonlítják és összeillesztik, idézni el nem mulasztják, a mi más szóval annyit tesz, hogy neve e tárgyban világhírvé lett:

Különösnek kelle előttem lennie azon akadémiai utasításnak, mely majd utat zár, hogy az idézett munkát talán az Évkönyvekbe valónak ajánlhassam.

Kutatnom kelle tehát, hogy talán az én tárgyösmereteim oly szűk körűek-e, minőkkel más bíráló százszorososan bővelkedik; — de mindig csak azt találtam, hogy tagtársunk valamennyi idegrendszer-boncznokkal általánosan elősmert egyrangúsággal bír, miután leletei a többiekével egyezők.

Mert a bostoni tanár M. Dr. John Dean lelete az, hogy: a nyelvali idegek belczéiből (nuclei nervorum hypoglossorum) eredő idegtövek egymással csak némi kasulattal (decussatio) vannak összekötve, — tehát két oldali tevellésre szánvák, és nem szükség az olajmogytestekkeli kasulathból származtatni tevellésüket, mint Schröder van der Kolk tévé, — miután ő (Dean) a nyelvali idegbelczéi és az olaj-mogytestek között semmi különösebb összeköttetést nem lelt, mint letek Schröder van der Kolk és Lenhossék.

Dean újabb keltű lelete (1864) még magánosan áll; mert kézben késsel, szemem nagyító üveggel kellend többeknek e bonczolati tényt megállapítani, a mi eddig még tudtommal nem történt meg.

E körülményt tehát, mely véleményadásomat annyi ideig hátráltatta, nem tekinthetem az akadémiai utasítás alapjának.

Talán más, t. i. azon körülmény folyt be az utasításadásra, hogy Lenhossék tagtársunk Idegrendszeri Boncztana a bécsi Akadémia munkálatai között jelent meg! — úgy de az előttünk levő Akadémiánkhoz beadványhoz egészen új nagyobb alakú, tehát világosabb, könnyebben részletezhető rajzok vannak mellékelve, és a természet után újból, nem pedig a bécsi kiadás után rajzolva. A szöveg nem csupa fordítás, s ez, miután bonczolati tárgyak vannak leírva, nem lehet tényeire nézve más, mint hű másolata a természetben látottaknak itt magyar, amott német nyelven.

Ha tudósaink olyan nyelven írnak, melyet az egész világon olvasnak, annak bizonynyal örülnünk kell, mert neveik Akadémiáknak csak tekintélyt szerezhetnek; különben is így tettünk mások eddig is, s így fogunk tenni ezután is, míg nyelvünk ősmertebb nem lesz.

Meg fog engedni tehát a t. Akadémia, ha azok nyomán, melyeket eddig mondtam, nem az utasítás értelmében nyilatkozni bátor vagyok; mert ha kitüntetés az Évkönyvekbe felvétele valamely munkának, ez az abban megjelenni szokottaknál nem áll alantabb; s ennek benléte által azokra a külföldi figyelve nem keveset fokozódik.

Van ugyan egy tárgy a vezéreszmékben (Előszóban), melynek vagy kihagyatnia, vagy földolgoztatnia kell. Ez az, hogy szerző az idegrendszeri bouczolás technikájábani föntartást akkorra, mikor nagyobb munkáját ösmertetendi az agyról, ígér a jövőben közlendőt. Ha föntartásával még maga sincs tisztában, akkor van csak helye ennek; ha pedig, mint az előadásból kiténik, tisztában van, akkor azt közlenie kötelessége, vagy pedig egészen hallgatással mellőznie kell.

Véleményem tehát oda irányúl, hogy szerző azon föntartást vagy törölje ki, a mi munkája becsét épen nem kisebbíti; vagy most közölje, a mi az agyról az Akadémia elébe adandó munkájának becsét növelni nem fogja, lényogót tekintve dolgozatának. Pest, június 15. 1866. Dr. Pólya József s. k.

III. Két hónap előtt hivatalosan szólíttattam föl, hogy *Lenhossék József* boucztanár úr tagtársunk e című értekezésére „*a gerinczagy stb. tájviszonyai*“ vonatkozó véleménynyel szolgáljak, nevezetesen olyanul, melyből kiderüljön, vajjon az említett értekezést föl lehet-e a m. t. akadémiai Évkönyvekbe venni, vagy nem?

Alázatos véleményem röviden ekként hangzik:

Lenhossék József tanárnak e című értekezése: „az emberi gerinczagy, nyúlt agy (Vároli-féle hid) *szervezetének görcsövi tájviszonyai*“ érdemes arra, hogy az említett Évkönyvekbe fölvétessék, mert:

1-ör az értekezésnek tudományosan összeállított adatai eredetiek, és képzelhetlen figyelemnek, türelemnek, nemkülönben ritka ügyességnek eredményei.

2-or a föntnevezett szerveknek görcsövi tájviszonyai, melyek eddigelé ismeretlenek voltak, ezen érdekes munkálat által a legdicséretesebben vannak megfejtve, és az eddig érezhetett hiányt pótolván, a tudománynak igen hecses vívmányaként tekintendők.

3-or mert alulírt a szóban levő értekezés egyes állítmányainak valóságáról lelkiismeretesen meggyőződött, miután említett Lenhossék József ügyfelének görcsövi magángyűjteményét húzamos ideig átvizsgálta, és azt tapasztalta, hogy mind szövege, mind pedig csinos ábrái pontosan összevágának a természettel.

Az ábrák kiállítását illetőleg azt vélném, hogy a tetemes költség meggazdálkodása végett minden táblának azon feléről, mely nincsen megárnýékolva, mely t. i. úgynevezett linear rajzot tüntet elő, *ki lehetne a kifelé eső háromnegyedet hagyni*, mi által az érthetőség csorbát nem szenvedne, a kiállítás pedig $37\frac{1}{2}$ százalékkal, vagyis mintegy harmadával *kevesebbe* fogna kerülni, — a lineárrajznak *befelé eső negyedét* semmi esetre sem lehetne kihagyni, mert az illető idegek keresztözzése, (mi épen igen jelentékeny), a kihagyással elveszne.

Ha szerény indítványom elfogadtatnék: akkor a *magyarázati betűket* a körrajzolónak a nem árnyékolt félről (melyen nevezetesen most vannak), az árnyékoltakra kellene áttenni, mi által a rajz nem zavartatnék meg, mert nem szaporák a betűk, s mert ezen változtatás az e tervemről értesült szerző fölügyelete alatt történék meg, mivel mind a stilistikára vonatkozó, mind pedig a néhol hibásan fölrakott betűket érdeklő változtatásokról tisztába jöttem.

Pest, 1867. június 8-án a t. titoknoki hivatalnak alázatos szolgálja, Arányi Lajos. s. k.

A bírálók véleménye helyeseltetik, s a nevezett értekezés, tekintettel a felhozott figyelemzetestekre, az Akadémia Évkönyveibe felvételni határoztatik.

288. A titoknok felolvassa a math. és természettudományi osztály köréből f. é

julius 20-án kiküldött, s ministeri felhívás következtében az Akadémia részéről megbízott négyes bizottmány véleményét, a decimal rendszer behozatala tárgyában, következőleg :

A földmivelés, ipar és kereskedelmi m. kir. ministerium részéről a M. T. Akadémiához f. é. július hó 15-kén 192. $\frac{619}{22}$ alatt azon megkeresés intéztetett, hogy a francia mérték- és súlyrendszernek hazánkban való behozatala iránt, s az erre vonatkozó bécsi javaslatról véleményt adjon. Ezt a M. T. Akadémia a megkeresésben kitűzött határidőig, a bekövetkezett szünetek miatt, nem tehetette meg.

A M. T. Akadémia, a mathem. és természettudományi osztály jelentése alapján, véleményét ./ az ide rekesztett mellékletben terjeszti fel, zsinórmértékül a következő vezérelveket fogadván el :

1-ör kívánatos, hogy a francia mérték- és súlyrendszer behozatala hazánkban *általános és kivétel nélküli* legyen. Nem helyeselhetők tehát a bécsi javaslatban ajánlott kivételek az ékszerek tekintetében, a postaforgalomban és a pénzlábuál. Az ékszerészek által eddigelé használt súlyrendszer se nem egyenlő minden osztályban, se nem oly czélszerű, hogy miatta kivételt kellene tenni. A postaforgalomban tulajdonkép már most is a francia súly használtatik, s csak a megfelelő elnevezések nincsenek még elfogadva. Végre a pénzláb alapját is a fél kilogramm teszi; különben is a francia pénzrendszer hihetőleg nemsokára be fog hozatni.

2-or a behozatandó új mértékek és súlyok nevezeteinek magyarra fordítása sem czélszerű, sem következetesen kivihető; azért a francia nevek megtartandók.

3-or csak azon elnevezések hozassanak be, melyek a forgalomban szükségesek. Már a bécsi javaslat is némely elnevezésekről, melyek csak az elméletben léteznek, emlékezett; de még a bécsi javaslatban elfogadott elnevezések közül is, némelyek feleslegesek, még pedig

a) a hosszsmértékek közül a *deciméter*, továbbá a *myriaméter*, mely még Franciaországban sem használtatik. Ha közigazgatási, vagy egyéb tekintetekenél fogva a kilométernél nagyobb mérték-egység mutatkoznék kívánatosnak, inkább 5 kilométert lehetne azzá tenni.

b) az űrmértékek közül a *centilitér* mellőzhető; mert csekélységénél fogva a forgalomban alig használható.

c) a súlyok közül a *decigramm* és *centigramm* mellőzhető; mert eddig is csak a tudományban, s ott is csak elvétve fordultak elő.

A bécsi javaslat az új mértékek és súlyok behozatalának módozataira és az átmeneti intézkedésekre is kiterjeszkedik. Ezek tisztán gyakorlati kérdések, és a törvényhozás, illetőleg közigazgatás hatásköréhez tartoznak. A M. Tud. Akadémia math. és természettudományi osztálya nem érezhette magát hivatva azokról javaslatot tenni. Pest, 1867. oct. Kruspér István s. k. bizottsági elnök; — Dr. Schenzl Guidó bizottmányi tag. Jegyzette Szily Kálmán s. k.

./.

A Bizottmány véleménye az új mérték- és súlyrendszer behozatala tárgyában.

1.

A magyar birodalomban behozandó új mértékek és súlyok alapja : a *méter*.

Méter alatt azon hosszsmérték értetik, mely Párisban a cs. levéltárban őrzött platini méter (*mètre des Archives*) által, az olvadó jég mérsékleténél van kifejezve.

A méter a hossz mérték egysége, belőle származtatnak a felületi és térfogati mértékek egységei.

A súly egysége a gramm, mely egyenlő 1 □ centimeter 4 Celsius foku lepárolt víznek súlyával, légüres térben.

A mérték- és súlyegységek elosztásai, valamint azoknak többszörösei, a tizedes rendszer szerint képeztetnek.

2.

Törvényes mértékek és súlyok.

I. Hosszmértékek.

Egység	a méter.
Alosztások	Centiméter = $\frac{1}{100}$ méter.
	Milliméter = $\frac{1}{1000}$ méter.
Többszörös	Kilométer = 1000 méter.

II. Felületi mértékek.

- a) Általában:
a hossz mértékek négyzetei.
- b) Különösen

Mezei mértékek.

Egység	az Ar = 100 □ méter.
Többszörös	Hektar = 100 ar.

III. Térfogati mértékek.

- a) Általában
a hossz mértékek köbei.
- b) Különösen

Ürmértékek.

Egység	a liter oly koczka térfogatával, melynek minden mérete 10 Centiméter.
Alosztás	Deciliter = $\frac{1}{10}$ Liter.
Többszörös :	Hektoliter = 100 Liter.

A tűzelőfa a rakásba tett favágási lapjai irányában, a négyzetméter szerint méretik, tekintet nélkül a hasábok hosszára. A kisebb mértékekre nézve az osztás következőleg történik :

- 1 félméter = a rakás hossza 1, magassága $\frac{1}{2}$ Méter.
- 1 ötöd méter = a rakás hossza 50, magassága 10 Centiméter.
- 1 tized méter = a rakás hossza 50, magassága 20 Centiméter.

IV. Súlyok.

Egység :	a Gramm.
Alosztás	Milligramm = $\frac{1}{1000}$ Gramm.
Többszörös :	Dekagramm = 10 Gramm.
	Kilogramm = 1000 Gramm.

Méter mázsa = 100 kilogramm.

Tonna = 1000 kilogramm.

A régi és új mértékek és súlyok kölcsönös viszonya.

A bécsi javaslat IV. cikkében felsorolt viszonzyszámokon kívül még felemlítendő
A magyar mérföld = 26435 bécsi láb = 8'355601 kilometer.

1 kilométer = 0'1196802 magyar mérföld.

A hold (1200 □ ölével) = 0'4315983 Hektar.

Hektar = 2'316968 holddal (1200 □ ölével számítva).

1 pozsonyi mérő = 1'01616 bécsi mérő = 06248046 Hektoliter.

1 Hektoliter = 1'6005047 pozsonyi mérő.

1 m. akó (6 l itczés) = 0'95667 bécsi akó = 0'5413699 Hektoliter.

1 Hektoliter = 1'817161 magyar akó.

4.

Szabványos alapmértékül a magyar birodalom számára ajánltatik azon platinából készült méter, mely a Nagy Károly-féle bicskei gyűjteményből jutott a M. T. Akadémia tulajdonába.

Szabványos alapmértékül a magyar birodalom számára ajánltatik azon platinából készült kilogramm, mely a Nagy Károly-féle bicskei gyűjteményből jutott a M. T. Akadémia tulajdonába.

Használat előtt azonban egyszer-mindenkorra összehasonlítandók a bécsi cs. akadémiában őrzött Steinheil-féle üveg-méterrel és hegyjegőcz kilogramm, s az eltérések, ha netán jelentékeny mértékben mutatkoznak, kellőleg számba veendőek. Ezenkívül a platin méter hőterjedési együtthatója is pontosan meghatározandó.

5.

Az ország különböző vidékein felállítandó akolok s hitelesítő hivatalok számára rendelt mintamértékek és súlyok az Akadémia illető osztályának közbenjárása mellett hasonlíttatnak össze az előbbi §-ban megemlített szabványos alapmértékkel és alapsúlylyal.

6.

A közforgalomban, mérésre egyedül kellőleg akolt és hitelesített mértékek és súlyok használatnak. Az akolás és hitelesítés az illető hivatalok által a náluk levő mintamérték és súlyok szerint történik.

7.

Közhasználatra egyedül a következő mértékek és súlyok akoltathatók és hitelesíthetők.

Hosszmértékek.

5, 4, 2, 1 méter.

50, 20, centiméter.

Ürmértékek.

50, 20, 10, 5, 2, 1 liter.

5, 2, 1, 1/2 deciliter.

Folyadékokra még 4 és 3 deciliteres,

szénre pedig csupán 50 literes és hectoliteres mértékek hitelesíthetők.

Súlyok.

50, 20, 10, 5, 2, 1 Kilogramm.

50, 20, 10, 5, 2, 1 Decagramm.

5, 2, 1 Gramm.

Finom mértékre, az arany, ezüst áruk és ékszerek forgalmában, valamint gyógy-szertári és vegyészeti súlyokból a következő súlydarabok szolgálnak :

1. K i l o g r a m m.

500, 200, 100, 50, 20, 10, 5, 2, 1 Gramm.

500, 200, 100, 50, 20, 10 Milligramm. •

Tizedes mérlegnél a legkisebb súlydarab 1 Gramm, százados mérlegnél 1 De-kagramm.

8.

Csakis oly mértékek és súlyok hitelesíthetők, melyek a mintamértékekkel és súlyokkal vagy tökéletesen megegyeznek, vagy ezeknél valamivel nagyobbak: kisebb-bek semmiesetre sem lehetnek.

A tűrhető eltérések (azaz ennyivel nagyobbak lehetnek) a következők :

(Lásd a bécsi javaslat XV. cikkét.) Az ékszer, pénz és postasúlyban meg-en-gedhető eltérések szintén a francia súlyrendszer egységeiben fejezendők ki.

9.

A gőz és egyéb gépek munkájának kifejezésére használtatni szokott lóerőt 75 kilogramm méter helyett 100 kilogramm méterben volna czélszerű megállapítani.

Pest, 1867. oct. Kruspér István, s. k. bizottmányi elnök; Dr. Schenzl Guidó, s. k. bizottmányi tag. Jegyzette Szily Kálmán, s. k. I. tag.

A bizottmány véleménye, a m. k. földmivelés, ipar és kereskedelmi miniszte-riumhoz felterjesztendő.

289. Ugyanaz bemutatja kilenczvenöt m. k. József műegyetemi tanulónak fo-lyamodványát, melyben *Kruspér József* tanár és I. tag „Alsóbb földmértan kézikönyve“ címűt, s a M. T. Akadémiának f. é. jan. 15-én véleményezés és ki nyomtatás végett benyújtott munkájáaak kiadását kérik, s egyszersmind száz példányra aláírnak.

Átteendő a mathem. osztály-értekezlethez.

290. *Kubínyi Ágoston* ig. tag, mint tagja az Akadémia részéről ki- küldött bizottmánynak, a m. orvosok és természetvizsgálók f. é. aug. 12 —17-ig Rimaszombatban tartott nagygyűléséről tesz jelentést :

A tekintetes Akadémia nagybecsű határozata következtében, a ma- gyar orvosok és természetvizsgálók folyó évben Rimaszombat városában tartott nagygyűlésére kiküldött bizottmányának magam is egyik tagja levén, felhíva érzem magamat erről röviden a tisztelt Akadémiát értesíteni :

A gyűlés aug. 12-től egész aug. 17-éig, megválasztott első elnökünk, h. Coburg Ágoston, a megjelenésben akadályoztatván, magam s dr. Ko- vács Sebestyén Endre ikerelnökségünk mellett tartattott.

Részint tudományos, részint élvezeti tekintetben méltán mondda-

tom, hogy az eddig tartott e nembeli nagygyűlések közt, ez az első közc sorozható; tapasztalás tekintetében azonban, az eddigieket mind fölmúlta. Hogy a nagygyűlés Rimaszombat városának, vidékének s egész Gömörmegyének ezután sok tekintetben nem kis hasznót fog hajtani, ezt mindenki, ki ezekben résztvett, át fogja látni.

Jelen volt beírott tag 639, kik közt több osztrák és krakói tudósok is tetteges részt vettek.

Minden eddig tartott nagygyűlések közt ez volt a legnépesebb. mi tanúbizonysága annak, hogy a tudományok iránti kedv és szeretet édes hazánkban növekedőben van. Dicséretet érdemel itt kivált a gömörmegyei földbirtokosság, mert alig van e népes megyében család, mely gyűléseinken képviselve ne lett volna.

Hálával kell itt említnem dr. Kovács Sebestyén Endrét, ki egy hazai ásványvizet tárgyzó, s két év alatt megfejtendő pályamunkára 100 aranyat, s Kocianovich József gyöngyösi gyógyszerészt, ki egy gyógyszerészeti pályakérdésre 20 aranyat tűzött ki.

A hatnapi gyűlések alatt Rimaszombat városából s környékéről egy archaeologiai, természettudományi, ipar és gazdasági kiállítás volt rendezve, melyen kivált a gömörmegyei vas-, üveg-, papír-, cserép-készítmények, a gácsi posztógyár, s h. Coburg erdészeti mutatványai tűntek ki.

Legnépesebbek voltak az orvossebészi, s az ipar- és gazdasági osztályok, melyeken több tanulságos felolvasások, s mind államorvosi, mind ipargazdasági szempontból hasznos határozatok hozattak.

A többi szakosztályok is szépen voltak képviselve, s elég tudományos élvezetet nyújtottak.

Még kell itt még említnem a társadalmi szakosztályt, melynek eredeti létrehozója, a felejtethetlen almási Balogh Pál orvostudor volt, s először a XI-ik nagygyűlésen Pozsonyban, jelenleg pedig Rimaszombatban, a dicsőült férfiú fáradhatatlan vezetése mellett, szép sikerrel működött. S ez volt a halhatatlan férfinak hatyúdala; mert alig hagyta el rimaszombati nagygyűlésünket, Pestre jött, hogy kipihenjen, s múlt sept. 11-én a tudomány s emberiség nagy kárára, végbúcsút vett a nagyvilágtól.

A nagygyűlés 6 napja alatt Rimaszombat közelében kirándulások tétettek Kuchinka kokovai, nagy sikerrel kezelt üveggyárába, gr. Serényi putnoki mintagazdaságába, az úgynevezett rimamurányvölgyi társulat ozdi gazdag vasgyára s köszénbányaiba, valamint az ajnácskői vár romjaihoz, s az ezekhez közel eső fürdő megtekintésére; melyek nagy élvezetet nyújtottak a jelenvoltaknak.

Befejeztétven a rimaszombati nagygyűlés, ennek legtöbb tagjai mintegy 400-an, aug. 18-án Aggtelekre indultak, a híres, s Európa legnagyobb barlangja megtekintésére; mely ugyan kedves élvezetet nyújtott a szemlélőnek, de fájdalom, a rövid néhány óra meg nem engedte, hogy belsejének távolabb eső részeit, hol a csepkövek, a romlástól megmentve még eredeti szépségükben léteznek, szemlélhettük volna. A társaság innen éjszakára a regényes fekvésű, csinos, s iparáról hírneves Rozsnyó városába ért, homán aug. 19-én reggel, a csak egy órányira fekvő, haj-

dan a Bebekek, most gr. Andrassy György, magyar akadémiaánk egyik lelkes alapítója birtokában levő, s nagy áldozattal és példás kegyelettel jó karban fentartott, számos igen érdekes régiségekkel telt Krasznahorka várába értünk, hol nagy élvezetünkre, egy nagyobb teremben Erős, uradalmi ügyvéd, igen érdekes felolvasást tartott a vár történetéről, mely a XII-ik nagygyűlés munkálataiban ki fog nyomtatni.

Aug. 20-án a vas- és kobalt-bányáiról gazdag és nevezetes Dobsina városába rándultunk. Szentanui voltunk e művelt város alig 30 évi nagy haladásának, hol gyermekóvoda, 9 tanárral ellátott iskola, köz úszoda, testgyakorló intézet, casino, könyvtár, olvasóegylet, mulató köz kertek, bányászok özvegyeit és árváit segélyező társzláda s egyéb hasznos intézetek léteznek. Meg kell itt még jegyeznem, hogy a városnak, a bányamivelésből tetemes jövedelme következtében, itt házi adót senki sem fizet, hanem ezt a város pótolja, valamint a papokat, tanítókat, stb. jövedelmeiből a város fizeti. Itt mulatásunk alatt Dobay, herczeg Coburg Agoston helyben lakó bánya-igazgatója, a köz ebéd előtt Dobsina város múltját s jelenét ábrázoló tanulmányos felolvasást tartott, mely a XII-ik nagygyűlés évkönyveiben szinte ki fog jönni.

Aug. 21-én reggel mintegy 200-an elindulván Pohorella felé, egy órai utazás után a gyönyörű sziklakkal s fenyvesekkel ékes, h. Coburg által építtetett, s nagy költséggel főtartott legjobb úton, a sztraczenai völgybe értünk, mely sok tekintetben, az úgynevezett szászországi Svájczot fölülmúlja, az igazi Svájczczal pedig vetekedik. Lássuk azonban e tárgyban dr. Oláh Gyula, a nagygyűlési „Napi Közlöny” szerkesztője, rövid leírását: „Ha van hazánkban pont, mely természeti szépségeivel elbájolja az utazót, akkor ezek közt első helyet érdemel a szép sztraczenai völgy, hol minden ponton új tájkép fejlik ki, s itt a magas bércek, amott a gazdag fenyves gyönyörű csoportozata, — itt egy kiálló szikla, majd ismét egy sziklák közé vágott alagút ragadja meg a szemlélő figyelmét, és a gazdag változatok közt mindenütt az út mellett a kis Garam hömpölyög tovább. Kiérvén e gyönyörű völgyből, kissé tágabb látkörünk nyílt, melynek szélén a kopasz Királyhegy, mintha még most is büszke volna arra, hogy őt egykor Magyarország legnagyobb királya, a nagy Corvin Mátyás látogatta meg, magasztos fönséggel emelkedik a többi bércek fölé.”

Délre Pohorellára érven, Gömör bányafőigazgató szíves vezetése mellett, h. Coburg nagymérvű vasgyártelepét tekintettük meg, mely nem csak a tulajdonosnak szép hasznot hajt, hanem azon felül, hogy államgazdászati szempontból hazánkra nézve felette fontos, a környéken lakó sok ezerből álló lakosoknak is szép keresetet s élelmet nyújt.

A kedélyes ebéd után, a még mindig szép számú társaság többfelé eloszlott, s egy része, mintegy 60 személy, Murálynak, hol a már csak romokban álló, történeti emlékü, egykori Szécsy Mária várát megtekintvén, éjszakára a vasmiveléséről nevezetes Rőcze városába ért.

Augustus 22-én búcsút vett a társaság Gömörmegyétől, s minden kedves visszaemlékezéssel tűzhelyéhez s övéhez sietett.

Szükség itt még hálával megemlítnem Rimaszombat és Gömörme-

gye lakosai valódi magyar vendégszeretetét, művelődésbeni szép haladását és kiterjedt iparosságát, s méltán számíthatjuk ezeknél fogva Gömört hazánk első megyéi közé.

A nagygyűlésen kiosztott több munkák egy-egy példányát, valamint a Rimaszombat városa által veretett emlékérem egy eziüstpéldányát, van szerencsém ezennel a Tekintetes Akadémiának átnyújtani. Kelt Pesten, 1867-i október 7-én. Kubinyi Ágoston.

Az Akadémiának átnyújtott munkák a következők :

„A m. orvosok és természetvizsgálók 1865. Pozsonyban tartott XI. nagygyűlésének munkálatai. Pozsony, 1866.“

„Gömör és Kishont vármegyének leírása. Pest 1867.

„Dr. Zipser Keresztély András életrajza. Írta Kubinyi Ferencz. Pest 1866. Ugyanez német nyelven. Pest 1866.

„Napi Közlöny“, a m. orvosok és természetvizsgálók XII. nagygyűléséről. Rimaszombat 1867.

A jelentés örvendotes tudomásul szolgál, az adományért köszönet szavaztatik.

291. *Vámbéry Ármin* l. t. benyújtja az ak. könyvtár számára Cristoforo Negri, az olasz földirati társulat elnökének következő munkáit :

„La Storia Antica restituta a verità, e raffrontata alla moderna. Dal Commendatore Negri Cristoforo 1865.“

„La Grandezza Italiana. Studi confronti e desiderii, di Negri Cristoforo 1864.“

„Scritti Varii, di Cristoforo Negri 1867.“

„Memorie Storico-Politiche, sugli Antichi Greci e Romani, di Cristoforo Negri 1864.

Ugyan Vámbéry Ármin l. t. az ak. könyvtár számára benyújtja saját legújabb munkáit következő cím alatt :

„Vándorlásaim és Éleményeim Persiában 1867.

„Čagataische Sprachstudien 1867.

Köszönettel fogadtatik.

292. A titoknok jelenti, hogy azon folyamodás, mely Toldy Ferencz r. t. indítványára (egyelőre feltételezve az Akadémia jóváhagyását), az Akadémia nevében ő Felségétől a török szultántól, a hajdani Corvinus-könyvtár maradványai megtekintését kérte, itt helyben megkésvén, a m. kir. belügyminister útján terjesztetett fel. — E felterjesztésre f. é. sept. 5-én 3791-ik szám alatt, a m. k. belügyminister arról tudósítja az Akadémiát : „Miszerint a török szultán ő Felsége a M. T. Akadémia nyilvánított óhajtságának teljesítéseül megengedni méltóztatott, hogy Mátyás király könyvtárának a stambuli se-raiban őrzött maradványai, az intézet valamely tagja által megtekintethessenek.“ — Egyszersmind felkéri az Akadémiát, ebbeli határozata közlésére ; mert a kellő intézkedések, csak a kiküldendő egyén megnevezése után fognak eszközölthetnek.

Az e tárgyban eljáró akadémiai tagok buzgósága helyeseltetik, s az ügygyel a nyelvtudományi osztály-értekezlet bizatik meg : hogy a kellő intézkedésre s a kiküldendő egyénre vonatkozólag véleményt adjon.

293. A titoknok jelenti, hogy az Akadémia f. é. május 10-én 324. sz. alatt kelt azon folyamodványára, melyben egy absolut delejes gunyhó felállítására a budai várdombon kellő helyiség kéretett, kedvező válasz érkezett. A kívánt helyiség átengedtetik, s a nm. akadémiai elnök úr részéről, a fakerítésre szükségelt összegnek kifizetése, a M. T. Akadémia pénztárából engedélyeztetik.

Tudomásul szolgál.

294. Ugyanaz a m. k. belügyministerium f. é. sept. 2-án 8228. sz. alatt kelt közlése folytán jelenti: hogy néhai Patkó János pesti ügyvéd a M. T. Akadémia alaptőkéjére 1486 ft 2 $\frac{1}{2}$ krt, és 178 $\frac{1}{3}$ db cs. aranyat hagyományozott végrendeletileg.

E hazafiúi hagyományról az Akadémia köszönettel vesz tudomást.

295. Olvastatott Zemplénmegye közönsége, f. é. aug. 6-án S.-A.-Ujhelyben kelt felszólítása, melyben a M. T. Akadémia tisztelettel felkértek: „méltóztatnék gondoskodását Széphalom felé kiterjeszteni, hogy a nemzet nagy fia Kazinczy Ferencz nevének megörökítésére, író- s hálósobájára kiépíttessék s hozzá méltó Mausoleum alkottassék.

Véleményadás végett áttétetik a nyelvtudományi osztály-értekezlethez.

296. A titoknok némely régebben kinevezett, de még nem működött bizottságok összehívását emlékezetbe hozván, egyszersmind jelenti: hogy az Ügyrendben 1868-ra szükséges nagyobb mérvű változásokat kidolgozta, mielőtt azonban nyomás alá adná óhajtja, hogy az Akadémia bizottságilag vizsgálta meg.

A kidolgozott változások átnézésére, ugyanaz a bizottság küldetik ki, mely az Ügyrend 95. pontja módosítására már ki van nevezve.

297. Olvastatott gr. Hadik Gusztáv a magyar akadémiai elnök úrhoz intézett f. é. aug. 14-én Pesten kelt levele, mely szerint 1651. kötetnyi könyvtárát egészen és teljesen a M. Tud. Akadémiának ajándékozza; egyszersmind kijelenti, hogy tekintélyes térkép-gyűjteményét is a M. T. Akadémiának szánta, miről annak idején a nm. elnök urat tudósítani igéri.

A nagylelkű adományért, hálás s levélben is közlendő köszönet szavaztatik az Akadémia részéről.

298. Közöltetik Bartalus István folyamodványa, melyben az Akadémia közvetítését kéri a magas kormányánál oly segély elnyerése végett, mely neki, a vállalkozónak, lehetővé tenné, a középkori s különösen a magyar nemzeti zene érdekében, a nagyobb külföldi gyűjtemények, s néhány többet ígérő hazai könyvtár látogatását.

Áttétetik a széptudományi osztály-értekezlethez.

299. Olvastatott Simonyi Ernő l. t. f. é. sept. 8-án Párisban kelt levele, melyben tudatja, hogy az Akadémia részére megindítja a florenczi okmánytár második sorozatát (415—800 lap), melynek kiadását, az okmány-lemásolás még folyamatban lévén, nem sürgeti; de óhajtaná, a már három év előtt befajezett londoni Rákóczy-féle diplomatikai levelezés kinyomatását.

Köszönet mellett, áttétetik a történelmi osztály-értekezlethez.

300. Közöltetik idősb Mándy Péter „Mutatványa, mely a magyar írásnak könyvekből kiszedett tétovázási modorát ábrázolja.“ — Továbbá ugyanannak 26-ik közleménye a Nagy Szótárban hiányzó szavakról.

Az első a nyelvtudományi bizottsághoz, a második a Szótár szerkesztőségéhez tétetik át.

301. Artaszermes Oniczár, f. é. sept. 4-iki új helyesírási indítványa,

áttétetik a nyelvtudományi bizottsághoz.

302. Közöltetik Molnár László bizottmányi elnök a M. T. Akadémiához intézett meghívó levele: „a Petőfi Sándor emléktáblájának Kun-Félegyházán folyó évi oct. 13-án tartandó leleplezési ünnepélyére és díszlakomára.“

A helybeli tagok elfoglaltsága miatt, külön küldöttség nem lévén lehető, a különben résztvevő tagok, az Akadémia képviselével megbízandók.

303. A titoknok közli Dussieux L. f. é. sept. 1-én, Versaillesben kelt levelét, melyben kijelenti, hogy saját hazájában sem lévén semmiféle tudós testületnek tagja, e megiszteltetést idegen honból sem fogadhatja el; azért magát a M. T. Akadémiai tagok sorából kihagyatni kéri.

Megadatik.

304. A titoknok bemutatja a m.-vásárhelyi reform. Collegium, a berlini kir. porosz akadémia, a müncheni felső bajorországi történeti egyesület, a baseli természettudományi társulat, s a mecklenburg-schwerini történelmi és régészeti egyesület levelét, melyekben köszönettel elismerik a M. T. Akadémia által küldött könyvek vételét. — Hasonló elismerés közlötetik a nyert akadémiai kiadványokért hg. Demidoff Anatole, Ewald Henrik, Dana Jakab, Rau Henrik, Mandl Lajos, Schleicher Ágost, Roscher Vilmos, Benfey Theodor külföldi lev. tagok részéről.

Tudomásul szolgál.

305. A titoknok jelenti, hogy az 1867. év július 29-ik napjától, ugyanazon év október 7-ik napjáig a M. Tud. Akadémiához a következő ajándék-, csero- és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. Testületektől.

Ángol kormány. London. a) Statistical Tables Part. XI. b) Statistical Abstract. Nr. 14. Historischer Kreisverein. Augsburg. a) Catalog der Bibliothek des Hist. Kreisvereines. b) XXXII. Jahresbericht.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Bécs. Értesítője 1867. Nro 18, 19, 20. 21. R. Accademia della Crusca. Firenze. Vocabolario degli Accademici della Crusca. (5-ik kiadás).

Amer. Philosophical Society. Philadelphia. Proceedings. Vol. X. Nro 75. 76.

Kön. Preuss. Akad. der Wissenschaften. Berlin. Monatsbericht. Mai. Juni. 1867.

Juristische Gesellschaft. Laibach. Verhandlungen und Mittheilungen. III. B. 4. 5. H.

Mähr. Landesausschuss. Brünn. Urkundenbuch der Familie Teufenbach.

K. k. Statistische Centralcommission. Bécs. Mittheilungen. XIV-ter Jahrg. 1. H.

Société Géographique Imp. de Russie. Pétersbourg. a) Geograficeszkj — Statisticseszkij Szlovar. Tom. III. Livr. 3. 4. b) Zapiszki Imp. Ruszszkago Geogr. Obszcsesztva. Tom. I. Liv. 1. 2.

Deutsche Morgenländische Gesellschaft. Leipzig. Zeitschrift. XXI. B. 3. H.

Kön. Bayerische Akad. der Wissenschaften. München. Sitzungsberichte. 1867. I. B. 4. H. II. B. 1. H.

Historisch-statistische Section der Mährisch-Schlesischen Gesellschaft für Ackerbau, Natur- und Landeskunde. Brünn. a) Zur Geschichte des Bergbaues und Hüttenwesens in Mähren und Österreichisch-Schlesien. b) Schriften der Historisch-statistischen Section. XV. B.

Royal Geogr. Society. London. a) Journal. Vol. XXXVI. b) Proceedings. Vol. XI. Nro 3. 4. 5.

Handels- und Gewerbe-Kammer. Prága. Statistischer Bericht für das Jahr 1865.

Főgymnasiunai önképző egyesület. Buda. A budai kir. egyetemi főgymnasiunai önképző egyesület negyedik Évkönyve.

Kisfaludi-Társaság. Pest. Shakspeare minden munkái. XIV. k. János király. Fordította Arany János.

II. *Magánosoktól.*

Pásztory Endre. Pest. Blgarszko-Italinszka Grammatika.

Kápolnay István. Pest. Magyarország hadászati védelme észak- vagy keletről.

Krausz G. László. Nagy-Várad. A nagyváradai tanintézetekre vonatkozó történelmi és statisztikai adatok.

Fabó András l. t. Agárd. Beythe István életrajza.

Kilián György. Pest. Buda halála, Vajda Pétertől.

Daum Vilmos. Strassburg. Corpus reformatorum. Vol. XXXIV.

Jakab Elek. Kolozsvár. A kolozsvári unit. Collegium ifjúsága olvasó és irodalmi körének múltja.

A P. Ninni és P. A. Saccardo. Velence. Commentario della Fauna, Flora e Gea del Veneto e del Trentino 1867. Nr. 1.

Friedrich Schuler v. Libloy. Nagy Szeben. Siebenbürgische Rechtsgeschichte. I. B.

Nagy József lev. tag. Nyitra. Közegészségi jelentés 1866. évről.

Erdey Fülöp. Pest. Levelok a jegybank-rendszerről.

Owen Richard k. l. t. London. Memoir On the Dodo.

Horn Ede. Páris. Qu'est ce que le Syndicat du crédit ?

A segesvári evang. gymnasium, a kassai kir. főreáltanoda, a pesti nyilv. főreáltanoda, az eszéki gymnasium, a nagykovácsi ref. lyceum, a zenggi főgymnasium, a kecskeméti ref. főiskola, az esztergomi főgymnasium, s a jászberényi gymnasium igazgatóitól az 1866. évre szóló iskolai tudósítványok.

III. *Köteles példányok.*

Gámán János nyomdája. Kolozsvár. Egy nyílt szó Görgey Arthnr honvédtábornok ügyéhez.

M. k. egyetemi nyomda. Buda. 22 különféle nyomtatvány (befűzetlenül).

Pleitiz Ferencz nyomdája. Nagy-Böcskerék. Weiterschau József orvosudor felvilágosító értesítése a nagybecskerekói kórház ügyében.

Ref. főiskola nyomdája. Sárospatak. Sárospataki Füzetek. XI. Évfolyam. VI—VII. füz.

Városi nyomda. Debreczen. a) A tiszántúli ref. egyházkerület 1867. april havában tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. b) A debreczeni polgári kör alapszabályai. c) A miskolci izraelita hitközség törvényes alapszabályai. d) A nyíregyházi evang. tiszakerületi néptanító-képezde ismertetése. e) Gymnasiumaink reformja. f) Magyarország történelme. Írta Ladányi Gedeon. g) Magyarország története 1490—1606. I. k 2. füz. h) Az aradi vértanúk. i) Jugendträume. Von Josef Schneer. k) Székfoglaló egyházi beszéd, melyet a türkevei ref. templomban tartott Harsányi Sándor.

Emich Gusztáv nyomdája. Pest. a) Shakspeare minden munkái. XIV. kötet. b) Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. 1867. I. füzet. c) Népszerű nemzetgazdasági tudomány. Harmadik kiadás. d) Német olvasókönyv. Szerkeszté Gebauer Izor. e) Titi Livii ab urbe condita Liber I. f) A hannoverai polg. perrendtartás. g) Az európai polgárosodás története. I. II. kötet. h) Tájékoztató a hazai rendszerről alkotandó törvényjavaslat körül. i) A nem peres jogügyletekből eljárás alapelvei. k) Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének leírása. l) Beszélyek. Írta Homoród I. m) Családi olvas-

mányok. Szerkeszté Füßy Tamás. n) Egyéni nézetek a nemzetiségi kérdés megoldása tárgyában. o) Gazdátlan levelek. p) A moóri csata. q) A gyermekgyógyászat alapvonalai. r) Katholikus lelkipásztor. II. kötet. 2 füzet. s) Elemi latin nyelvtan. Írta Bartl Antal. t) Budapesti Szemle. XXV. füzet. u) A Magyar Nyelv Szótára. IV. kötet. 4. füzet. v) Kisfaludi Liphay Imre emlékezete. w) Az 1865. évi december 10-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. II. kötet.

IV. *Akadémiai kiadások.*

Math. és Természettudományi Közlemények V. kötet. 1. füzet.

Philos. Értekezések 1867. 2. 3. sz.

Akadémiai Értesítő 1867. 10. és 11. sz.

Felsőbb Mennyiségtan I. Rész. Írta Petzval Ottó

Term. tud. Értekezések. 1867. 1. 2. sz.

A Magyar Nyelv Szótára. IV. kötet. 4. füzet.

Törvénytudományi Értekezések. 1867. 2. sz.

Történettudományi Értekezések. 1867. 6. sz.

Statistikai és Nemzetgazdasági Közlemények. IV. k. 1. füzet.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonnyolczadik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-)ülés.

1867. october 14-én.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

307. *Thaly Kálmán* l. t. felolvassa következő czímű értekezését:
Bercsényi levelezése Károlyival. Kivonata a következő:

Értekező előrebocsátván, mily kevés történt eddigelé nálunk az úgy történelmi, mint irodalmi tekintetben fontos *levél-irodalom* ügyében; megemlíti a régibb és újabb korból az e nemű kiadványokat, melyeknek száma azonban irodalmunk egyéb ágainak kifejtettségéhez mérve fölötte csekély. Pedig becses anyagban — úgymond — levéltári kutatások által gyűződött meg, nem szükölködénk, csak össze kellene rendszeresen gyűjteni s napfényre juttatni, történetírásunk nagy hasznára.

Ő részéről e tekintetben is megteendő a mit tehet, közelebbről összeszedte gr. Bercsényi Miklósnak Károlyi Sándorhoz írt leveleit, s a „*Rákóczi Társ*“ második kötetében — mely immár sajtó alatt van — ki fogja adni. Attér ezután Bercsényi levelei ismertetésére.

„A Rákóczi-féle szabadságharcz tűzvérü teremtmője, a kurucz hadak csüggedhetlen fővezére, az ország bő tanácsu, ékesenszóló „első senatora“ — Bercsényi Miklós szenvedélyes levélíró vala, s nem csak termékenységből, de tartalmi becsben, szellemben, valamint stylaris szépségekben is, egyike kora legelső magyar íróinak. — Bercsényi rendkívül sok levelet írt, s Rákóczihoz, Károlyihoz, az Eszterházyakhoz, Forgáchhoz, Botyánhoz, szóval a főbb szereplőkhöz, mindig sajátkezűleg, apró betűs szép folyóírásával, — csak ha a köszvény gyötörte jobbját, iratott titkárjaival, tollba mondva. Rákóczinak, Károlynak a körülményekhez képest egy-egy napon olykor két, sőt három-négy levelet is írt, — úgy hogy Bercsényi roppant levelezéseit tekintve, az ember szinte csodálni kénytelen ebbéli nagy tevékenységét, a folytonos táborozás, hadak vezérlése, az egész hadügy tervelése s szervezése mellett.

Izgalmas lelke még betegsége idejében sem engedé pihenni, sőt kórágynán fekvé még több és hosszabb leveleket írt, áttekintve kényszerű nyughelyéről a távol csatatereket, s bőven osztogatva az illető vezérlőknek nagy elnéje bölcs tanácsait. A hol személyesen jelen nem lehetett:

jelen akart lenni szellemével, hatni akart leveleivel. E bizodalmas leveleiben sokszor nem csak tanácsait, terveléseit közli : de reflexiókba is bocsátkozik, s olykor mintegy önmagával beszélgetve, tündő lelke merengéseit, hangulatát, sejtelmeit, szíve érzeményit egészen kitarja, úgy a mint kebelében támadnak. Majd optimismusának könnyenbízósága (Semmi! jó lesz újra minden; Deus providebit!) majd enyelgés, majd féktelen gúny, metsző ironia váltják fel borongásait, a szerint a mint lelkén az érzelmek felhőkkel átvonulnak.

Leveleinek históriai, úgy általános irodalmi becsé van. S ez áll főként a Rákóczihoz és Károlyihoz írottakat illetőleg. Amazok a gr. Erdődy-, emezek a gr. Károlyi-levéltárban léteznek. Történelmi fontosságát e leveleknek, melyekben a Rákóczi-forradalom gyűjtő elemének, éltető lelkének : Bercsényi szellemének legtitkosabb szándokai, tervei leplezetlenül nyilvánulnak, melyekből az ügyek állását minden áltatás nélkül tudjuk meg, — történelmi becsét e leveleknek, mondjuk, fölösleges volna bizonyítgatni, abban senki sem kételkedhetik, a ki Bercsényi históriai intőző szerepét ismeri.

A mi pedig azok irodalmi becsét illeti: az is ki fog tűnni csak a jelen értekezés folyamában is, a felhozandó mutatványokból, — annál inkább magából a nem sokára megjelenendő gyűjteményből.

Bercsényi e levelezése élénk, folyamatos, szemléltető elbeszélő-móddal, rövid szavakban odavetett velős megjegyzéseivel, erőteljességével, váratlan fordulataival, mondatai numerosításával, tösgyökeres magyarszójárásaival, s ügyesen alkalmazott latin idézeteivel, de kivált majd fájó melancholiájával, majd sajátságos, keserű humorával, — egészen új genre levélírodalmunkban.⁴

Értekező ezután tüzetesen jellemzi Bercsényit, a kinél szintén igazolja magát, hogy „*az irány az ember.*“ Jellemének alapvonása a végheletlen hazaszeretet, tántoríthatlan ragaszkodás a fölvetett üggyhöz s Rákóczihoz, és mindezekből kifolyólag engesztelhetlen gyűlölet Bécs iránt. Fényes talentomaival ő, a szabadság ügye körül szerzett érdemeivel is legelső, nem csak barátai, de ellenségei tanúságai szerint is — az ország urait mind felülmúlta, de ennek tudatában büszke, s csekély ok miatt is csipős, sértő, vérig gúnyolódó vala. Szeszélyeiben olykor kíméletlen s igen szenvedélyes. Bő tanácsa daczára kétes pillanatokban gyakran ingadozó. Tevékeny, áldozatkész, csüggedhetlen : de ha kedvére nem folytak a dolgok, — ingerlékeny, keserűen bántó; míg utoljára a vett csapások hosszú sora alatt zaklatott kedélye sokszor melávé lesz, s mélyen érzett honfi fájdalmaira csak az ügy igazságában és Istenben vetett töretlen reménye ad vigasztalást.

Ezek tükröződnek Károlyihoz írott néhány százra menő leveleiben is, melyek 1703. október 29-kétől 1711. ápril 2-káig terjednek, tehát úgy szólván az egész kuruczvilágot magokban foglalják. A ki ennek történeteit csak nagyjából ismeri is, úgy hogy némi vezérfonala van: ritka élvezettel olvasandja ezen az események friss benyomása alatt írt levelek, melyeknek stýlja mindenütt élénk, sok helytt erőteljes, plasticai; bennük

majd az elmésség szikráit pattogtatja nagyeszű szerzőjük, majd satyrája lángostorával süjt, avagy bús melancholiájával siratja hanyatló nemzetét; a történeti részletek elbeszélésében pedig rendkívül gazdag.

Ertekező mutatóványokat olvasott fel minden évből, a különböző benyomások alatt irottakból, mutatóványait, a hol kell, történeti felvilágosításokkal kísérve, s viszonyítva az időről-időre írott levelek hangulatát a szabadságharcz akkori állapotaihoz s egyéb ideható körülményekhez. Különösen kiemeli Bercsényi néhány 1707-iki s 1709. őszén írt leveleit, mint irodalmilag legszebbeket; — históriailag mindannyi nagybecsű.

Némelyikben Bercsényi lelke egész prófétai magasságra emelkedik, másokban meleg és költői. Itt-ott még versel is.

Végre a forradalom hanyatlását, az 1709 s 1710-iki állapotokat jellemzi értekező, felolvas néhány idevonatkozó levéltöredéket, s azután az utolsó — 1711-iki — már Lengyelországból írt levélről elmélkedvén, melyben Bercsényi a készülöben levő szathmári békéről elveihez híven gúnynyal nyilatkozik, befejezi felolvasását.

308. *Hunfalvy János* r. t. a magyar statistikai hivatal létesülését jelenti következőleg:

Tekintetes Akadémia! Egy óhajtasunk, melynek valósítását azelőtt ismételve siker nélkül sürgöttük vala, politikai viszonyaink jobbra fordúlta után csakhamar teljesedése ment; ezen óhajtasnak tárgya a magyar statistikai hivatal volt. Jelenleg ez most fel van állítva, monnyiben t. i. a magyar kir. földművelési, ipar és kereskedési ministerium kebelében egy külön statistikai osztály szerveztetett, s ezen kívül egy statistikai tanács is kineveztetett, melynek tagjai az összes magyar ministeriumok, a tudomány és gyakorlat képviselői. A statistikai osztály már néhány hónap előtt megkezdé működését, de a kezdet nehézségeivel küszködik még. Különben is a statistikai adatok rendszeres gyűjtése csak akkor és ott indulhat meg sikerrel, mikor és hol a közigazgatási szervezetnek már teljesen megállapodott alakja van, hol a közigazgatás közegoi, kellő érkezőssel, kedvvel és képességgel rendelkeznek. Nálunk annyira még nem fejlődött a dolog: egyfelől a közigazgatási szervezet még az átalakulás folyamatában van, másfelől a közönség is, úgy látszik, még nem tudja a statistikai adatok jelentőségét kellőleg méltányolni. Lassanként e tekintetben is a jobb belátás érvényre fog jutni, s ha majd az alkotás, a kezdet nehézségein túl leendünk, a hivatalos statistika terén is kielégítőbb eredményeket fogunk felmutathatni.

Akkor a t. Akadémia keblében működő statistikai bizottságnak is több és változatosabb anyag fog kínálkozni tudományos feldolgozásra, s „Közleményeiben“ az olvasó közönség becsesebb és érdekesebb tartalmat fog találni, mint mostanában. Hogy a statistikai bizottság a t. Akadémia és a közönség méltányos várakozásait teljes mértékben nem képes kielégíteni, azt ő maga legjobban tudja; mindazáltal el nem csüggedve, termékenyebb munkálkodás reménye fejében azt teszi, a mit a fonforgó körülmények közt tett.

Ezennel szerencsém van a t. Akadémiának a „Statistikai és Nemzetgazdasági Közlemények“ ez évi folyamának II. füzetét bemutatni; ez az új folyam IV-ik kötetének első füzeté. Foglalatjának legbecsesebb részét *gr. Bethlen Farkas* két értekezése teszi, melyek Erdélynek előttünk sok tekintetben ismeretlen viszonyait tárgyalzzák. Az egyik az Erdélyben eddigelé divatozott *adózási rendszereket* ismerteti, a másik *Erdély külke-*

dési eszközeit tárgyalja, s egyszersmind javaslatokat foglal magában a kőutak kiegészítéséről, a vízi utakról, és építendő vasutakról. Az utóbbi értekezés felvilágosításul két köre metszett térkép szolgál. — Van azután a füzetben két közlemény *Konek Sándor* tagtársunktól, egyiknek tárgya a *népoktatás ügye Magyarországon*, a másik adalékokat szolgáltat az *öngyilkosságok statistikájához Magyarországon*. Ugyancsak két közlemény a szerkesztőtől van a füzetben; egyikben statistikai kimutatást találunk a *népoktatás ügyéről Poroszországban*, a másik értekezés címe: „*Néhány észrevétel a népszámlálásról.*” — Végül a füzetben találjuk *Gerlőczy Gyula* stat. kimutatását a kir. magyar műegylemről, s az apróbb közleményeket, melyek az Egyveleg rovatáb a valók, s melyek többnyire a külföldre vonatkoznak. E füzet tehát különösen a közoktatás ügyével foglalkozik, mert nagy ideje, hogy ezt egész komolysággal felkaroljuk. Konek társunk az 1864-re vonatkozó hivatalos adatokat közli, s vizsgálódásának eredménye az, hogy nálunk körülbelül 40 százaléka az iskolázható gyermekeknek minden oktatás nélkül maradt. Az 1863-ban kiállított újonczok közül Magyarországon 78, Horvát-Tótországban 90, Erdélyben 91 százalék nem tudott írni! Ellenben Poroszországban egészben véve csak 6 százaléka az iskolázható gyermekeknek nem látogat nyilvános iskolát, s a porosz újonczok közül 1864-ben csak 1—3 százalék nem volt iskolázva, kivévén Porosz és Pozen tartományt, hol az írni, olvasni nem tudó újonczok száma 16-ot tett 100 közül. Németországban 1000 jakosra 150—173, Franciaországban is 115 iskolás gyermek esik, nálunk pedig 1864-ben ezer lakosra csak 79 iskolás gyermek jutott. — S itt csak az iskolás gyermekek aránylagos számáról van szó, az iskolák minőségét és tanítók képzettségét meg nem érintjük.

309. *Gyulai Pál* r. t. jelentést tesz a Petőfi-emléktábla leleplezésének ünnepélyéről, mely a költő emlékeztetéséhez méltó lelkesedéssel, f. é. october 13-kán Főlegyháza tartatott; egyszersmind közli az Akadémiával, Főlegyháza hazafiúi üdvözlését.

Tudomásul vették.

310. A titoknok bemutatja *Korponay János* következő című értekezését: *A debreczeni csata és előzményei 1849.*

Felolvasottnak vették, s bírálat végett áttétetik a történelmi osztály-értekezlethez.

311. Ugyanaz bemutatja *Ballagi Mór* r. t. ajánlatára *Spiegler Gyula* ily című munkáját: *A mosaismus philosophiája.*

Véleményadás végett, kiadatik a philosophiai osztály-értekezletnek, tekintettel arra, hogy elfogadás esetén, mi módon lehetne a szabályszerű öt ívnél terjedelmesebb munka kiadását eszközölni.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonkilencedik (nyelv- és széptudományi osztály-) ülés.

1867. október 21-kén.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnöklete alatt.

313. *Budenz József* l. t. következő czímű értekezést olvasott: „Az *ime* végű eszköznevekről a finn nyelvben.” Kivonata ez:

Némely nyelvekben a valamely mivelésre szolgáló eszköz jelölésére az illető igétől képzett rendes nomen actoris szolgál, habár ez cselekvő személyt is jelenthet. Így a magyarban *ásó, fűró, szűrő, fűvő* stb., a németben: *drücker, bohrer, seiher* stb. Más nyelvekben meg sajátzerű képzővel alakúlnak eszköznevek; így a görög, latin és szanszkrit nyelvekben a semleges nemű *τρο, tru, tra* képzővel, p. o. *ἄροτρον, πλῆκτρον, aratrum, haustum, szkr. khanitram* ásó stb., a szláv nyelvekben ezeknek megfelelőleg *dlo (lo)-val: oralo* eke, *motovidlo* stb. De látni való, hogy ezek a rendes *-tur* nomen actoris-képzővel szoros összefüggésben állanak, s nem egyebek, mint semleges nemű nomen actorisok, a semleges nem által ki levén fejezve egyszersmind a lelketlen holmikra való vonatkozás. Igen elterjedt használatu ilyen eszköznévképző a finn nyelvben *ime* (nom. *-in*), de a melynek szintén, a mint értekező fejtegette, egyik és pedig alaprésze a rendes nomen actoris képzője.

A finn *ime* képző valamely igetőhöz járulván, ez utóbbi vagy egészen épségben marad (jele, hogy *ime* az egész képző), vagy végönhangzója ki is szorúl, a mihez hasonló hangtani eset elég van a finn szóképzésben és szóragozásban; p. o. *istuime* szék, ülő hely (igetű: *istu* ülni), *astuime* lépcső (*astu* lépni), *avaime* kulcs (*avaa* nyitni), *purasime* fűró (*purase*), *survoime* és *survime* zúzó eszköz (*survo*), *vääntime* csavar (*vääntä*), *kaivime* ásó (*kaiva*), *kutime* kötőmunka (*kuto*) stb. — Azonban *ime* nem az eredeti teljes képzőalak, a mint *vääntiäime*-ből (= *vääntime*, ettől *vääntä*) megtetszik. S csakugyan az *ime*-vel ugyanazonosnak bizonyúl egy *jame* (*iame, iüme*) képzőalak, mely némely részint személyekre vonatkozó nomen actoris-féle szókban megmarad, ú. m. *asuajame* lakó (*asu*), *juoksiame* futkározó (*juokse*), *kulkiame* kóborló (*kulke*), *särkiüme* fájó ke-

lés (*särke* fájni), *kasvajame* (és *kasvaime*) kisarjadzás, kinövés (*kasva*), *käviüme*) vendég (*küü* menni, járni). Ezek nyilván csak *me*-vel megtoldott nomen actorisok: *asuja*, *juoksia*, *kulkia*, *sürkiü*, *kasvaja*, *käviü*. A *kasvaime* példáján látható, hogyan vonódott a *jame* össze *ime*-vé; ilyen alak ez is: *elüime* állat (*elü* élni). Látni való ebből, hogy az eszköznévképző *ime*-nek *i*-je csak az összevont *ja*, *jü* rendes nomen actoris képzője, a mi szerint p. o. *avaime* ebből lett: *avaaja-me*, *kaivime* ebből: *kai-vaja-me*, *istuime* ebből: *istuja-me* stb. A hasonképzésű mordvin eszközneveken is látható még a teljes nomen actoris-képzőnek megvolta; mert a moksa-mordvin dialectusban ezen nevek úgy készülnek, hogy az igető vég önhangzója a *ma* (= finn *-me*) előtt mindig hosszabbúl, p. o. *üiftēmu* madárijesztő, *inzāma* borona, melyek ilyen alakokból magyarázhatók meg: **üiftejama*, **inzajama* (az önálló nomen actoris most így hangzik: *üifti*, *inzaj*). Azonban ezen hosszú önhangzó, melyben a nomen actoris-képző rejlik, az erza-mordvin dialectusban elrövidül, vagy egészen el is tűnik, p. o. *ledīma*, *led'ma* lövő vagy vágóeszköz (puska, kasza). Ily rövid alakban ismeri a képzőt a cseremisiz nyelv is (*ket mošmo* kézmosó = mosdó tál).

Értekező most áttér az *ime* képző *me* szótagának magyarázatára, melynek célját és értékét abban találja, hogy az (*i* = *ja*, *jü*-vel alakult) nomen actorisnak lelketlen holmira való vonatkozását fejezze ki. Ezen rendeltetésével megegyező azon nézet is, hogy a *me* (mord. *ma*, *mo*) eredetére nézve nem egyéb, mint a dolog-kérdő névmás *mi*, mely kérdő hangsúlyát elvesztve, csak ezt jelenti: valami, holmi (ein ding, eine sache). Ekképen igen egyszerűen magyarázódik p. o. ezen eszköznév: *avaime* kulcs = *avai+me* (*avaaja-me*) „nyitó- mi“, ein öffnendes ding (ein ding zum öffnen).

Végül értekező még némely tanuságról szól, mely jelen vizsgálatából a magyarra nézve kerül ki. Elsőben azt hozza föl, hogy *m*-mel (= finn *me*) továbbképzett nomen actorisnak egy nyoma a magyarban a *villám* szó = *villó-mi*; s azt gyanítja, hogy ugyanazon *m* további *k*-val van az *ánk*, *énk* képzőben = *ám-k*, *ém-k*, p. o. *nyalánk* = **nyaló-m-k*, *félénk* = *félő-m-k* stb. Egy másik tanuságot abból nyerünk, hogy a finn nyelv *ime* (*in*) képzős eszközneveit attributumképen is használja más főnevek előtt, p. o. *astuin-rauta* kengyelvas (tkp. lépcső-vas), *painin-puu* nyomófa, prés, *veistin-kirves* faragófejsze stb. Ugyanis az *ime*-féle szók ezen attributív használata megvilágosítja a hasonló helyzetben való magyar nomen actorisoknak igazi grammatikai jellemét, hogy azokat ilyenkor eszközneveknek kell venni, melyek a magyarban csak az egyszerű nomen actoris által fejeztetnek ki. E szerint p. o. *háló-szoba* = szoba, mely *háló*, azaz hálásra való valami (stube als mittel zum schlafen = schlafstube), v. ö. finn *olin-sia* lakó-hely; *ivó-pohár* = pohár, mely *ivó*, azaz: ivásra való valami (becher als mittel zum trinken, als trinkzeug = trinkbecher) stb. Ez: *ivó-víz* = víz, mely ivásra való valami, azaz: ivás tárgya, — mert a nyelv magát a tárgyat is, melyen valamit mivelünk, mint a mivelés eszközét foghatja föl, mely nélkül a mivelet meg nem történhetik; v. ö. p. o. a

finn *paistime* pecsenye (*paista* sütni), *kutime* kötőmunka (strickzeug) ettől: *kuto* kötni.

Ugyanaz ismerteti Kölle S. W. úr következő czímű dolgozatát: „Bemerkungen über Zahlen-Etymologie“, melynek czélja, a török számneveket, melyeket úgy mint több afrikai néger nyelvben az ujjak eredeti elnevezéseiből keletkezetteknek tart, — hasonló keletkezés föltétele mellett, más török névszókából és igékből megfejteni. Ismertető Kölle úrnak az egyes török számnevekről adott megfejtési kísérleteit bírálgatva, föltünteti, mily rettenetesen erőlködő és többnyire alap nélkül kapkodó etymologizálásban állanak azok.

314. *Hunfalvy Pál* r. t. benyújtja a nyelv- és széptudományi osztály-értekezlet véleményét a „Sztambulban őrzött Corvinus-könyvtár megtekintésére kiküldendő egyén ügyében.“

Tárgyalása a legközelebbi összes ülésre utaltatik.

Harminczadik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-,
egyszersmind összes-) *ülés.*

1867. oct. 28-án.

Kubinyi Ágoston tisz. tag helyettes elnöklete alatt.

316. A titoknak megilletődve jelenti: Almási Balogh Sámuel lev. tag f. é. octóber 15-én, élte 72-ik évében történt halálát.

Az Akadémia elszomorodva vette e gyász jelentést, s az illető osztályt felszólítja, hogy az elhunyt érdemeihez méltó emlékbeszédéről gondoskodjék.

317. *Konek Sándor* r. t. felolvassa értekezését: „*A nemzetek szellemi élete a párizsi világkiállításon.*“ Kivonata ez:

Jóllehet minden haladás valamely nemzetnek szellemi életét tükrözteti vissza, mindazáltal teljes felismerésre csak azon termények juttatják, melyek a tudomány és művészet közvetlen productumai. E tekintetben a párizsi világkiállításon a bel elrendezés és osztályozás megfelelőbb szervezete folytán kettős szempontból örömdetes haladás mutatkozik: egyrészt a nemzet collectiv törekvéseinek öntudata nagyobb lendületet nyert, és az egyes kiállítók versenyzése fölött az egész állam összes productiv erejének teljes bemutatására irányzott köz törekvés lön helyezve, másrészt a szellemi élet egyes szálainak külön csoportozatban lett meg lehetős egybefoglalása annak feltüntetését tévé lehetőbbé.

Eddig az egyes kiállítók önérdeke volt túlnyomó, miből tetemes hátrányok keletkeztek, az állam egyben-másban vagy épen nem, vagy a valónál gyöngébben levén képviselve; pedig ez nem csak sértő azon nemzet öntudatára, hanem még anyagi hátrányokkal is járhat, a mennyiben a világforgalom terén való szerepelésre nem elégséges a saját ere-

jében való nyugott elbizakodás, hanem kell, hogy azt mások felismerjék; a világkiállítás egy a világ népei közt folyó harcz, attól nem szabad senkinek elmaradni, ki harczra képes, senkinek sem szabad megjelenni más-ként, mint a legjobb fegyverrel, mely felett rendelkezik; a harczképe-sek elmaradása, ép úgy mint a megjelenők silány felfegyverkezése, csatavesztésre vezet, minden vereség pedig e téren is súlyos, sajnos veszteség.

Hol a köz szellem ki van fejtve, ott már a köz érzület és tapintat mindazon elemeket juttatja közszemlére, melyekben mint fő tényezőkben rejlik az ország ereje, hatalma és nagysága. Minden culturnépnek, de kivált a szorgalmas svájcziaknak kiállításán, a collectiv képviseltetés jellege, az országos és nemzeti erőhatalom összkifejeztetésére irányzott törekvés vala észlelhető: a hol pedig még a czégérdek vezérli az egyes iparosokat, ott a hézagos képviseltetés kipótolásáról egyéb úton kell gondoskodni.

Ennek szüksége talán egy világkiállításon sem vált annyira érezhetővé, mint a párizsin, hol a körvonalu csarnokokat sugarakként átmetező termék és csarnokok az egyes országok valamennyi kiállítmányait együttesen állítván szem elé, legvilágosabban tüntették fel az egyes államok gazdagságát vagy szegénységét.

Ezen csarnokok előtt fájdalmas érzet foghatja el mindazon népeket, és köztük minket magyarokat is, kik hol egyes iparosaink és termelőink közönyössége, hol hatalmunkban nem állott egyéb viszályok miatt nem voltunk, nem különösen tekintve nemzetünk szellemi állását, olyformán képviselve, hogy a culturnépek családjában bennünket különben jogosan illető hely kiállítmányaink szegény voltában vagy távolról lehetne némi igazolást, a külföldnek irányunkban jó véleményét ebben is inkább a kegyeletnek, mint hozzájárulásunk szülte meggyőződésnek köszönhetvén.

E szomorú észlelet annál sajnosabb, minthogy a párizsi kiállításon, Térey Pál erélyes és eszélyes eljárása, valamint az ausztriai első biztos Schaffer udv. tanácsos szivélyes közreműködése folytán, legelőször sikerült Magyarországnak, ha csak részben is, külön képviseltetést kivívni, és talán jó volt, hogy ez elkülönzés csak a nyers terményekre szorítkozott, miben mégis diadalmasan jelentkeztünk a kiállító nemzetek díszes sorában; az egyes iparágakban, jelesen a szellemi életet feltüntető körökben, a különválás esete annál kirívóbban tüntette volna fel hiányos képviseltetésünket.

De épen ezen keserű tapasztalásban nagy remény rejlik a jövőre; a világkiállításra innen nagy számmal indult minden osztályu hazafiban bizonyosan azon meggyőződést keltvén, hogy kötelessége mindenkinek oda törekedni, nehogy nálunknál hátrább álló népek merőben csak a nemzetközi küzdelem terén kínálkozó alkalom eszélyes felkarolása által, tehát csak látszólagos felülszárnyalás folytán, bennünket a világszin előtt háttérbe szorítsanak.

Minél inkább fog az egész országok s nemzetek collectiv képviseltetésének szükségérzete az egyes kiállítók önérdeke helyébe lépni, an-

nál hamarabb el fog enyészni a világkiállítások azon egyik árnyoldala, hogy féltékenykedés, agyarkodás és képzelt sérelem olykor még a legjelesebb czégeket is távol tartja a közversenyzéstől. A magasztos öntudat, hogy a kiállítás nem a kiállítónak, hanem nemzetének érdekében történik, növeli a kitüntetés becsét, de mérsékli egyszersmind a meghiusult remény keserveit.

Erős meggyőződése az előadónak, hogy ezen átalakulás legközelebb be fog következni, hogy a világtárlatok valóságos internationalis küzdterré fognak válni, melyen az egyéni rivalitas nemzeti versenygés által, az izolált erő egyetemleges közreműködés és tömegconcurrentia által, végre az egyéni kitüntetés utáni kapkodás és a czégbeli dicsvágy a nemzet köz megbecsülésének kivívására irányzott nemes törekvés által fog felváltatni.

Hogy ezen átalakulás már a jelen párizsi kiállításon mindig előrevetí árnyékát, már a statistika felhasználásában mutatkozott irányváltásból kitűnik. Mig t. i. eddigelé az egyes kiállítmányokra vonatkozó részletadatok csak a végtudósításokban használtattak fel az összes iparág teljes statistikai képének készítésére: a párizsin már az előre kiadott Special-Catalogusokban az egész államnak minden kiállított és egyes tárgyra vonatkozó egyetemleges ipar- és forgalmi élete statistikailag feltüntetve található.

E tekintetben első vonalon említendő a különben is mintaszerű Belgium, majd Nagybritannia, Olaszország, Ausztria, s vele önállólág külön Special-Catalogussal fellépett Magyarország, kevésbé a Poroszbírodalom, melyeknek abbéli közleményeit az előadó részletesebben megismereteti, megmutatván hogy már ezen Catalogusok készítésénél az egyes államoknak a kiállítók által kisebb-nagyobb mérvben kifejezésre juttatott iparossága inkább a maga totalitása, mint az egyesek közreműködési osztályozása szerint lön felvéve, szóval, hogy a nemzetek collectiv termelő képességére nagyobb súly lön fektetve, mint a termelőkére.

Miután pedig a párizsi kiállításon alkalmazásba jött és megfelelőnek bebizonyult világtárlati elrendezés hihetőleg ezentúl is zsinórmértékül fog szolgálni: közel fekszik a kilátás, hogy ezen átalakulási processus lehetőleg gyorsan fogja befutni műfolyamát. Erre azonban szükséges, hogy a világkiállítások közti határidő legalább is tíz évre terjedjen; a rövidebb időközök hátrányai műtani és nemzetgazdászati tekintetben szembeszökők. Minden óriási gyors haladás mellett, néhány év sem a productiv erők kibontakoztatásában, sem a termelvények vagy a termelési eljárások tökélyesbítésében, sem végre a találmányok kellő hasznosításában, nagyszerű előhaladást nem tüntethet fel. Másrészt a nagy áldozatok pénzben, időben és személyes fáradalmakban, párosúlva a termelési túlhajtással, kitüntetések utáni vadászattal, oly lázas állapotot idéznek elé, mely csak úgy válhatik tűrhetővé, sőt némikép még üdvössé is, ha húzamosb időköz engedtetik lefolyni; különben az iparosok ferde ösvényre sodortatnak, csak remekműveken törvén fejöket, és nem többé biztos közönség, hanem kétes világdicsőség számára, nem az ipar-

termelvény, hanem csillogó érem kedvéért dolgozván. A nemzeti termő-képességnek előtérbe helyeztével ez meg fogna szünni, a kiállítási budget s azzal a fejenkénti költség-osztalék tetemesen kevesbedni, és a kiállítási módor is komolyabbá fogna válni, mert a hol népek jelennek meg a küzdorompók előtt, oda nem valók se szemfényvesztő szinfalak, se hézagfedező diszitmények, vagy épen nyereszkesedésre számított mutogatások. Csak is, ha a világkiállítások ilyformán első conceptiójuk eredeti feladatához visszatérve a népek közt folyó szellemi harcznak valóságos mezejévé válandnak, nem fog teljesedésbe menni azon Párizsban sokfelé hallatott jóslatszerű aggodalom, mintha a jelen kiállítás jóformán örökre vagy csak hosszú, igen hosszú időre fogná betegezni a világkiállítások sorát.

Egy másik előnye a párizsi kiállításnak a szellemi élet nyilvánulásának könnyebb feltüntethetésére azon körülményben keresendő, hogy a homogen tárgyak egyáltalán bizonyos csoportozások alá kerülven, a művészet és irodalom tárgyai is a velük rokon iparágakkal két fő csoportba beosztva vétethettek vizsgálódás alá. Az előadó elmellőzven az első csoportban foglalt merően művészeti tárgyakat, melyek inkább belső műértékük mint nemzetgazdászati fontosságuk szempontjából veendők figyelembe, a 2-ik csoportra, és ez alkalommal egyedül a sajtóiparra szorítkozik.

Megmutatván mindenekelőtt, hogy a sajtóiparnál mind a nyomda, mind a könyvkiadó és kereskedelmi üzlet, habár műtani szempontból különböző tekintet alá csnek is, együttesen szemügyre veendők, az előadó áttér az egyes államok ez osztálybeli kiállítványaira, és legelőször Franciaországnak, majd a Britbirodalom, Olaszország, Belgium, Németország és a többi államoknak a kiállításon volt sajtótermelvényeit tüzetesen megismerteti, végre Ausztriának, névszerint Magyarországnak ebbeli részesüléséről értekezik.

Az ausztriai birodalom a sajtóipar terén a párizsi kiállításon szemközt más culturállamokkal, jelesen pedig szemközt a többi osztályokban volt jóval tekintélyeseb saját képviseltetésével, aránylag szerény szerepet játszik. Így bár 360 könyv-, 360 kö- és 50 réznyomda és 544 könyvkereskedelmi teleppel bír, csak 42 kiállító volt bejelentve, és azok közül is hat elmaradt, úgy hogy az összes ausztriai nyomda-ipar, odaértve a cs. k. udvari államnyomdát, meg a birodalmi földismeintézetet is, csak 36 cég által lön képviselve, ezek között a 126 nyomdateleppel bíró Magyarország részéről csak 6 szerepel. A kiállítók több mint 70%-ja bécsi cég, azonfelül több magánszerző, kik szellemi termelvényeiket maguk mutatták be a nagy világnak.

Igaz más részt, hogy több munka a térképeket és földtani eszközöket tartalmazó osztályban lett kiállítva, a nélkül, hogy akár térkép alakjával, akár geo- vagy cosmographiai természettel bírtak volna, mint jelesen a bécsi statisztikai hivatal összes közleményei, mikre nézve előadó megjegyzi, hogy nagyobb választékosság lenne kívánatos, miután az 1849—59-ik évre vonatkozó dolgozatok, mint teljesen elavultak, nem szol-

gálhatnak ajánlásra, főleg nem szemközt más államok, jelesen Britt, Porosz- sőt még Svédország hasondolgozataival; itt annál inkább előre kell törni, miután még igen alárendelt államok is, mint pld. Rumania, zsengekoru statistikai hivatala segítségével a legutóbbi időkről szóló statistikai dolgozatokkal lépett fel. Ugyanezen osztályra jutottak elég sajátyszerűen még az ipar- és kereskedelmi kamarák tudósításai is, és még sajátyszerűbb, hogy a 40 és több kamara közül csak nyolcznak tudósítása lön bemutatva, köztök egy sem a magyar korona területéről.

Hogy Ausztria egyéb kiállítványaihoz mérve könyvészeti tekintetben gyöngén képviselve találhatott; már azon csekélyebb osztalékból kitűnik, mely neki ez osztálybeli kitüntetésekben jutott, midőn általán az eddig kiosztott érmeik és dícsérő okmányokban 6.3⁰/₁₀-al, tehát magasabb arányban részesítettet, mint milyen annak az összes kiállítókhöz aránya (nem egészen 6⁰/₁₀), sőt némely osztályokban a kitüntetéseknek éppen 10—14⁰/₁₀-ja Ausztriának jutott, a 238 kitüntetésből, mely a nyomdaipart tartalmazó 6-ik osztálynak odaitéltetett, csak 11 (vagy 4.6⁰/₁₀) Ausztriának, és ezekből egyedül egy Magyarországnak jutott.

De nem csak mennyiségre, hanem minőségre is szegény az ausztriai képviselés, még ott is, hol collectiv kiállítást sikerült létrehozni, mint például a bécsi könyv- és műárosok testületé, az oly soványan ütött ki, hogy az illető szekrény felsőbb fiókjai egészen üresek maradtak. Maga a könyveknek elhelyezése magas állványokon vagy elzárt üvegszekrényekben oly helytelen, hogy a nyomtatványok sem typografiai minőségük, sem beltartalmuk vagy megjelenésük éve szerint nem valának megbírálhatók. Előadó e célra különösen a britt osztályban használt állványokat ajánlja, tengelyük körül forgó szárnytáblákkal, melyeknek mind két oldalán a tudományágak szerint rendszeresítve akkép állíthatók szem elé, hogy bár ki által könnyen átlapozgathatók.

Az ausztriai nyomdaipar képviselői közt *Gerold* és *Braunmüller* ismeretes czégek kiemelendők, ez utóbbinak érdemei a belföldi könyvkereskedésnek elzárkozottságából való kiemelése körül ezüst éremmel lőnek megjutalmazva; szintűgy az *Engel*, *Neumann*, *Förster*, *Zamarszki*, *Paterno*, *Reiffenstein*, *Reiss*, és *Stoufo*-féle mind a birodalom székvárosából való ipartelek, hol ezüst, hol bronz érem által lettek kitüntetve.

Hazánkból *Emich* m. akadémiai nyomdász többrendű munkákkal és szimnyomatványokkal jelentkezett, ebbeli dícséretes igyekezete ezüst érmet eredményezvén, azután még csak az *egri* érseki könyv- és könyvnyomda, meg *Lauffer* testvérek, *Herz* pesti czég néhány könyvvel, végre *Pollák* testvérek könyvnyomdai termelényekkel, elég szerényen képviselék hazánkat a nagy világ színe előtt.

Hogy ez jövőben ne történjék, az előadó többi közt javasolja, hogy a kormány a hazafias érzelmek azon iparosokban, kiket inkább patriotikus érzet mint saját érdekük vezethet a kiállítással járó áldozatok elvállalására, országos kitüntetések által ébreszteni, és táplálni törekedjék. A társulatok, tudományos intézetek e bajon úgy segíthetnek, ha vagy magok a kiállítók sorába lépnek, vagy csak a felett öröködnék,

nehogy képviseltetésünk a nemzet becsületének rovására hiányosan üssön ki.

Igy jelesen sajnálható, hogy sz. István társulatunk nem lépett fel mint kiállító, mely ha azon nyomtatványok nagy sorát bemutatja, melyek csak az utóbbi időben közvetlen vagy csak közvetített hozzájárulása folytán kerültek napfényre, főleg azon olcsó ár kitételével, mely azoknak megszerzését még a szegénysorsuaknak is lehetővé teszi, kétségkívül a nemzetközi jury osztatlan méltatásában részesült volna.

A magyar tud. akadémia pedig, jelesen az egyetemi könyvtárt vezénylő és kezelő személyzet, örökös befolyást annyiban vehetne, hogy főleg az utóbbiak a köteles példányok fonalán a hazai nyomda-ipar és irodalom évi mozgalmainak teljes tudatával bírván, az egyesek mulasztásaiból támadt hézagokat legkönnyebben észrevehetik, és kipótolhatnák, mint ez Norvégia részéről történt, melynek teljes múlt évi irodalma az ottani egyetemi könyvtárak igazgatója által igen helyesen be lőn mutatva. A bírálói képesség továbbá, melyet a kiállításra bocsátandó szellemi termelények kellő válogatása kétségkívül feltételez, tudományos intézeink organumaiban bizonyosan nagyobb mérvben lesz feltalálható, mint bár ki másban. Pedig ha borainknál, anyagi termelésünk ezen fő kincsénél, szükségesnek látszik csak a jeleseknak elismert fajokat a világ küzdelem-terére bocsátani, miért ne lehetne szellemi termelésünk kincseit is ily előleges megrostálás alá vonni?

318. *Hunfalvy János* r. t. Gifford Palgrave utazását Arábiában (Narrative of a years journey through central and eastern Arabia 1862—1863. London 1865.) ismerteté, s az utazó munkájából különösen azon szakaszokat emelé ki, melyek az arábiai félsziget belső részeinek alkotására és természeti viszonyaira vonatkoznak.

319. A titoknak felolvassa a nyelv és széptudományi osztály-értekezlet felterjesztési javaslatát a Stambulban ürzött „Corvinus” könyvtár megtekintésére ajánlott akadémiai küldöttség ügyében, következőleg:

Nagyméltóságú Bárá Elnök Úr! Ő Felsége a török szultán, a nagyméltóságú Belügyminiszterium útján az Akadémiához érkezett tudósítás szerint, megengedni méltóztatott, hogy a Magyar Akadémia e végett kiküldendő s mielőbb megnevezendő tagja által Mátyás király könyvtárának Konstantinápolyban levő maradványait megtekintethesse.

Az Akadémia lelkesedett örömmel vette e hírt. Valahára reménylheti nem csak hogy tisztába hozhatja a világhírű könyvtár történetét, s különösen annak viszontagságait 1526-tól fogva fényre derítheti, hanem azt is, hogy a hihetőleg nagy számmal Stambulban fentlevő maradványait megvizsgálathatja, megismertetheti, s annak folytán előbb-utóbb tán némelyeket le is másoltathat, s ezáltal mind a hazai, mind a világirodalomnak nagy és váratlan szolgálatokat tehet.

Alig kételkedhetni, hogy miután azon folytonos expiliációk, melyeket e dicső könyvtár már szerzője halálától fogva egész 1540-ig szenvedett, leginkább a classica literatura osztályára szorítottak, a hazai irodalom emlékeit, melyek Európát nem érdekelték, megkimélvén, ezek fenmaradtak, és így remény van, hogy Báthori László teljes magyar bibliai fordítása, melyről legújabbán kétségtelenül meg van állapítva,

hogy a Mátyás király könyvtárában létezett; lehető, hogy a király kedvencz magyar költője Gábor költeményei, Csesinge János hadi dalai, magyar nyelvtana még megtalálhatók, hogy régi kronikáink eddig lappangó részei felfedezhetők. De lehet, hogy az Akadémia azon szerencsés állásba jöhet, hogy a világot a classici irodalomnak eddig elveszetteknek tartott némely darabjaival is megörvendeztethesse, sőt a középkor némely emlékeivel is, mert ím azon darabok közt, melyekről eddig tudomást nyertünk, részint a Kubinyi Ferencz-féle expeditio által, részint stambuli levelezőnk Dethier úr által, e sejdítés már is valóságnak tűnt fel, sőt az eddig ismeretlen *Kritobulos* részünkre már is biztosítva van. Végre bármi csekély volna is azon irodalmi eredmény, melyet egy a magyar nemzet részére most eszközleendő expeditio felmutathatna: már csak a Corvina sorsának végleges kipuhatólása is megérdemli, sőt a nemzet méltósága követeli is, hogy a kedvező alkalom használatlan ne maradjon.

Igenis, a nemzet erkölcsi és irodalmi érdeke kívánja, hogy ez alkalom teljesen felhasználtságok. Mit ítélne az utókor az Akadémiáról, mit a nemzetről, ha ez elmulasztatnék.

De első kérdés a költség kérdése lévén, kénytelen az Akadémia Excellentiád előtt kinyilatkoztatni, hogy ez ügyet Excellentiádnak mint *magyar cultus ministernek* ajánlja mély tisztelettel; mert saját pénzállapotja a szükséges expeditio költségeit ez időszerint el nem viselheti. Az Akadémia felajánlja tudományos közreműködését, a vállalat szellemi részét; az anyagit Excellentiád lesz kegyes az 1868-iki országos budgetből fedezni.

Igen is expeditióról szólunk, mert egy tag nem elégséges a nagy vállalat kivitelére. Csak több erő egyesülése állíthatja elé a készílttség azon összegét, mely egy kielégítő Catalogue raisonné előállítására szükséges. Tudjuk, hogy a Corvinában a keleti, a görög, a latin és magyar irodalom képviseltettek. Kellenek tehát a keleti nyelvekben, kellenek a görög, latin és magyar palaeographiában, különösen a classica literatura, s a középkori és régi magyar irodalomban is otthonos férfiak, sőt a múltörténet ismerői is, miután nem csak hihető, hanem már megállapított tény, hogy kepecsekkel ékesített codexok is nem csak voltak a Corvinában, hanem jelenleg is vannak ennek stambuli részében. Továbbá több akademikusok küldése a költségeket csekély arányban növeli, miután csak az utazás költségei nevedeknek, az ott lételei nem, mert minél több a munkás, annál rövidebb idő alatt végezhetik be a munkát. De ezenkívül a több munkás egymást ismereteivel és tanácsával támogathatja; s végre a stambuli udvarral és diplomatiával, valamint a szerály főbb és alárendelt egyeinek való folytonos érintkezések is kívánnak időt és alkalmas egyéniségeket.

Úgy látszik, hogy egy Ipolyi Arnold és Toldy Ferencz r., Télfí és Vámbéry l. ttől álló expeditio, melyhez Pulszky Ferencz t. tag saját költségein ajánlja csatlakozását, egyesítné mindazon tudományos és gyakorlati előnyöket, melyeknek összege teljes sikert biztosíthat a vállalatnak: a miért ezen öt tagból álló expeditiónak Excellentiád által megbízatását bátor az Akadémia javaslatba hozni.

Az expeditio elnökévé Pulszky Ferencz t. tag volna kinevezendő, ki mind a török udvarnál s az ausztriai nunciaturánál képviselné az expeditio érdekeit, mind annak anyagi ellátását vinné, mind végre az Akadémia nevében a munka szervezését is vezetné.

Végre a teendő út idejéig ápril és május hónapok látszanak a szükséges előkészületek s az évrész tekintetéből legcélszerűbbeknek.

A vizsgálatok eredményéről számot adandó Jelentést, mely előre láthatólag egy nem kis terjedelmű munkát fogna alkotni, az Akadémia volna hivatva a nemzet és a világ elébe terjeszteni.

Végül, ha Excellentiád a vállalatban s annak ajánlott tagjaiban megnyugodnék, Toldy, Tótfy és Vámbéry uraknak az 1867/8. tanévi nyári félévi előadásaitól felmentésüket kéri az Akadémia.

Pest, az Akadémia 1867. oct. 21-én tartott üléséből.

Az osztály javaslata elfogadtatik, s felterjesztetni határoztatik.

320. A titoknak felolvassa a nyelv- és széptudományi osztály, 1967. oct. 17-kén tartott értekezletének jegyzőkönyvéből a negyedik pontot: melyben az osztály-értekezlet Bartalus Istvánt, tekintve bebizonyított képességét, az Akadémia által ajánlandónak véli a nm. vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszteriumnak, hogy ennek segélyezésével, a középkori, s különösen a magyar egyházi zene érdekében a külföldi és hazai könyvtárakban bűvárlatokat tehessen.

Az osztály-értekezlet véleménye elfogadtatik.

321. A titoknak jelenti, hogy a levelező tagok meghatározása ügyében kiküldött bizottság, f. év október 24-kén összeülvén, mindenek előtt kiküldetése határait kívánta megismerni. A felolvasott nagygyűlési jegyzőkönyvekből az tűnt ki, hogy a levelező tagok meghatározásával olynemű állandósítás czéloztatik, minő a rendes tagoknál már eleve behozatott. Így állván a dolog, a bizottságnak figyelmét az alapszabályokra is ki kellett terjesztenie, melyek 17-ik §-a szerint: *a levelező tagok száma meghatározva nincs*; e szerint a bizottság csak úgy járhat el küldetésében, ha egyszersmind az alapszabályok említett pontjának megváltoztatását ajánlja.

A bizottság tehát úgy vélekedett, hogy ha már az Alapszabályok módosításáról van szó, az ne csupán ez egy pontban történjék. Akadémiánk Alapszabályai, súlyos idők kényszere alatt idomulván a mostani formába, sok tekintetben nem felelnek meg többé az örvendetesen megváltozott politikai viszonyoknak. Valóban sürgető szükség és kínálkozó alkalom van jelen, azokat a korviszonyokhoz, nemzeti és tudományos érdekeinkhez képest czélszerűbben átídomítni, s eszközölni azt, hogy ne álljanak még a jövő évi almanachban is nehéz viszonyokra emlékeztető, — bár Istennek hála! elavult dolgok, mint az Akadémia jelenlegi alapszabályai.

Ennélfogva a bizottság indítványozza, méltóztassék az Akadémia már a jelen összes ülésből, egy bizottságot rendelni, mely az Alapszabályok teljes revisióját, illetőleg az előmunkálatokat megtegye, s azokat egy összes ülésre bemutassa, hogy onnan azokat már a legközelebbi nagy gyűlés elé lehessen terjeszteni. Addig a 17. §. módosításába ereszkedni a bizottság nem látja szükségesnek; annál kevésbé, mert az 1867-ki nagy gyűlés (jegyzőkönyve VIII-ik száma alatt) egyelőre gondoskodott arról, hogy a tagválasztás ezentúl a kellő korlátok közt gyakoroltassék.

A bizottság javaslata helyeseltetik, egyszersmind elhatároztatik, hogy külön bizottság alakíttassék, melyhez minden osztály, tekintet nélkül a rendes és levelező tagok közti különbségre, két tagot választ, kikhez járul még az akadémiai titoknak, jegyző és pénztárnok; azon megjegyzéssel, hogy ez esetben a bizottságba választott levelező tagok is hasonló jogokban részesüljenek.

322. Ugyanaz felolvassa azon bizottság eljárását, mely átfolyó évi april 27-i összes ülés által, az Ügyrend 95-ik pontja módosítására kiküldetett, s melyhez a f. é. október 7-ki összes ülés utasította mindazonügyrendi változásokat, melyek, az Akadémia időköz-

ben hozott határozatai folytán, szükségessé váltak, s melyek szövegét a titoknok, az illető jegyzőkönyvek nyomán előre elkészítette.

A bizottság f. é. october 24-én összeülvén, az Ügyrend 95-ik pontjának módosítását, egészen a nagygyűlési jegyzőkönyv szavaival, így ajánlja :

„95. Nem nyerhetnek jutalmat :

a) (marad.)

b) külön kijött munkák pusztá második kiadásai. Oly jeles nagyobb munkák azonban, melyek először gyűjteményben jelentek meg, de azután külön is kiadattak, a külön kiadásban, nem tekintetnek pusztá második kiadásnak.“

A titoknok által előkészített módosításokat, melyek, az akadémiai jegyzőkönyvek nyomán, leginkább azon határozatokat igtatják az Ügyrendbe, melyek az osztály-értekezletek felállítása, a tagválasztás korlátozása, a régi Értesítőnek „Értekezések“ és „Értesítő“ folyóiratokra különzése, a nyomtatott jegyzőkönyveknek az Értesítőbe átvitele iránt hozattak ; továbbá a jutalmak lefolyt évszámainak jövődő évszámokkal felcserélését, s több ily aprólékos igazításokat, — a bizottság meghallgatván, helyeselte. A mennyiben azonban a titoknoki dolgozat az állandó bizottságokról szóló szervezetekre ki nem terjed : szükségesnek tartja a bizottság, hogy az azok szervezetében, akadémiai jóváhagyással történt változásokat minden bizottság előadója, a titoknokkal együtt, szintén igtassa az Ügyrendbe.

A bizottság ajánlata elfogadtatik.

323. A titoknok, tekintettel a közelgő nagy gyűlésre, felszólítandóknak véli az osztály-értekezleteket : miszerint jelentést tegyenek azon dolgozatokról, melyek a legközelebbi nagy gyűlésre felolvasásra ajánlhatók, hogy a közlési előrajz készítő bizottság tanácskozásait minél előbb megkezdhesse.

Az osztály-értekezletek felszólítandók, hogy november elején tartandó üléseikből a kívánt jelentést beadják, melyek érkezése után, a titoknok azonnal összehivandja a nevezett bizottságot.

324. Ugyanaz közli Emericzy Gejza tanár, Nyíregyházán, f. é. october 4-én kelt levelét, melyben : „To be, or not to be“ jeligés s a lélek önállóságát és szabad akaratot tárgyaló pályaművének lemásolhatására kér az Akadémiától engedelmet.

Az engedelem megadatik.

325. Pesty Frigyes lev. tag, a következő indítványt nyújtja be az ülésnek :

Tapasztaljuk, hogy az Akadémia keblében alakult állandó bizottságok működéséről rendes jelentés az Akadémiának nem szokott tétetni. — Miután azonban kétséget nem szened, hogy az Akadémia teendőinek némely legfontosabb részeit az állandó bizottságok által végezteti, és hogy az Akadémia tevékenységének nagy része a bizottságok működésében központosúl ; miután továbbá ezen bizottságoknak oly laza összefüggésben nem szabad lenni az Akadémiával, miszerint ez az állandó bizottságok működéséről vagy épen nem, vagy csak mellékes utakon értesüljön : tisztelettel kérem a t. Akadémiát, méltóztassék a bizottságokat oda utasítani, hogy ezek minden üléseik hitelesített jegyzőkönyvét az Akadémia összes ülésében bemutassák, és hogy azokból az akadémiai titoknok úr, a közérdekű határozatokat és tanácsközmányokat felolvassa.

Az indítvány helyesléssel fogadtatik, s a bizottságok oda utasíttatnak, hogy hitelesített jegyzőkönyveiket annak idején beadják.

326. A titoknok jelenti, hogy a nyert akadémiai kiadványokért, részint köszönő, részint elismerő térítvényt, a következő intézetek küldöttek : A physikalische Gesell-

schaft Berlinből ; a Das Germanische Museum Nürnbergből ; a l' Académie Royale des Sciences, Amsterdamből ; a Musée Ne'erlandais d' Antiquités, Leidenből. — Továbbá a következő külső akadémiai tagok : Grote Arthur, a bengáli ázsiai társulat elnöke, Calcuttából ; s Valentinelli J., a sz. márkai könyvtár elnöke Velenczéből.

Tudomásul szolgál.

327. A titoknak jelenti, hogy az 1867. év october 7-ik napjától, ugyanazon év october 28-ik napjáig a M. Tud. Akadémiához a következő ajándék-, csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. *Testületektől.*

Société de la Numismatique Belge. Bruxelles. Revue. Tome V. Livr. 4.

Germanisches Museum. Nürnberg. a) XII-ter Jahresbericht. b) XIII-ter Jahresbericht. c) Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. 1865. Nro 8—12 és 1866 Nro 1—12. Kais. Akad. der Wissenschaften. Bécs. Értesítője 1867. Nro. 22. 23.

Académie R. des Sciences. Bruxelles. a) Bulletins. Tom. XXII. XXIII. b) Mémoires. Tom. XXXVI. c) Tables Générales et Analytiques du recueil des Bulletins. 1867 à 1866. d) Annuaire. 1867.

Ángol kormány. London. Statistical Abstract, from 1852. to 1865. 3rd Number.

Magyar képzőművészeti társulat. Pest. Az orsz. magyar képzőművészeti társulat évkönyve. 1865—1866.

II. *Magánosoktól.*

Szabó Benő. Pest. Az erdélyi százszok.

Vandrák András l. t. Eperjes. a) Az eperjesi egyházkerületi ág. h. evang. collegium múltjának és jelen állapotjának vázlatos rajza. b) Néhai tt. Krajczel András úr gyász- és emlékünnepele alkalmával mondott beszédek.

Schvarcz Gyula l. t. Székesfehérvár. On the internal heat of the earth.

Poroszkay Ignác. Nagy-Becskerek. Vélemény Magyarország vasúthálózati tervéről Pest, Bács és Torontál megyék szempontjából.

Dr. Herzog Ármin. Pest. Über die pathologische Wirkung der vermehrten Kohlensäure im Blute.

Dr. Ullersperger János a) Memoria sobre la influencia etc. b) Memoria sobre un programa de Patologia General. c) Die Frage über die Heilbarkeit der Lungenphthisen. d) Italiens Irrenwesen. e) Der Hirnnervenschlag. f) Die Herzbräune. g) Pädiotrophie, Pädiopathien und Pädiatrik.

Quetelet E. Bruxelles. Mémoire sur la température de l'air à Bruxelles. 1867.

III. *Köteles példányok.*

Ref. főiskola nyomdája. Sárospatak. Sárospataki Füzetek. XI. évfolyam. 8. füz.

IV. *Akadémiakiadás.*

Természettudományi Értekezések. 1867. 3. sz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harminczegyedik (math. és természettudományi osztály-) ülés.

1867. november 4-én.

Kubinyi Ágoston tiszt. tag helyettes elnöklete alatt.

329. A helyettes elnök bemutatja *Knöpfler Vilmos* orvos- és sebésztudor „*Két népszerű természettudományi felolvasás*” című munkáját, melyből 27, az akadémiai tagok közt kiosztandó példányt küld.

Köszönettel fogadtatik.

330. *Hunfalvy János* r. t. felolvassa értekezését ily cím alatt: „Magyarországi légtűneti észleletek az 1864. 1865. és 1866-ki évekből”, mint folytatását „A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása” című munkája III-ik kötetének, melyben hazánk éghalji viszonyait, a régiebb s 1863-ig terjedő újabb légtűneti észleletek alapján, részletesen tárgyalta. Jelen értekezésében, különösen a három év légmérsékleti és esőzési viszonyait adta elő, minthogy az ország éghaljának jelleme leginkább ezekben mutatkozik.

Ugyanaz bemutatja *Klein Mihály* komárommegyei főorvos észleleteit 1864. nov. 1-től 1867. sept. végéig.

Áttétetik a természettudományi bizottsághoz.

331. A titoknok jelenti, hogy *Schulzer István* nyug. cs. kir. kapitány újlag ajánlja az Akadémiának azon gombatani munkáját, melyre nézve az Akadémia 1863. június 22-ki ülésében kedvezőleg nyilatkozott, és felszólította szerzőt, minő feltételek alatt engedné át az Akadémiának kiadásra. Azóta, úgymond, ő a munkát folytonosan pótolgatta, tökéletesítette, úgy, hogy az ma, több mint 1000 folio lapon, s több mint 1600 sajátkezűleg a természet után rajzolt ábrával adja a hazai gombák legnagyobb részét. Semmi sem volna rá nézve kedvesebb, mint e munkával az Akadémiát megajándékozni, de anyagi viszonyai ezt nem engedik; előadja tehát feltételeit.

Áttétetik a természettudományi bizottsághoz azon meghagyással, hogy a feltételek iránt tegye magát összeköttetésbe a munka szerzőjével, s tudassa az Akadémiával eljárása eredményét.

332. A titoknok bemutatja *Vidits László* n.-kikindai ker. főbíró levelét, a hozzá csatolt végrendeleti másolatokkal együtt, melyek szerint özv. Szathmáry, szül. Miháncsik Karolina, a m. t. Akadémiának értékpapírokban tíz ezer forintot hagyományozott.

A nagylelkű hagyomány hálás köszönettel áttétetik az akadémiai pénztárnokhoz.

333. Ugyanez felolvassa b. Apor Károly levelét, melyben tudatja, hogy f. é. október 23-án, marosszéki Kelementelken elhunyt sepsi-szentiványi b. Henter József urbéri kötvényekben két ezer forintot hagyományozott a m. t. Akadémiának.

Az Akadémia köszönete mellett átteendő az akadémiai pénztárnokhoz.

Harminczkettedik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-) *ülés.*
1867. november 11-én.

Nagyméltóságu b. Eötvös József elnöklete alatt.

335. *Thaly Kálmán* l. t. felolvassa *Ráth Károly* l. t. ily czímű értekezését: „A békealkudozások kezdete Bocskay Istvánnal, 1605.“ Kivonatát szerző így adja:

Rudolf király kormánya, valamint atyja s nagyapjáé, legkevésbé sem tartozott azok közé, melyekre a történetíró valami örvendetést mondhatna. A nemzetnek folyvást legkedvesebb kincse az alkotmány megszoritása ellen kellett küzdenie országgyűléseken épen úgy, mint bárhol a hazában. Szép számú seregek, melyek a nemzettel egyetértve, képesek lettek volna a törököt kiszorítani a hazából, oktalan német hadvezérek alatt annak legnagyobb kárára itt dulakodtak. Ily tehetlen kormánynak mégis a legnagyobb gondja volt a protestantismus elnyomása. Es itt véghetlen szívos erélyt tudott kifejteni. Szerencsétlen politika.

Maga a király Rudolf, — kinek betegsége az 1600-dik esztendőben majdnem az örültségig fokozódott, mert azon hiedelemben élt, hogy III. Henrik francia király sorsára fog jutni, — mindinkább elzárkozott, a prágai királyi lakvárra dülő kertnek, hol sétálni szokott, falait felemeltette, később ugyanott fődött sétányt csináltatott, majd legkedvencebb mulatságáról a lovaglásról is végkép lemondott, s paripáiban akként gyönyörködött, hogy ablaka alá vezettetvén, úgy szemlélgette azokat¹⁾.

Így állván a dolog, nem volt nehéz a pápai, madridi és jezsuita befolyás alatt álló udvarnak rávenni a kassai királyképét Belgiojoso tábornokot a protestantismus elnyomásának foganatba vételére.

E szörny ellen emelte fel a hajduság és később Bocskay fegyverét. Pedig ő volt egyike a legloyalisabb alattvalóknak. Bécsben sokat lakott, s egyike volt az udvarnál a legkedveltebb embereknek. Bátory Zsigmond őt használta fel gyakran fő követül a legkényesebb kérdésekben. Az udvarnál s a hazában oly férfiakkal állott a legbensőbb barátságban, kik a nemzet jobbjai előtt gyűlöltek valának, kiket saját és a későbbi kor is elítélt. Ilyen volt Naprágy Demeter. A Bocskaytól hozzá irt levelek²⁾, melyek másolatai gyűjteményemben vannak, eléggé bizonyítják állításomat.

¹⁾ Dr. Anton Gindely: Rudolf II. und seine Zeit. I. 44. stb. II.

²⁾ Eredetiei a győri káptalan országos levéltárában.

Nagy volt a vész, mely a hazát fenyegeté, de sikerült azt, a hajdúk és a nemzet jobbjával kezét fogva, Bocskaynak elhárítani. Midőn az ellene vívott csaták következtében a kormány arról meggyőződött, hogy erejének tökéletes megfeszítése nélkül vele nem boldogulhat, alkudozáshoz folyamodott.

Az 1605-dik év május derekán végre a kormány elhatározta, hogy Bocskay udvarába Kassára békekötés végett követeket fog küldeni. E végre Forgács Zsigmond és Pogrányi Benedek Bécsbe szólítottak. Itt Mátyás főherczeg ellátván őket megbízó levéllel, junius 4-én Prága felé vették útjokat. De itt megbízó levelöket elvették, s azt megváltoztatván, ujabbi expedálás végett Bécsbe küldötték. A nélkül indultak tehát meg Krakóba, de útközben intézkedéseket tettek, hogy a futár merre keresse őket. Junius 16-án értek Krakóba, hol tüstént kihallgatást nyertek a királynál, kinek átadván Miksa főherczeg levelét, megigérte nekik, hogy Bocskayt lebeszélendi a lázongásról, s a tatárokat sem ereszti keresztül országán a magyar földre. Folytatván útjokat, Gribovból Bohus Dániel árvai harminczadost küldék be Kassára menevédlevelért Bocskayhoz, s miután ez már jun. 28-án kezökben volt, megindultak, s másnap 29-én Bártfán alúl Hertnek helységbe megérkeztek.

Nézzünk körül azonban mi történt azalatt Árva várában.

Bocskay István már april végén felszólítá Turzó Györgyöt, hogy csatlakozzék hozzá, de ez állhatatos maradt. Bocskay felkérte tehát, jöjné Dersffyvel Kassára, vele a békealkudozások megindításáról értekezendő. Mátyás főherczeg ezt megengedvén, utasítással is ellátta őket, melyet Nyáry Pállal küldött Árva várába. Turzó György még Dóczy Istvánt és Turzó Miklóst is maga mellé vévén, miután az előre beküldött Nyáry Pál a menevédlevelet hozzájuk küldé, junius 30-án megindultak.

Ugyan ezen nap sárosmegyei Hertnek falu azon udvarházába, hol Forgács Zsigmond és Pogrányi Benedek szállva voltak, Bocskaynak 100 díszlovasa vágatott be, kiknek kíséretében még az nap Kassára értek, melynek külvárosában Csáky István és Barcsay János urak előkelő udvarnokok kíséretében ünnepélyesen fogadtattak és szállásukra kísértettek.

Másnap jul. 1-jén Bocskay saját kocsiját küldé érettek, s udvarnokaival kísértette őket palotájába, hol a harmadik szobáig jött elejökbe, tisztességesen fogadta, szobájába hívta azokat, s ott leültette őket, majd sisakjuk levételére felszólította. Ezután letevéen süvegét és felállván, Mátyás főherczeg egességéről tudakozódott, és a követtségi előterjesztést kívánta. Ennek megtörténte után megbízólevelüket kérte, mit midőn előadtak, azt kérdé Bocskay, hogy Rudolf király felhatalmazta-e Mátyás főherczeget az alkudozásokra; mire midőn igennel felelének, azt mondá, miszerint ő sokáig időzött az udvarnál, s azért jól tudja az ottani dolgok folyamát, csak azt hiszi tehát el, a mit lát és tapint. A biztosok az ez érdembeni tárgyalást másnapra kérték halasztani, mire szállásaikra kísértette őket.

Bocskay a meghatalmazási okmányra igen kíváncsi lévén, más-

nap (jul. 2) hasonló szertartások között palotájába hívatta a követeket kihallgatásra, s az irat elolvasása után örömmel mondá, hogy most már kész a béke tárgyalásába bocsátkozni, s elbocsátá őket.

Julius 3-án Turzó György és társai Kassa alá érkeztek, kiknek fogadására Bocskay diszcsapatot küldött, s azokkal szállásukra kísértette őket, hol Szokoly Péter a fejedelem udvarmestere tüstént megjelent, ura nevében üdvözlétét fejezte ki, s egészségük, hogy s mint létök után tudakozódott.

Szokoly távozta után először is a Kassára előre küldött Nyáry Pállal szerettek volna beszélni, azonban csak hült helyét találták, s mint a mennyköcsapás érinté őket a hír, hogy Nyáry, a mint Kassára érkezett, pártját eszerben hagyta, Bocskay hűségére felesküdt, s Szabolcs vármegyébe Kis-Várdára utazott. Turzó György azon véleményben, hogy Nyáry idejövetelök felől talán a Kassán időző Forgács Zsigmond királyi biztossal értekezett, annál látogatást tett; de midőn tőle megtudta, miszerint tájára sem ment, igen nagy zavarba jött, melyből menekülendő, feltette magában, hogy társait maga mellé gyűjtván, Bocskaytól kihallgatást kér, s megkérdezé, miért hívatta őt és Dersffyt magához, s miért küldött nekik menevédlevelet? hogy azután jövetelök okát kimenthesse.

Másnap julius 4-kén Bocskay hű pártfőletől Tökölyi Sebestyéntől ura szándékáról valamit megtudni, kísérletet tettek, de haszontalan. Ezen nagy zavarukban érte őket Bocskay meghívása az elfogadásra. Menniök kellett.

A palotát és ajtait puskás gyalogság és nemességgel zsúfolva találták. Az előszobában tanácsosai voltak, hova Bocskay bejövén, jobbját nyújtá nekik, leültette őket, míg tanácsosai állva maradtak. A szokásos üdvözlések után Turzó György kérdé Bocskayt, hogy miért hívatta őket? Erre a fejedelem őt és Dersffyt a belső szobába vezeté, s maga mellé az asztalhoz ültette őket, felkérte azután vendégeit, hogy már most bizalmasan beszéljenek.

Turzó az ország pusztulását emlegeté, Bocskay pedig azt, hogy e háboru a vallás és a haza szabadságának kivívásáért folytattatik. A beszélgetést Katanóczy István hírnök belépése szakítá félbe, ki Trencsin elfoglalásának hírért hozta meg. A fejedelem őt kihallgatván, miután egyéb hozzá intézett kérdésekre, mint például a császári sereg hadállására nézve válaszolt, elbocsátá. De Turzó Györggyel sem folytatta a tárgyalást, okul adván, hogy őt abban az ebéd akadályozza, melyre azonban meghívta őket.

A következő nap (jul. 5-én) már korán reggel Turzót egyedül magához hivatá a fejedelem; miután leültette, elpanaszolá, hogy az éjjel a köszvény miatt keveset alhatott, de annál többet gondolkodott az előterjesztett dolgok felett. Értekezletök igen soká tartott, s arra vezetett, hogy másnap julius 6-án Forgács Zsigmond és Pogrányi Benedeket fogadván, azoknak megígérte, hogy a békefeltételeket írásban kézbesítendi nekik; a mennyiben azonban ezen esemény megörvendeztette őket, annyiban leverte a követeket ugyan ezen napnak azon eseménye, hogy Turzó

Györgynek társai: Dersffy Miklós, Dóczy István és Turzó Miklós Bocskaynak a hűség esküjét letévén, pártjára állottak. Rákóczy Zsigmond és Csáky István Turzó Györgyöt is meglátogatták, s az átállásra felhívták, de ez hajthatlan maradt.

Julius 8-kán Turzó György, ki negyed magával jött, egyedül hagyta el Kassát, vivén magával Bocskay szóbeli nyilatkozatát, mely feltételek alatt lép a békére.

Julius 19-kéig várakozott Forgács és Pogrányi, kik Kassán nem igen voltak kellemes helyzetben, mert be voltak úgy szőlván zárva, minden levelöket felfogták s Bocskayhoz vitték; úgy tettek Mátyás főherczeg levelével is, melyet Illésházy István július 16-án hozott Kassára, ezt azonban a fejedelem feltöretlenül adta át kezökhöz. Julius 19-én, mint mondtam, este elindultak Bocskay békefeltételeivel, s Semptén, Bicsén, hol Turzó Györgynél fordultak meg, keresztül Bécsbe mentek, hol aug. 3-án követségökről írásban adták át jelentésöket, Turzóval együtt. Ezek eredetiöit volt szerencsém használhatni.

Mennyire érdekében állott a kormánynak Bocskayval békét kötni, mutatja egy felöl az, hogy a fejedelemnél megjelent követei, alkudozóí az ország legtekintélyesebb férfiai voltak, s később hárman nádori méltóságra is emeltettek, mint: Illésházy István, Turzó György és Forgács Zsigmond, kiknek együttes működése folytán Bocskay követeléseit a következőkre szállítá le:

Ő felsége nevezze ki őt erdélyi fejedelemmé mint Bátory Zsigmondot.

Erdélyországot a Tiszáig adományozza neki a várakkal együtt.

Magyarországnak polgári és vallási szabadsága állíttassék helyre.

A kívánt béke az udvar ősi szokása szerint jó későn egy év múlva megkötetett, a zsitvatoroki is létre jött, de ennek megerősítését igen sokáig hiába sürgették az uralkodó testvérei, az országok rendei; nehogy táhát az dugába döljön s a már 15 évig viselt háboru folytattassék, Rudolf király gazlelkü komornyikjához Lang Fülöphöz folyamodtak, ki néhány forintért kivitte azt, mit testvérei s a rendek könyörgésökkal sem birtak, és a békeokmányt aláírván megerősítette *).

Ilyen volt Rudolf király.

336. A titoknak felolvassa, a vallás és közoktatási magyar kir. miniszter f. é. octóber 28-án 12194-ik szám alatt kelt levelét, melyben közöltetik azon rendelet másolata, mely az alapítványi jószágokon található műemlékek összeírása és időleges fentartása ügyében, a kerületi gazdászati főtisztviszésekhez kibocsátatott; s melyben a m. t. Akadémia felkéretik, hogy a kebelében működő régészeti bizottság által, a műemlékek fentartása körül követendő eljárásra vonatkozó rövid, világos és gyakorlati utasítás kidolgozását eszközöltetni, s azt annak idején, további intézkedés végett, a m. kir. miniszteriummal közölni szíveskedjék.

Áttétetik az archaeologiai bizottsághoz.

*) Chlumecky: Karl von Zierothin 83. 84. 367. l.

337. Ugyanaz felolvassa a törvénytudományi osztály f. é. octóber 28 án tartott értekezleti jegyzőkönyve 2-ik pontját, melyben jelentetik : hogy az osztály egyik jeles, s legközelebb elhúnyt külföldi l. tagja Mittermajer Károly fölött tartandó emlékezésére Pauler Tivadar r. t. kéretett fel, ki is annak megtartására késznek nyilatkozott.

Helyesléssel tudomásul van.

338. Közöltetik ugyanazon jegyzőkönyv harmadik pontja, mely szerint, a boldogult Császár Ferencz r. t. felett tartandó, s Zádor György r. t. közbeesett halála által elmaradt, emlékezésöd megtartására, Szinováczy György l. t. szólíttatott fel, ki a felhívást, mennyire bokros foglalkozásai engedendik, teljesíteni igéré.

Helyeselve tudomásul szolgál.

339. Olvastatott a nevezett jegyzőkönyv negyedik pontja, melyben jelentetik : hogy Cseugery Antal r. tag az osztály által megbírálandó nagyobb nemzetgazdászati pályamunka bírálatáról lemondván, helyébe Karvasy Ágost l. t. választatott meg, kinek, miután két bíráló, munkálatát már bevégezte, a pályamű kiadatni rendeltetik ; egyszersmind a bíráló választmány, jelentése mielőbbi benyújtására felszólíttatik, hogy a pályázat eredménye, s a díjnak kihirdetése, a legközelebbi nagy gyűlésen megtörténhessék.

Helyeslőleg tudomásul vétetik.

Harminczharmadik (nyelv- és széptudományi osztály-) ülés.

1867. november 18-án.

Fübián Gábor r. t. helyettes elnöklete alatt.

341. *Vámbery Ármin* l. t. felolvassa ily című értekezését : „A délszibériai töröktatár népfajok irodalmáról.“

342. *Télffy Iván* l. t. „Az attikai törvényekről“ értekezett, kivonatban következőleg :

Tudva van, hogy Sólón kora óta az athéni köztársaság megszűntéig a törvények gyűjteményét fiúi kegyelettel őrizték az állam levéltárában.

De a mostoha idők romboló hatása elpusztította e törvények gyűjteményét, melyeket csak a hellén irodalom roppant tárházából, hol szét-szórta fordúlnak elő, lehet összeszedni.

Sokat kell köszönnünk e tekintetben a görög szónokoknak, kik beszédeikben számos attikai törvényeket részint szóról szóra, részint kivonatosan közölnek.

A szónokokon kívül Aristoteles, Theophrast, Demetrius Phalereus, Craterus, Seleucus, Didymus, Plutarch és Teleplus is őriztek meg számos törvényeket.

Nem kisebb érdemet szereztek magoknak e tekintetben a görög lexicographok is, mint Harpocratis, Pollux, Hesychius, Photius, Suidas. Ide járulnak még az úgynevezett scholiasták görög jegyzetei.

Mind ezekből azt mutatja meg értekező, hogy téves ama vélemény,

mintha a régibb görög remekírók éppen nem foglalkoztak volna a törvénytudomány elméletével.

A tudományok újrászületése után Petitus Sámuel ötszáz attikai törvényt szedett össze e cím alatt: *Leges Atticae*. De e törvényeket nem rendezte az attikai jog természetéhez képest, hanem Justinian császár Digestáit és Codexét vette mintaképül a törvények rendezésében, mi által nagy anachronismust követett el. Továbbá a kiadások, melyeket Petitus használt, nagyon hiányosak voltak. Végre Petitus nem ismert számos görög munkákat, melyek csak későbbben kerültek napfényre és fölötté fontosak az attikai törvények kiegészítésére nézve.

Mind ez mintegy tíz évvel ezelőtt arra indított engem, hogy keressem össze, a mennyire lehet, az athéniek összes törvényeit. S fáradozásom nem volt talán sikertelen, mivel ezerötsszáznyolczvan attikai törvényt gyűjtöttem össze.

E törvényeket két fő csoportra osztottam, a mint vagy a közjog vagy a magánjog körébe tartoznak; mert kétségtelen, hogy már a régi athéniek megkülönböztették a közjogot a magánjogtól.

A törvények elősorolása után adok számos magyarázatokat. Ezekben előterjesztem a törvények görög szövegére vonatkozó eltéréseket; összehasonlítom az attikai törvényeket a többi görögök és a rómaiak törvényeivel; s előadom több vitás kérdésre vagy eddig nem is érintett tárgyakra nézve saját véleményemet.

Legzélszerűbbnek tartottam a törvények szövegét görögül és latinul adni, s a magyarázatokat latin nyelven írni.

A mely törvénynek jó latin fordítását találtam, azt megtartottam. Sokszor azonban a meglevő latin fordításokon változtattam, hogy híven adjam vissza a görög eredetit. Végre a görög scholionokból, fölíratokból s egyéb munkákból merített törvényeket magam fordítottam latinra.

Volt-e korszerű e munkát görögül és latinul kiadni, arra majd a részvét mértéke fog válaszolni. Annyi bizonyos, hogy már eddig is érkeztek megrendelések Londonból, Párisból, Bécsből, Odessából, Porosz-, Szász-, és Bajorországból, Hollandiából s Norvégiából.

Az első füzet már megjelent e cím alatt:

Συναγωγή τῶν Ἀττικῶν νόμων. Corpus Juris Attici, Graece et Latine. E fontibus composuit, commentario indicibusque instruxit *Joannes Baptista Telfy*, advocatus; studia antiquitatis in universitate literarum Hungarica publice profitens. *Fusculus I.* Pestini et Lipsiae MDCCCLXVIII. Sumptibus *Guilelmi Laufferi*.

Az egész munka valószínűleg január végével lesz kinyomtatva.

Reménylem, hogy hazánkban is részvétre találанд; mert lehetlen, hogy állami életünk új korszakában a classicai tudományok föl ne karol tassanak; lehetlen, hogy hazánkban, hol évenként kétezerre rug a joghallgatók száma, s mely némileg ügyvédek országának nevezhető, ilyenmü munka figyelmenllenül hagyassék. Reménylem végre azért is, mert a múltak tudása többnyire a jelennek megigazítása.

343. *Hunfalvy Pál* r. t. felolvassa a nyelvtudományi bizottság f. hó 16-án tartott gyűlése jegyzőkönyvének első pontját, melyben a bizottság, a Nyelvtudományi Közleményekből, 25, szabad rendelkezésre adandó példányt kér, hogy az osztály tagjai, saját értekezéseikből, a nyelvtudományi dolgozatok minél nagyobb és gyorsabb terjedése végett, azon kül- és belföldi tudósoknak kedveskedhessenek, kiket a tárgy érdekel.

A kívánt 25 példány megadatni rendeltetik.

344. Ugyanaz a nevezett jegyzőkönyv második pontja szerint jelenti: hogy a bizottság, azon, hozzá véleményezés végett intézett javaslatot, mely a magyar írást, részint új jegyek, részint a régiek szokatlan értelmezése által óhajtja átalakítani, mint tudományos alap nélkülít, a szerzőnek visszaadatni véleményezi.

Helyeseltetik.

345. Jelentetik ugyanazon jegyzőkönyv 3-ik pontja, melyben a bizottság, az Akadémia múlt hó 28-án tett azon határozatának módosítását indítványozza, mely szerint, az állandó bizottságok jegyzőkönyvei ezentúl havonként a titoknoki hivatalhoz be-
küldendők.

További tárgyalás végett, átteendő a legközelebbi összes ülésre.

A
MAGYAR TUDOM. AKADEÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harmincznegyedik (philos. törvény- és történettudományi osztály- egyszer- smind összes) ülés.

1867. november 25-kén.

Nagyméltósága báró Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

347. *Szász Károly* I. t. elszomorodva jelenti Makfalvi *Dósa Elek* tiszt. tag f. évi november 19-én történt gyászos elhunytát.

Az Akadémia megilletődve veszi e gyászjelentést, s hogy körében e jeles férfiú emlékezte megújíttassék, a törvénytudományi osztályt az emlékbeszéd iránti gondoskodásra felhívja.

348. *Tanárky Gedeon*, a 27-dik nagygyűlésen választott lev. tag, felolvassa székfoglaló értekezését ily czím alatt: *Az ausztriai birodalom pénzügyi története*. Kivonata ez:

Midőn az egész tisztelt társulatnak azon csaknem példátlan kitüntetésért, mely szerint igénytelen személyemben nemcsak nem a tudóst, vagy az író, sőt nem is a tudományokkal és irodalommal foglalkozót, de csupán és egyedül a tudománykedvelőt, a dilettanst, megtisztelni és díszes sorai közé avatni méltóztatott, hálás köszönetemet nyilvánítanám, a szokás, a rend, sőt némileg talán az illem ellenére is, már a kezdet kezdeténél kéréssel vagyok bátor alkalmatlankodni, és a mit másoknál magam sem helyeslek, néhány perczig saját személyemmel foglalkozni.

Jól tudom, hogy azon szabály, mely szerint az Akadémia megválasztott tagjai egy szakértekezés felolvasásával foglalhatják el e kitűnő férfiak sorai közt illető helyeiket, nem pusztá formáság, mely e kitüntést némileg ünnepélyesíti, sőt inkább jogos és méltányos kívánság, kifejezése annak, hogy a megválasztott ismerje kötelességének, szakképzettsége és munkássága lehetőleg megérlelt gyümölcsét elsőben is a választó-testülettel megízleltetni, és feltárni: „quid valeant humeri, quid ferre recusent.”

S én mégis, ki mindezt jól tudom és helyeslem, kénytelen vagyok a t. Akadémiát kérni, méltóztatassék a mindjárt megkezdendő felolvasást csupán és egyedül a székfoglalás formáságának tekinteni.

Jól tudom azt is, hogy ezen szerénytelen kérés indokolására nem lehet, nem szabad alapot keresni, és mégis kénytelen vagyok bátorságot venni, azt, bár a hazai közügyek fordulata által előidézett, de mégis magán-körülményeim rövid megemlítésével indokolni.

Kévs napokkal azután, midőn a t. Akadémia által tett kitüntetés tudomásomra jutott, épen a mielőbb megtartani szándékolt székfoglaló értekezés tanulmányozása előkészületei közben, a nemzeti kormány, illetőleg annak egyik ünnepelt tagjának, kit e testület kiválólag sajátul, elnökül tisztelni szerencsés, ki nem érdemlett figyelme az államszolgálat, majd egy nagy magyar város választó-testületének bizalma az országgyűlési képviselő terén leendő működésre híván fel: nem találtam elegendő üres időt arra, hogy megkezdett tanulmányaimat folytatva, a tervezett értekezést befejezhettem volna.

E tanulmány és tervezett értekezés tárgya az 1526-ki catastrophá egyik tragicus hőisének Verbőczy Istvánnak jellemzése, mint jogtudós és politicusé.

Ily viszonyok közt azon kellemetlen alternatívák egyikét kelle választanom, vagy megválasztatásom daczára is hosszab ideig kizárva maradni ezen díszes körből, vagy a székfoglalás formását teljesíteni, s egy oly nagyobb, még készülöben levő műből olvasni fel némely részleteket, melyet nem ide szántam, s melyből egy kiszakított töredék érdekekkel nem bírhat; mert csak az egésznek átnézete nyújthatná azon gyakorlati hasznót, melyet általa elérni czéloztam.

S én e második alternatívát választottam, azon reményben, hogy e merényért ki fog menteni a vágy élénksége, önök sorai közé tartozhatni.

A műnek tárgya, melyből egy töredéket ez órában felolvasni szerencsém leend, Ausztria pénzügyi történelme.

Ezen száraz, és nem épen közkedvességű tárgynak tanulmányozására, még a procul a negotiis napjaiban azért szántam rá magamat, mert láttam, hogy azon viszonynál fogva, melyben Ausztriához állunk, s állottunk századok óta, a közös ügyek fogalmának tisztázásánál nagy nyomatékkal fog bírní a pénzügyek rendezése.

Kivántam tehát, saját okulásomra, kutatni, időnként mily pénzügyi viszonyok közt tartotta fenn magát azon hatalom, melyet Ausztria név alatt ismerünk, mely noha nem volt soha egységes állam, sem államok szövetségének nem nevezhető, mégis századokon át hatalom maradt.

Kivántam kutatni Ausztria concret helyzetét, vizsgálva, mennyiben van hatással a pénzügy a hatalom fentartására, feltétele-e az, vagy csupán eszköze az állam emelkedésének, vagy hanyatlásának? Kiváló, vagy alárendelt hatást gyakorol-e az az államélet alakulásában, fejlődésében és szilárdulásában? Igaz-e az, hogy a körülmények kényszerűsége állítja elő az állam lét feltételeit, s így annak pénzügyi helyzetét is, vagy megfordítva a pénzügyi helyzet alakítja át azon feltételeket?

Kutatni kívántam, mi hatást gyakorolt Ausztria pénzügyi helyzete, hazánk állami, nemzetgazdászati és társadalmi viszonyaira? Ohajtott-

tam ismerni, vajjon hazai közjogunk bír-e képességgel ellenállni az osztrák pénzügyi szabályok netalán kártékony hatásainak? időnként mily védelmet nyújtott az, megőrizte-e az e részbeni állami önállóságot? — vagy ha nem, mikor mit mulasztott el a nemzet, vagy mily akadályokat nem volt elhárítani képes, hogy pénzügyi önállóságát megvédhesse? S a multon okúlva minemü politikai szabályok által lehetne a jövődőt e részben is biztosítani? elegendő-e az írott jog kizárólagos elmélete, vagy az élő nemzetközi szerződések, a méltányos egyezkedés terére kell-e eszélyes óvatossággal kilépni?

Végre kutatni kívántam, hogy a közös védelem pénzügyi terheit időnként mily mértékben viselte hazánk? igaz-e azon állítás, hogy országul lett megmaradásunk anyagi terheit nagyobb mérvben a hatalom és annak korlátlan uralma alatt álló országok viselték? — vagy talán az ellenkező állítás valószínű, mely szerint folytonosan túlterhelve volt hazánk, s némileg colonialis helyzete a többi országok gazdagodási forrásul lett kizsákmányolva?

Mindezen kérdéseket a történelem részletes vizsgálata által tanulmányozni, azokra nézve, kik politikával foglalkoznak, — nem egészen száraz foglalkozás, cuiuscuque rei veritatem volueris perscrutari, ejusdem historiam manifestam tibi esse oportet, s értekező kénytelen öszintén bevallani, hogy ezen és egyéb tanulmányait is politikai szempontból fogta fel, mert arra, hogy a tudományt bármily kis szemerrel is bővíteni képes volna, sem öntudata nem ösztönözte, sem hiúsága nem csábította soha egy perczig sem.

A munkát négy fejezetre terveztem:

1-ső fejezet, magában foglalja, mintegy bevezetésül és az összefüggés átnézete kedvéért a régi idöket I. Ferdinándig.

2-ik fejezet, az idösb ág uralmának, a keleti hatás elleni védelemnek, s az alakulásnak korszakát I. Ferdinándtól II. Mátyás haláláig.

A 3-ik fejezet, a Steierei uralmának, a vallási és alkotmányvédelmi harcok és kifáradás korszakát — II. Ferdinándtól Mária Terézia haláláig.

4-ik fejezet, a Lothringoni ág uralmának, a — nyugoti hatás és társadalmi eszmék elleni harcok korszakát II. Józseftől 1848-ig.

Az 5-ik korszakot, a válság korszakát, ezúttal mellőzni óhajtottam.

Ha a művet ezen idöszakra, midön a pénzügyi kiegyezkedés kérdése országos tárgyalás alá kerül, befejezhetni sikerült volna, talán lett volna azon gyakorlati haszna, hogy több szétszórt adatot együtt tartalmazván, egy vagy más kérdésben némi felvilágosítást adott volna azoknak, kiknek bővebb buvárlatra idejük nincs; de fájdalom, csak a két első, már az idö távolságánál fogva is legsoványabb fejezet készült el, s ezek közül a 2-ikat, mint már minket is érdeklőt, vagyok bátor legalább egy részében felolvasni, előre is bocsánatot kérve az unalomért, melyet az okvetlen előidézni fog.

E bevezetés után olvassa szerző a Ferdinánd alatti pénzügyi viszonyok ismertetését.

Ferdinándra, atyja Maximilián tetemes adósságokat hagyott. Ő a közigazgatási és pénzügyi viszonyok rendezésére felállítá az udvari kamarát, az udvari tanácsot, és különösen a pénzügyi zavarok tisztázására a Raitkammert, mely a kamarák és vicedomok számadásait felülvizsgálta, vezette a pénz- és bányai ügyek különböző ágait, s azonfelül más teendőket is végzett, szokásban lévén akkor még a különböző nemű munkáknak is összehalmozása.

Ily viszonyok közt, midőn a fennlevő adósságok fedezése is tetemes költségeket vett igénybe, a török hadak beütése Magyarországra, Ferdinándnak Zápolyával a magyar korona felett folytatott harcrai újabb és nagy pénzügyi kiadásokat vontak magok után. Ezek részletes felsorolása után áttér szerző azon eszközök esetelésére, melyekkel Ferdinánd a hatalmi eszközöket Magyarország felett saját kezében igyekezett összpontosítani. A hadügy vezetését Bécsbe tette át, s központosítani igyekezett a pénzügyet is.

1528. jan. 8-án rendezte a magyar kamarát, melynek elnökévé Gerendy Miklós, erdélyi püspököt tette, s főként a Lajos és Ulászló idejéből fenmaradt pénzügyi viszonyok rendezésével, tisztázásával, leszállításával bízta meg.

De a háborús viszonyok, a törökök újabb beütése ismételt kölcsönköteket, s midőn ezek is elégtelenek voltak, tetemes adófölemelést eredményeztek, úgy hogy az urakra, főpapokra, lelkészekre évi jövedelmök fele lett kiróva.

Az 1532-diki török hadjárat folytán kiállított hadsereg tartása egy félév alatt 1,843,200 forintba került, s ennek volt következménye, hogy a magyar kamara a kamarai javak elzálogosítására felhatalmaztatott.

Az ezt követő fegyveres béke újabb terhes kiadásokat vont maga után, sőt a definitív békének Nagy-Váradon lett megkötése sem változtatott a helyzeten. A háboru előre láthatólag kitört Ferdinánd és Zápolya utódja közt 1541-ben, s az akkor összegyűjtött hadnak 8 havi tartása 1,325,517 forintba került. Ez és a másnemű roppant költségeket hasonlólag nem lehetett az örökös tartományok s Magyarország által tett roppant orfeszítések után is másképen fedezni, mint újabb kölcsönökkel.

E közben egy előre nem látott csemény Ferdinándot tetemes jövedelemforráshoz segítette. Ez az 1547-diki csehországi lázadás volt, melynek leveretése után bekövetkeztek a roppant vagyonelkobzások, a kivetett sarcok behajtása; dolgok, melyek azon időkben az államjövedelemnek nem csekély forrását képezték.

De mind e felszaporodása a jövedelemnek nem fedezte a kiadásokat, s annyiaval kevésbbé, mert a török háboruk nem sokkal az 1547-ki békekötés után is, mely nem bírt állandó alappal, s azonfelül is megalázó volt, s így tényleg fel is homlott, Magyarországon állandósúlni látszottak, s váratlan módon nevelték a költségeket. Itt szerző a magyar kamarának hat évi kiadásait és bevételeit részletezi, s áttér ama háboruk költségeinek festésére. A hadi költség 1556—1562 közt 1,610,083 forint volt.

A zavart finansziális helyzetben az 1563-ban létrejött béke sem tett semmi változtatást.

Végül szerző egy pillantást vet a Ferdinánd alatti kormányzati és közigazgatási ügyekre.

349. Rónay Jácint, a 27-dik nagygyűlésen választott rendes tag felolvassa székfoglaló értekezését: Az ősemberek haladásáról, kivonatban következőleg:

Az őslénytán és ősembertan századunk legnevezetesebb vívmányai közé sorolandó, s ezentúl mindkettő együtt fog haladni, bár egyelőre nem ugyanazon kedvező körülmények közt: mert az őslénytán, a kihalt növények és állatok megkövült maradványaiból tanulmányozza a múltnak életét; míg az ősembertannak, hiteles ősvázak hiányában, be kell érnie azon egyszerű eszközökkel és fegyverekkel, melyek csálhatatlanul emberi művek, s úgy állnak a jelen műveltségben, mint az ásatagok az elő természetben.

Ez ősművek nyomán, az elmélet négy korszakot állított fel:

I. Az őskör, melyben az emberek sikálatlan, pusztá ütés vagy nyomás által készült durva köeszközökkel éltek.

II. Az új-kör, melyben kisikált, köszörült köeszközök használtak.

III. A bronzkor, midőn az eszközök, ékszerek és fegyverek réz és ón, vagy réz és horgany-vegyületből öntettek.

IV. A vaskor, melynek emberei, házi eszközeiket és fegyvereiket vasból kovácsolták.

Léteztek-e valóban e korszakok?

Ha valaki azt állítja: hogy vannak lelhelyek, hol a kö-, bronz- és vaseszközök elkülönözve vagy együtt találhatók; következőleg, hogy voltak idők, midőn az ősemberek e lelhelyeken ily eszközöket használtak, igaza van; de a felhozott korszakok, nem csak a köéletben, hanem a tudományban is többet jelentenek. E korszakok az embert, a haladás külön fokozataira helyezik, s midőn a kérdés így áll, a felelet nem oly könnyű, az osztályozás nem oly biztos, mint az elmélet hirdeti; s az eszközök eltérő anyagára alapított korszakok, nem oly általános értékűek, mint egyelőre hajlandók volnánk hinni.

Az európai ősemberek legelső képviselőit, az úgynevezett vízözöni képletekben és régi folyományokban nyomozzuk; és itt, az emberi kéz legegyszerűbb műveit, a kova nyíl- és kopjahegyeket, a gömbölyű kovácskéseket és parittyaköveket, együtt leljük a kihalt őslények csontjaival: az őselefánttal, rhinocérussal, vizilóval, barlang-medvével és hiénával; e képletek eszközei közt, sikált példányra eddigelé még nincs eset.

A vízözöni képletek emberei után, legrégibbek a barlangok lakói: az őslények csontjai itt gyérülnek, a köeszközök még sikálatlanok; de ezek közt már feltűnnek a haladást tanúsító csontművek; bár a földművelésnek, cserépedényeknek és szelid állatoknak nincs még semmi nyoma.

Következnek az úgynevezett dán „konyhahulladékok“ emberei, kik a tápul használt állatok csontjait és kagylóit, a tengerpartokon

összehalmozták. Haladási tekintetből ott álltak, hol a barlangok lakói, de időre nézve későbbkoriaknak látszanak, mert a kihalt vastagbőrűek csontjai itt hiányzanak. A köeszközök még durvák, s a kisikált kőműveket csak a közel eső sírokban leljük.

Ha Ázsiában és Áfrikában nem élnének elefántok, a Nilusban vízilovak, s Ausztráliában és Dél Amérikában erszényesek: aligha képesek volnánk a pusztá vázból, az emlősök kihalt óriását a mammuthot, a víz-özöni képletek hippopotamusait, s a másodkori marsupeliákat képzelni?

Igy vagyunk az ősemberekkel, a történet nem tud rólok semmit, még a mesék világában is elenyészttek, s csak egyszerű kő- és csontművek hirdetik lételüket; de ott vannak a jelenkori vadak körében az élő rokonok, s addig is, míg csalhatlan tények szólandnak, keressünk itt feleletet azon kérdésre: minők voltak az ősemberek?

Az esquimauxk, még most is a kőkorszakban élnek, köeszközeik és fegyvereik hasonlók az őskoriakhoz, s ez utóbbiak valószínű használatára, egyes esetekben felvilágosítást adnak.

A köeszközöket használó éjszak-amériikai indiánok, amaz óriás földhányatokkal és szent dombokkal, melyeket egykoron őseik állítottak, azon európai emberekhez sorakoznak, kik az ősidőben, önvédelmőknek és előitéleteiknek hasonló műveket emeltek.

Tierra del Fuego és Ausztrália alantálló vadai, köeszközeikkel és azon csonthulladékokkal, melyeket a tengerparton és tanyáik körül összehalmoznak, Dánia őslakóira emlékeztetnek.

Tahiti, a szigetek királynéja, ügyesen készült fa-, csont- és köeszközeivel, s korálykőből faragott és kisimított emlékeivel, viszonyai közt, a kőkorszak műveltségének lehető legmagasb fokát képviseli.

Midőn a jelenből a múltra következtetünk, nem szabad feledni, hogy az emberi haladásra nagy és eltérő befolyást gyakorolnak az éghajlati és helybeli viszonyok, s az innét származó életszükségek; valamint a vadak azon általános sajátságát sem, hogy felnőtt gyermekek, hogy gyermek-észjárással és férfi-szenvedélylyel intézkednek életviszonyaik felett, s hogy az erős képzelet és gyenge ítélet mellett e gyermek-embereknél minden ismeretlen tünemény rendkívüli, s többnyire mesés alakot ölt. Így történt aztán, hogy egyes főnökök és családfők szeszélye vagy tévedése, ivadékról ivadékra átszállva, szentesített törvénynyé vált, hogy a jóról és szépről fogalmaik oly eltérők, sőt ellenkezők, s hogy oly szokásaik vannak, melyek lehetőségét csak azért hiszszük, mert valóban léteznek.

Igy lehetett cz Európa ősemberei közt; a külvizonyok s az emberi szeszélyek játékaik voltak ők is, mint minden időben azok, kik szellemi alárendeltségökben nem küzdhatték magukat a körülmények uraivá. És ha ilyenek voltak, nem kellett-e szokásaiknak, épen úgy, mint a jelen-

kori vadagnál, eltérőknek lenni? Lehet-e egyes adatokból, korszakot jellemző szokásokra következtetni?

Azon korszakok, melyeket a köeszközökkel élő emberek közt a rendszer felállított, ingatagok, s legfőlebb mint egyes körökre szorítkozó haladási fokozatok állhatnak; de nem mint korszakok. A rendszert az adatoknak kell alárendelni; nem az adatokat a rendszernek.

350. A titoknok jelenti, hogy dr. *Liske Xaver* Posenből, német nyelven, ily czímű értekezést küld: „*Eine ungarische Magnaten-Confederation im Jahre 1519*“, azon czélból, hogy az Akadémia magyarra fordíttatva, saját közlönyeiben használja fel. E közlönyöket ő jól ismeri és használja is, azonban figyelmeztet gr. Dziatynszki gyűjteményeire, különösen a lengyel cancellariatus 1506—1526 közötti latin levelezéseire, s ajánlja e Magyarországon alig ismert forrásokat; egyszersmind ajánlkozik azokból latin nyelven kivonatokat készíteni az Akadémia közlönyei számára.

Átteendő a történeti bizottsághoz.

351. A titoknok felolvassa a nyelvtudományi bizottság f. hó 16-án tartott gyűlése jegyzőkönyvének 3-ik pontját, melyben a bizottság, az Akadémia múlt hó 28-kán tett azon határozatát, mely szerint az állandó bizottságok jegyzőkönyvei ezentúl havonként a titoknoki hivatalhoz beküldendők, a pusztán személyekre vonatkozó tárgyalások, és nem nyilvánosság elé tartozó vélemények tekintetéből oda kéri módosítani: „hogy az állandó bizottságok előadói, ne csak azt terjeszszék az Akadémia elé, mi az Akadémia határozása alá tartozik, hanem időről időre mindenről tudósítsák, a nélkül, hogy a bizottsági jegyzőkönyvet elé kelljen adni.“

Az állandó bizottságok jegyzőkönyvei, hogy az Akadémiában a nevezett bizottságok működésének nyoma meglegyen, havonként beküldendők, melyekből csak az fog közölni, mi a nyilvánosság elé való, vagy az Akadémia határozása alá tartozik.

352. Ugyanaz bemutatja a statisztikai bizottság f. évi november 7-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvét.

Tudomásul vétetik.

353. A titoknok jelenti, hogy a természettudományi osztályértekezlet részéről Akin Károly úr kéretett fel, az elhunyt Faraday Mihály k. lev. tag fölötti emlékbeszéd megtartására, ki is erre ajánlkozott.

Akin Károly úr nem levén tagja az Akadémiának, ajánlata, nem mint emlékbeszéd, hanem mint Faraday Mihály, a kitünő természettudós érdemeit tárgyaló értekezés, elfogadtatik.

354. Ugyanaz jelenti, hogy a „közülési program-készítő“ bizottság november 21-iki gyűlésén munkálatait bevégezte.

Tudomásul van.

355. A titoknok felolvassa az „alapszabályokat átvizsgáló“ bizottság tagjait, név szerint

A nyelvtudományi osztályból:

Pulszky Ferencz t. t., Toldy Ferencz r. t.

A philosophiai osztályból:

Horváth Cyrill, t. t., Greguss Ágost, r. t.

A törvénytudományi osztályból:

Zsoldos Ignác, r. t., Bertha Sándor, l. t.

A történettudományi osztályból :

Csengery Antal, r. t., Horváth Mihály, r. t.

A matematikai osztályból :

Sztoczek József, r. t., Szily Kálmán l. t.

A természettudományi osztályból :

Szabó József, r. t., Than Károly, l. t.

A titoknok.

A jegyző.

A pénztárnok.

A könyvtárnok.

egyszersmind jelenti, hogy a bizottság november 21-én megkezdette működését.

Tudomásul vétetik.

356. Ugyanaz bemutatja Hellner Péter úr Eperjesről küldött régi levelek gyűjteményét 1596-tól 1697-ig.

A gyűjtemény köszönettel fogadtatik, s egyelőre áttétetik a nyelvtudományi bizottsághoz.

357. Közöltetik a belső-somogyi ev. ref. egyházmegye elnökségének f. évi nov. 5-én kelt folyamodványa, melyben a csurgói hatosztályu gymnasium számára a m. t. Akadémia „akár eddigi összes vagy részbeui, akár ezentüli“ kiadványai kéretnek.

Átteendő a könyvtári bizottsághoz.

358. Olvastatik a bukaresti „Hunnia“ olvasó egyesület levele, mely a m. t. Akadémia eddig megjelent kiadványainak felesleges példányai megküldéseért folyamodik.

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

359. Olvastatik az erdélyi muzeum-egyesület f. é. nov. 6-án Kolozsvárt kelt levele, melyben magát, a híres knyahinyai meteorkő darabjaiból, mennyire tudomására esett, az adományozó kikötése szerint, részesíttetni kéri.

Az erdélyi muzeum a meteorkő példányából részesítendő, s egyszersmind ez ügyben felvilágosítandó.

360. *Vámbéry Armin* l. t. a m. t. Akadémia közbenjárását kéri, hogy a Kaudatku Bilik című és A F. 13 (711) jegyű kéziratot,} használat végett, a cs. bécsi könyvtárból megnyerhesse.

Az Akadémia közbenjárása a szabályszerű két óra megajánlatik olyképen, hogy szükség esetén a használat ideje meg is hosszabbíthatassék.

361. Közöltetik *Valentinelli József*, a velencei sz. Márk könyvtár kiadandó kézirataira vonatkozó programja ; úgyszintén a göttingai kir. tudományos társulat azon jelentése, hogy a „Gauss“-féle munka ötödik kötete elkészült, s aláírás útján megszerezhető.

Mindkettő átteendő a könyvtári bizottsághoz.

362. A titoknok bemutatja a kir. bajor Akadémia, a szász altenburgi történelmi és régészeti, s a schleswig-holsteini régészeti társulatok, úgy szintén Schott Vilmos és Watts Tamás külföldi lev. tagok leveleit, illetőleg térítvényeit, melyekben elismerik a m. t. Akadémia által küldött könyvek vételét.

Tudomásul van.

363. Ugyanaz jelenti, hogy a m. t. Akadémiához az 1867-iki oct. 28-tól ugyanazon évi nov. 25-ig a következő ajándék, csere és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. *Testületektől :*

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin, Monatsbericht Juli. 1867.

Smitson. Institution. Washington. a) Annual report of the Secretary of war for 1866. b) Annual report of the board of regents for the year 1865. c) List of works. January. 1866.

Geschichte und Alterthumsforschende Gesellschaft. Altenburg. Mittheilungen VII. B. 1. II.

Ferdinandeum für Tyrol. Innsbruck. Zeitschrift. III. Folge. 13. H.

Verein für Mecklenburg. Gesch. und Alterth. Schwerin. a) Mecklenburgisches Urkundenbuch I., II., III. B. b) Jahrbücher und Jahresbericht. XIV—XXXI. Jahrgang. c) Statuten des Vereines für Mecklenb. Geschichte und Alterth. d) Register über die ersten 30 Jahrgänge.

Lyceum of Natural History. New-York. Annals. Vol. VIII. Nr. 11., 12., 13., 14.

Ohio State Agricult. Society. Columbus. XX-ter Jahresbericht der Staatsackerbau-behörde von Ohio.

Finn tudós társaság. Helsingfors. a) Acta Soc. Scient. Fennicae. Tom. VIII. P. I., II. b) Öfversigt. Tom. VI—IX. c) Bidrag, Sjunde, Attonde, Nionde, Tionde, Tionde och sista Häftet.

Kais. Akad. der Wiss. Bécs. a) Értesítője 1867. 24., 25., 26. sz. b) Denkschriften, Phil. Hist. Classe. XV. B. c) Denkschriften Math. Naturw. Classe XXVI. B. d) Sitzungsberichte Math. Naturw. Classe. I. Abth. LIV. B. 4., 5. II. LV. B. 1. 2. H. 2. Abth. LIV. B. 5. II. LV. B. 1., 2., 3. H. e) Sitzungsberichte. Philos. Hist. Classe LIV. B. 1—3. II. LV. B. 1. 2. H. f) Archiv für österr. Geschichte XXXVII. B. 1. 2. Hälfte.

II. *Magánosoktól :*

Schleicher Ág. k. l. t. Jena. Nachträgliche Bemerkungen zum Glossar des Donaleitis.

Gloesener M. Liege. Traité général des applications de l'électricité. Tom. I. Batizfalvy Sámuel. Pest. Gyakorlati testgyógyászat.

A. P. Ninni. Velenceze. Commentario della Fanna, Flora e Gea del Veneto e del Trentino. 1867. october.

Grunert G. A. k. l. t. Greifswald. Über den neuesten Stand der Frage von der Theorie der Parallelen. (2 péld.)

Id. Mándy Péter. Szathmár. Kant Immanuel paedagogiája.

Sasku Károly. Pest. A körterülettel egyenlő térnagyságu rendes négyszög oldalát kijelölő húrnak, s a negyed körívvel egyenlő hosszúságu húrnak, tisztán mértani általános meghatározásai.

Liske Xaver. Swiatkowo. Forschungen zur deutschen Geschichte.

Kámory Sámuel. Pozsony. Három százados mozzanat, a magyar nemzet irodalmi terén.

Dorner József l. t. Pest. Die Cuscuten der ungarischen Flora.

III. *Köteles példányok :*

M. k. egyetem nyomdájá. Buda. Hat külön fajta nyomtatvány (befűzetlenül.)

Kirchner János nyomdájá. Versecz. Werschetzter Hauskalender auf das Schalt-jahr 1868.

Pleitz Ferencz nyomdája. Nagy-Becskerek. a) Statuten der Torontaler Sparkasse. b) Denkschrift in Angelegenheit der Gr.-Kikinda-Pancsovaer Eisenbahn. Ugyanaz magyar nyelven. d) Felelet Nagy-Becskerek város közönségének vasúti emlékiratára. e) Gross-Becskereker Hauskalender auf das Schaltjahr 1868.

Emich Gusztáv nyomdája, Pest. a) Törvényjavaslat a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában. b) A pesti lovaregyleti választmány ötös bizottmányához terjesztett jelentés. c) A természetrajz elemei. d) A földrajz elemei. e) Néhány szó a bírósági szervezetről. f) Bibliai történetek. Ford. Czuczor Gergely. 3-ik kiadás. g) P. Virgilius Maro Aeneise. Ford. Vajdasy József. II. R. h) A budapesti tanári egylet közlönye, 1867. 3., 4. füzet. i) Magyar mérnök-egyesület közlönye I-ső füüz. k) Kath. lelkipásztor II. köt. 3. füüz. l) Halotti beszédek. Gyűjtötte Füßsy Tamás. m) Irodalom-történeti olvasókönyv I. kötet. n) Shakespeare minden munkái. XV. köt. o) Magyar nyelvtan gyakorlati példákkal. p) Az első pesti bölcshöde. q) A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása. r) Marci chronica de gestis Hungarorum ab origine gentis. s) Az 1865. dec. 10-re hirdetett országgyűlés képviselőházának jegyzőkönyve II. köt. t) Az 1865. dec. 10-re hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója IV. köt.

IV. Akadémiai kiadás:

Nyelvtudományi Közlemények. VI. köt. 1. füüz.

Természettudományi Értekezések 1867. IV. sz.

Értesítő 1867. 12. és 13. szám.

Harminczötödik (math. és természettudományi osztály-) üléés.

1867. december 2-án.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnöklete alatt.

365. Lázár Kálmán gr. a 27-ik nagy gyűléésen választott lev. tag felolvassa értekezését: „Magyarország madarairól.“

366. Pölgy József r. t. felolvassa értekezését ily cím alatt: „A talajvíz ingadozási ár-apályának felvilágosító bírálata.“

Értekező a talajvíz és hagymáz oki viszonyáról szólván, talajvíznek mondja azon vízmennyiséget, mely vagy rendesen, vagy időközönként a föld fölszíne alatt kisebb-nagyobb mennyiségben és mélységben találatik.

A helyi talajvíz a közeli vagy távoli légköri vízpára lecsapódásoktól s a fölszín át- vagy nem átjárékonyságától tételeztetik föl.

Az át- vagy nem átjárékonyság a növényi és állati hulladékok tekinetében nagy különbséget okoz; ugyanis midőn az átjárékonyság a rothadást nem csak elősegéli, hanem gyorsítja is: az át nem járékonyság ugyanazt hatálatja.

A légköri vízpára-lecsapódások levén a talajvíz szülői, első rendű

hatányul tehát ezek vehetők. A talajviz okozta rothadás és ennek szü-
löttei a gázok csak azon esetben vehetők hatányokul, ha egy helyt, lég-
áramlás hiányában összegyülekezhetnek. Ellenben hatányi tekintetben
érvénytelenekül tűnnek értekező előtt föl.

Azonban dr. Buhl úr a talajviz által okozott rothadási hatányt ab-
solut kóroknak határozta meg a hagymáz kifejlésére nézve.

Értekező a talajviz rothasztó működésének eredményét, a gázokat,
a föld színén sokkal nagyobb mérvekben lenni állítja, mint azét a föld
felszíne alatt.

Példákat hoz föl a rothadási gázok zárt helyen történő kifejlése
tekintetében; megvizsgálja azon utakat, melyek a rothadási anyagoknak
az állati testbe jutására szolgálnak, s végre azon végeredményt állítja
föl, hogy a talajviz ingadozása és a hagymáz között közvetlen oki össze-
kötöttség nincs; nincs pedig szerző azon tapasztalatánál fogva, hogy a
hagymáz mindig egyelőre ment, figyelembe nem vett lázas vagy lobos
bántalomnak a következménye.

367. Dr. Akin K. Károly úr, Faraday tudományos működéseiről értekezett.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harminczhatodik (philos. törvény- és történettudományi osztály-) ülés.

1867. december 9-kén.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnöklete alatt.

369. *Molnár Aladár*, a 27-dik nagygyűlésen választott lev. tag, felolvassa székfoglaló estekezését, ily czím alatt: „A tudomány jelen álláspontján, jogosúlt-e a philosophiának, mint külön tudománynak, a művelése? Kivonata ez:

Az ismereteknek az újabb korban való felhalmozódásával, és a tudomány problémáinak határozottabb kifejlődésével nemcsak új tudományok jöttek létre, hanem a bölcsészetnek korábban aikatrészeit képezett ismeretszakok is onnét kiválva önálló, egész tudomány-körökké lettek. Napjainkban a tudományos köz figyelem kiválón ez önállókká növekedett, vagy újból keletkezett tudománysszakokra irányulván: a bölcsészet iránt valóban nem láthatunk a korábbihoz hasonló érdeklődést; s jelenleg a tudomány haladásában nem is a bölcsészet mint szaktudomány játszik vezérszerepet.

Emnek oka azonban korántsem a bölcsészeti szellem hanyatlásában, hanem inkább abban keresendő, hogy a philosophiai gondolkodás minden tudománysszakban annyira behatolt, hogy külön művelését nem látják annyira szükségesnek. — Ily értelemben mondá p. o. Renan, hogy a philosophia olyan a tudományok között, mint a fűszer az edelek között, mely minden ételbe szükséges, hogy az ízletes legyen, de magában sem táplálék, sem ízletes csmege. A tudomány mai állásán nem is szükséges a philosophiai vizsgálódásnak szükségességét bizonyítani, hanem inkább csak a Renan-féle nézet ellenében kell kimutatni a philosophiának mint önálló tudománynak a jogosúltságát.

Ez viszont csak úgy lehető, ha ki tudjuk mutatni a gondolkodásnak olyan problémáit, melyeket ismereteink biztosságának az érdekében szükséges megfejteni, s a melyeket kizárólag a philosophia képes megoldani.

Értekező ilyen problémául mutatja fel először is magát a *tudományt*, az ismerés elveinek, törvényeinek a tudományos igazolását. A többi tudományok csak azért sem képesek a „tudományt” fejtegetni,

mert azt ők hozzák létre, az nekik nem tárgyuk, hanem működésük eredménye. A tudomány lehetőségének és fogalmának tudományos megállapítása nélkül azonban összes ismereteink alapjokban volnának indokolatlanok. Értekező szerint tehát a philosophia mindenekelőtt „tudománytan.“

Mint tudománytannak a fogalmak, ítéletek, s következtetések képezését kell tárgyalnia, a mi közelebbről az úgynevezett logika feladata. Azonban elébb vizsgálnia kell a lét azon kategoriáit, melyek a természeti és szellemi világot alapjában határozván, elménket is szabályozzák gondolkodásában. E kategoriák mind a kül valóságban, mind a gondolkodásban egyképen érvényesek lévén, minden tudományban úgyszólván, alapfogalmakul használatnak, a nélkül, hogy a bölcsészeten kívül bármely tudomány megfejtethné őket. — Ilyen alapkategoriák, a többek között: a causalitás, a célosság, a mennyiség, a lényeg és jelenség, az elv, stb.

A természetbuvár csakúgy beszél causalitásról, mint a történész, az aestheticus csakúgy szól célosságról mint a politikus, stb.; de mi a causalitás s annak törvénye? mi a célosság, mi az elv? e kérdésre sem a természettudományok, sem a történet nem felelhetnek. A mathesis a mennyiséget tárgyalja, de mi a mennyiség? ez metaphysikai kérdés.

Szóval, egész serege van azon fogalmaknak, melyeket, mivel a valóság vagyis az okosság általános határozmányait fejezik ki, minden tudományban használnak, melyeknek helyes használatától függ ismereteink helyessége bármely tudományban, s melyeket még is a bölcsészeten kívül egy tudomány sem bír saját körében szabatosan megállapítani.

Általában csalódnak, kik azt hiszik, hogy a bölcsészet a többi tudomány határain túl s talán azon pontnál kezdődik, hol az emberi tapasztalás véget ér. Ellenkezőleg, a philosophiának mindenekelőtt az ismeret azon alapját kell felépítenie, melyről a többi tudományok kiindulnak.

Az emberi vizsgálódás tárgyainak roppant sokoldalúsága mellett szükséges, hogy egyes, önálló tudományágak keletkezzenek, s részletes kutatások keressék minden irányban a valóságot. De másfelől mind a gondolkozó szellem egységénél, mind főleg annál fogva, mert a megismerni óhajtott okosság világa egy, s annak különböző körei bensőleg egybefüggő egészet képeznek, — szükséges ismereteinket oly egységes rendszerben is kifejezteni, mint a hogy azt a bölcsészetnek kell eszközölnie.

Az eddig egyedül önálló bölcsészeti vizsgálódással megoldhatókul felmutatott problémák által azonban a bölcsészetnek csupán első része, a metaphysika és logika, vagyis az Aristoteles által úgynevezett *πρώτη φιλοσοφία* igazolható. Erre még azt mondhatják, hogy a metaphysika és logika ám maradjanak külön tudományokul, de a bölcsészet csupán ezekre szorítkozhatik; és a bölcsészet részeiből önálló ismeretkörökké fejlett tudományok tárgyait (p. o. természetet, embert, erkölcsiséget és jogosságot) főlöseges a philosophia rendszerében vizsgálni.

Ez ellenvetés ellen, értekező főleg négy fő okból igyekezik kimu-

tatni annak a szükségét, hogy a bölcsészet az ismeretnek, a vizsgáladás minden nevezetesebb ágára kiterjedő teljes és önálló rendszere legyen. Ez okok a következők:

1-ör. Elismeri, hogy a tudomány terén is szükséges a munkafelosztás, s a minél inkább részletekkel foglalkozó nyomoződás, de ez magában szétcsétségre vezet. E mellett szükséges ismereteinket egységes rendszerben is fölfogni.

Az emberi vizsgáladás tárgyának (ügymond) roppant sokoldalúsága, s létezési köreinek gazdag különféleségei miatt, lehetetlen volna ismereteinket egy tudomány-rendszerben kifejtteni, s azok részleteit csupán általános elvekből lekövetkoztatni; szükséges tehát hogy sok egyes önálló tudományágak keletkezzenek, és minél több részletes kutatásokkal törekedjünk a valóság világát megismerni. De viszont másfelől mind a gondolkodó szellem egységénél, mind főleg annál fogva, hogy a tudományban megismerni óhajtott okosság világa lényegében egy, és annak minden különféle körei bensőleg egybefüggő rendezett egészet képeznek, igen is szükséges a róla való ismereteinket a tudalomnak oly egységes rendszerében is kifejtteni, mint a hogy ezt a bölcsészetnek kell eszközölni.

2-szor. A bölcsészet az ismeretágaknak összefüggésükben kifejtése által igazolja a gondolkodás előtt magukat azon létezési köröket, s illetőleg ismerettárgyakat, melyeket a többi tudományok mint készen találta-kat vizsgálnak. P. o. a történettudomány a készen talált történeti eseményeket, a jogtan a létező jogállapotot kutatják. De miért szükséges, hogy az emberiség a lassu történeti fejlődésben haladjon előre? miért észszerű, hogy az emberek cselekvései megállapított jogviszonyok által rendeztessenek? e kérdésekre csak a történet meg a jog philosophiája felelhet, mint a bölcsészet rendszerének egy része; mert a vizsgáladásunk tárgyául szolgáló természeti és szellemi világ minden egyes körei oly összefüggő egészet képeznek, hogy mindegyik külön kör létezésének okát és szükségét csak a többivel való egybefüggésének, és azokból következésének belátása által ismerhetjük meg.

3-szor. Értekező szerint minden sikerült bölcsészeti rendszer egy egész világnézetet fejt ki, vagyis más szóval, a korabeli összes műveltség irányadó eszméinek és alapelveinek tudományos megismerése; a mi pedig csak az által lehet, ha nem szorítkozik csupán metaphysikai és logikai alapfogalmak fejtegetésére, hanem a természeti és szellemi életet is vizsgáladása tárgyává teszi.

4-szer. A philosophia úgy az egyénnek, mint általában az emberiségnek tudományos önismerete; önismerete nem egyedül az által, hogy a szellemi élet minden tüneményeit tárgyalja, hanem még az által is, hogy a természetet vizsgálja, mert épen a természet és szellem viszonyának mind tisztább felfogásával jutunk el az emberi szellemnek is mind szabatosabb megismerésére. Itt értekező tüzetesebben fejtegeti, hogy a világismeret és önismeret oly szoros összefüggésben vannak, hogy egyfelől a világ mélyebb, s áthatóbb megismerése feltételezi az emberi öntu-

datnak egy bizonyos pontra fejlettségét; más felől viszont azon világnak, melyben élünk, mind áthatóbb megismerésével jöhetünk tisztába a világban való helyzetünkkel, feladatunkkal, és általában önmagunkkal. Innét a bölcsészetnek, mint önismeretnek magában kell foglalnia a világismeretet is.

370. *Rónay Jácint* r. t. értekezett: „Az ősemberek haladásáról a fémek korszakában.“ Kivonata ez:

A fémek használata új korszakot képez az ősidők történetében, nem mintha a fémek, különösen az egyszerű fémek kezdeményes használata, szükségkép nagy műveltséget feltételezne, hanem mivel az ércz —, főleg a vaseszközök elterjedése, végeredményeiben nagy tényező lön az emberi haladásban. E nevezetes időszakot az elmélet bronz- és vaskorra osztályozza, s az elsőt határozottan a kő- és vaskor közé helyezi. Elfogadható-e ez osztályozás?

Hogy a vas elcédézése egyszerűbb s kevesebb ismeretet és ügyességet igényel, mint a bronz vegylete és öntése: ezt dr. Percy jeles fémtani munkájában részletesen tárgyalja, s egyszersmind megjegyzi, hogy a vaseszközök, bármi számosak voltak is hajdan, alig juthattak reánk, mert élenyedés következtében, melynek a bronzra kevés hatása van, nyom nélkül elenyésztek. Szerinte, fémtani szempontból, a vas megelőzte a bronzot. A részlet ellenkező eredményre jutott, főleg azon körülmény nyomán, hogy régi emlékek közt, a vas csak ritkán, s a bronz sűrűn jelentkezik.

Mielőtt a bronz- és vaskort igazoló európai tényekről szólnánk, keressünk felvilágosítást idegen földrészekben.

A molukkai szigetsoportozat, mennyire a bronz és vasművek elnevezése, s ez érczek hiánya mutatja, Jávából és Sumatrából nyerte a fémek ismeretét; s ez utóbbi szigetek Indiából, mely Középázsiaiban hihetőleg legelőször használta a vasat; de a bronz vegyletét Chinától kölcsönzé, mely évezredek óta mindkettőt önállóság ismerte, s közölte Japánnal, ha nem is a vas, de valószínűleg a bronz használatát. — Annyi azonban, eddigi adataink szerint, bebizonyúlt, hogy az említett népek, a bronzt fegyverre nem használták, erre nincs példa sem a jelenből, sem a múltból: következőleg, Japántól az Indusig, oly értelemben mint Európában, nem volt soha bronzkorszak.

Assyriában, már a történelmi idők hajnalán ismerték a fémeket. Itt a bronz fegyverekre is használtatott; de a vas sem volt ismeretlen, mit az úgynevezett Nimrod-palota romjai alatt talált vassisak és mellvért is tanúsít.

A phöniciiaiak, 3000 év előtt már kereskedést űztek az ónnal, s Európában valószínűleg ők voltak a bronzművek kezdeményezői. — A vasra vonatkozólag, Ezekiel proféta (27) említi azon czikkek közt, melyekkel a phöniciiai telepítvény, Tarshish kereskedett. — Karthágó romjai alatt is legújabbán nagy vaskészlet találtatott.

Egyiptomban csak egy régibb vasbánya fedeztetett fel, de ez sem nyomozható ősidőkbe. Az eddigi emlékek csak aranyról, rézről és bronz-

ról tesznek tanúságot. Vasra egy példa van, de ez is oly sírban találtott, mely Augustus 20-dik évébe esik.

A vas ismeretének legrégibb nyomait a zsidó nemzet körében leljük. A Genesis negyedik fejezetében a vas már említettetik. Dávid köfegyverrel ejtette el Goliathot, kinak sisakja és mellvérte rézből, s lándzsája hegye vasból volt. — Dávid király, a jeruzsálemi templom építésére nagy mennyiségű vasat és rézet gyűjtött (Kron. 1. 22). — Salamon király Tyrusba küldött oly művészt, ki az arany-, ezüst-, réz- és vasművek . . . gyártásában ügyes (Kron. 2. 2).

Amérikában, mielőtt felfedeztetett volna, a vasat nem ismerték; s a bronz előidézésére is, az éjszaki és déli népeknek érintkezni kellett. — Éjszokról a veres réz, mely itt, olvasztás nélkül pusztá ütés által idomítatott eszközzé, Mexikóba és Peruba jutott, s mivel ez utóbbi horganyt is tartalmaz, létrejött a bronz-vegylet, mely a vas behozataláig, Amérika miveltebb déli népei közt házi eszközökre és fegyverekre egyaránt használtatott.

Hogy létezett oly időszak, melyben Európa népei közt a bronz ismeretes volt, ezt tanúsítja a bronzékszerek és fegyverek nagy száma. — A leheltek közt különös figyelmet érdemelnek a svaiczi ezölöpépítőművek, melyek régisége, a talált kő-, bronz- és vaseszközök nyomán, az ősidőkből átszövődik a római hódítások korába. A ezölöpépítők nem voltak oly vadak, mint a konyhahulladékok emberei Daniában; nem voltak oly régiek, mint a barlangok lakói; s messze esnek azon kortól, melynek emlékeit a vízözöni képletekben leljük.

A vasat, Európa ősnépei önállólag is felfedezhették, ez nem igényel magasabb műveltséget. A hottentotok, mielőtt Európával közlekedtek volna, ismerték és használták a vasat, melynek kezelése e vad nép közt még most is a lehető legegyszerűbb.

A bronz eredetét oly nép körében keresem, mely bírta alkatrészeit, vagy azokat, kereskedés útján, könnyen birtokába ejthette. Az első tétel alkalmazható volna Britanniára, a második Phöniciára; de Britannia őslakóiról bebizonyított Caesar állításának igazsága: „aere utuntur importato“; s így igen valószínű, hogy a bronz első használata, közvetlenül a phöniciái kereskedésnek tulajdonítandó, a nélkül, hogy közvetve a görög, etrusiai és római befolyást e téren tagadnók.

Rómában nem volt oly időszak, melyben a kérdéses fémek közül, kizárólag csak egyiket ismerték volna; használták itt a vasat és bronz együtt, de eltérő czélokra. Tanúsítja ezt Plinius: „In foedere, quod exulis regibus, populo Romano dedit Porsena, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro, nisi in agricultura uterentur.“ — Polybius 300 évvel később úgy írja le a gallok elhajló fegyvereit, miszerint alig lehet kételkedni, hogy puha vasból készültek. — A cimberék mellvérte fényes vasból volt (Plutarch), s a teutonok épen úgy mint a brittek, hosszú és nehéz kardokkal küzdöttek a rövid és hegyes római kardok ellen (Tacitus). Meddig használták a római legiók bronzfegyvereket, azt nem említi a

történelem; de a bronz- és vaseszközök együttlétének vannak példái, nem csak a régi sírokban, hanem a későbbi római időkben is.

Mennyire fogják a múltnak emlékei igazolni vagy kiigazítani az ősidők osztályozását, erre a jövő felelend; de ismereteink jelen színvonalán, nem bír oly tudományos értékkel, minőt e nevezetes kérdés érdekében ohajtanánk. Egyes adatokra nem alapítunk rendszert, de egyes adatok, ha nehezünkre esik is kimondani, megingatják a rendszert.

Véleményem szerint, századok hosszú sorozata vonúlt el Európa fölött, s a bronz, bár messze földre jutott, mégis csak egyesek, vagy kisebb körök drága kincse volt, míg a nagy tömeg köeszközöket használt, s a fémek ismerete, sőt esetleges használata mellett is, a kőkorszak míveltségében élt.

Világrészünk őslakói haladtak időről időre, de a haladás lassú, fokozatos, s a külvilágok hatalma alatt, eltérő volt. A külön anyagból készült eszközök és fegyverek, egyik haladási körből átvonultak a másikba; s a fémek, míveltségi szempontból, csak akkor idéztek elé új korszakot, midőn kitünőbb tulajdonaik ismeretével együtt, nem egyesek, hanem népek birtokába jutottak.

Ha a jelenkori gyors közlekedés, s az emberi ész nagyszerű vívmányai mellett, még most is megférnek, s néha nagyon is közel egymáshoz, a haladás eltérő fokozatai, mennyivel inkább lehetett ez így évezredek előtt! Vannak még e pillanatban is vadak, kik köeszközökkel élnek, és vannak, kik fémeket használnak, s mégis vadak.

A pálya, melyen az európai ősemberek haladását nyomozzuk, új, töretlen, s midőn a roppant emlékszavaron, melyet annyi gond és tudomány összehalmozott, végig pillantunk, csaknem kétségbeejtő; de korunk egyik jellemző ismérve, hogy lehetlenségek ellen küzd! Ki merné feladni azon reményt, hogy az ősemberek története egykoron, főleg az idegen földrészek ismeretével, kitisztuland ingatagságából, s mint tudomány foglalandja el helyét az emberi míveltség körében.

371. A titoknak felolvassa az archaeologiai bizottság f. hó 3-án tartott gyűlése jegyzőkönyvének 35-dik pontját, melyben a bizottság, a nm. vallás- és közoktatási ministerium közbenjárása által királyunk Ő Felségét felkérletui indítványozza, hogy kegyeskednék a m. t. Akadémia könyvtára számára egy példányt rendelni azon kitűnő, s a magyar archaeológiára nézve jeles adatokat tartalmazó munkából, melyet Ő Felsége, a német birodalmi koronázási jelvényekről, Bock Ferencz aacheni kanonok által kiadatni kegyeskedett.

Helyeseltetik.

372. Ugyanazon jegyzőkönyv 36-dik pontja, melyben a bizottság nyomtatványai évenkénti díjazását magasabbra emeltetni indítványozza.

Áttétetik tárgyalás végett a legközelebbi összes ülésre.

373. Olvastatott a nevezett jegyzőkönyv 38-dik pontja, melyben a bizottság, a nm. vallás- és közoktatási ministerium azon jelentésére, hogy az alapítványi jószágokon talált régiségek őrzésére és fenntartására vonatkozó, s a tiszteknak kiadandó útastás készítettessék. azon határozatát jelenti: hogy a magy. orvosok és természet-

vizsgálók központi bizottsága által e célra kiküldött tagok, névszerint id. Kubínyi Ferencz, Érdy János és Henszlimann Imre. kéressenek fel, miszerint azon tervezetet, melyet az országgyűléshez már felterjesztettek, a nm. ministerium kívánságához alkalmazva, az Akadémiának benyújtani sziveskedjenek.

Elfogadtatik.

374. A titoknak felolvassa Pászthory Endre úr f. év november 23-kán Bátyán kelt levelét, melyben „Az 1849-ki magyar emigratio Törökországban“ című kéziratát, melyet részenként az Akadémiának beküldött, a történeti bizottság által megvizsgáltatni, és ha használható, kinyomatni, ellenkező esetben magának visszaadtni kéri.

Átteendő a történettudományi bizottsághoz.

Harminczhetedik (nyelv- és széptudom. osztály egyszersmind összes-) ülés.

1867. deczember 16-án.

Horváth Mihály t. t. helyettes elnöklete alatt.

376. A titoknak, megilletődvé a következő jelentést teszi: Kötelességim legszívesebb részét teljesítem, midőn egy-egy elhunyt tag halálát kell bejelentenem; s a jelen év folytán már tizenkettedik halottról hangzik itt a gyász jelentés: megdöbbentő arány, milyen 1858. óta nem fordult elő. *Bérczy Károly*, nyelv- és széptudomány-osztálybeli lev. tag, folyó hó 11-kén, még csak 47 éves korban, elhunyt. Bőne egy finom műveltségű embert és író-t vesztettünk el, ki a szépirodalmi, jelesül a beszélyírás terén már a negyvenes évek óta jó hangzású névvel bírt, ki közelebb az orosz Puskin legjelesb művének irodalmunkba áttöltetése által műfordítóink kevés számát örvendeten gyarapította; s kit az Akadémia azon szolgálataiért választta leginkább tagjai közé, melyeket egy külön, s az előtt kevésbé művelt szakban, a kedvtelési (sport-) irodalom meghonosítása, jelesül „Vadászati műszótára,“ „Vadász és Versenylapjai“ által a magyar nyelvnek tőn. Mint szépirodalmi pályaművek bírálója mind haláláig részt vett az akadémiai munkálkodásban, s művelt nemes ízlése, biztos ítéllete e téren is Akadémiánk előmenetelére volt.

A t. Akadémia intézkedni fog, hogy emlékezete közöttünk megújíttassék; most kívánjunk békés nyugalmat hamvaira!

Az Akadémia elszomorodva vette e gyász jelentést, s a nyelv- és széptudományi osztályt az emlékbeszéd iránti gondoskodásra felhívja.

377. *Hunfalvy Pál* r. t. *Bopp Ferencz* külf. l. t. halálát és érdemeit következőleg jelenti: Régi mulasztását pótolom a nyelvtudományi bizottságnak, midőn csak ma jelentem be Bopp Ferencznek octob. 19-kén történt halálát, ki 1858 óta Akademiánknak is levelező tagja volt. Bopp Ferencz (szül. Mainzban 1791. sept. 14-kén) azon kevesek egyike, a kik nevéhez egy tudomány keletkezése és felvirágzása van csatolva, s kik emlékét a tudomány őrzi meg a jövőendő századokon keresztül. Az egybehasonlító nyelvtudománynak Bopp Ferencz nem csak igazi megkezdője és alapítója, hanem a „Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altsla-

vischen, Gothischen und Deutschen“ című munkája által kitűnő művelője is. Bopp 1812-ben Párizsba menvén, ott öt évig de Sacy Sylvestre és Chézy pártfogása és vezetése alatt képezte magát. Londonban és Göttingában folytatván készüléseit, 1821-ben a berlini egyetemen rendkívüli, s 1825-ben rendes tanára lön a keleti irodalmaknak és általános nyelvtudománynak. Szanszkrit szövegek kiadásával és fordításával, még inkább szanszkrit nyelvtanok és szótár kiadásával, előmozdítja a régi ind-nyelv tanulmányozását. „Ausführliches Lehrgebäude der Sanskritsprache“ 1827-ben „Grammatica critica Linguae Sanscritae“ 1829—32. „Kritische Grammatik der Sanskritsprache“ 1834-ben, 3-dik kiadása 1861—63. „Glossarium Sanscritum“ 1830-ban, második kiadása 1840—47-ben „Vergleichendes Accentuationssystem“ 1854-ben jelentek meg Berlinben. Főmunkája mégis a fennemlített *Egybehasonlító Grammatica*, melynek második kiadása, az örmény nyelvvel bővítve, hasonlóképen Berlinben 1856—61-ben jelent meg három kötetben. Az egész árja (vagy nem helyesen, ind-európai) nyelvkört vonván tanulmányozásába, bővebb értekezéseket ad a kelt nyelvről („Ueber die Keltischen Sprachen“, Berlin, 1839); a malaji-polynesiái nyelvekről (Über die Verwandtschaft der malaisch-polynesischen Sprachen, mit dem Indogermanischem,“ Berlin, 1841); a kaukázusi nyelvekről („Über die Kaukasischen Glieder des indoeuropäischen Sprachsystems,“ Berlin 1847.); az albaniai nyelvről („Über die Albanische in seinen verwandtschaftlichen Beziehungen,“ Berlin 1855.)

Egybehasonlító nyelvészkedés volt ugyan Bopp ideje előtt is, de az egybehasonlító nyelvtudomány csak vele kezdődik. Ötletek, találó jegyzések, elmés észrevételek a legrégibb időkől fogva játszottak a nyelvek körül; azt, hogy a nyelveket mint az emberi szellem legsajátabb termését kell felfogni, s történeteikben megvizsgálni, miszerint a nyelvek változásainak törvényeit elleshessük, csak az újabb kor tanulta meg, s leginkább Bopp eljárása és példája által tanulta meg. Bopp a történeti nyelvtudománynak alkotója. Nem azt kereste p. o. miért van az, hogy a szanszkrit *açva* — s a görög *ἵππος*, a latin *equus* (equus) azt az állatot jelenti, melyet magyar nyelven ló-nak nevezünk? hanem kész adatnak vevén a szótöket, azok egyezését mutatá ki, s arra is figyelmezteté, hogy az anyagi, vagy szótári egyezésen kívül alaki vagy nyelvtani egyezést is kell találnunk azon nyelvek közt, melyeket egybe akarunk hasonlítani. A Bopp-mutatta eljárás által pedig nem csak a nyelvek történeteit tárjuk ki, hanem az emberiség azon történetit is kiássuk mintegy, a melyek a szókból le vannak rakva. S minthogy ome történeti lerakás az emberi szellem tulajdonát teszi: látni való mily nagy jelentőségű és sokszoros tanúságot nyújt az egybehasonlító nyelvtudomány. Azért is mindenütt nagyra becsülik e tudományt, a hol általában becsét érzik a szellemi műveltségnek és a tudománynak; s ismét azért tisztelik mindenütt Bopp nevét és emlékezetét.

Már életében is tanúsítá tiszteletét iránta az összes tudományos világ. Minthogy Bopp 1816. május 6-kán ír alá előbeszédét azon munkájához, melylyel az egybehasonlító nyelvészkedését megkezdte (Vergleichendes Conjugationssystem des Griechischen und Sanskritischen, kiadva Windischmann által). Berlinben egy bizottság alakula, mely öt 1866. május 6-kán egy, az ő nevét viselő nagyszerű alapítvánnyal megtisztelte. Hozzájárulásra szólított fel a tudós testületeket és a tudomány kedvelőit Európában és Európán kívül; ide hozzáink is érkezék felszólítása. s mi nagy örömmel hozzájárulánk, jóllehet nem sokkal, a Bopp-alapítvány összeszerzéséhez. Mert köztünk is él vala Bopp tisztelete, mint fenn is fog maradni köztünk, a meddig a tudomány becsé nálunk élni fog.

Az Akadémia köz sajnálattal vette a kitünő férfiú elhunytát.

378. *Gyulai Pál* r. t. „A francia klaszszikai drámáról értekezett.

379. *Hunfalvy Pál* r. t. Roeslernek, az erdélyi helyneveket és az Oláhfejedelemség kezdetét tárgyaló értekezését ismerteté.

380. A titoknok bemutatja az 1868-dik évi ülőssort.

Elfogadtatik.

381. Olvasztatik a math. és természettudományi osztályértekeztet f. é. dec. 9-iki jegyzőkönyvének 5-ik pontja. melyben a birodalmi földtani intézet által kiadott s az Akadémiának már megküldött színezett földtani térképek kiegészítéséről, az 1867-ben megjelent, s 1868 elején kiadandó, vagy húsz. 60 frtnyi értékű lap megszerzése indítványoztatik.

Véleményadás végett. áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

382. Olvasztatik ugyanazon jegyzőkönyv 6. pontja, mely az Akadémia physikai helyiségeiben, a vegytani munkálkodások megkezdését azon összegből indítványozza. mely ő Felsége által. a physikai és vegytani termek felszerelésére külön adományoztatott; — egyszersmind dr. Wartha Vince megyetemi helyettes tanárt. mint vegyész alkalmazónak ajánlja, ki az osztály felügyelete alatt részint felsőbb tudományos kérdések megoldásával, részint gazdasági, iparos s egyéb. az osztály által részletesebben kitűzendő munkálatokkal lenne megbízandó.

Tekintve e kérdés fontosságát. véleményadás végett, dr. Wartha V. e tárgyra vonatkozó javaslatával együtt, egy e célra külön alakítandó bizottsághoz tétetik át. melyhez minden osztály egy-egy taggal járuland. mire az osztályok felkérendők.

383. Közöltetik az archaeologiai bizottság f. é. dec. 3-kán tartott ülése jegyzőkönyvének 36-dik pontja. mely a történelmi osztályt felkérni határozza: miszerint az Igazgatóságnál oda működjek. hogy a bizottság részéről ajánlott. s az Elnökség által az Igazgatósághoz utalt, évenkénti 32 frt. tiszteletdíj helybenhagyassék; egyszersmind. hogy az akadémiái bizottságok. az eddig gyakorolt jogukban jövőre is támogattassanak. és munkálkodó társaik fáradtsága jutalmazására. a tiszteletdíjt szabadon meghatározhassák.

Az Akadémia nem tartja e kérdést az Igazgató Tanácshoz felterjesztendőnek. hanem a n. m. elnököt határozza megkérendőnek, hogy a bizottságok eddig gyakorolt joguknál fogva a tiszteletdíj meghatározásában szabadon rendelkezhossenek.

384. A titoknok felolvassa az állandó könyvtári bizottság f. évi december 6-kán tartott gyűlése jegyzőkönyvének első és második pontját. Az első, hogy az Akadémia. kiadványainak. a hazai tanintézetek számára való ingyen kiosztását f. 1867. végével szüntesse meg; a második. hogy az Akadémia tegyen fölterjesztést a n. k. vallás és közoktatásügyi ministeriumhoz, kérvén. hogy azon tanintézetek számára, melyek tanpénzei a mondott n. m. ministeriumhoz fizettetnek be, e tanpénzekből, az Akadémia oly nemű és annyi kiadványát méltóztassék megrendelni, a minő és mennyi az illető intézet céljainak megfelelő.

E pontok elsője, melyet a május 27-ki összes ülés függőben hagyott, ezentúl is, az ügy végelrendezéséig, így marad; a másodikra nézve, miután a n. m. ministeriumtól eddigelé válasz nem érkezett, újabb írásbeli sürgetés határoztatik.

385. Olvasztatnak a nevezett jegyzőkönyv azon pontjai. melyek a bizottság véleményét tartalmazzák azon hazai intézetek folyamodványaira, melyekben az Akadémia kiadványait kéri.

Az intézkedés, az ügy végeldöntéséig felfüggesztetik.

386. Olvastatik ugyanezen jegyzőkönyv 4-ik pontja, melyben a bizottság, a je-
nai magyar ifjúság folyamodványa következtében az ottani „Bibliotheca Hungarorum“
számára küldött akadémiai kiadványok hiányzó füzeteknek. a mennyiben lehető, kipót-
lását ajánlja.

Helyeseltetik.

387. Közöltetik a jegyzőkönyv 6-dik pontja, mely a bukaresti „Humia“ nevű
társulat kérelmére, az Akadémia encyclopaediai és szépirodalmi tartalmu kiadványainak,
mennyiben fölszemes példányok volnának, megküldését, egyszer mindenkorra ajánlja.

A bizottság ajánlata elfogadtatik.

388. A titoknak jelenti, hogy dr. Akin Károly úr, Faraday Mihály tudományos
működéseit tárgyaló dolgozata. két akadémiai tag által, méltónak találtatik arra, hogy
az akadémiai „Értekezésekbe“ felvétellessék.

Elfogadtatik.

389. Olvastatik a történettudományi bizottság f. évi dec. 7-kén tartott ülése
jegyzőkönyvének első pontja. melyben előadó bemutatja a bizottsági kiadványok jegy-
zékét.

Tudomásul szolgál.

390. Ugyanezen jegyzőkönyv 2-dik pontjában, a bizottság Brutus története 3-ik
kötetébe : Brutus magyar érdekű leveleit felvételni ajánlja.

A bizottság ajánlata elfogadtatik.

391. A történettudományi bizottság. jegyzőkönyve 5-ik pontjában. Rupp úr „A
Dunántúli Magyarország Egyházi Emlékei“ czímű munkájának magyar fordítását a jövő
1868-dik évben, Ivenkénti díjazás mellett, kiadni határozza.

Elfogadtatik.

392. A nevezett jegyzőkönyv 8-ik pontja. Érdy János r. tag „Lipótvárnak meg-
szállási érmeiről“ szóló értekezését. a „Történelmi Társba“ felvételni ajánlja.

Helyeseltetik.

393. Ugyanezen jegyzőkönyv 10-dik pontjában, Rédei László történeti érdekű
levelei Nagy Jánostól a „Történelmi Társ“ XV-dik kötetébe felvételre ajánlatnak.

Elfogadtatik.

394. Közöltetik a nevezett jegyzőkönyv 14-ik pontja, melyben a bizottság, mélt-
ányolva Mircse János úr azon munkálatait, melyeket eddig. a hazai történelemre vo-
natkozó olaszországi régi okmányok nyomozásában tanusított, a nm. vallás- és közokta-
tásügyi ministeriumot felkérteni indítványozza : méltóztatnék a magyar történetre nézve
rendkívüli eredményeket ígérő. olaszországi okmányok nyomozását és lemásolását or-
szágos költségen elrendelni. s a munkálatokkal Mircse János urat megbízni.

A bizottság indítványa következtében, a nm. vallás- és közoktatási ministerium-
hoz intézendő feltérjesztés elhatároztatik.

395. A titoknak bemutatja Pollák Márk és neje, 1851-ben nov. 13-kán Pesten
kelt végrendeletének hitelesített kivonatát. mely szerint a m. t. Akadémiának 700 frt.
hagyományoztatik.

Köszönettel áttétetik az akadémiai pénztárnokhoz.

396. Ugyanaz felolvassa Bakos László 1862-ben jan. 11-kén Pesten kelt végren-
deletének hitelesített kivonatát, mely 20 forintot hagyományoz a m. t. Akadémiának.

Köszönettel átteendő az akadémiai pénztárnokhoz.

397. Olvastatik Bardócz Lajos f. évi nov. 20-ki. Szent-Katolán kelt s a nm. akadémiai elnök úrhoz intézett folyamodása, melyben a „Felfedezések és Találmányok Története” című jutalmazott pályamunka fejében, a már nyert 300 forintra, betegségét hozván fel okul, némi pótlást kér az Akadémiától.

Az Akadémiának sajnálattal kell kijelentenie, hogy az idegen alapítványból kitűzött jutalmat magasabbra nem emelheti.

398. Közöltetik a székes-udvarhelyi h. h. főtanoda f. év. november 20-kán kelt folyamodása, mely a M. Tud. Akadémia kiadványai díjtalan megküldését kéri.

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

399. A titoknok közli a déli szláv tud. Akadémia levelét, melyben a M. T. Akadémiával csereviszony megalapítása kéretik.

Az Akadémia történelmi kiadványai egyelőre megküldendők, de a nevezett Akadémia további rendelkezés tekintetéből egyszersmind statutumai közlésére felszólítandó.

400. Ugyanaz jelenti, hogy a hód-mező-vásárhelyi reform. főgymnasiumtól, a pesti földtani társulattól, a budai Józsefműegyetemtől, a pesti n. színháztól, s az ulmi művészeti és régészeti egylettől, a nyert akadémiai kiadványokért, részint köszönő, részint elismerő iratok érkeztek.

Tudomásul vétetik.

401. A titoknok jelenti, hogy a m. tud. Akadémiához az 1867. év november 25-től ugyanazon év december 16-ig a következő ajándék-, csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek:

I. Testületektől:

Déli Szláv Akadémia. Zágráb. a) Rad Jugoszlavenszke Akademije I. Kn. b) Hístorija Knjizevnosti naroda Hrvatszkoga i srbszkoga. I. Kn.

Csanádi kath. növendék papság. Temesvár. Csodálatos, de való. I. II. köt.

Kais. Akad. der Wissensch. Bécs. Értesítője. 1867. Nr. 27. 28.

Ref. főiskola Igazgatósága. Debreczen. 186 $\frac{6}{7}$ -dik évi iskolai értesítvény.

M. k. egyetem Igazgatósága. Pest. a) Az egyetemi idő kellő használatáról. b) Beszéd, melyek a m. k. t. egyetem 186 $\frac{7}{8}$ évi rectora és tanácsa beiktatásakor tartattak.

Kön. Preuss. Akad. der Wissensch. Berlin. Monatsbericht. August. 1867.

II. Magánosoktól:

B. Quaritch. London. Catalogue of works . . . Nr. 240.

Margó Tivadar l. t. Pest. A tudományos állattan kézi könyve I. köt.

Fr. Schuler-Libloy. Nagy-Szoben. a) Siebenbürgische Rechtsgeschichte. II. B. b) Das Siebenbürgische Strafrecht.

Fr. Biedermann. Innsbruck. Die Ungarische Bewegung und unsere Pflicht.

III. Köteles példányok:

Ref. főiskola nyomdája. Pápa. a) Költészettan. Írta P. Szabó Károly. b) A dunántúli ref. egyházkerület 1867. évi közgyűlésének jegyzőkönyve.

IV. Akadémiai kiadás:

Értesítő 1867. 14. 15. sz.

Természettudományi Értekezések. 1867. V. VI. VII. sz. Mathemat. Értekezések 1867. I. szám.

Pest. Nyomatott E m i c h G u s z t á v magy. akad. könyvnyomdásznál. 1867.

TUDNIVALÓK.

1. Az Akadémia ÉRTESÍTŐ-je oly folyóirat, mely az ülésein történt előadásokat s tárgyalásokat hozza, amazokat kivonatban, ezeket a jegyzőkönyv szerint.

2. Minden, ki az Akadémiában előadást tart, végzésileg fel van hívva, hogy annak előre elkészített kivonatát, még azon ülés folytán, kézbesítse a titoknoki hivatalnak.

3. Az Értesítő tartalmát teszik :

a) Az osztály-ülésekben előadott minden értekezés kivonata. Egy-egy kivonat *legfeljebb* 8 nyomtatott lapra terjedhet. Továbbá az ülésen felolvasott könyvismertetések, bemutatások, kisebb előterjesztések, melyek önálló tudományos értekezésnek nem tekinthetők.

b) A közülésben felolvasott értekezések kivonata, ha szinte maga az értekezés az Évkönyvekben jelenik is meg.

c) Kisebb emlékbeszédek, necrologok s effélék, melyek t. i. nem az Évkönyvekbe valók. Évkönyvbe szánt emlékbeszéd kivonata csak úgy, ha belőle alkalmas kivonatot lehet készíteni.

d) Az Akadémia mindennemű (osztály-, összes-, és igazgatósági) üléseinek és nagygyűléseinek tárgyalásai; csupán a közönség elé nem való dolgok elhagyásával. E szerint

e) A tisztán személyt érdeklő ügyek mellőztével minden egyéb, a tagokat és a közönséget érdeklő dolgok.

f) Általánosb érdekléssel bíró indítványok; melyeket az indítványozó még az ülés folytán, írásban is köteles beadni az Értesítő számára.

g) A kiadás végett benyújtott művek és értekezések fölötti bírálatok, vagy egészben, vagy tartalmas kivonatban. El nem fogadott munkák általánosb irodalmi becsü bírálatai is közöltetnek; de a bírálók nevei ilyenkor nem.

h) Pályaművek bírálatai, akár osztályok, akár bizottságok vagy bizottsági előadók által nyújthatnak be. Összesített vélemény vagy előadói jelentés létében az egyes bírálók véleményei nem közöltetnek.

i) Az Akadémiának ajándékozott, vagy külintézetek által cserébe küldött könyvek jegyzéke.

k) Minden ülés előtt kitétetik az elnöklő neve; de a jelenvoltak névsora nem. Az indítványt, jelentést tevők neve sem hallgattatik el; ha pedig valamely tag értekezést ajánl, vagy olvas nem-tagtól, annak neve mindig kiteendő; s az köteles a felolvasott értekezés kivonatát kézbesíteni.

l) Minden kivonat, indítvány, jelentés stb. még ülés folytán írásban beadandó, hogy az **Értesítő** szerkesztése késedelmet ne szenvedjen.

4. Ha nem-tag valamely akad. tag által kíván értekezést olvastatni fel osztály-ülésekben: dolgozatát jó előre be kell adnia a titoknak, ki azt az illető osztály-értekezlethez átteszi, mely egy tagjával a munkát átnézetvén, ennek jelentése folytán dönti el, felolvastassék-e az osztály-ülésben vagy ne; első esetben valakit a felolvasással is megbízáván.

5. Ha nem-tag személyesen akar előadást tartani, erre, a munka előleges beküldésével, minden egyes esetben az Akadémia engedélyét kell kikérnie. Ilyenkor az Akadémia a beadott munkát szintén az illető osztály-értekezlethez teszi át, s annak véleménye alapján engedi vagy tagadja meg a felolvasást.

